

# Vägen till politiken

En etnologisk studie av hur det går till när man blir kommunalpolitiskt engagerad

*Av Jan Fredriksson*

## **1 Inledning**

### **1.1 Bakgrund**

De politiska partierna och deras medlemmar spelar en viktig roll i vårt parlamentariska system för att sköta och fatta beslut i det som vi uppfattar som av gemensamt intresse, allt från försvar av nationens gränser till lokala kommunala frågor. De förväntas vara länken mellan folket och de styrande i den demokratiska processen. Men samtidigt som partierna och deras medlemmar förväntas spela en central roll visar forskningsrapporter på partiernas svårigheter att fullgöra de uppgifter som åläggs dem. Många partier rapporterar om problem med att besätta de uppdrag som de har mandat för i de kommunala församlingarna (SOU 1999:130). Samtidigt som partierna uppvisar svårigheter att rekrytera kandidater visar forskningsrapporter att svenska folket är politiskt intresserat (SOU 1996:162).

Mot bakgrund av att de etablerade politiska partierna har svårigheter att rekrytera förtroendevalda till kommunala uppdrag, kan man fråga sig hur vägen till kommunalpolitiskt engagemang ser ut i dag för de som trots allt har valt att engagera sig? Hur ser vägen till kommunalpolitiskt engagemang ut i dag? Vad är det för erfarenheter och värden de bär med sig? I denna rapport ska jag försöka besvara dessa frågor utifrån ett etnologiskt perspektiv.

### **1.2 Etnologi och politiskt engagemang**

I etnologisk forskning är kultur ett grundläggande begrepp som lyfter fram det som är gemensamt mellan människor i en grupp. I den kulturanalytiska traditionen inom etnologin ses kultur som

kollektivt medvetande i form av "...erfarenheter, kunskaper och värden som människor delar och som de återskapar och förändrar i socialt handlande." (Ehn & Löfgren 1982:13). Begreppet är relativt och kan analytiskt användas i skilda sammanhang och på olika nivåer för att påvisa likhet, samstämmighet och gemenskap mellan människor (jfr Arnstberg (red) 1992:13 ff).

Sålunda kan begreppet också användas på det samhällsfenomen vi kallar politik. Och om man definierar politik som det som är gemensamt angeläget för människor i ett samhälle, så handlar politisk kultur om de gemensamma normer och värderingar som människor har kring det gemensamt angelägna<sup>1</sup> (Fredriksson 2000:13, jfr Svensson 2001:2, Rydberg 1992).

Med en annan formulering kan man säga att det handlar om den betydelse och mening som människor fäster vid det politiska och som styr deras engagemang i politiken, det vill säga hur man uppfattar politikens roll i samhället, hur politiken bör organiseras och hur enskilda människor bör uttrycka sin politisk vilja. Naturligtvis finns det olika förhållningssätt i ett samhälle till det politiska, och det politiska livet bygger på en rivalitet mellan olika politiska viljor och ståndpunkter. Men här vill jag, snarare än att betona variationer, framhäva likheter i sättet att förhålla sig till politiken – likheter som överbryggat partiskillnader och som så att säga bildar grunden för dagens politiska kultur.

Att engagera sig politiskt handlar om att träda in i något, bli delaktig och förvärva en kulturell kompetens, att socialiseras. Man lär sig hantera de koder och spelregler som gäller. Och på samma sätt som vi socialiseras till män, kvinnor, företagsledare och så vidare, kan vi säga att vi socialiseras till samhällsengagerade medborgare, att vi blir delaktiga i en parlamentarisk kultur (Jfr Liliequist 1993).

### 1.3 Syfte och frågeställningar

Utgångspunkten för denna studie är således vägen till politiken. Men det är inte den interna process genom vilken partierna gallrar ut sina kandidater för olika förtroendeuppdrag som intresserar mig, utan snarare de förtroendevaldas kulturella bakgrund – vad

---

<sup>1</sup> Jag definierar politik som det som rör det gemensamt angelägna. Det innebär att engagemang i en idrottsförening jämföras med politiskt engagemang i bemärkelsen att man engagerar sig i det som uppfattas som gemensamt angeläget.

som gör att man över huvud taget tar på sig ett förtroendeuppdrag i kommunala nämnder och styrelser och finner mening i ett politiskt engagemang, och vad som gör att man trots praktiska svårigheter fullföljer sitt uppdrag.

I undersökningen riktar jag uppmärksamheten mot förtroendevalda som för närvarande sitter sin första mandatperiod i olika kommunala nämnder och styrelser, det vill säga perioden 1999–2002. Jag har intervjuat dessa nyblivna politiker efter halva mandatperioden, och valt ut sex olika teman som grund för våra samtal.<sup>2</sup> Det första temat tar upp frågor om bakgrund och intresse för politik. Finns det någon i familjen eller släkten som är eller har varit samhällsengagerade i någon form? Diskuterade man politik hemma så att de på detta sätt omedvetet blivit påverkade? Finns det någon annan erfarenhet av samhällsengagemang där de fått erfarenhet av beslutsfattande som styrelseuppdrag eller andra typer av uppdrag i en förening, innan de engagerade sig i kommunalpolitiken?

Ett annat tema behandlar de krav som ställs på de som skall bli förtroendevalda. Ställde partierna speciella krav på dem för att de skulle få ta på sig ett förtroendeuppdrag, till exempel att de ska besitta en viss kunskap om kommunen och samhället i stort för att få sitt uppdrag? Finns det krav som försvårar för invandrare, ungdomar, kvinnor eller andra grupper att engagera sig, som till exempel goda kunskaper i svenska, erfarenhet eller många kvällsmöten där man inte får ta med sig barn? Är den ekonomiska ersättningen för uppdraget ett hinder för att ta uppdraget, det vill säga att ersättningen inte täcker lönebortfallet? Är det möjligt att förena arbete och familj med politiskt arbete?

Ett tredje tema tar upp motiv och drivkrafter för engagemanget. Vad förväntar man sig att få ut av uppdraget? Hur viktigt är det att över huvud taget engagera sig? Vilka var de avgörande faktorerna som gjorde att man tog steget och blev förtroendevald? Vilken roll spelar ideologi respektive sakpolitiska frågor för den förtroendevaldas engagemang? Fanns det några tveksamheter inför att ta på sig uppdraget, och kvarstår i så fall dessa? När vi talar om den enskildes motiv och drivkrafter kan vi också fråga oss om det finns någon känsla av samhörighet med det politiska uppdraget, en politisk identitet.

---

<sup>2</sup> Sara Berglund, doktorand vid Etnologiska institutionen vid Lunds universitet, har utfört sex intervjuer och jag resterande femton.

Ett fjärde tema rör inträdet i det politiska fältet. Hur gick det till när de rekryterades till sitt förtroendeuppdrag? Vilken roll spelade den förtroendevalda själv? Var det den förtroendevalda som tog initiativ genom att uttala ett intresse för ett uppdrag eller blev han/hon kontaktad av någon representant för partiet? Eller var det så att man blev vald på ett medlemsmöte till uppdraget? Kan det varit så att man blev uppmärksam i den förening där man var aktiv och att partiet på detta sätt fick vetskap om ens person? Vilken roll spelade arbetskamrater och vänner för att man gick med i partiet och tog ett förtroendeuppdrag? Fanns det krav på att man skulle vara aktiv i partiet en viss tid innan man fick något förtroendeuppdrag?

Ett femte tema behandlar de erfarenheter de förtroendevalda gör under sin första mandatperiod som politiker. Lyssnar man på dem eller blir de ignorerade?

Ett sista tema tar upp informanternas tilltro till det politiska och till politiken som ett redskap för förändring, om deras erfarenheter stärkts eller försvagats. Hur såg politikernas tilltro ut före deras engagemang och hur ser det ut efter egna erfarenheter av beslutsfattande?

#### 1.4 Material

De politiker som ingår i denna studie är verksamma i tre kommuner i södra Sverige, en medelstor kommun (A) och två mindre (B) och (C). I dessa kommuner finns åttiosju politiker som sitter sin första mandatperiod som kommunalpolitiker.<sup>3</sup> Av dessa har jag intervjuat tjugo stycken, sju på varje ort. I tabell 1 till 3 presenteras dessa intervjuade politiker.

*Tabell 1*

Nya politiker	Urvalsram	Intervjuade
Kommun A	38	7
Kommun B	23	7
Kommun C	26	7

<sup>3</sup> Denna uppgift bygger på information från partierna i de berörda kommunerna.

Tabell 2 är uppdelad i fem undertabeller – 2a–2e. Sammanställningen i tabell 2a–2b visar att tio av informanterna är män, elva är kvinnor och att en av informanterna är invandrare.<sup>4</sup>

*Tabell 2a*

Kön	Urvalsram	Intervjuade
Män	49	10
Kvinnor	38	11

*Tabell 2b*

Ursprung	Urvalsram	Intervjuade
Svenskt ursprung	84	20
Utländskt ursprung	3	1

Mina informanter är valda ur en grupp med åldersspridningen från 18 till 74 år. De politiker som valdes ut för intervjuer är i åldern 21 till 74 år. Sex av informanterna är mellan 21–30 år, elva är mellan 31–64 och fyra mellan 65–74. Medelåldern för informanterna är 44 år, och närmare hälften av informanterna är under 40 år.<sup>5</sup> Ålderssammansättningen motsvarar huvudgruppens sammansättning. Drygt hälften av dem sitter som ersättare i någon nämnd medan de andra har ordinarie poster i en nämnd eller i kommunfullmäktige, två av dem har uppdrag som vice ordförande, en är nämndeman.

*Tabell 2c*

Åldersgrupp	Urvalsram	Intervjuade
18–30	16	6
31–64	60	11
65–74	11	4

<sup>4</sup> Att det endast var en invandrare bland de nya kommunpolitikerna kan förklaras med att invandrare är underrepresenterade i de politiska församlingarna (Karlsson 2001).

<sup>5</sup> Politikerna i denna studie är betydligt yngre än medelåldern för kommunpolitiker nationellt, vilken är 50 år (se Nielsen 2000).

Det stora flertalet av informanterna lever som gifta eller sambor, varav sex har hemmavarande minderåriga barn. De yngre informanterna bor antingen hemma eller i ensamhushåll.

*Tabell 2d*

Civilstånd	Intervjuade
Gifta/sambo	16
Ensamstående	5

Åtta av informanternas föräldrar är eller har varit egen- eller småföretagare där modern arbetar/har arbetat inom företaget, utanför företaget som lägre tjänsteman eller är/har varit hemmafru. Restande tretton av informanternas föräldrar var arbetare eller lägre tjänstemän inom den privata eller offentliga sektorn.

*Tabell 2e*

Social bakgrund (föräldrar)	Intervjuade
Företagare	8
Arbetare/tjänstemän	13

Politikernas yrkesbakgrund är den att tre av dem kan betraktas som tjänstemän med akademiska studier, varav två arbetar i det privata näringslivet medan en arbetar inom den offentliga sektorn. Sex ledamöter kan ses som lägre tjänstemän och arbetare, varav fyra arbetar i det privata näringslivet och två arbetar inom den offentliga sektorn. En informant är lärare på gymnasiet, en är förskolelärare och en är journalist. Tre informanter är studerande, en av dem är invandrare. Tre informanter är pensionärer, två av dem har en bakgrund som tjänstemän i chefsställning och en som bl.a. egenföretagare. Tre av informanterna är egna företagare.

Tabell 3

Yrkesbakgrund	Intervjuade
Tjänstemän med akademiska studier	
– arbetar i det privata näringslivet	2
– arbetar inom den offentliga sektorn	1
Lägre tjänstemän och arbetare	
– arbetar i det privata näringslivet	4
– arbetar inom den offentliga sektorn	2
Lärare (förskole- och gymnasielärare)	2
Journalist	1
Studerande	3
Pensionärer	
– tjänstemän i chefsställning i det privata	2
– egen företagare	1
Egen företagare:	3

### 1.5 Intervjuerna

Den metod jag arbetat med har varit att djupintervjua politikerna om deras väg in i politiken. Intervjuerna har utförts med stöd av ett trettio-tal frågor som har handlat om deras bakgrund, föreningsengagemang, intresse för politiska frågor i hemmet, de krav som ställdes på dem för att få uppdraget, om vad de tror det beror på att det är svårt att rekrytera folk till kommunalpolitiska uppdrag, deras erfarenheter av det politiska arbetet i nämnder och styrelser och om tilltron till det politiska systemet. Intervjuerna har haft karaktären av både intervjuer och informella samtal.

Inom den etnologiska forskningen spelar intervjuerna en betydelsefull roll som källmaterial, och då oftast i form av levnadshistoriska berättelse (se Arvidsson 1998). Det som utmärker en livsberättelse är det tillbakablickande perspektivet, där utgångspunkten är det som har varit och där nuet vägs mot det förflutna. I denna studie behandlar berättelserna både dåtida och nutida förhållande. Även om intervjuerna till stor del är retrospektiva förmedlar de också erfarenheter av att vara politiker, även om det gäller en kort period.

När man använder intervjumaterial måste man vara medveten om att informanterna och forskaren kan ha olika mål med

intervjuerna (Frykman 1992). När informanterna berättar sin historia om hur de blev politiker handlar den kanske inte alltid om de frågor som jag som forskare hade tänkt mig något som jag stötte på vid ett par av mina intervjuer där vi talade förbi varandra och talade om olika saker, och där jag fick omformulera mina frågor utifrån olika infallsvinklar. När informanterna svarar på mina intervjufrågor gör de ett urval av sin historia och sina erfarenheter och förmedlar det som de vid intervjutillfället uppfattar som relevant (Ehn 1992). Ens livshistoria är aldrig statisk, utan man lyfter fram olika händelser vid olika tillfällen för att spegla nuet (Arbaeus 1992). Berättelserna har därmed genomgått en narrativ process. De har förenklats, dramatiserats, konkretiserats och anpassats till gängse språkkonventioner och berättargenrer och svarar därför kanske inte alltid mot den ursprungliga upplevelsen. De är inte autentiska avspeglingsbilder av verkligheten utan just redigerade tolkningar av tidigare upplevelser i livet.

Detta gör att man bör vara uppmärksam på det samspel som sker mellan intervjuaren och informanten vid intervjutillfället. Varje intervju är unik och bygger på tillfällig interaktion mellan informanten och forskaren (Lundin 1992). Samtidigt bör man vara uppmärksam på att biografier också är kulturellt bestämda. Det finns en tyst överenskommelse om hur en politikers berättelse om sitt engagemang ska se ut, vad man förväntas berätta och vad man inte ska berätta, vilket gör att texten måste kontextualiseras och tolkas.

Trots dessa reservationer menar jag att den kvalitativa metoden – intervjuerna, samtalen – erbjuder goda möjligheter till kunskap om det politiska engagemanget. En förutsättning för forskaren att finna undertexter är ett möte. Intervjuerna och samtalen ger informanterna möjligheter till associationer och till att tänka nytt kring deras engagemang och väg in i politiken som de inte tänkt på tidigare. Genom att under intervjuerna haka på politikernas berättelse och lyfta fram för informanterna till synens obetydliga frågor och händelser, kan nya sammanhang uppstå.

## 1.6 Disposition

I det närmast följande kapitlet, *Resurser*, återges politikernas berättelser om deras väg in i politiken, om möjligheten att förena



arbete och familj med politiskt engagemang och om arvodenas inverkan på möjligheten att engagera sig. I det följande kapitlet *Motiv och drivkraft* berättar politikerna om vad som gör att de ägnar sig åt politiskt arbete – om ideologins roll, egna erfarenheter, att få något tillbaka, om engagemanget som sådant och om viljan att åta sig ett uppdrag. I nästa kapitel, *Rekrytering*, behandlar inträdet på den politiska arenan. Vi får ta del av hur det gick till när politikerna rekryterades till sina kommunala uppdrag men också av deras första erfarenheter av politiskt arbete. I det kapitel, som jag valt att kalla *Tilltron till det politiska*, berättar politikerna om hur de uppfattade det politiska systemet innan de engagerade sig och hur de uppfattar det efter att de har fått egna praktiska erfarenheter. I det avslutande kapitlet, *Sammanfattning*, summerar jag resultatet av min undersökning.

De namn som används i rapporten är fingerade.

## 2 Resurser

De bakgrundsfaktorer som på olika sätt påverkar den enskildes villighet att ta på sig ett kommunalpolitiskt förtroendeuppdrag kan vi med en samlad term kalla för resurser (se Wallin m.fl. 1981:64). Dessa resurser kan omfatta en mängd olika egenskaper, tillgångar och situationella villkor och de kan skilja sig åt för olika individer. Det kan till exempel vara kulturella faktorer i ens uppväxt och hemmiljö men också sådant som möjligheten att förena arbete, politik och familjeliv samt ekonomiska faktorer som ersättning för förlorade arbetsinkomster. Man kan alltså vara olika resursstarka i relation till de politiska uppdrag som erbjuds.

### 2.1 Socialisation

När man inom rekryteringsforskningen diskuterat politikernas väg in i politiken har man betonat olika stadier i socialiseringsprocessen. En del forskare har lagt tonvikten vid intryck och erfarenheter från barn- och ungdomstiden, vilka de menar har haft en avgörande betydelse för den vuxnes attityd till politiska uppdrag. Andra har betonat erfarenheter i vuxen ålder som betydelsefulla för den politiska socialisationen (Wallin m.fl. 1981:58). Jag menar att det inte handlar om antingen eller utan om både och, att vägen till

kommunalpolitiskt engagemang ska ses som en kontinuerlig process, kortare eller längre. För en del grundläggs ett intresse för samhällsfrågor och gemensamma angelägenheter tidigt medan det för andra sker senare i livet, och därför bör man se engagemanget över en längre tidsperiod. Även om det för många först är erfarenheter i det vuxna livet som gör att man tar på sig ett förtroendeuppdrag kan detta så att säga ha grundlagts tidigare i livet.

Nedan skall vi ta del av de bakgrundsfaktorer som bidrog till mina informanternas väg in i politiken. Vi kan kalla denna väg för en *politisk socialisation*. Det är under denna socialisation eller inskolning som de förvärvar en kulturell kompetens som gör det möjligt för dem att träda in i det politiska fältet. Där man lär sig de normer, värderingar och gemensamma föreställningar man kan finna bland politiskt aktiva. (jfr Frykman&Löfgren 1985; Liliequist 1993).

Den politiska inskolningen kan gå till på olika sätt, antingen genom *informella nätverk*, som familjen, släktingar, vänner och bekanta eller genom *formella nätverk* som partier, fackföreningar, idrottsföreningar och så vidare (Teorell 2000).

## 2.2 Ingen slump

När vi intervjuade de enskilda politikerna om deras engagemang gav de ofta intryck av att det var av en slump eller en ren tillfällighet att de kom att engagera sig. När vi frågade dem om föräldrars, syskons eller nära anhörigas engagemang träder det dock fram en bild av att hälften av politikerna har någon i sin familj eller närmaste vänkrets som är eller varit samhällsengagerade på ett eller annat sätt. Man kan säga att dessa politiker har vuxit upp i en samhällsengagerad och politisk miljö.<sup>6</sup>

Tio av informanternas föräldrar har varit eller är medlemmar i något av riksdagspartierna, och fem av dessa har varit aktiva i sitt parti. Dessutom hade två av informanterna nära anhöriga som var förtroendevalda – en har en farbror och den andre en sväger som är

---

<sup>6</sup> Statsvetaren Henry Bäck visar i en rapport år 2000 att de som kommer från politiskt engagerade familjer engagerade sig partipolitiskt tidigare i livet än andra (Bäck 2000). Jfr även min studie *Rollen som plan- och byggpolitiker – En etnologisk studie av politiskt engagemang i Helsingborg 1997-1998*. I den framgår det att flertalet av politikerna i nämnden var väl förberedda för sitt uppdrag som politiker genom tidigare engagemang eller uppväxt i en politisk miljö (Fredriksson 2000). Se också statsvetare David Karlssons studie för Kommundemokratiutredningen *Ny som förtroendevald i kommuner och landsting* (Karlsson 2001).

kommunalpolitiker. Tre av politikernas föräldrar hade kombinerat partipolitiskt engagemang med engagemang i intresseföreningar som till exempel fackförening, byaförening, bondeorganisation och Kyrkan. En av informanternas föräldrar hade varit passiv parti-medlem och aktiv i en sparbanksförening. En av politikerna hade ett syskon som var föreningsaktivt.

Emma Persson (21 år) berättar att hennes pappa tidigare var politiskt engagerad och att hennes farbror sitter med i byggnadsnämnden.

Min farbror och jag pratade väldigt mycket politik. Han bor ensam och jag har varit och hjälpt honom att städa och då brukade vi prata. Han frågade mig om jag inte var intresserad av att sitta i en nämnd.

Sven Persson (56 år) berättar att hans föräldrar var politiskt intresserade, att pappan var folkpartist men inte aktiv medlem.

Både far och mor följde politiken. Far var mycket väl insatt i de politiska frågorna.

När jag frågade Roger Gustavsson (47 år) om hans föräldrars engagemang så blev svaret:

Min far var medlem i Centerpartiet men han var inte aktiv. Däremot var han aktiv som förtroendevald i Föreningssparbanken i många år.

En annan ledamot berättar att fadern var fackligt engagerad och aktiv i en byaförening. En ledamot berättar att hans mor varit aktiv i Centerns ungdomsförbund och hade ett förtroendeuppdrag som sekreterare. Ytterligare en ledamot berättar att fadern varit suppleant i en kommunal nämnd, och att han var aktiv i LRF och i en försäkringsförening.

Ovan är exempel på de informella nätverkens betydelse för politikernas engagemang. Går vi vidare kan vi se att alla informanterna utom två har en tidigare historia av eget engagemang av varierande grad, av att ha ingått i formella nätverk. Tretton av dem var medlemmar i det parti som de representerar i kommunfullmäktige före de blev kommunalpolitiker. Fem av politikerna hade varit medlemmar i ett ungdomsförbund innan att de blev nominerade och valda för ett kommunalt uppdrag. På frågan om Annie Svensson (28 år) hade varit föreningsaktiv innan hon blev kommunalpolitiker svarar hon:

O ja, jättemycket. Ända sedan jag var liten. Jag har varit aktiv i 4H-verksamhet sedan jag var tio år. Jag har varit aktiv i elevrådet och

ordförande, varit aktiv i MUF och på universitetet var jag aktiv i studentkåren och ordförande för studentkåren.

Roger Gustavsson (47 år) berättar om sitt engagemang i den lokala idrottsföreningen:

Jo, jag har varit med i styrelsen för en idrottsförening i min ungdom.

Göte Bengtsson (51 år) berättar att han varit partiombud för sitt parti på sin arbetsplats och att nu sitter med i ett travsällskaps styrelse. Pernilla Björk (51 år) berättar om sitt tidigare engagemang:

Jag var aktiv i Djurens vänner. Jag tog inte hand om djur men jag var med på möten och satt och diskuterade. Sen har jag varit aktiv i Svenska Kommunalarbetareförbundet, satt med ett år i styrelsen på lasarettet. Men annars har jag inte varit så aktiv.

Assar Sandström (66 år) har varit aktiv i Hem och Skola innan han engagerade sig som kommunalpolitiker. Ida Hjalmarsson (46 år) berättar att hon varit kassör i den lokala scoutkåren och att hon är aktiv i en föräldraförening för utvecklingsstörda barn. Sven Persson (56 år) säger att han alltid har varit föreningsengagerad i scoutrörelsen, musikföreningar, Odd Fellow, Rotary och Jägareförbundet.

### **2.3 Intresse för samhällsfrågor och politik**

Som vi har sett i berättelserna ovan om hur man blev kommunalpolitiker har föräldrar och nära anhörigas engagemang och eget föreningsengagemang på olika sätt funnits med i informanternas liv innan de tog steget ut och blev kommunpolitiker. Detta är också något som satte avtryck i deras intresse för samhällsfrågor och politik.<sup>7</sup>

Annie Svensson (28 år), som har varit aktiv i ett politiskt ungdomsförbund och som studentpolitiker, berättar att hon var politiskt intresserad innan hon tog på sig ett kommunalt uppdrag.

---

<sup>7</sup> Jfr Jacob Aars avhandling *Rekruttering og personsifte i lokalpolitiken* (Aars 1998). Han visar att politiskt deltagande ökar intresset för politik. Detta är kanske också en förutsättning för att vara politiskt engagerad. Att inte vara tillräckligt intresserad av kommunalpolitik är ett skäl som folk uppgivit för att inte ta på sig ett kommunalt förtroendeuppdrag (se Nielsen 2001).

Jag läser två dagstidningar och ser nyhetsprogram varje dag. Men jag hinner inte med att läsa speciellt många debattböcker, intresset är större än tiden. Och hemma diskuterar min fästman och jag mycket politik.

Göte Bengtsson (51 år) berättar att han var yngst på orten när han gick med i partiet. Även om det dröjde närmare trettio år innan han tog steget att bli kommunalpolitiker så fanns det politiska intresset där. Han berättar att han också läser två dagstidningar varje dag, den lokala tidningen och Aftonbladet för balansens skull.

Intresset för samhällsfrågor har alltid funnits där säger Stig Broström (71 år) som numera är pensionär:

Men jag har inte tidigare haft möjlighet att engagera mig på grund av mitt arbete.

Torkel Börjesson (74 år) berättar att även om han på grund av sitt arbete inte haft möjlighet att engagera sig så har intresset för samhällsfrågor funnits där.

Även om jag inte hade tid att engagera mig var jag med och tyckte och hade åsikter om vår förening. Även om man inte kan sitta med i någon styrelse kan man vara med och tycka och ha nära kontakt med klubben ändå.

Lisa Björkman (20 år) säger att hon alltid varit intresserad av samhällsfrågor.

Jag har alltid varit stridig när det gäller vissa saker. Jag har alltid vetat precis var jag står i vissa frågor. Så här tycker jag, det har jag alltid tyckt och det här vill jag ändra på.

Pernilla Björk (51 år) berättar att hon nog alltid varit politiskt intresserad, men inte aktiv i något parti, och att detta grundlades i hemmet.

Det är nog min mamma som har påverkat mig. När jag var liten satt hon alltid och lyssnade på politiska debatter i radio och tv. Själv tittar jag mycket på samhällsprogram på tv och lyssnar på debatter och diskuterar tillsammans med kamrater. Jag läser dagstidningen och tar del av debatterna i tidningen, och har ibland själv reagerat på något jag läst.

Sven Karlsson (43 år) berättar att han alltid varit intresserad av politik: "Jag är socialt engagerad, jag bryr mig".

## 2.4 Medborgaranda

Vi har sett hur politikerna i denna studie både är intresserade av samhällsfrågor och har ingått i formella och informella nätverk. Ibland har nätverken överlappat varandra genom att både föräldrar och barn varit aktiva, innan de blev kommunalpolitiker. Vi kan förmoda att dessa nätverk har fyllt en viktig funktion vid informanternas rekrytering till kommunalpolitiken. De har konverterat ett socialt och kulturellt kapital till ett kommunalpolitiskt deltagande. Genom att ha ingått i dessa nätverk har de, innan de tog på sig ett kommunalt förtroendeuppdrag, varit mer eller mindre förtrogna med en politisk kultur. Genom eget eller föräldrars engagemang har de sett att politiken är en möjlighet. De har fått förståelse för vad engagemanget innebär, och en förståelse för den formella processen som andra kanske saknar. De har erhållit en kulturell kompetens som kan liknas vid tyst kunskap som man bara kan skaffa sig genom egna erfarenheter.<sup>8</sup>

Deras direkta eller indirekta engagemang och intresse för samhällsfrågor skapade en beredskap för att ta ett vidare samhällsansvar som kommunalpolitiker.<sup>9</sup> Detta är något som också lyfts fram i en studie av lokala förtroendevalda i England. Där pekar man på att just uppväxten i ett politiskt intresserat hem har gett en bredare förståelse för politiskt arbete, men också bidragit till att ge den enskilde ett självförtroende till att ta på sig ett politiskt förtroendeuppdrag (Barron m.fl. 1991).

När den amerikanska forskaren Robert Putnam undersökte olika regioner i Italien för att få svar på frågan vad som skapar en ekonomisk framgångsrik region, konstaterade han att det krävs ett rikt föreningsliv (Putnam 1993). Vi kan resonera på samma sätt när det gäller politiskt engagemang – att ett rikt föreningsliv understödjer ett vidare ansvarstagande för det gemensamt angelägna. Genom ett aktivt deltagande i föreningslivet lär man sig att samarbeta och verka för gemensamma intressen. I dessa nätverk

---

<sup>8</sup> Jonas Frykman, professor i etnologi, liknar i uppsatsen *Vad folket gör men sällan säger* fällande av träd vid tyst kunskap, en kunskap baserad på erfarenhet. På samma sätt kan vi säga om politiskt arbete att det är en kunskap som man i första hand inhämtar genom egna erfarenheter (Frykman 2000).

<sup>9</sup> Jfr Wallin m.fl. *Kommunalpolitikerna* (1981). I deras studie kunde de se att familjemedlemmars och närmaste omgivningens politiska engagemang och eget föreningsengagemang hade en svag positiv effekt på den politiska socialisationen. I denna studie kan vi se ett starkt samband. Jfr även med SOU 1996:169 där man lyfter fram betydelsen av ett rikt föreningsliv för exempelvis ett kommunalpolitiskt arbete. I slutbetänkandet pekar man på att detta varit bakgrunden till kommuners och landstings stöd till föreningar, lokalbidrag etc.

utvecklas attityder och normer som tillit och tolerans, en "medborgaranda", som främjar ett socialt engagemang (Jfr Putnam 1993).

## 2.5 Möjligheten att vara engagerad

När vi talar om resurser är det inte enbart sådant som ligger tidigare i den enskilde politikerns liv utan också samtida faktorer, som till exempel arvode eller möjligheten att förena familj, arbete och politik, som gör att man kanske inte kan ta uppdraget. Det kan också vara olika krav som gör att man inte kommer ifråga.

### *Inga speciella krav*

Det genomgående i politikernas berättelser är att det inte ställdes speciella krav på dem för att få ett uppdrag mer än att de skulle vara medlem i det parti som de skulle representera i kommunen. Drygt hälften av politikerna var detta, medan den andra hälften gick med när de fick uppdraget eller en kort tid före.

Det ställdes inga krav på att de skulle besitta en viss kompetens, att de skulle ha någon form av kommunal kunskap, för att få åta sig ett uppdrag. Endast ett par politiker talade om studiecirkel eller någon form av introduktion när de tog sitt uppdrag. Det skedde om man själv ville och var förlagt till partiet. De kunde inte heller se att det fanns krav som på något sätt stängde ute eller försvärade för ungdomar eller andra att engagera sig, något som också underströks av de yngre politikerna. Var man bara intresserad togs man emot med öppna armar. Detta understryks också av att sju av politikerna i denna studie i det närmaste gick från "gatan" till ett kommunalt uppdrag.<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> Detta är en bild som avviker från det resultat David Karlsson (2001) kommit fram till i sin enkätundersökning. Den visar att man måste kvalificera sig flera år i partiorganisationen för att få ett förtroendeuppdrag. Att det inte var så i de kommuner jag studerat kan bero på att partierna hade haft svårt att få kandidater till de olika förtroendeuppdrag som skulle besättas. Samtidigt visar Karlssons undersökning att 20 procent av politikerna blev medlemmar i sitt parti i samband med förtroendeuppdraget eller strax efter. I en rapport till Demokratiutredningen visar statsvetarna Gullan Gidlund och Tommy Möller att samtliga partier utom Vänsterpartiet hade svårigheter med att rekrytera folk till de olika uppdrag som skulle besättas (Gidlund & Möller, SOU 1999:130).

### *Arvode och tid*

Den ekonomiska ersättningen sågs inte heller som ett problem. Det som försvårade för ersättare att delta på möten på en av orterna var att de inte fick något arvode om de deltog på möten utan att vara kallade som ersättare. På detta sätt förlorade de arbetsinkomst om de tog ledigt från jobbet för att gå på ett möte.

En faktor som man kan tänka sig försvårar politiskt engagemang är tiden. Men det stora flertalet av politikerna i denna studie ser inte tiden som något större problem för dem. De lägger kanske ner mellan 10 och 15 timmar i månaden på sitt engagemang, inklusive aktiviteter i partiet som är förbundna med det kommunala uppdraget. Ett par stycken lägger ner kanske den dubbla tiden.<sup>11</sup>

### *Politik och arbete*

För flertalet av politikerna i denna studie verkar inte jobbet ställa till några problem för dem i deras politiska engagemang. Men för ca en tredjedel utgör detta på ett eller annat sätt ett problem.<sup>12</sup> Emma Persson berättar att hon hoppar över vissa möten på grund av jobbet om hon inte lyckas byta skift med någon arbetskamrat. Sven Karlsson, som arbetar på ett lager, har ännu inte behövt ta ledigt från jobbet, då mötena han deltar i är på kvällstid. På frågan vad man skulle säga på jobbet om han behövde be sig fri för att gå på ett politiskt möte svarar han:

En och annan gång tror jag inte de skulle säga något. Men jag tror inte det skulle vara populärt i längden om man körde det för hårt. Vi är två som jobbar ihop och går jag så får han göra jobbet själv.

Sven Karlsson berättar att han inte har jobbat så länge på sitt jobb, och när han sökte sitt arbete berättade han att han var fritidspolitiker och att uppdragen låg på kvällstid. Även om han har rätt att ta ledigt för förtroendeuppdrag så betonar han att jobbet går före.

---

<sup>11</sup> Politikerna i denna studie lägger ner betydligt mindre tid på sina uppdrag än sina kollegor på andra orter som lägger ner ca 26 timmar i månaden.

<sup>12</sup> Att förena arbete och politik är ett gammalt problem för politiker, även om det inte setts som ett alltför stort problem (se Wallin m.fl. 1981). I SOU 1996:169 pekar man också på svårigheten att förena arbete och politik, i detta fall skiftesarbete. Samtidigt visar statsvetaren Peder Nielsen i en utredning till Demokratiutredningen (Nielsen 2001) att arbetet inte är ett viktigt skäl till varför man inte tar på sig ett kommunalt förtroendeuppdrag.



Anna Persson ger ett annat exempel på svårigheten att förena arbete och politik.

På mitt tidigare arbete var det svårt. Jag slutade då jag inte kunde få tag i vikarie och fick jobba över enormt mycket och höll på att slita ut mig totalt. Nu sitter jag på ett nytt jobb och då vill man inte ta sig fritt i början. Men jag har varit ärlig och sagt att jag har mycket politiska uppdrag.

I en av nämnderna ändrade man mötestiderna från tidig eftermiddag till klockan fyra eller fem på eftermiddagen för att göra det lättare för en del av ledamöterna att delta just på grund av svårigheter med arbetet.

### *Förena politik och familj*

Ser vi till möjligheten att förena politik och familj är det för flertalet inte heller några större problem. Det är endast sex av politikerna som har minderåriga barn. De som har barn pekar på en del svårigheter att klara av att kombinera politiskt arbete med familjelivet.<sup>13</sup>

Bodil Månsson tycker att det emellanåt är svårt att klara familjelivet och politiken. Hon hade lovat familjen att hon inte skulle engagera sig så mycket, men hon tror att de uppskattar att hon engagerar sig.

Min man reser väldigt mycket i sitt arbete så jag får klara barnpassningen själv när han är borta. Men barnen är lite äldre nu och kan vara hemma och klarar kvällar själv om jag har telefonen med mig. De tycker att det är jättetrist att jag går på möten.

Roger Gustavsson pekar på sina fördelar som egen företagare med jobbet hemma, vilket gör att han har lättare att förena politik och familj.

När jag frågar Anna Persson hur mycket tid hon lägger ner på sitt politiska arbete blir svaret:

Alldeles för mycket. Du hörde vad min son sa när han öppnade dörren. 'Aaaa mamma talar jämt i telefon'. Det är alltid någon tid varje dag som jag ägnar mig åt politik.

<sup>13</sup> Detta är sedan tidigare ett problem för politiker (se Wallin m.fl. 1981). Att den typiske förtroendevalde inte har hemmavarande barn kanske är en indikator på svårigheten att förena barn och politik. Peder Nielsen menar i sin studie för Kommundemokratiutredningen (2001) att exempelvis kvinnor inte blir politiskt aktiva förrän barnen kommit upp i skolåldern.

Hur hennes engagemang inverkar på familjelivet svarar hon:

Jag var faktiskt den första i X-stad som fick extra betalt till barnvakt. Jag lade in om detta och fick det beviljat, det blev rubriker i NST. I början tog jag med min minsta till fullmäktige, hon satt där och ritade till mångas förtvivlan. /--- /Sedan har jag bra uppbackning hemma också. Min sambo han åker och hämtar barnen och hem och fixar maten. Sedan stormar jag in och sticker igen.

#### *Arbete och familj kan försvåra politiskt arbete*

Även om politikerna i denna studie inte hade några större svårigheter att förena politiskt arbete med familj och civilt arbete förstärker de om det ställer till problem för andra. När vi samtalade om detta framkom det att de menade att arbete och familj just kan vara två faktorer som kan försvåra ett politiskt engagemang och deras inlevelse lyfter fram problemet. Eva Larsson säger:

Jag har mitt företag så jag kan något så när reglera min arbetstid. Men vem sjutton kan ta ledigt från sitt jobb för att gå på nämndsammanträde? Det är inte många människor som kan det, att man har en arbetsgivare som kan acceptera det.

Assar Sandström håller med Eva Larsson om svårigheten att förena arbete och politik.

Det är svårt för folk att gå ifrån sina jobb. Jag skulle vilja se pressare Andersson om han ständigt ringer och säger att han kommer inte i dag för han ska på möte. Det går inte att driva produktionen med sådant folk, det förstärker jag också.

När frågan om familj och politik kommer på tal säger Göte Bengtsson:

Folk har inte tid. Det är barn, det är dagis, fotbollsträning, simning. Samhället är för stressigt i dag.

Sara Bengtsson har full förståelse för att unga kvinnor med barn inte är engagerade i politiken.

Det förstärker jag. Det har man inte tid med.

Emma Persson erfarenhet är att de kvinnor som är engagerade på hennes ort är sådana som varit med i ganska många år.

Det är ingen som har småbarn, vad jag vet.

När Eskil Falkman tog på sig att vara ersättare betonades det att det inte var något betungande.

Man har småbarn tillsammans med allting annat. Man kan inte lägga ner en massa timmar på detta. Man vill prioritera sin fritid och sin familj och då kommer politiken ganska långt ner på listan.

### 3 Motiv och drivkraft

Inledningsvis lyfte jag fram en antal frågor som berör politikernas motivation och drivkraft för deras politiska engagemang. Vad räknar man med att förtroendeuppdraget ska innebära? Är politiken som sådan viktig för dem? Vilken betydelse har den politiska ideologin kontra sakfrågor för deras engagemang? Var de på något sätt tveksamma till att ta uppdraget och kvarstår denna tveksamhet i så fall?

Motivation är inte något som utvecklas i ett vakuum. Det är inte något som bara uppstår eller finns där, skriver den norske statsvetaren Jacob Aars (1998:127). Vi har i föregående avsnitt sett att flertalet av politikernas kommunalpolitiska engagemang i denna studie är en fortsättning på ett tidigare samhällsengagemang. Genom detta engagemang har de skaffat sig erfarenheter och kunskaper som underlättat för dem att ta på sig ett kommunalt förtroendeuppdrag. De har lärt sig av sitt tidigare engagemang och på så sätt har de socialiserats in i ett positivt förhållningssätt till politik – att man kan vara med och påverka.

Men motivation är, på samma sätt som resurser, en svärfångad variabel. Även här kan vi sätta upp en lång rad svarbedömda faktorer som bidrar till att den enskilde tar på sig och bibehåller ett förtroendeuppdrag. Det kan vara individuella personliga egenskaper som att ha ett behov av att stå i rampljuset, pliktuppfyllelse, viljan att vara med och påverka med flera faktorer som gör att man är villig att ta offentliga uppdrag (se Wallin m.fl. 1981:66). Bland allmänheten finns föreställningen att politikerna i första hand drivs av ett snävt egenintresse, "att sko sig själv". I vilken omfattning politikerna drivs av detta är naturligtvis inte lätt att få klarhet i. Få, om någon, skulle öppet erkänna detta. När politikerna berättar om sitt engagemang är det andra motiv som lyfts fram. Gidlund och Möller (1999:130) urskiljer bland politiskt aktiva sådana motiv där man eftersträvar universella värden och självtilfredsställelse. Uti-

från dessa urskiljer de två huvudtyper av motiv: idealistiska motiv och belöningsmotiv. Idealistiska motiv är det när man inte har egen personlig vinning, utan det är högre ideella motiv som är drivkraften. Inom denna motivgrupp återfinns politiska eller ideologiska skäl till engagemanget. Belöningsmotiv är personlig tillfredsställelse i sitt engagemang eller strävan att göra karriär. Dessa två grundtyper eller huvudtyper behöver inte stå i motsättning till varandra, utan en och samma person kan omfatta båda. Nedan ska jag presentera vad politikerna i denna studie uppgav och vad man kan utläsa av intervjuerna som deras motiv och drivkraft för att vara förtroendevald.

### 3.1 Ideologi

Politikerna i denna studie uttrycker ett intresse för samhällsfrågor och politik. Men det är endast ett fåtal av dem som hade ett klart uttalat intresse av att bli lokalpolitiker. Det stora flertalet hade inga sådana ambitioner. Ingen av dem hänvisar heller till några klart uttalade övergripande ideologiska skäl för sitt engagemang som kommunalpolitiker. Orsaken till detta kan ju bero på att man gjort sina ideologiska ställningstagande innan de bestämde sig för om de skulle ta ett kommunalt uppdrag. Att gå med i ett parti är ett ideologiskt ställningstagande där man i huvudsak delar partiets samhällssyn. En dryg majoritet av politikerna var medlemmar i de partier de representerar, eller i partiernas ungdomsförbund, innan de blev tillfrågade om att ta ett uppdrag. Annie Svensson (28 år) uttrycker det så här:

Självklart är det så att i grunden har jag en väldigt klar uppfattning av vad jag står politiskt, vad jag skulle vilja.

Att de valde ett parti och inte en enfråge-rörelse hänger också samman med att man har en klar politisk uppfattning, där de ser till helheten och inte bara en enda fråga. Anna Persson (43 år) säger:

Det handlar inte om en fråga. Det handlar om ett långsiktigt arbete, där jag är en liten del för något jag tror på. Det handlar om ett samhällsbygge. Hur jag vill se detta samhälle framöver.

Annie Svenssons motiv är hennes tilltro till det parlamentariska systemet.

Det behövs människor som tror på och vågar stå upp för den parlamentariska modellen. Det är klart att jag kunde ha varit med i någon alternativ rörelse. Det är kanske mer action och mera handgripligt, att samla in namn, gå i någon demonstration och så vidare. Men jag tycker det är himla viktigt att slå vakt om den parlamentariska demokratin.

De få gånger ideologiska motiv uttrycks, eller man kan ana dessa, är det i form av högre ideal som att "bekämpa orättvisorna i samhället", behovet av "solidaritet", "värna om den lilla människan" och att man "delar deras syn på hur den fria människan ska och vill leva". Men det kan också uttryckas i form av att "vi har en alldeles för stor offentlig sektor" eller att "politikerna lägger sig i för mycket".

De övergripande ideologiska preferenserna finns där som ett slags yttre ram för deras engagemang.

### **3.2 Egna erfarenheter**

I stället för att uttrycka sig i termer om ideologiska motiv framgår det av intervjuerna för ungefär hälften av politikerna, att de egna erfarenheterna har varit viktiga för deras engagemang. Även om de inte direkt alltid uttalar detta, så finns de med i deras berättelser som en del av processen med att de engagerade sig som kommunalpolitiker. En del av dessa berättelser är också ideologiskt laddade.

I Anna Perssons (43 år) berättelse om bakgrunden till hennes kommunalpolitiska engagemang blir hennes tid som aktiv i kyrkan en länk mellan det förflutna och nuet. Hon berättar om hur hon som 15-åring följde med fängelseprästen till Malmö fängelse.

Det blev väldigt påtagligt, därför att vi hade killarna på permission en dag i veckan. Det var människor som var väldigt vilsna i tillvaron. De var ledsna, hade ont om pengar och hade svårt att reda sig. De här killarna har följt mig sedan dess.

Anna Persson berättar också att det som direkt bidrog till att hon engagerade sig som kommunalpolitiker var samtal hon hade tillsammans med en grupp ensamstående mödrar. De hade tillsammans gått ut offentligt och kritiserat en forskningsrapport om ensamstående mödrar. Detta resulterade att Anna bestämde sig för att engagera sig som kommunalpolitiker. I hennes fall bidrog det

till att hon var med och startade en lokalavdelning för det parti hon representerar, eftersom partiet inte fanns på orten.

Greta Svensson (62 år) hänvisar till eget alkoholmissbruk som en orsak till hennes engagemang, vilket lett till en önskan att ställa upp för andra som råkat illa ut.

Att jag hamnade i politiken beror på att jag sedan 12,5 år tillbaka är nykter alkoholist.

Torbjörn Henriksson (22 år) pekar på motståndet mot EU i valet 1994 som en orsak till att han kom att engagera sig i partipolitiken, att han inte accepterar den samhällsmodell som EU står för. I samtalen med Assar Sandström finns hans uppväxt som statarbarn och oförrätter i arbetslivet som han anser sig ha råkat ut för som en bakgrundstext till att han engagerade sig som kommunalpolitiker. Även Göte Bengtsson (51 år) hänvisar till sin uppväxt på barnhem och fosterhem som en faktor som gjorde att han blev politiker. I Ali Hassans (25 år) berättelse om hur han blev politiker finns en koppling till hans erfarenheter som flykting och invandrare och en kritik mot invandrarnas situation i samhället. Ida Hjalmarsson (46 år) pekar på sitt arbete i Föräldraföreningen för utvecklingsstörda som en orsak till att hon tog på sig att vara nämndeman, att "alla människor har samma värde" och att samhället ska vara "rättvist" och "lika för fattig och rik".

Bodil Månsson (40 år) har varit med att starta en Montessori-förening och en Montessoriskola på sin ort. I arbetet med att propagera för skolan lärde hon känna de olika politiska grupperna. På detta sätt menar hon att hon lärt sig mycket om skolan och skolpolitik i kommunen på sin ort. Roger Gustavsson (47 år) berättar om sitt engagemang i motståndet mot järnvägstunneln genom Hallandsåsen.

Sven Karlsson (43 år) berättar om att det var på komvux som hans intresse för politik ökade:

Det gjorde väl delvis att jag började med politik. Jag tyckte att samhällskunskap var hemskt intressant. Det var väldigt många som klagade på politiker, "dom" och "dom" gör alltid fel. Men vilka är dom? Då får jag väl ta reda på dem.

### *Inte en fråga*

Politikernas erfarenheter bildar tillsammans med en ideologisk övertygelse, en resonansbotten för deras engagemang. I sökandet efter deras motiv för sitt engagemang går det inte alltid att enbart urskilja en enda fråga, utan motivet består många gånger av en sammansatt väv med en mängd trådar.

Ali Hassan (25 år) lyfter fram en konkret fråga som bidrog till att han engagerade sig som kommunalpolitiker.

Jag ville påverka segregationen. För jag såg hur den bredde ut sig mer och mer och skillnaderna blev större och större.

För en del politiker handlar det om att ställa upp för andra människor som har det svårt. Greta Svensson (62 år) säger:

När jag kom från Nämndemannagården ville jag hjälpa andra människor som kommit snett i livet. Det var därför jag ville sitta i socialnämnden.

Göte Bengtsson (51 år) hänvisar till sin uppväxt på barnhem och fosterhem och menar:

Jag tror faktiskt att jag med den bakgrund jag har, med uppväxten på barnhem och fosterhem, tror jag att jag skulle kunna hjälpa till på ett annat sätt än man gör i dag.

### **3.3 Engagemanget som sådant**

Det är endast en mindre del av politikerna som hänvisar till konkreta frågor som deras motiv för sitt engagemang. När de flesta ska precisera vad som är motiven och drivkraften för dem så är det inte alltid tydligt utan mer ett allmänt resonemang om att vara med att påverka och förändra. Annie Svensson (28 år) säger:

Jag tycker att politik är roligt. Jag vill ha ett engagemang och jag har ett intresse för samhällsfrågor. Det är svårt att definiera tydligare än så.

Bodil Månsson (40 år) menar:

Det är ett engagemang över huvud taget. Att vilja vara med och kanske kunna påverka.

Lisa Björkman (20 år) svarar:

Jag har inte tänkt uppnå så himla mycket.

Pernilla Björk (51 år) har också en vag uppfattning om varför hon engagerat sig.

Det är väl detta att jag har åsikter och vill vara med och påverka dom som beslutar och kanske kan få dem med på mina idéer. Det är väl det tror jag, som driver mig.

Andra politiker lyfter fram en blandning av plikt, att det är kul och att man träffar folk. Eva Larsson (30 år) menar:

Ibland kan det kännas jobbigt att gå på ett möte. Men samtidigt känns det som att man har fått ett förtroendeuppdrag av medborgarna och skulle jag inte gå på det mötet skulle jag svika dem.

Sara Bengtsson (35 år) tar upp behovet av sociala kontakter, att en av anledningarna till att hon engagerade sig var att få nya vänner.

Eftersom vi var nyinflyttade var det ett sätt att bilda sig ett socialt kontaktnät.

En annan av politikerna uttrycker sig så här:

Jag är ny i X-stad och jag kände ganska lite för de lokala frågorna för jag visste så lite om staden. Det var ett sätt att träffa nya människor.

### **3.4 Får något tillbaka**

Även om de endast har varit politiker en mandatperiod tycker de att politiken ger dem något och att detta också är ett motiv till att vara förtroendevald. Bodil Månsson säger:

Den ger mig nya utmaningar. Jag träffar folk som tycker och tänker som jag. Sedan är det utbildningen i ledarskap och att kunna påverka. Få reda på saker och inte bara det som står i tidningen. Jag får en djupare bild av det som står i tidningen, jag får veta det som ligger bakom.

Torkel Börjesson (74 år) menar:

Politik är väldigt viktigt. Politik är det sätt vi ska leva. Kan man då vara med och forma politiken på något sätt kan man kosta på sig den tiden.

Det kan också vara en personlig tillfredsställelse av att vara med och påverka och få igenom ett förslag. "Sådant ger en kick", menar Torbjörn Henriksson (22 år).



Motiven för att engagera sig är, som vi sett för många av politikerna, sammansatta och kan inte alltid urskiljas som en enda fråga. Här blandas det som Gidlund och Möller (1999:130) benämner som "idealistiska motiv" och "belöningsmotiv". Politikernas motiv kan sammanfattas med att det är engagemanget som sådant som är viktigt för dem – en önskan om att få vara med och påverka, hjälpa andra, lära sig om kommunen och samhället, få nya kontakter. Det är detta som politikerna förväntar sig av sitt uppdrag, men det behöver inte betyda att de ideologiska frågorna inte har betydelse, utan de finns där i bakgrunden som en referensram för deras engagemang.

Att flera av politikerna inte alltid har så högtflygande visioner med sitt engagemang hänger kanske samman med att de är nya i politiken och att de flesta av dem sitter som ersättare utan det direkta inflytande som ordinarie ledamöter har, men också att det i lokalpolitiken inte alltid anses så ideologiskt laddat på grund av att det finns stora inslag av praktiska vardagliga frågor som löses i konsensus.

Dessutom krävs att man har varit med en tid och lärt känna den politiska miljö man verkar i. Visioner är något som utvecklas efterhand som man får erfarenhet av politiskt arbete, att man helt enkelt förvärvat den kulturella kompetens som krävs för att kunna verka som politiker. Då ser man brister som man vill påverka och förändra. Det krävs helt enkelt en inskolning. Detta är kanske en av orsakerna till att så många av politikerna i denna studie är så lågmälda när de ska svara på vad som är deras motiv för sitt engagemang.

Av Sara Bengtsson (35 år) svar på vad som är hennes motiv för sitt engagemang, anar man att hon efter att det att hon blev förtroendevald förvärvat erfarenheter av beslutsprocessen i kommunen. Sara pekar på att hon vill ändra det bristande beslutsunderlaget i kommunen.

När man lyssnar på diskussionerna i kommunfullmäktige så inser man att bakgrundsmaterial och beslutsunderlag är fruktansvärt dåligt.

Att beslutsprocessen är ineffektiv är också Roger Gustavssons (47 år) erfarenhet efter den tid han varit förtroendevald. Han tycker att man ska delegera mer till tjänstemännen. Han talar om att styra med nyckeltal. Detta leder också till att han bland annat vill påverka effektiviteten i kommunen.

Jag har två mål som jag vill uppnå med mitt engagemang. Det är att vi tar hand om resurserna på ett optimalt sätt i kommunen, inget slöseri. Att vi sköter kommunen på ett bra sätt så att alla är nöjda och glada. Sedan att vi kan konkurrera och skaffa arbetstillfällen till kommunen att folk flyttar hit, att vi får ett bra välstånd i kommunen.

### 3.5 Tvekade inte

Flertalet av politikerna i denna studien ger intryck av att man inte tvekade att ställa upp som förtroendevald när man blev tillfrågade. Man glider över från ett engagemang till ett annat. Men två av politikerna var tveksamma till att ställa upp, de blev mer eller mindre övertalade. Den norske statsvetaren Jacob Aars gör en distinktion mellan "villighet" och "vilja" (Aars 1998). Den som är villig att ta på sig ett uppdrag behöver inte riktigt vilja göra detta. Man låter sig nomineras för ett uppdrag utan att vara motiverad för det. Aars menar att motivation är inte något som bara uppstår eller finns där. Även om man har förutsättningar att ta uppdraget är det inte säkert att man verkligen vill ha det, att man har den rätta motivationen, och att man upplever det politiska engagemang som meningsfullt. Ett stort antal av politikerna i denna studie hade en längre eller kortare period av förberedelser inför ett politiskt engagemang, men det är inte säkert att motivationen för att ta klivet till ett kommunalt förtroendeuppdrag verkligen fanns där. Motivation är något som utvecklas i samspel med erfarenheter och förutsättningar. Man kanske är tveksam till en början, men efter att man har varit med ett tag utvecklas motivationen och blir starkare eller omvänt.

Två av politikerna i studien var tveksamma till att ställa upp och ta på sig ett uppdrag. De ville egentligen inte. De representerar den pliktkänsla som ett flertal politiker ger uttryck för. Man kände sig tvungen när inga andra ställde upp, man hade fått ett förtroende, man vill inte svika.

Att Stina Broqvist tog på sig sitt uppdrag berodde på att de var så få i partiet på orten och de var tvungna att ha ett namn på listan.

Det var för att vi var så få medlemmar i X-orten, då blir det att så gott som alla medlemmarna får vara med på listan. Jag hade ju inte tänkt mig att jag skulle bli invald.

Eskil Falkman tar också upp plikten som ett avgörande skäl till varför han ställde upp som förtroendevald. Han satt i partiets lokala styrelse och kände ett ansvar att ställa upp.

Det är ju svårt att få folk till politiken, att kunna bemanna alla poster. Så man kände en viss skyldighet att ställa upp och ta suppleantplatsen. Att man hade någonting och inte tackade nej till allt.

Att Broqvist och Falkman var tveksamma till att ställa upp som förtroendevalda har också lett till att de inte kommer att ställa upp vid nästa års val. De upplever inte sitt engagemanget som meningsfullt. Kommunalpolitiken blev endast en parentes för dem. Detta är också något som gäller för Greta Svensson som hänvisar till åldern och att hon inte orkar med sitt uppdrag. Hon hänvisar också till att hon känner stor tveksamhet inför sitt partis politik.

De andra politikerna i denna studien känner ingen tveksamhet till att ställa upp vid nästa års val. Sara Bengtsson (35 år) säger:

Jag tänker fortsätta och förhoppningsvis får jag ett ordinarie uppdrag.

Göte Bengtsson (51 år) har inget emot att ta på sig ett uppdrag nästa period men han vill skifta nämnd.

Nästa period ställer jag inte upp som suppleant i utbildnings- och kulturnämnden. Utan ska jag ta något uppdrag skall det vara i socialnämnden. Det ska vara något som du själv är intresserad av och där du tror att du kan tillföra något.

Bodil Månsson (40 år) har inte heller något emot att fortsätta ett tag till.

När barnen växer upp blir det mer utrymme.

Assar Sandström (66 år) kan också tänka sig att sitta kvar nästa mandatperiod.

Ja, så länge jag känner för det. Jag har inga planer på att stiga åt sidan.

Några av de yngre politikerna kan mycket väl tänka sig en politisk karriär men då är det på riksplanet som de vill engagera sig. Ali Hassan (25 år) har inget emot att var heltidsengagerad. Lisa Björkman (20 år) säger att hon kan tänka sig att sitta i riksdagen.

## 4 Rekrytering

Vi har tidigare tagit del av den kulturella inskolning som ett stort antal av politikerna deltagit in innan de blev politiker. Vi har också tagit del av deras motiv och drivkraft för sitt engagemang. Nästa fråga är hur det gick till när de tog steget in i det politiska fältet och blev förtroendevalda. I en studie har statsvetarna Gidlund och Möller visat att de lokala partiorganisationerna har svårigheter att väcka allmänhetens intresse för att engagera sig som kommunalpolitiker och ta på sig ett förtroendeuppdrag. I samma studie visar man också att ungdomar, kvinnor, invandrare och högutbildade är de som är svårast att intressera för ett kommunalt uppdrag (SOU 1999:130). En fråga mot bakgrund av detta är hur de politiska partierna rekryterar sina kandidater till olika förtroendeuppdrag. Nedan ska vi ta del av hur det konkret gick till när politikerna i denna studie blev kommunalpolitiker.

### 4.1 Kända

Det genomgående draget hos dessa politiker är att de var mer eller mindre kända av det parti som de kom att företräda som kommunpolitiker. Med några få undantag var det inte politikerna själva som tog initiativet till att de blev förtroendevalda. De blev på olika sätt tillfrågade om de var intresserade att sitta i en nämnd eller styrelse.<sup>14</sup> De tillfrågades antingen före eller direkt efter att kommunalvalet var genomfört och valresultatet visade partierna hur många de behövde rekrytera till olika uppdrag.

En majoritet av politikerna var medlemmar i partiet på orten (men de var inte alltid speciellt aktiva) eller hade nära kontakter med partiet genom släktskap, vänskap eller medlemskap i deras ungdomsförbund. På detta sätt hade de upparbetade kontakter som gjorde deras väg till ett förtroendeuppdrag kortare än för de som kommer utifrån. De var på detta sätt potentiella kommunalpolitiker.

Göte Bengtsson (51 år) hade varit medlem i partiet i omkring 30 år när blev tillfrågad om han ville ta ett uppdrag.

Jag blev tillfrågad om jag kunde ta en plats, ett förtroendeuppdrag. Då framförde jag att jag ville sitta i sociala centralnämnden. Det fanns inte

<sup>14</sup> Att det är andra personers initiativ som är en viktig faktor bakom att man tar steget till att blir politiker visar också David Karlssons enkätstudie *Ny som förtroendevald* (2001).

plats men då menade dom att jag som en inkörsport kunde ta utbildnings- och kulturnämnden.

På samma sätt var det med Greta Svensson (62 år) när hon blev tillfrågad. Samtidigt med att hon blev tillfrågad fick hon uttrycka ett önskemål om en nämnd hon ville sitta i.

Jag fick ett brev från partiet om jag ville vara aktiv inom politiken. Sedan inför valet ringde de mig och frågade om jag ville stå på listan. Jag svarade ja på detta. Sedan fick jag ett papper där de frågade om jag ville vara med i socialnämnden och det svarade jag ja på.

Man kan bli tillfrågad på olika sätt. Lisa Björkman (20 år) hade tidigare varit aktiv i partiets ungdomsförbund och engagerat sig i en skolfråga. När hon tog steget in i kommunalpolitiken praktiserade hon hos en av partiets kommunpolitiker.

Hon frågade om jag ville följa med på ett av deras gruppmöten. Jag satt med och lyssnade och tyckte att det lät helt okej. Sedan frågade de om jag ville sitta med i en nämnd. Jag valde att sitta med som suppleant för att det inte skulle ta så mycket tid från skolan.

Emma Persson (21 år) har inte tidigare varit aktiv i sitt parti eller dess ungdomsförbund när hon blev tillfrågad. Men samtidigt är hon en politiker som blev rekryterad via slakten. Hon blev föreslagen till ett uppdrag av hennes farbror som är kommunalpolitiker. Även hennes pappa har tidigare varit politiker.

Han frågade om jag ville sitta i en nämnd och jag svarade att det kan jag väl göra.

Det stora flertalet av politikerna hade inga uttalade ambitioner att bli kommunalpolitiker. Men det finns några undantag som själva tog initiativ till att få ett förtroendeuppdrag. Sara Bengtsson (35 år) är ett sådant exempel. Det är på detta sätt det ofta går till i det parti hon är medlem i. Man uttrycker ett önskemål om att få ett förtroendeuppdrag och sedan röstar man om detta.

I demokratisk anda hade vi provval. Dessförinnan hade man fått anmäla sitt intresse om man var intresserad av att ta ett uppdrag. Min make och jag anmälde oss och så hamnade vi på valbar plats.

Eva Larsson (30 år) är ett annat exempel på en politiker som hade ett uttalat intresse av att engagera sig som kommunalpolitiker. Hon har tidigare varit aktiv i sitt partis ungdomsförbund och också uttryckt önskemål om ett uppdrag. Hon är också ett exempel på

hur det många gånger går till i politiken, att en del av politikerna blir tillfrågade en bit in i valperioden om de hade lust att sitta i en nämnd då en plats blir vakant.

Det började i mitten av förra mandatperioden. Det var en partimedlem som satt i trafik- och vägnämnden som ville lämna sitt uppdrag p.g.a. av tidsbrist och ålder. Då jag tidigare hade sagt att jag var intresserad av ett uppdrag, och uttryckligen sagt att jag var intresserad av trafik- och utbildningsfrågor, kontaktade de mig.

Ali Hassan (25 år) är ett annat exempel på en politiker som klart deklarerade sitt önskemål om ett kommunalt förtroendeuppdrag men först kom ifråga en bit in i valperiod. Han hade tidigare visat intresse för att få ett uppdrag men inte fått tillräckligt många röster i sitt partis interna nomineringar. I stället hamnade han på en "väntelista" ifall det blev en plats ledig.

Jag hade tidigare blivit nominerad av ett par partiföreningar men kom inte med vid omröstning utan jag sattes på en väntelista. Var det någon som hoppade av kunde jag få ett uppdrag. Efter ett år fick jag ett uppdrag i byggnadsnämnden.

Politikerna ovan är exempel på förtroendevalda som var kända genom sitt medlemskap eller nära relation till partiet när de tillfrågades om de var intresserade av att ta på sig ett kommunalt förtroendeuppdrag. En politiker som avviker från detta mönster är Pernilla Björk (51 år). Hon blev först medlem och aktiv i sitt parti ett par månader före valet.

Dom frågade mig om vilket önskemål jag hade. Sedan godkändes detta på ett medlemsmöte. Vi var ett litet parti men förstod hur många mandat och platser vi skulle få i olika nämnder och styrelser.

### *Utmärkt sig*

Fyra av politikerna i denna studie hade, innan de tog steget in på den kommunalpolitiska arenan utmärkt sig i sin kommun och på detta sätt blivit kända. Det som utmärker dessa politiker är deras handlingskraft. Tre av politikerna blev, i ordets verkliga bemärkelse, rekryterade och vad vi skulle kunna kalla värvade till partierna. De blev uppringda och tillfrågade om de ville ta ett kommunalt uppdrag för deras parti. Den fjärde, Anna Persson (43 år), var med och startade partiet på orten. Hon var en av de drivande, tillsammans med ett par andra personer, som startade det

parti som hon kom att företräda. Partiet bildades hemma i hennes kök och som ett nystartat parti med få medlemmar kom hon också att vara med på partiets valsedlar.

Bodil Månsson (40 år) hade genom sitt engagemang för en alternativ skola i sin kommun kommit i kontakt med de olika partierna. Hennes engagemang och arbetsinsats hade uppskattats av ett flertal av partierna som ville att hon skulle stå på deras vallista. Samtidigt finns här också en koppling till en släkting.

Jag hade varit ute väldigt mycket och pratat för att förändra skolan. Två andra partier hade varit i kontakt med mig tidigare om jag ville sitta med i deras arbetsgrupper för att diskutera skolan, men det passade inte mig. Att jag kom med i kommunalpolitiken beror på min sväger som värvade mig till partiet. Han hade också varit med och bygga upp Montessoriföreningen på vår ort.

Roger Gustavsson (47 år) hade under flera år varit aktiv som ordförande i en aktionsgrupp mot byggandet av en tunnel genom Hallandsåsen. Som ordförande och företrädare för aktionsgruppen får vi förmoda att han hade blivit ett känt namn i kommunen.

Ett tag efter det att jag blivit vald till ordförande blev jag kontaktad av X-partiet (ett lokalt baserat parti) om jag inte ville engagera mig i deras parti. De höll på och frågade mig i tre–fyra månader innan valet. Till slut sa jag ja.

Av Ida Hjalmarsson (46 år) berättelse om sin väg till kommunalt förtroendeuppdrag framgår att hon också blivit uppmärksammad genom sitt engagemang i en förening för utvecklingsstörda barn. Hon är den typen som ringer upp ansvariga tjänstemän och politiker och framför sina synpunkter. Hjalmarsson var inte aktiv eller medlem i partiet före det att hon blev tillfrågad. Även här finns en koppling till en närmare vänkrets, att man är bekant med någon i partiet.

Det finns en man i X-stad som är politiker och som känner mig privat. Vi pratade mycket med varandra vid många olika tillfällen. Han tyckte att mina åsikter och mitt sätt att leva stämde överens med vad hans parti stod för. Av den anledningen fick jag en förfrågan om jag ville sitta som nämndeman.

## 4.2 Man lyssnar inte alltid

Det som kan försvåra rekryteringen av politiker är hur folk uppfattar det politiska livet. Statistiken visar att de politiska partierna har stora svårigheter att behålla de medlemmar man har, och också att få nya. Dessutom är det allt färre medlemmar som besöker de interna mötena (SOU 1999:130). Samtidigt med denna utveckling visar svenska folket en utbredd misstro mot politiker (SOU 1996:162).

I samtalen med politikerna i denna studie visar det sig att det stora flertalet av dem (förutom fyra) ämnar ställa upp för en ny mandatperiod. Det framgår också att de tycker att politik är roligt och stimulerande och därmed meningsfullt (jfr Fredriksson 1997 och 2000).<sup>15</sup> Det har också framkommit att det inte är speciellt svårt för nya medlemmar att komma med i partierna och få ett förtroendeuppdrag. Tvärtom, hälften av de förtroendevalda är nya medlemmar i partierna. Inte heller någon av de andra förtroendevalda som varit med i sitt parti en längre tid men som först nu har tagit ett uppdrag, uppger att de skulle ha varit motarbetade tidigare. Orsaken till att det inte är svårt att komma med hänger förmodligen samman med att partierna har svårt att intressera folk för ett kommunalpolitiskt uppdrag (se SOU 1999:130).

Samtidigt som politikerna själva uppenbarligen trivs med sitt engagemang och inte har några planer på att hoppa<sup>16</sup> av funderar de kring formerna för detta engagemang. En fråga vid intervjuerna och samtalen har varit om det är något i sättet att bedriva politik i deras kommun och i deras parti som de tror försvårar rekrytering av politiker.

I deras svar går det inte att urskilja vad som är partiet och vad som är kommunalpolitiken, utan det flyter samman. Och det är kanske så det är, att formerna för det politiska arbetet i partierna och i kommunerna inte skiljer sig så värst åt.

Lisa Björkman (20 år) menar att en del ungdomar tycker att politik är väldigt tråkigt. Även om de inte har varit på något möte så uppfattar man dessa som tråkiga. Björkman menar att det finns

---

<sup>15</sup> I Peder Nielsens rapport för Kommundemokratiutredningen uppger en klar majoritet av de avhoppade politikerna att de upplevde sin tid som förtroendevalda som "ganska eller mycket positiv" (2001).

<sup>16</sup> I en enkätstudie som riktar sig till nyvalda ledamöter i 28 kommuner visar det sig att en stor majoritet av dem är nöjda med sitt uppdrag och vill fortsätta som politiker (Karlsson 2001).



en attityd bland ungdomar att man inte ska bry sig och detta återverkar på deras intresse för politiskt arbete.

Det är lite häftigt att inte bry sig. Det är kanske först när man blir lite äldre, att det händer något som gör att man börjar ta ställning, att man kanske har blivit orättvist behandlad eller att något känns fel.

Att ungdomarna tror att mötena är trista är också Emma Perssons (21 år) erfarenhet. Men hon tror samtidigt att ungdomarna kanske inte är intresserade.

Det är väl inget som intresserar dem. Det finns kanske andra grejer som lockar dem.

Eva Larsson (30 år) minns att hon också tyckte att kommunalpolitik verkade tråkigt innan hon själv blev aktiv. Hennes erfarenhet av kommunfullmäktigemötena är att de inte är speciellt roliga. Det stora flertalet av politikerna i denna studie sitter inte i kommunfullmäktige utan har endast erfarenhet från kommunala nämnder. Att även dessa kan uppfattas som tråkiga är de inte främmande för, trots att detta inte hindrar dem själva från att vara aktiva. Även om Lisa Björkman (20 år) kan tycka att mötesrutinerna är tråkiga så besväras hon inte direkt av dem. Det är helt okej att säga något utan att ha begärt ordet, säger Björkman. Sara Bengtsson (35 år) störs inte heller av mötesrutinerna i politiken. Det är bra med en dagordning och att man följer den, det är ett sätt att få ett bra möte, menar Bengtsson, och hänvisar till att det är samma i arbetslivet. Det som kan göra mötena utdragna, menar Roger Gustavsson (47 år), är att beslutsprocessen är alldeles för långsam och att politikerna lägger sig i för mycket. Detta gör att mötena blir långa och omständliga.

Men fränsett detta ger politikerna en positiv bild av sitt engagemang. Men det finns några saker som en del av politikerna pekar på och är kritiska till. Ett exempel är att de är kritiska mot äldre och mer erfarna politiker för att de inte alltid lyssnar och tar deras åsikter på allvar.

Lisa Björkman är kritisk till "gubbarna" som hon inte tycker tar henne riktigt på allvar.

När jag säger vad jag tycker så motas man gärna ner bara för att man är ung.

Björkman tycker att det sitter en massa gubbar i 50-årsåldern som har fastnat i gamla former.

Det är ju inget som lockar. De bara sitter där. Jag kanske kunde tycka att man skulle prova lite nya saker. Det blir lite segt i längden.

Även Sara Bengtsson (35 år) har erfarenhet av att det ibland kan vara svårt att göra sin stämma hörd.

Det är oerhört mycket prestige. Gud nåde den som kommer med en avvikande åsikt.

Att det är så anser Bengtsson beror på att partierna har blivit:

...en slags klubb för inbördes beundran. Man håller varandra om ryggen. De borde lyssna mer på en när man är ny. Man borde höja taket.

Göte Bengtsson (51 år) tror att de äldre i partierna styr väldigt mycket.

Man har respekt för dom äldre på något sätt. Det finns många gamla som ska gå i de banor de alltid har gjort. De har svårt att förändra sig.

Att göra sig hörd handlar också om att våga yttra sig i en större församling, vilket en del människor tycker är obehagligt. Eva Larsson (30 år) berättar om hur hon kände det när hon skulle yttra sig första gången i kommunfullmäktige.

Jag tyckte det var fruktansvärt obehagligt.

Att tillhöra ett litet parti gör att ens åsikter ofta har svårt att få någon betydelse. Man talar för döva öron. Sven Karlsson (43 år) sitter i kommunfullmäktige för ett parti som inte är representerad i kommunstyrelsen. Detta gör det svårt för partiet att agera och göra sin röst hörd. Hans erfarenhet är att de andra partierna medvetet håller dem utanför.

Även om det finns exempel på att man inte lyssnar på de yngre så finns det också exempel där man gör det. Lisa Björkman, som var kritisk mot "gubbarna" för att de inte alltid lyssnar, kan å andra sidan berätta att det händer att de kommer till henne och frågar henne hur hon ser på en fråga. Hon berättar om en utredning för en gymnasieskola som de arbetat med, där de ville höra hennes uppfattning.

Emma Persson (21 år) delar inte Björkmans erfarenhet av att de inte alltid lyssnar på henne utan tycker att hon blir hörd.

De frågar mig om allting. Vill att jag ska ha en åsikt om det här, vad jag tycker om detta. Jag är väl den enda som är kring 20 år.

Så detta med att inte alltid bli hörd och sedd är kanske en mera komplex fråga än bara ovilja från mer erfarna politiker. Det kanske handlar om erfarenhet och om att det tar ett par år att bli inkörd i en nämnd och den politiska kulturen. Flera av politikerna talar om att man i början sitter där och lyssnar och lär sig, och att man som ny har svårt att hänga med, eftersom man inte alltid har hela bilden av ett ärende. Ärenden kan ha en historia tillbaka i tiden som man inte är riktigt insatt i. Lisa Björkman säger:

Det är så mycket man inte har koll på. Jag väljer då att sitta och lyssna. Det tar flera år att bli inkörd i en nämnd.

Att det är svårt att hänga med när man är ny är också något som Sven Karlsson (43 år) har erfarenhet av. Han tyckte att det i början var svårt att sätta sig in i handlingarna.

Det var nästan grekiska. Man undrar varför de inte kunde skriva på ett begripligt sätt. Men man vänjer sig.

Detta är också Emma Perssons uppfattning, att man får väldigt mycket handlingar som kan vara svåra att förstå och jobbiga att läsa. Men hon får stöd i sin partigrupp som förklarar det hon inte förstår.

Även Stina Broqvist (51 år) tycker att det kan vara svårt att hänga med ibland. Det är så många paragrafer att hålla reda på och hon har svårt för de ord som används. Hon tycker att hon skulle vilja prata mera i form av ett vanligt samtal. För de som har varit med i många år är detta rutin och inga problem, menar hon.

## 5 Tilltron till det politiska

Det sista temat i denna studie handlar om de nya förtroendevaldas tilltro till det politiska och politiken som ett redskap för förändring. Frågan är relevant att ställa mot bakgrund av att samtidigt som det svenska folket är engagerat och intresserat av politik, så finns det en utbredd misstro mot det politiska bland allmänheten som tar sig uttryck i politikermissstro (SOU 1996:162) och en misstro mot det politiska systemet (SOU 1999:113). Vilken tilltro till det politiska hade politikerna i denna studie innan de engagerade sig? Hur ser deras tilltro ut i dag när de har fått egna erfarenheter av beslutsfattande?

Vi har tidigare kunnat konstatera att politikerna innan de engagerade sig som kommunalpolitiker hade en tilltro till politiken som en möjlighet. Det fanns en samhörighet med politiken, som var mer eller mindre stark. När man tar ett förtroendeuppdrag och träder in i det politiska fältet gör man kanske detta med en distanserad syn för att i efterhand, när man har förvärvat egna erfarenheter, utveckla en större förståelse för det politiska. Det som man till en början kanske upplevde som märkligt och underligt förändras i takt med egna erfarenheter till större förståelse. Men det kan också vara tvärtom, att man går in med stor förståelse, och att de erfarenheter man drar gör en mer skeptisk.

Det som framkommit av politikernas berättelser är att man har en positiv upplevelse av sitt engagemang. Detta styrks också av att det stora flertalet av dem vill fortsätta som politiker om de får förtroendet. När de under intervjuerna fått frågor om hur de uppfattade det politiska innan de engagerade sig, var det inte många som hade reflekterat över detta eller så kom man inte riktigt ihåg. Nedan ska vi möta några av politikernas reflektioner och erfarenheter.

Stig Broström kände en del politiker genom sitt arbete och hade, som han uttrycker det, mött både bra och dåliga. När han nu själv har ett förtroendeuppdrag har han fått en fördjupad syn på politiskt arbete.

Ja man har ju kommit underfund med hur man jobbar, att det inte alltid är utan problem.

Pernilla Björk hade också kontakt med politiker innan hon blev förtroendevald och tyckte inte att hon hade någon anledning att misstro dem. Genom sitt eget engagemang har hon fått en fördjupad bild av det politiska arbetet.

Jag visste att dom lade ner mycket arbete. Men jag kanske inte visste att dom fick lägga ner så mycket jobb eller att dom var så aktiva och engagerade som dom är.

Ali Hassan hade inte lika positiv bild av politiker och det politiska innan han blev engagerad i kommunalpolitiken. Han var bitter på politiker, bland annat på grund av olika kontokortsaffärer som hade passerat i revy. På frågan om han har ändrat uppfattning, svarar han:

Ja, det har jag gjort. Politiker har det ganska jobbigt. Dom har allas ögon på sig, man kan inte leva ett normalt liv. Så fort det är någonting,

framför allt kontokortsaffärer blåser man upp det. Det är klart att man ska ta upp det men ibland går de in på privatlivet. Det är synd.

I samtal med Sven Karlsson om synen på det politiska och politikerförakt tror han att han också delade de uppfattningar och klyschor som många gånger förekommer. Men han har reviderat sina uppfattningar.

Ja, det har jag. Det är minsann inte så lätt att sitta där och begripa allting, att hinna med och sätt sig in i allting. Så det är inget lätt arbete. /---/ Det är svårare än man tror. Hur man än gör så blir det fel. Det är alltid någon som blir missnöjd och det är de missnöjda som hörs. De nöjda hörs inte.

Även Torbjörn Henriksson kände en misstro mot politiker, att alla gick omkring med ett kreditkort i fickan som man använde efter behag. Nu när han själv har hunnit med att vara aktiv en tid har han kommit på andra tankar.

Jag har ändrat uppfattning. Jag ser ju det själv inifrån nu, att dom flesta är inga fifflare.

Bodil Månsson berättar att innan hon tog steget att bli kommunalpolitiker kände hon "nästan som ett förakt till politiker".

För mig var politikerrollen något trögt som att lova och inte stå upp för det. Svårt att förändra, örlighet och allt detta. Alltså något negativt.

Hennes inställning gjorde att hon var ambivalent till om hon skulle ta på sig ett förtroendeuppdrag när hon blev tillfrågad. I dag tycker hon att hon till en viss del har fått revidera sin tidigare uppfattning.

Det känns som om alla gör så gott de kan men man har olika förmågor. Jag känner att jag inte slänger bort min tid när jag sitter där. Utan varje gång har jag gjort nytta.

I dag är det hon som tvingas kämpa mot fördomar och politiker-misstro. Månsson berättar om en föreläsning hon varit på.

Han pratade negativt om politiker och vad politiker gjort. Han trodde nog inte att där var några politiker. Jag funderade på om jag ska ställa mig upp och fråga honom vad han menar med det han säger.

Hennes tidigare uppfattning om politiker hänger förmodligen också samman med att hon ställer stora krav på politikerna. Detta är något som återverkar på henne själv i dag som politiker.<sup>17</sup>

Jag var lite rädd att jag inte var så duktig som man behövde vara. Dels på mötena och dels tillräckligt allmänbildad.

Sara Bengtsson berättar att hon tidigare trodde hon att politikerna hade bättre beslutsunderlag när de fattar beslut. Men efter att ha varit med ett tag har hon tvingats ändra uppfattning.

Man kan fatta beslut om miljontals kronor hit och dit utan att ha utrett ordentligt.

Eskil Falkman tror inte att han hade några förutfattade meningar om politiker – ”de flesta är ganska renhåriga”. Men samtidigt tvivlar han på politikernas förmåga och kompetens.

Många gånger tror jag inte att det är de allra duktigaste som blir politiker. Tittar man på fackföreningsrörelsen, på de arbetsplatser jag varit, har det inte varit de duktigaste killarna som blivit ledarna. De duktigaste bryr sig inte. Samma tror jag att det är många gånger inom politiken, att många som är väldigt duktiga och hade haft mycket att tillföra, dom bryr sig inte om det.

Falkman är en förtroendevald som inte riktigt betraktar sig själv som politiker. Han är ersättare och inte hunnit vara med på så många möten och ser på politikerna utifrån. Falkman ämnar inte heller ställa upp i nästa valperiod utan ser denna period som en parentes.

Greta Svensson har under den tid hon varit aktiv blivit mycket mer negativ än hon var innan hon engagerade sig. Svensson har suttit som ersättare i socialnämnden och hon tvivlar på ledamöternas förmåga att sätta sig in i frågorna.

Jag ser människor som sitter och tar beslut och pratar. Men vad vet dom om vad det handlar om när de tar ett beslut?

Men Svensson tvivlar inte bara på deras förmåga att leva sig in i andra människors situation utan också på deras kompetens. Utifrån sin erfarenhet menar hon att de har för låg utbildning.

---

<sup>17</sup> De egna kraven på kunskap och kompetens har varit ett skäl som folk uppgivit för att inte ta på sig ett kommunalpolitiskt uppdrag (se Nielsen 2001).

Jag måste säga att de flesta politikerna är för lite utbildade och kan för lite. Man borde kanske ställa krav på gymnasieutbildning eller utbildning på högskola.

Greta Svensson tvivel på politikernas förmåga och kompetens handlar också om hennes egen otillräcklighet. Hon tar på nytt exempel från den socialnämnd hon sitter i.

Ska man fatta rätt beslut ligger det ett oerhört arbete bakom. Inte bara att ställa sig bakom ett beslut som AU fattat, utan själv bilda sig en uppfattning om ärendet. Men det orkar inte jag.

Svensson har också dragit slutsatsen av sitt tvivel att hon inte kommer att ställa upp för en ny period.

Roger Gustavsson har aldrig reflekterat över vad det innebar att vara politiker.

Jag trodde aldrig att jag skulle komma i den situationen. Jag har hela tiden tänkt att det där med politik på kommunnivå, det sköter andra.

Precis som många andra har han känt misstro mot politikerna om deras förmåga och kompetens. Vad Gustavsson reflekterar över, när han nu har egen erfarenhet, är den komplicerade relationen mellan politikernas kompetens och att de ska vara folkvalda och "inte en elit som ska styra", att det inte ska vara "superpolitiker" eller "supertjänstemän". "Det är en balansgång det där", säger Gustavsson.

Vi har hos några av de förtroendevalda fått ta del av deras misstro mot politiker och deras förmåga innan de själva blev kommunalpolitiker. Överlag har de fått en större förståelse för det politiska arbetet, och vi kan säga att det finns en identifikation med det politiska bland politikerna i denna studie. Det som förenar politikerna är engagemanget för det gemensamt angelägna. Genom sitt föreningsengagemang är politikerna typiska för det svenska folket. Det som gör dem till avvikare är deras tilltro till det politiska systemet och de etablerade politiska strukturerna. De delar inte den misstro till det politiska som svenska folket i olika undersökningar visar.

Det som förenar politikerna i denna studie är deras bakgrund i en politisk miljö med föräldrars partipolitiska engagemang och föreningsengagemang samt eget engagemang i olika föreningar. Vi får anta att de genom de nätverk som denna miljö utgör har

förvärvat en tilltro till politiken som en möjlighet (jfr Putnam 1993) men också till det politiska systemet.

Men samtidigt kan vi också, genom de två politikernas misstro ovan, se att även om man förvärvat den kulturella kompetensen behöver detta inte innebära en tilltro till systemet eller till politikernas förmåga och kompetens. De två ledamöter som ger uttryck för sin misstro är också typiska för hur det svenska folket ser på det politiska systemet.

## 6 Sammanfattning

Syftet med denna rapport har varit att utifrån en kvalitativ metod och med ett kulturanalytiskt perspektiv undersöka nyvalda kommunalpolitikernas väg till politiken.

Som visats ovan var de förtroendevalda som ingår i studien väl integrerade i samhället, både kulturellt och socialt, när de tog på sig sina uppdrag. De har inte bara trätt fram och tagit på sig ett uppdrag utan de har haft en lärotid, av varierande längd, som inkluderar uppväxten men framför allt olika typer av föreningar, som kan ses som en förberedande period för ett mera omfattande engagemang som ett politiskt förtroendeuppdrag innebär. Genom den socialisation som politikerna genomgått i form av bland annat hemmiljö, föräldrarnas engagemang och egna erfarenheter av beslutsfattande och föreningsverksamhet, kan vi förmoda att de har erhållit en kulturell kompetens och erfarenheter av en politisk kultur och självförtroende som underlättat för dem att ta på sig sitt förtroendeuppdrag. Om detta var en förutsättning för att få uppdraget vet vi inget om då vi inte har kunskap om dem de konkurrerade med.

De politiska partierna ställde inga krav på dem i form av kunskap om kommunen, hur det går till i de politiska församlingarna eller att man skulle varit aktiv en längre tid för att bli föreslagen för ett uppdrag. Det enda krav som ställdes var att man var medlem i partiet. Partierna ställde inte heller några krav som försvårar för ungdomar, kvinnor eller invandrare att delta i politiken. Tvärtom, menar man, står dörrarna vidöppna för dem som önskar delta. Ekonomin ses inte heller som ett hinder för att delta i politiken, då man får ersättning för förlorade arbetsinkomster. Men för ersättarna är detta dock ett problem i en av de tre kommuner som ingår i



denna studie. Deltar de utan att vara inkallade får de ingen ersättning för förlorad arbetsinkomst.

För den mindre grupp av politiker bland mina informanter som har minderåriga hemmavarande barn är det en del svårigheter förknippade med att förena barn och politik. Att förena arbete och politik har inte varit något större problem för det stora flertalet, mer beroende på att de ofta är ersättare och att mötena är förlagda på kvällstid. Men för en tredjedel av politikerna kan det ibland vara svårt att förena arbete och politik.

Vi har kunnat ta del av hur politikernas kommunalpolitiska engagemang är en fortsättning på ett tidigare samhällsengagemang. Men samtidigt är inte det kommunala uppdraget ett resultat av en klart uttalad strategi, utan ska mer ses som en tillfällighet att de tog uppdraget. Deras motiv och drivkrafter är därför inte heller alltid tydliga. De ideologiska motiven är också genomgående nedtonade och inte speciellt klart uttalade. Förmodligen beror detta på att de genom sitt medlemskap i det parti de företräder har tagit ställning och att kommunalpolitik inte uppfattas som så ideologiskt laddat. I stället fyller de egna erfarenheterna av samhället en viktig roll som en orsak till att de kom att engagera sig, ibland kan dessa också vara ideologiskt laddade. Både de ideologiska motiven, som finns där i och med partimedlemskap, och de egna erfarenheterna fungerar som en plattform för deras engagemang.

Inte heller lokala konkreta frågor har någon framträdande plats som motiv och drivkraft för dem. I stället ger flertalet intrycket av att det är engagemanget som sådant som är viktigt för dem. Detta innebär inte att de ideologiska ställningstagandena saknar betydelse och att man hade kunnat representerat vilket parti som helst, utan endast att ideologin tillsammans med erfarenheter finns där som en plattform för deras engagemang. I det vardagliga politiska arbetet är det andra aspekter som fyller en viktig roll som meningsskapande, som till exempel att vara med och påverka, få vidare kunskaper och lära känna andra människor. Här finns också plikten och skyldigheten, men gentemot partiet och inte allmänheten, som en viktig faktor när man ställde upp och tog ett förtroendeuppdrag.

De sex politiker som hade ambitionen att bli kommunalpolitiker hade olika skäl för detta. Två av dem uttrycker en tydlig vilja att förändra, tre ville bli politiker för att bland annat få lokala kontakter, medan den sjätte ville bli politiker i största allmänhet.

Att politikerna i denna studie inte har så klara och tydliga motiv för sitt engagemang och kan peka ut konkreta frågor, ska kanske ses mot bakgrund av att de är nya som kommunalpolitiker. Man behöver få erfarenheter av verksamheterna och på detta sätt en kulturell kompetens. Utifrån detta växer tydligare motiv fram.

Samtidigt kan vi också se att man bör skilja på "vilja" och "villighet" att ta på sig ett uppdrag. Bara för att man ställer upp och tar ett uppdrag är det inte säkert att man verkligen är motiverad och känner det meningsfullt att vara förtroendevalda. Två politiker i denna studie ställde upp mer av plikt än av en verklig önskan att ta på sig ett kommunalt uppdrag.

I stort sett alla politiker i denna studie var kända av sitt parti på orten när de tog steget in i det kommunalpolitiska fältet. Flertalet av dem blev rekryterade inom sitt parti. De vanliga sättet var att någon företrädare för partiet kontaktade dem och frågade om de ville åta sig ett uppdrag. Några av politikerna tog själva initiativet genom att för partiet uttrycka sitt intresse av ett uppdrag. Fyra politiker blev rekryterade till sina respektive partier genom att de på orten blivit uppmärksammade för sitt engagemang och handlingsförmåga. Ett par politikernas intresse för ett kommunalpolitiskt uppdrag väcktes genom bekanta som är kommunalpolitiker. Drygt hälften av politikerna hade endast varit med en kortare tid innan de fick uppdraget och en del gick med samtidigt med att de blev tillfrågade.

Det stora flertalet av politikerna är nöjda med sitt engagemang och uppfattar förtroendeuppdraget som meningsfullt. Detta tar sig uttryck i att de avser att fortsätta sitt politiska arbete nästa mandatperiod om de får förnyat förtroende. De är inte heller speciellt kritiska till mötesformerna även om de trots allt har ha en viss förståelse för att de kan uppfattas som tråkiga. Det som irriterar dem mest är att de tycker att äldre och mera erfarna ledamöter inte alltid lyssnar på dem och tar dem på tillräckligt allvar.

Genom sitt tidigare föreningsengagemang hade politikerna redan tidigare en tilltro till politiken som en möjlighet för att ta tillvara gemensamma intressen. Men samtidigt fanns det hos en del av dem en misstro mot politikerna och deras förmåga. Efter att ha fått egna erfarenheter av politiskt arbete är de i dag mer nyanserade och har fått en större förståelse för komplexiteten i det politiska arbetet. Men det finns också exempel på politiker som inte har ändrat sin uppfattning utan snarare fått den bekräftad. Några av dem stannar kvar i politiken för att försöka förändra det som de

anser vara fel. De förtroendevalda som hyser starka tvivel på politikernas förmåga och kompetens har också dragit slutsatsen av detta och ämnar inte ställa upp nästa mandatperiod.

Avslutningsvis vill jag återvända till inledningen och knyta an till frågan om politisk kultur. Där tog jag upp att den kommunalpolitiska miljön med sina partier kan ses som en kulturell gemenskap med vissa gemensamma värden, kunskaper och erfarenheter och att vi därmed också kan tala om en politisk kultur, men också att den inte skall ses som en fast totalitet.

Vi har i denna studie kunnat se att politikerna delar gemensam erfarenheter av tidigare samhällsengagemang där man har blivit delaktig i och förtrogen med en politisk kultur. Samhörigheten med det politiska uppdraget skapar en kulturell gemenskap mellan ett stort antal av politikerna. Denna gemenskap kring uppdraget kan vi likna vid en politisk identitet, en identitet som skapas i mötet med andra (Ehn & Löfgren 1996:64), i detta fallet andra politiker. Detta är en identitet som utvecklas i engagemanget för det gemensamt angelägna. Vi kan likna politikernas intresse för engagemanget som sådant med kapitalisternas hängivenhet för varan och dess värde (jfr Lindquist 1996).

Denna samhörighet med uppdraget är ett uttryck för ett oegenlyttigt arbete som inte behöver stå i motsatsställning till egenintresse. Svenskt föreningsliv och partiarbete bygger på ett omfattande oegenlyttigt arbete som också till en viss del handlar om ett engagemang i eget intresse. Det kan vara i en idrottsförening, kvinnoförening eller ett politiskt parti. Det är ett egenintresse som också är vaket för andras intressen (jfr Putnam 1993). Denna samhörighet med uppdraget och det politiska kan vi beteckna som en politisk identitet.

Som en avslutande kommentar vill jag knyta an till det jag inledningsvis nämnde som en bakgrundsinformation till denna studie, nämligen, att de politiska partierna har svårigheter att intressera allmänheten för att ta på sig ett kommunalpolitiskt uppdrag. Orsaken till detta ska kanske inte så mycket sökas i partierna eller i det parlamentariska systemet som sådant, utan i frågan om allmänhetens syn på det meningsfulla i att engagera sig i detta system. Problemet ligger kanske i att folk inte ser någon mening med att engagera sig i partipolitiken. När de engagerar sig politiskt väljer de att kanalisera sitt politiska intresse i andra, som de uppfattar, mer meningsfulla aktiviteter. De som framträder i

denna rapport avviker från allmänheten vad gäller viljan att engagera sig som kommunalpolitiker.

## Referenser

### Otryckta källor

Lund, Folkklivsarkivet: 21 bandutskrifter av intervjuerna kommer att förvaras i Folkklivsarkivet.

### Litteratur

Aars, Jacob (1998) *Rekrutering og personskifte i lokalpolitikken*. Bergen. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap. Senter for samfunnsforskning Universitetet i Bergen.

Arbaeus, Karin (1992) "Att berätta sin barndom". I Arvidsson, Alf (red.) *Muntligt berättande. Verklighetskonstruktion och samhällspegel*. Lund: Studentlitteratur.

Arnstberg, K-O (red.) 1992 *Etnologisk samhällsforskning*. Lund: Studentlitteratur.

Arvidsson, Alf (1998) *Livet som berättelse*. Lund: Studentlitteratur.

Barron, Jacqueline m.fl. (1991) *Councillors in Crisis. The Public and Private Worlds of Local Councillors*. London: Macmillan Education LTD.

Bäck, Henry (2000) *Kommunalpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö: Liber Ekonomi.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1996) *Vardagslivets etnologi*. Stockholm: Natur och kultur.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1992) *Kulturanalys*. Malmö: Gleerups.

Ehn, Billy (1992) "Livet som en intervjukonstruktion". I Tigerstedt, Christer m.fl. (red.) *Självbiografi, kultur, liv*. Järfälla: Symposion.

Fredriksson, Jan (1997) *Engagemang och samhällsansvar. Om kommunpolitiker i Helsingborg*. Stockholm: Arete.

Fredriksson, Jan (1998) *Vardagens politik*. Kommunalpolitiker berättar. Stockholm: Nordiska museet.

Fredriksson, Jan (2000) *Rollen som plan- och byggpolitiker*. Lund: Etnologiska institutionen vid Lunds Universitet.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1985) *Moderna tider. Visioner och vardag i folkhemmet*. Malmö: Liber.

Frykman, Jonas (1990) "What people do but seldum say". *Ethnologia Scandinavica. A Journal for nordic ethnology*.

Frykman, Jonas (1992) "Biografi och kulturanalys". I Tigerstedt, Christer m.fl. (red.) *Självbiografi, kultur, liv*. Järfälla: Symposion.

Gidlund, Gullan, Möller, Tommy "Demokratins trotjänare". I *SOU 1999:130*. Stockholm: Fakta Info Direkt.

Karlsson, David (2001) "Ny som förtroendevald i kommuner och landsting", i denna volym.

Liliequist, Marianne (1993) "Socialisation från vaggan till graven". I Ehn, Billy (red.) *Kultur och erfarenhet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Lindquist, Mats (1996) *Herrar i näringslivet. Om kapitalistisk kultur och mentalitet*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lundin, Susanne (1992) *En liten skara äro vi...* Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Nielsen, Peder (2001) "På och av – om uppdragsvillighet, rekrytering och avhopp i den kommunala demokratin", i denna volym.

Putnam, Robert (1993) *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS förlag.

Rydberg, Anna (1992) *Politikerkultur– en etnologisk studie av politiker på kommunnivå* (uppsats). Lund: Etnologiska institutionen vid Lunds universitet.

SOU 1996:162 *På medborgarnas villkor*. Stockholm: Fritzes.

SOU 1996:169 *Förnyelse av kommuner och landsting*. Stockholm: Fritzes.

SOU 1999:113 *Medborgarnas erfarenheter*. Stockholm: Fritzes.

Svensson, Kristina (2001) *Politik i brytningstid. En etnologisk studie av förändringar i svensk politisk kultur*. Lund: Etnologiska institutionen, seminarieuppsats.

Teorell, Jan (2000) *A Resource Model of Social Capital: Networks, Recruitment and Political Participation in Sweden*. (Stencil, Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala Universitet.

Wallin, Gunnar, m.fl. (1981) *Del 1*. Stockholm: Liber förlag.

# De förtroendevalda och informationstekniken

Tecken på förnyelse eller "politics as usual"?<sup>1</sup>

Av Joachim Åström och Per Brodin

## 1 Inledning

En vanlig uppfattning är att medborgarna i de postindustriella samhällena håller på att förlora kontakten med den representativa demokratis traditionella institutioner, att de lösgör sig från de politiska partierna och att de förlorar intresset för äldre deltagarformer. Partierna – sedan länge den viktigaste förmedlande länken mellan folket och maktens centrum – ser ut att ha förlorat sitt grepp om väljarna. Färre väljare identifierar sig med ett parti, väljarbeteendet blir allt mer rörligt och partiernas medlemsbas krymper (Gidlund & Möller 1999). Dessutom ökar den allmänna misstron mot partier och politiker. Intervjuundersökningar visar att människors förtroende för partier och politiker under de senaste årtiondena tenderat att sjunka i nästan alla länder där tidsseriemätningar har gjorts (Norris 1999). I Sverige har vi tillgång till systematiska studier sedan 1960-talet och de visar entydigt på ett långsamt men stadigt minskande politikerförtroende (Holmberg 1999). Enligt kritikerna har denna utveckling nått ett skede där

---

<sup>1</sup> Uppsatsen knyter an till projektet *IT, demokrati och smarta kommuner – den lokala IT-politikens utveckling och tillämpning* som Joachim Åström bedriver med stöd av Svenska Kommunförbundet.

partier och andra representativa organ måste livas upp och stärkas eller överges.

På senare tid har den nya informationstekniken (IT) lyfts fram som en lösning på dessa problem. Enligt Gibson och Ward (1998) har Internet en potential att stärka partiernas interna demokrati och intensifiera konkurrensen mellan partierna. Hague och Loader (1999) menar att den nya tekniken skulle kunna skapa bättre insyn och underlätta ansvarsutkrävandet, skapa en mer informerad väljarkår och skapa förutsättningar för debatt och deltagande. Budge (1996) tror att Internet för första gången kan göra en direktdemokrati praktiskt genomförbar i det moderna masshället. Den nya informationstekniken erbjuder således flera möjligheter att föra medborgarna närmare politiska processen – genom att återskapa den traditionella styrkedjan, eller genom att utveckla en mer deltagarorienterad demokrati.

Kan förhoppningarna om en digital demokrati förverkligas? I Sverige är förutsättningarna relativt goda. Den snabba expansionen av Internet i kombination med den pågående bredbandsutbyggnaden innebär att en teknisk plattform nu existerar för att utveckla applikationer som på olika sätt anses kunna fördjupa demokratin. Enligt statistik för andra halvåret 2000 hade 76 procent av den svenska befolkningen mellan 16 och 79 år tillgång till dator i hemmet, och 65 procent hade samtidigt tillgång till Internet hemma (SCB 2001). Den ökande tillgången till datorer och Internet har även inspirerat till kommersiell teknik- och metodutveckling. Under det senaste året har minst fyra IT-företag (Entrappa Public, Municel, Vivarto samt Votia Empoverment) startats i Sverige för att på olika sätt arbeta med demokratifrågor. Flera andra företag inom IT-sektorn utvecklar också liknande inriktningar som en del av sin övriga verksamhet. För de kommuner som beslutar sig för att inleda digitala demokratiförsök erbjuder dessa företag konsulttjänster, programvaror och teknikstöd, vilket kan vara viktigt inte minst för små organisationer som saknar egna resurser och teknisk kompetens.

Teknologiska förändringar föranleder emellertid inte med automatik förändringar i politiskt beteende. De tekniska nymodigheterna måste översättas till politiska förändringar genom politiskt beslutsfattande. De som potentiellt kan påverkas av den nya tekniken måste bestämma sig för om de vill anpassa sig till en ny kommunikativ miljö och på vilket sätt. De måste dessutom fatta beslut om den hård- och mjukvara och tekniska kompetens som



krävs för att använda och upprätthålla tekniken. I den här uppsatsen undersöker vi attityder och initiativ i processen att utveckla ett IT-stöd för demokratin i de svenska kommunerna. I en första del redogör vi för de teoretiska argumenten till förmån för en digital demokrati och undersöker hur de lokala politikerna förhåller sig till dessa idéer. Tror de på användningen av Internet i den politiska processen? Är vissa av de möjligheter som tekniken erbjuder mer attraktiva för de svenska politikerna än andra? I en andra del rör vi oss från formella till aktiva normer och studerar kommunernas webbplatser. I vilken utsträckning erbjuder dessa webbplatser politisk information och möjligheter för interaktiv kommunikation? I en tredje del diskuteras de enskilda politikernas IT-stöd. Vilka möjligheter har politikerna att utnyttja informationstekniken i sitt arbete? Vilka är deras förväntningar och upplevelser av ett utvecklat IT-stöd? Avslutningsvis sammanfattar vi de viktigaste slutsatserna och diskuterar några implikationer för att förstå Internets roll i de svenska kommunerna.

## 2 Vad vill politikerna?

Begreppet digital demokrati används ofta för att presentera program som avser att reformera demokratin med hjälp av IT. En del av den digitala demokratins förespråkare lyfter fram möjligheten att stärka den representativa demokratins institutioner genom spridning av information, öppenhet och insyn. Andra fokuserar potentialen att öka det politiska engagemanget och deltagandet via diskussioner och debatter, omröstningar och opinionsmätningar. Till den teknologiska omvandlingen kopplas således olika demokrativärden – de olika reformprogrammen grundar sig i olika demokratiideal. Barber (1984:274) anser till exempel att den nya tekniken bör användas

to strengthen civic education, guarantee equal access to information, and tie individuals and institutions into networks that will make real participatory discussion and debate possible

Liksom andra deltagardemokrater menar han att möjligheten till effektiv kommunikation utgör en begränsande faktor för politiskt engagemang och inflytande. För närvarande dominerar heltidspolitiker, intressegrupper och andra eliter de begränsade resurserna för effektiv politisk kommunikation. Nätet anses kunna decentralisera

tillgången till information och politiska arenor och därigenom öka medborgarnas politiska resurser. Men för att medborgarnas politiska engagemang och inflytande ska kunna öka måste politikerna ta initiativ mot en mer deltagarorienterad praktik.

Till skillnad från Barber tar Norris (2000a) sin utgångspunkt i Schumpeters demokratisyn i vilken medborgarnas deltagande begränsas till valet av politiska representanter. Följaktligen betonar hon Internets potential att sprida information som kan underlätta medborgarnas granskning och kontroll av dem vid makten. En ökad interaktivitet anser hon däremot inte vara lämplig eftersom denna riskerar att undergräva parlamentets funktion i den representativa demokratin. Hon skriver:

The extensive debate about the role of the Internet for direct plebicitary or strong democracy in the United States and Western Europe can be seen as distracting irrelevance, a buzzing mosquito, which deflects attention from the potential function of the Internet to strengthen the institutions of representative democracy and the process of democratization worldwide (Norris 2000a:5).

Den akademiska debatten om vilken typ av demokrati informationstekniken bör ge stöd åt uppvisar således motstridiga uppfattningar. Många statsvetare är dessutom skeptiska till informationsteknikens möjligheter att utveckla demokratin – oavsett vilken typ av demokrati vi talar om. En sak har man emellertid gemensamt: tekniken betraktas inte som deterministisk i sina effekter på samhället; betydelsen av teknologiska förändringar beror av den politiska och kulturella kontexten. Eller som Noveck (2000) skriver:

it is not technology per se which either fosters or denigrates the connection between communications media and participatory democratic culture. Technology exists within a framework of values and ideals both inherent to it and imposed by the legal and institutional structures.

En viktig fråga är följaktligen hur de lokala beslutsfattarna förhåller sig till idéerna om att använda IT i den demokratiska processen. För att tekniken ska kunna influera den faktiska politiken måste idéerna om hur den kan användas nå och övertyga politikerna, vars roll är att värdera de övergripande målen och medlen, initiera förändringar och övervaka implementeringen av nya program. Vi inleder således med att undersöka de svenska politikernas attityder till ett IT-stöd för demokratin. Är de

optimistiska eller pessimistiska till den nya teknikens demokratipotential? Vilka reformförslag via IT ställer de sig positiva till? Materialet baseras på en enkätundersökning riktad till kommunstyrelsens ordförande i samtliga svenska kommuner. De åsikter som uttrycks av kommunstyrelsens ordförande är naturligtvis inte representativa för alla politiker i kommunen. Inte heller är det säkert att denne har störst betydelse för kommunens IT-utveckling. KS-ordförandens övergripande ansvar för kommunens agerande är däremot otvetydigt. Enkäten, som skickades ut våren 2000, besvarades av 80 procent av de tilltänkta respondenterna.

## 2.1 Cyberoptimism eller pessimism?

Historiskt sett har debatten om ett IT-stöd för demokratin varit livlig och pendlat mellan pessimism och optimism. Cyberoptimisterna har uttryckt förhoppningar om att Internet kan stärka demokratin när regeringar och kommuner, partier och organisationer kan erbjuda medborgarna nya arenor för informationsutbyte och kommunikation. Cyberpessimisterna är skeptiska och menar att ny teknik inte kan förväntas förändra nuvarande maktstrukturer, göra policyprocessen mer genomskinlig eller intensifiera det medborgerliga deltagandet. Den första frågan avser att positionera de svenska politikerna längs detta kontinuum från optimism till pessimism. Hur bedömer de informations- teknikens demokratipotential?

Tabell 1. Politikernas inställning till informationsteknikens demokratipotential

		Procent	Antal
Optimism	”Den nya informationstekniken har en potential att redan nu utveckla den lokala demokratin”	28	62
	”Den nya informationstekniken är ett viktigt nytt medium som på sikt kan utveckla den lokala demokratin”	53	124
Pessimism	”Den nya informationstekniken kan utveckla den lokala demokratin något, men dess påstådda betydelse är överdriven”	16	35
	”Den nya informationstekniken kommer inte att ha någon egentlig betydelse för den lokala demokratins utveckling”	2	4
Summa		99	225

Den tydligaste slutsatsen som man kan dra av tabellen är att det finns en allmänt positiv bedömning av informationsteknikens demokratiserande potential bland de svenska KS-ordförandena. Mer än 80 procent av respondenterna instämmer i att tekniken har en potential att utveckla demokratin nu eller på sikt. Enbart det faktum att flertalet politiker är positiva till den nya teknikens egenskaper behöver emellertid inte innebära att de är beredda att experimentera med digitala demokratilösningar. Ofta uttrycks det en oro för dem som inte har tillgång till den nya tekniken och att en digital demokrati kan förstärka skillnaderna mellan olika medborgares inflytande. Tambini (1998) urskiljer två principiellt skilda förhållningssätt till detta problem: ett konservativt och ett radikalt. Det konservativa innebär att man håller nyckelfunktioner i den demokratiska processen off-line, så att inte de som står utan tillgång till den nya tekniken missgynnas. Informationstekniken ges då ingen större betydelse förrän den görs tillgänglig för alla på lika villkor. Alternativet, den radikala lösningen, innebär att man försöker få allt on-line oavsett om alla kan utnyttja det nya mediet eller inte. En demokratisering för några få betraktas då som bättre än ingen demokratisering alls. Hur ställer sig de svenska politikerna till detta dilemma, är de radikala eller konservativa?

*Tabell 2.* Motiverar den ojämlika tillgången bland medborgarna försiktighet när det gäller att använda IT i den demokratiska processen?

		Procent	Antal
<b>Konservatism</b>	Instämmer helt"	11	25
	Instämmer i stort sett"	40	89
<b>Radikalism</b>	I stort sett motsatt åsikt"	33	74
	Allt motsatt åsikt"	15	33
Summa		99	221

Tidigare studier har visat att politikerna ofta är väl medvetna om medborgarnas skiftande tekniska förutsättningar att använda sig av IT. Intervjuade politiker refererar ofta till IT-användarnas icke-

representativa socio-ekonomiska profil och pekar också på den orättvisa som kan ligga i att ge fördelar åt dem som har möjlighet att använda IT (Magarey 1999; Åström 1999). Mot bakgrund av dessa studier är siffrorna i tabell 2 något förvånande. Tabellen visar att nära hälften av de svenska KS-ordförandena inte tycker att den ojämlika tillgången bland medborgarna utgör en begränsande faktor när det gäller att använda IT i den demokratiska processen. Detta synsätt kan naturligtvis vara en återspeglning av den snabba expansionen av datorer och Internet bland medborgarna; ju fler väljare som förlitar sig på IT för att kommunicera, desto svårare blir det för representanterna att inte själva använda tekniken.

Resultatet antyder emellertid också att man kan göra olika tolkningar av nätets potential att skapa politisk jämlikhet. För dem som anser att nätaktiviteten kan komplettera andra politiska aktiviteter och ge tidigare marginaliserade och perifera grupper tillgång till information och politiska arenor behöver inte tekniken vara generellt tillgänglig för att det politiska landskapet ska kunna jämnas ut. För dem som anser att nätaktiviteten ytterligare förstärker rådande klyftor i samhället är "en informationsteknik tillgänglig för alla" en nödvändig förutsättning för att experimentera med den nya tekniken. Vi skulle på detta sätt kunna skilja mellan politiker som ansluter sig till ett mobiliseringsperspektiv och politiker som ansluter sig till ett förstärkningsperspektiv (Norris 2000b). Mobiliseringstanken bygger på ett antagande om att nätaktiviteten representerar en distinkt form av politiskt deltagande som på flera sätt skiljer sig från konventionella aktiviteter, som till exempel att arbeta i politiska partier eller lobba mot valda representanter. Genom att sänka trösklarna för deltagande och öka tillgången till politisk information anses nätet kunna reducera det offentliga livets sociala skevheter. Från det mer skeptiska förstärkningsperspektivet anser man att tekniken formas av de redan politiskt aktiva och att det blir ett redskap varigenom nuvarande maktförhållanden förstärks. Den sociala snedvridning som finns i traditionella politiska aktiviteter anses följa med ut på nätet och Internet blir i första hand en källa för de redan aktiva och politiskt intresserade.

För att bedöma vilken tolkning som är den mest rimliga måste medborgarnas IT-användning på mikronivå studeras, vilket vi inte kommer att göra i denna uppsats. Här räcker det med att konstatera att politikernas tolkningar av teknikens demokratiserande potential och förmåga att skapa politisk jämlikhet sannolikt är av

betydelse för deras vilja att experimentera med nya metoder och tekniker baserade på IT. Genom att relatera de två frågorna till varandra kan vi således skapa fyra kategorier av politiker, till vilka vi knyter olika förväntningar (se tabell 3). Den första kategorin politiker kombinerar en allmän optimism till informations-teknikens möjligheter att utveckla demokratin med ett radikalt mobiliseringsperspektiv, vilket torde utgöra en god grund för engagemang och aktiva initiativ. Vi benämner kategorin *radikala optimister*. Den andra kategorin består av *konservativa optimister*, det vill säga politiker som gör en positiv bedömning av informationsteknikens demokratiserande potential, men som samtidigt ser en risk för att klyftorna i samhället förstärks, och därför kan förväntas vara något mer försiktiga när det gäller att använda IT. Den tredje kategorin är de *radikala pessimisternas* som består av politiker som är pessimistiska till teknikens demokratiserande potential, men som inte ser den ojämlika tillgången till IT som ett argument för försiktighet. Den fjärde kategorin kombinerar en allmän pessimism med ett förstärkningsperspektiv, vilket torde leda till ointresse såväl som försiktighet. Kategorin benämns *konservativa pessimister*.

Tabell 3. Fyra kategorier av politiker, procent

	Radikala	Konservativa	Summa procent
Optimister	46	36	82
Pessimister	3	15	18
Summa procent	49	51	100

## 2.2 Vilken typ av demokrati?

Så långt har vi undersökt politikernas generella attityder till IT som ett demokratiskt verktyg. För att få en antydning om riktningen på de politiska representanternas ambitioner fick de ta ställning till fem i debatten förekommande förslag om att använda IT i den demokratiska processen. Vilka reformförslag via IT ställer de sig positiva till? Vilken typ av demokrati bör IT ge stöd åt?

För att medborgarna ska kunna göra sina val vid de allmänna valtillfällena behöver de information som gör det möjligt att värdera de partier och kandidater som konkurrerar om deras gunst. Först om de kan ta del av politiska program och bedöma hur de

styrande har agerat kan de göra informerade val som speglar deras politiska preferenser. Resonemanget utgör kärnan i den representativa demokratimodellen. Information är avgörande om medborgarna ska kunna granska dem som är vid makten och hålla dem ansvariga för deras handlingar, kollektivt såväl som individuellt. Denna typ av information kommer oftast från ett flertal olika källor. Vanligen erhålls information via medier, men ibland också genom politiska kampanjer och samtal med enskilda politiker. De kommunala webbsidorna kan komplettera dessa källor, inte bara med mer av samma information, utan också med mer detaljerad, lättillgänglig information såsom protokoll från olika möten. Den första frågan har för avsikt att spegla denna aspekt av IT-användningen: Hur ser politikerna på förslaget om att publicera politiska protokoll från fullmäktige och nämnder på Internet?

En annan typ av information utgörs av sådant som kan ligga till grund för politiska ställningstaganden och beslut. För att demokratin ska kunna göras mer participativ måste medborgarna ges en möjlighet att sätta sig in i de politiska frågorna innan besluten fattas. Tillgång till beslutsunderlag anses inte bara avgörande för ett informerat deltagande utan också för det politiska engagemanget. Tidigare har dessa möjligheter varit högst begränsade. Nu kan en effektiv webbsida erbjuda omfattande och detaljerad policyrelevant information och en möjlighet att utforska de mest dunkla och svårfattliga förslag och rapporter.

I en andra fråga undrar vi om de svenska politikerna är villiga att bjuda in medborgarna i den politiska processen genom att publicera beslutsunderlag inför fullmäktige och nämndmöten på Internet.

En tredje fråga rör möjligheten att skapa nya offentliga arenor där medborgarna kan delta i politiska dialoger – horisontellt så att medborgarna kan forma sina preferenser, och vertikalt så att medborgarna kan uttrycka sina önskningar ”uppåt” mot partier och representanter. Utifrån ett deltagardemokratiskt perspektiv är det en offentlig angelägenhet att skapa dessa arenor och de bör stödjas med offentliga medel (jämför Cohen 1997). Kommunerna kan till exempel erbjuda debattforum och chatsidor på sina webbplatser och därigenom söka främja ett aktivt medborgarskap, stimulera den offentliga debatten och ge medborgarna nya kanaler till inflytande (se till exempel Taylor & Burt 1999). Hur ställer sig de lokala politikerna till att använda debattforum på Internet för att diskutera aktuella politiska frågor?

I den direktdemokratiska visionen är det inte bara viktigt att medborgarna ges möjligheter att följa politiken och uttrycka sina önskningar för de styrande, utan det anses också viktigt att man kan göra detta utan att vara beroende av mellanhänder. Nätet kan ur detta perspektiv möjliggöra fortlöpande opinionsmätningar i aktuella lokala frågor och skapa omedelbar elektronisk feedback från väljare till valda (Bimber 1998:4). Opinionsmätningar är en metod som låter representanterna få en uppfattning om sina väljares preferenser på ett sätt som gör medborgarna mindre beroende av media, intressegrupper, partier och andra mellanliggande organisationer för sitt deltagande. Vi undrar därför om politikerna tycker att det är bra eller dåligt att genomföra opinionsmätningar i aktuella lokala frågor på Internet.

Internetomröstningar kan ses som ett sätt att göra valproceduren enklare, mer flexibel och billigare utifrån målet att öka valdeltagandet och därigenom stärka legitimiteten för det representativa systemet. Funktionshindrade, äldre, resande och stressade människor skulle inte behöva ta sig till en vallokal för att avge sin röst. Men Internetomröstningar har, liksom opinionsmätningar, också en viktig plats i teorierna om en digital direktdemokrati, eftersom denna metod, tillsammans med en mer välinformerad och kunnig väljarkår, erbjuder en möjlighet att göra det direkta deltagandet mer frekvent (Solop 2000). I den sista frågan undrar vi hur politikerna ställer sig till att genomföra folkomröstningar på Internet.

Tabell 4 sammanfattar politikernas åsikter om de olika förslagen om hur man kan förändra demokratin med hjälp av IT. Förslagen har rangordnats efter hur populära de är. De mest populära förslagen återfinns överst och de minst populära nederst i tabellen. Resultaten visar att det finns en övervikt för positiva attityder till fyra av de fem förslagen. De flesta förslagen om förändring tycks alltså falla de flesta politiker i smaken. Andelen positiva omdömen blir emellertid färre i takt med att vi rör oss från förslag som rör informationsspridning till förslag som rör tvåvägskommunikation. Noterbart är också att politikernas bedömningen av Internets demokratipotentialet och möjlighet att skapa politisk jämlikhet får genomslag just i de frågor som handlar om kommunikation. Till förslagen som rör informationsspridning råder inga större skillnader mellan de olika politikerkategorierna. Däremot skiljer sig inställningen mellan dem relativt mycket när det gäller förslagen



som rör diskussionsforum, opinionsundersökningar och Internet-omröstningar.

**Tabell 4.** Inställningen till en rad förslag om att använda IT i den demokratiska processen, procent

Förslag	Andel positivt inställda					
	3 Radikala optimister	4 Kon servativa optimister	5 Rad ikala pessimister	6 K onservativa pessimister	Alla politiker	
Publicera politiska protokoll på Internet	91 (99)	91 (79)	83 (6)	88 (33)	91 (226)	
Publicera beslutsunderlag på Internet	89 (102)	82 (79)	67 (6)	79 (33)	85 (228)	
Använda debattforum på Internet	89 (102)	75 (77)	50 (6)	39 (31)	76 (214)	
Genomföra opinionsmätningar på Internet	78 (102)	57 (76)	50 (6)	38 (32)	65 (223)	
Genomföra folkomröstningar på Internet	44 (99)	19 (78)	17 (6)	9 (33)	29 (222)	

*Kommentar:* Samtliga frågor har svarsalternativen *mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, ganska dåligt förslag, mycket dåligt förslag* och ingen åsikt. Andelen positivt inställda avser dem som svarat *mycket bra förslag* eller *ganska bra förslag*.

Det mest attraktiva förslaget när det gäller kommunikation rör möjligheten att skapa debattforum på Internet, vilket indikerar att politikerna är mer intresserade av att utveckla en dialog med medborgarna än att ge dem möjligheter att direkt påverka de politiska besluten. Intrycket förstärks av att det enda förslag som erhåller fler negativa röster än positiva är att genomföra folkomröstningar på nätet. Frågan om elektroniska val har klättrat uppåt på den politiska dagordningen i Sverige under det senaste året. Den parlamentariskt sammansatta Demokratiutredningen har föreslagit försöksverksamhet med val över Internet (SOU 2000:1), flertalet partier har sagt sig vara positiva till e-val (Vision 01-02-04) och enligt en färsk opinionsundersökning skulle 55 procent av väljarna föredra Internet framför vallokalen om möjligheten fanns (SCB 2001).

Förslaget om att genomföra tätare val genom lokala folkomröstningar i specifika sakfrågor inbegriper emellertid en tydligare ideologisk dimension, vilket också svaren i tabell 4 ger en

antydanden om. Endast 29 procent av KS-ordförandena säger sig vara positiva till att genomföra folkomröstningar på Internet. En vanlig åsikt är att fler omröstningar mellan valen riskerar att leda politiken in i en mer populistisk fåra. Om det hela tiden finns ett val runt hörnet kanske inte räddhågade politiker vågar fatta impopulära men viktiga beslut. Att mer än dubbelt så många radikala optimister som konservativa optimister ställer sig positiva indikerar också att synen på jämlikhet är av betydelse för attityderna till e-omröstningar. Detta är inte särskilt överraskande, eftersom en av de allvarligaste anklagelserna mot e-omröstningar handlar om den diskriminerande effekt de kan ha för specifika grupper i befolkningen. Enligt Davis (1999) skulle inte möjligheten att rösta på nätet innebära att någon förlorar sin rösträtt så länge den utgör ett komplement till traditionella röstningsmetoder, men vissa grupper skulle ändå gynnas respektive missgynnas. Exklusiva Internetomröstningar skulle definitivt ge de IT-aktiva och redan politiskt aktiva en fördel.

Sammanfattningsvis ser det emellertid ut som om idéerna att använda Internet för att utveckla demokratin både har nått och övertygat de svenska KS-ordförandena. De är inte bara optimistiska till teknikens potential att utveckla demokratin, utan många ställer sig dessutom positiva till de mer deltagarorienterade reformförslagen. Endast förslaget om att anordna folkomröstningar på nätet erhåller fler negativa än positiva röster. Det är nu dags att undersöka om politikernas positiva åsikter om IT omsätts till politiskt agerande på den lokala politiska arenan. Finns det ett samband mellan ord och handling, mellan formella och aktiva normer?

### 3 Kommunernas webbanvändning

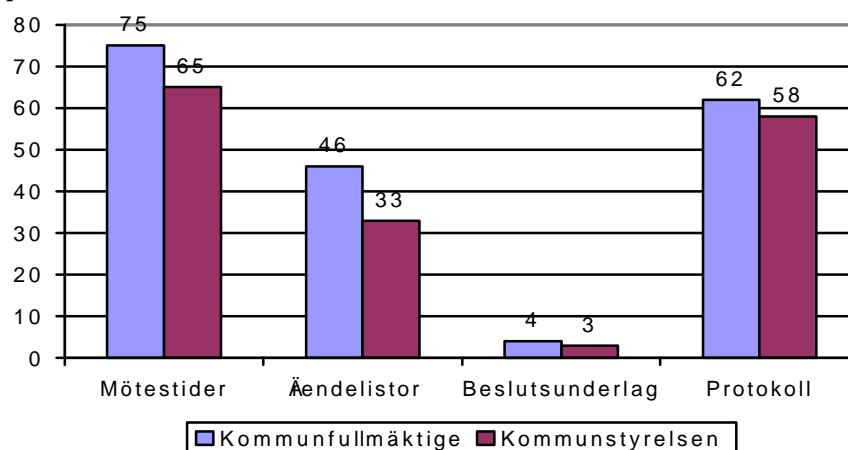
Den mest direkta metoden för att studera hur kommunerna använder Internet är att systematiskt undersöka deras Internetprodukter, det vill säga deras webbplatser. Under januari–februari 2001 genomfördes en innehållsanalys av samtliga 289 kommuners webbplatser. Denna övning kan naturligtvis endast erbjuda en översiktlig bild vid en viss tidpunkt. För att verkligen kunna uttala oss om i vilken utsträckning som kommunerna anpassar sig till den nya tekniken måste vi både analysera webbplatserna över tid och göra djupstudier av webbplatser. Den här första kartläggningen

kan emellertid ge en indikation på hur långt kommunerna har kommit när det gäller att erbjuda medborgarna information och möjligheter till interaktiv kommunikation.

Det första vi undersökte var i vilken utsträckning kommunerna tillhandahåller information på sina webbplatser. Mer precist undersökte vi medborgarnas möjligheter att ta del av information i anknytning till kommunfullmäktiges och kommunstyrelsens möten. Både när det gäller protokoll och andra möteshandlingar har kravet ställts att kommunen ska tillhandahålla fullständig information och inte bara publicera utvalda delar. En ökad insyn förutsätter nämligen att båda parter i kommunikationsprocessen är likställda, det vill säga att medborgaren har möjlighet att ta fram de handlingar han eller hon vill ur det kommunala maskineriet.

Av diagrammet nedan framgår att relativt många kommuner lägger ut information som kan underlätta medborgarnas ansvarsutkrävande på nätet. Ungefär sex av tio kommuner gör sina protokoll från kommunfullmäktige och kommunstyrelse tillgängliga via sin webbplats. Vi kan också konstatera att majoriteten kommuner informerar om tid och plats för kommande fullmäktigemöten (75 procent) och kommunstyrelsemöten (65 procent). Betydligt färre kommuner presenterar de ärenden som ska diskuteras på det nästkommande mötet på Internet. Här kan man också konstatera att det är vanligare att man lägger ut ärendelistor inför de öppna fullmäktigemötena (46 procent), än inför de stängda kommunstyrelsemötena (33 procent). För att verkligen ge medborgarna en möjlighet att sätta sig in i de frågor som ska behandlas och uppmuntra deltagande på likvärdiga villkor krävs att man tar ännu ett steg på "informationsstegen" (Bellamy & Raab 1999), genom att låta dem ta del av beslutsmaterialet innan besluten fattas. Som vi kan se i diagrammet nedan är det i dagsläget endast 4 procent av kommunerna som gör detta inför kommunfullmäktigemöten, och 3 procent som gör detta inför kommunstyrelsemöten.

Figur 1. Information tillgänglig på kommunernas webbplatser, procent



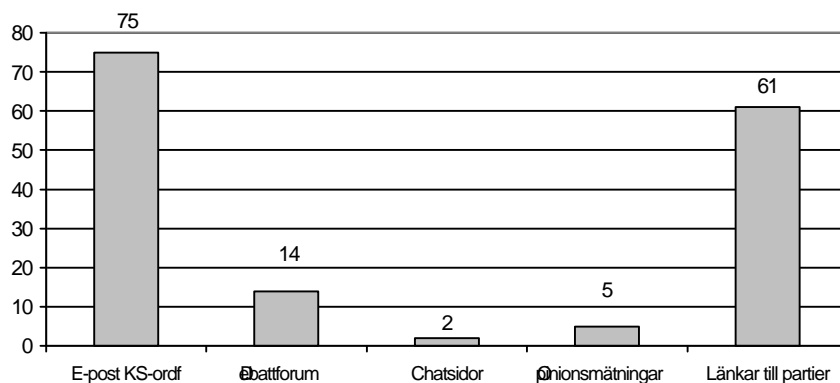
I vår analys av webbsidor letade vi även efter funktioner som kan möjliggöra interaktiv kommunikation mellan kommunen och medborgarna. Den första av dessa funktioner var e-post, som utgör den i särklass enklaste kontaktformen. Här undersökte vi bland annat huruvida en besökare på webbplatsen kan skicka e-post till kommunstyrelsens ordförande. Om en besökare endast kan ta del av information, utan att åtminstone kunna kontakta en politiker, så går möjligheten till tvåvägskommunikation förlorad. På majoriteten av webbplatser fanns denna teknik – 75 procent av kommunerna hade en e-postadress till kommunstyrelsens ordförande.

Förekomsten av e-postadresser kan visserligen underlätta kommunikationen mellan politiker och medborgare, men den utvecklar knappast kvaliteten i den demokratiska dialogen. Debattforum, chatsidor och opinionsundersökningar utgör mer kvalificerade metoder om man önskar skapa möjligheter för medborgarna att mer direkt och kollektivt påverka beslutsprocessen eller ställa de representativa organen till ansvar. Som vi kan se i diagrammet nedan var inte dessa metoder alls lika vanligt förekommande som e-post – endast 15 procent av kommunerna erbjuder någon form av debattforum, 2 procent erbjuder chatsidor eller återkommande chatträffar med politiker och 5 procent av kommunerna hade någon form av opinionsmätning på sina webbsidor.

Intressant att notera är också att det utrymme som ges politiska partier och individuella ledamöter på kommunernas webbplatser är

mycket begränsat. Partierna eller deras representanter ges mycket sällan möjlighet att kommentera den förda politiken eller att presentera sin egen politik. De individuella ledamöternas undanskymda roll kan delvis förklaras av den institutionella kontexten och av att det svenska valsystemet inte uppmuntrar en utveckling mot mer personliga mandat. Frånvaron av partipolitiska inslag är ur ett svenskt perspektiv mer uppseendeväckande, men kan möjligen förklaras av att kommunerna vill förbehålla webbplatsen information av "icke-politisk" och "värdeneutral" natur. Intervjuer med ett flertal kommunföreträdare stödjer en sådan tolkning. Men fyra av tio kommuner söker inte heller underlätta medborgarnas kontakter med partierna genom att länka vidare medborgarna till partiernas webbplatser. Även om det till viss del beror på att många lokala partier inte har några fungerande webbplatser så indikerar detta att kommunerna inte avser att använda sin webbplats för att främja konkurrensen mellan partierna.

Diagram 2. Möjligheter till interaktiv kommunikation, procent



Vi kan konstatera att politikerna ännu inte lyckats utnyttja teknikens möjligheter, trots att de förefaller vara positiva till den. Medan 85 procent av politikerna säger sig vara positiva till att lägga ut beslutsmaterial på Internet är det fortfarande bara 3 till 4 procent av kommunerna som gör detta, och medan 75 procent säger sig vara positiva till att använda debattforum, är det bara 15 procent av kommunerna som erbjuder denna möjlighet. Huvudintrycket är således att vad politikerna säger sig vilja och vad de faktiskt gör är två helt olika saker.

För att analysera detta fenomen ytterligare behöver vi analysera kommunerna mer systematiskt. Av erfarenhet vet vi att alla

organisationer inte är lika mottagliga för nya idéer. Medan vissa kommuner tenderar att ta dem till sig, påverkas andra knappt alls av vad som ligger i tiden. Variationen i mottaglighet är alltså stor och det verkar finnas ett mönster. Detta har beskrivits i termer av att vissa kommuner är pionjäer medan andra är efterföljare eller avvaktare (Schmidt 1986), eller att vissa kommuner är aktiva medan andra är passiva (Henning 1996). Innovationsforskningen kännetecknas dock av en betydande oenighet om vilka faktorer som påverkar benägenheten att göra innovationer:

Factors found to be important for innovation in one study are found to be considerably less important, not important at all, or even inversely important in another study (Downs & Mohr 1976:700).

I denna uppsats prövas, som antytts ovan, enbart i vilken utsträckning de ledande lokala politikernas attityder har betydelse för kommunernas grad av mottaglighet. Detta görs med hjälp av tre additiva index. Ett informationsindex och ett kommunikationsindex skapades utifrån de separata indikatorerna i diagram 1 (mötestider, ärendelistor, beslutsunderlag och protokoll) och 2 (e-post till KS-ordföranden, debattforum, chatsidor, opinionsmätningar och länkar till partier) och genom att standardisera resultaten till 100-gradiga skalor. Indikatorerna i dessa båda index summerades sedan till ett tredje index som vi benämner demokratiindex.

*Tabell 5. Politikernas attityder och kommunernas webbanvändning*

	Medelvärde Informations- index	Medelvärde Kommunikations- index	Medelvärde Demokrati- index	Antal Kommuner
Alla	46	31	38	289
Lokala optimister	49	34	40	97
Konservativa optimister	45	30	37	79
Lokala pessimister	42	33	37	6
Konservativa pessimister	47	30	37	32

*Kommentar:* Eftersom inte alla KS-ordföranden besvarade enkäten uppgår summan av de olika politikerkategorierna till 214 (97+79+6+32), medan antalet kommuner i webbplatsundersökningen är 289.

Tidigare i den här uppsatsen antog vi att politikernas tolkningar av teknikens demokratiska potential och förmåga att skapa politisk jämlikhet sannolikt skulle vara av betydelse för deras vilja att experimentera med nya tekniker och metoder baserade på IT. Vi skrev att en pessimistisk tolkning av den nya teknikens möjligheter i kombination med ett förstärkningsperspektiv torde leda till ointresse och försiktighet, medan en allmän optimism förenat med ett mobiliseringsperspektiv torde utgöra en grund för engagemang och aktiva initiativ. Resultatet i tabell 5 visar att politikernas attityder till den nya tekniken har en mycket liten betydelse för i vilken utsträckning kommunerna erbjuder politisk information och möjligheter till interaktiv kommunikation på sina webbplatser. Kommuner som har en konservativ pessimist som KS-ordförande erbjuder webbplatser som är nästa lika rika på information och möjligheter för kommunikation som kommuner där KS-ordföranden är en radikal optimist. Eftersom vi inte kontrollerar för några kommunspecifika faktorer måste resultatet tolkas med en viss försiktighet, men resultatet förstärker onekligen intrycket av att kopplingen mellan vad politikerna säger sig vilja och faktiskt gör är mycket svag när det gäller den externa kommunikationen med IT.

I det nästkommande avsnittet ska vi undersöka i vilken utsträckning kommunerna har uppgraderat sin interna infrastruktur. Vilket IT-stöd har de förtroendevalda i dag? Vilka är de lokala politikernas förväntningar på och upplevelser av ett utvecklat IT-stöd?

#### 4 De förtroendevaldas IT-stöd

I det nationella parlamentariska livet används den nya informationstekniken allt mer. Tidningen *The Washington Times* publicerade nyligen artikeln "Congress spends \$1 billion on Computers" som beskrev den amerikanska kongressens insatser för utrusta sina representanter med den senaste tekniken (Archibald 1999). Den amerikanska kongressen är på många sätt unik, men i det här fallet speglar den en utveckling som även pågår på många andra håll. I den svenska riksdagen ökade till exempel antalet datorer från 10 stycken 1987 till 1 800 stycken i oktober 2000. Likaså ökade antalet bärbara datorer med Internet-uppkoppling och användningen av videokonferenssystem (Zittel 2001). Denna infrastruktur syftar till att effektivisera

arbetsförhållanden internt liksom att underlätta de förtroendevaldas externa kommunikation. För att den nya tekniken ska kunna användas i den demokratiska processen måste de förtroendevalda ha ett fungerande IT-stöd. Överfört till kommunerna innebär detta att politikerna inte bara måste besluta sig för hur de ska använda tekniken utan också om de ska ge sig själva den hård- och mjukvara som krävs för att använda den. Två frågor är av särskilt intresse i detta avseende. Den första rör de förtroendevaldas tillgång till datorer och Internet och den andra rör deras digitala informationsförsörjning. I brist på generella data har vi valt att göra nedslag i ett par pionjärkommuner för att beskriva några tidiga erfarenheter, attityder och förväntningar rörande dessa frågor. Studien har kompletterats med intervjuer med informationsansvariga i 20 "referenskommuner".

#### 4.1 Utrustning & utbildning

Hur ser då politikernas tillgång till datorer och Internet ut? Sannolikt skiljer den sig inte särskilt mycket från medborgarnas tillgång i övrigt. Det är åtminstone inte särskilt många kommuner som tar ansvar för sina fritidspolitikers arbetsverktyg. I en enkät som Kommunaktuellt gjorde våren 2000 visar det sig att endast cirka 10 procent av kommunerna tillhandahåller hemdatorer till politikerna – ett erbjudande som dessutom ofta begränsar sig till ledamöter i kommunstyrelsen eller dess arbetsutskott (Kommunaktuellt 2000, nr 16). Men det finns kommuner som skiljer sig från mängden, och en av dessa är Linköping. Inom ramen för projektet *Politikerdator* utrustas politiker i olika nämnder med hemdatorer och fria anslutningar till det kommunala nätet. Syftet med projektet är att öka tillgängligheten till kommunala handlingar och skapa förutsättningar för politikerna att kommunicera både externt och internt, till exempel via Internet, intranätet och e-post. Ansvaret för att utrusta politikerna har så långt legat på respektive nämnd (varje nämnd har fått stå för sina kostnader), varför det uppstått vissa skillnader mellan nämnderna. I januari 2001 hade alla politiker i barn- och ungdomsnämnden, kommunstyrelsen, kollektivtrafiknämnden och tekniska nämnden utrustats, medan övriga nämnder endast hade tilldelat ett fåtal politiker datorpaket. För att undvika beroendet av nämndinterna prioriteringar har man nu beslutat att alla politiker i fullmäktige ska erbjudas politikerdator.



Tanken är att projektet i sin helhet ska avslutas och utvärderas under 2002.

Av de politiker som intervjuats inom ramen för denna uppsats ställer sig samtliga positiva till kommunens satsningar på politiker-datorer. Alla är överens om att förtroendeuppdraget på många sätt har underlättats, bland annat eftersom det ger de tidspressade fritidspolitikerna större möjligheter att sprida ut arbetet över dygnet. Till exempel minskar beroendet av kommunhusets öppettider. Man hävdar också att tillgången till det nya mediet i viss mån underlättat kontakterna med medborgare som tidigare betraktats som svåra att nå ut till, till exempel ungdomar. Däremot ser man inga tendenser till att arbetsbelastningen minskar. Snarare anser man sig lägga ner mer tid på sitt förtroendeuppdrag i dag jämfört med tiden för projektets början.

För att politikerna ska kunna använda tekniken, och intressera sig för den, är naturligtvis utbildning en viktig fråga. Förtroendevalda som inte tidigare har använt datorer på fritiden eller i arbetet känner av naturliga skäl en viss osäkerhet inför det nya mediet. I Linköpings kommun har man sedan flera år genomfört kurser för sina förtroendevalda, något som de flesta politiker säger sig vara nöjda med. I våra 20 referenskommuner är kurser motsvarande dem i Linköping däremot en mycket sällsynt förekomst. Många kommuner har ännu inte reflekterat över frågan, och där man har gjort utbildningsinsatser har dessa främst rört de heltidsarvoderade politikerna och möjligen gruppledarna. Men även de förtroendevalda i Linköping efterlyser mer utbildning. Det krävs kontinuerliga insatser för att öka datorvanan, och man ser gärna mer praktiskt inriktade insatser, till exempel avseende informationssökning.

Från tjänstemannahåll betonas ofta en helt annan typ av utbildningsinsatser. För att de förtroendevalda ska kunna ges möjligheter att utnyttja kommunens e-postsystem från hemmet måste de göras förtrogna med offentlighetsprincipen och reglerna kring offentliga handlingar. Det måste finnas garantier för att politiker som använder sig av kommunens e-postsystem registrerar inkomna handlingar och inte betraktar dem som privata. I vissa kommuner finns fastlagda riktlinjer för vilka handlingar som ska registreras, medan andra kommuner överlåter ställningstagandet till den enskilde politikern. Eftersom heltidspolitikerna har mer tid och stöd än fritidspolitiker har de vanligen större möjligheter att göra dessa bedömningar. Men inte heller för fritidspolitikerna bör detta utgöra ett oöverstigit problem. Som en politiker uttrycker

det så är det ju faktiskt ingen större skillnad mot när faxen kom. Får man bara ut information om att e-post bör behandlas på samma sätt som vanlig post är det egentligen inte några problem att avgöra vilka handlingar som ska registreras. I det tidiga skedet av denna utveckling så råder det emellertid en osäkerhet bland många kommuner om hur de förtroendevaldas e-post ska hanteras, vilket också har resulterat i att vissa kommuner har valt att inte förse sina ledamöter med e-postadresser.

Den stora stötestenen när det gäller att förse de förtroendevalda med datorer, Internet och e-post är annars kostnaderna. Någon fullständig kostnadsbild finns inte att uppbringa, men en enligt olika källor så rör det sig om cirka 15 000–20 000 kronor per dator och år för en stationär standard-pc med en beräknad livslängd på tre år. Det som framför allt drar upp kostnaderna är licenserna för datorerna, samt installation och uppkoppling till Internet i hemmet. Även stöd och reparationer i hemmet utgör en betydande del av totalsumman. Den höga kostnaden gör det motiverat att fråga vem som bör stå för att utrusta de förtroendevalda: Bör det vara ett kommunalt ansvar, är det en uppgift för de enskilda politikerna eller möjligen för partierna? I Linköping råder det för närvarande stor politisk enighet kring att kommunen bör stå för de förtroendevaldas IT-stöd. En politiker i Linköping menar dock att insatsen är temporär och sannolikt inte kommer att behövas om fem år, när tillgången till datorer och Internet är mer utbredd.

Att partierna skulle ta ett större ansvar för att förse sina ledamöter med IT har diskuterats, men har avfärdats utifrån rättviseargument. Eftersom de lokala partierna har olika förutsättningar riskerar skillnaden mellan partierna bli för stor. Fördelen med att kommunen står som garant för de förtroendevaldas IT-stöd är att alla politiker omfattas, vilket kan underlätta såväl kontakterna mellan politikerna som en utveckling mot ett elektroniskt ärendehanteringssystem. Det är just kring utvecklingen av ett elektroniskt ärendehanteringssystem som det finns en potential *att tjäna pengar* för kommunerna. Inte minst eftersom distribution av sammanträdeshandlingar och protokoll i dagsläget betraktas som en resurskrävande verksamhet. I Sundsvall kostade exempelvis tryckning och distribution av kallelser, handlingar och protokoll till de 181 ledamöterna i kommunfullmäktige, kommunstyrelse och utskott 330 000 kronor 1998 (Sundsvalls kommun 2000).

## 4.2 Elektronisk ärendehantering

En elektronisk ärendehantering kan emellertid ha fler syften än rent ekonomiska. Ett första syfte som brukar anges är att *öka kvaliteten i beredningen av kommunala ärenden*. En ökad kvalitet i beredningen av kommunala ärenden kan uppnås genom att mer information kan distribueras snabbare till fler mottagare. Personalen i kommunkansliet kan då ägna mer tid åt kvalificerad ärendeberedning och de förtroendevalda kan ägna mer tid åt att sätta sig in i ärenden. Ett andra syfte handlar om att *förändra politikerrollen*. Politikerrollen kan förnyas genom att de förtroendevalda kan erhålla information på ett mer flexibelt sätt. I stället för att handlingar skickas ut med vanlig post är det möjligt att sända dem elektroniskt eller göra dem tillgängliga på ett intranät eller Internet. På detta sätt kan handlingar göras tillgängliga så snart de är färdiga, och politikerna slipper få alla handlingar i ett paket några dagar före sammanträdet. Tanken är inte bara att fritidspolitikerna kan göras säkrare i sin roll och bli mer informerade, utan också att de kan omprioritera sin tid och bli mer av medborgarombud. Om ledamöterna i större utsträckning tillåts genomföra sina uppdrag via nätet kan de spendera mer tid med sina väljare.

På sikt erbjuder tekniken mer långtgående möjligheter att förnya förtroendemannauppdraget, till exempel att låta ledamöter delta i möten på distans via videokonferenssystem (Zittel 1999). Denna utveckling reser viktiga frågor om vilken typ av deltagande som bör göras möjligt. Bör ledamöterna endast få delta i öppna informationsmöten på distans, eller bör de också ges möjlighet att bevaka mer slutna möten via videokonferenssteknik? Frågan om huruvida ledamöter ska tillåtas att rösta på distans utgör ändpunkten på detta frågekomplex.

Ett tredje syfte kan vara att *breda informationsförsörjningen och skapa förutsättningar för dialog på lika villkor*. Den elektroniska ärendehanteringens ses ibland som ett steg på vägen mot ett annorlunda sätt att arbeta praktisk-politiskt på lokal nivå där alla inom gränsen för vad lagstiftningen tillåter har tillgång till samma information. Den ökade informationsmängden kan främja en dialog mellan politiker och tjänstemän, underlätta ansvarsutkrävandet och ligga till grund för ett breddat medborgerligt deltagande i den kommunala beslutsprocessen.

Intresset för och insatserna rörande de förtroendevaldas digitala informationsförsörjning ser ut att variera relativt mycket mellan olika kommuner. Till dels kan detta förklaras med att olika kommuner förfogar över olika mycket personella och ekonomiska resurser. I vissa kommuner i exempelvis Stockholms län finns hela avdelningar som kan jobba med IT-relaterade frågor, medan dessa frågor i många glesbygdskommuner hamnar hos kommunala sekreterare eller i bästa fall hos informationschefen. Detta gör att frågor rörande de förtroendevaldas informationsförsörjning ofta får lägre prioritet och att de begränsade resurserna satsas på kommunens hemsida, eftersom resultaten här blir både tydligare och snabbare. Andra faktorer som sannolikt spelar in är politikernas attityder till ett utvecklat IT-stöd, erfarenheter av teknikens förmåga att möta olika krav och den lokala kulturen.

Inte någon av de kommuner vi har studerat har fullt ut övergått till ett elektroniskt ärendehanteringssystem. I några fall uppger man att den nya tekniken används för att skicka ut ändringar och mindre tillägg, i andra fall används den inte alls. En kommun som har kommit relativt långt är emellertid Sundsvall som har genomfört och utvärderat ett projekt om *Digital informationsförsörjning till förtroendevalda* (Diff). Projektet omfattade ordinarie ledamöter i kommunstyrelsens båda utskott samt övriga partigrupsföreträdare, totalt 14 förtroendevalda. Under projekttiden var kommunens diaries, föredragningslistor samt handlingar till sammanträden tillgängliga digitalt. Försöket inleddes i december 1999 och avslutades ett halvår senare.

Utvärderingen av projektet i Sundsvall (Sundsvalls kommun 2000) visar att de förtroendevaldas förväntningar på den digitala informationsförsörjningen inte kunde infrias. Medan 64 procent av de 14 politikerna före projektet förväntade sig positiva effekter på effektiviteten kunde endast 23 procent säga att de upplevt dylika effekter efter projekttiden. Inställningen till effekter på politikerrollen och demokratin uppvisar samma mönster; 71 procent av politikerna förväntade sig positiva effekter på politikerrollen och 64 procent på demokratin, medan endast 15 respektive 23 procent sade sig ha upplevt några positiva effekter när projektet avslutats. Effekterna av projektet upplevdes således som små. Av avgörande betydelse för resultatet var att systemet inte utnyttjades i någon större utsträckning och att projekttiden var relativt kort. Nästan hälften av politikerna uppger att de endast har utnyttjat den digitala tillgången till diaries, föredragningslistor och

sammanträdeshandlingar någon eller några gånger under hela projektet. Flertalet av de övriga har utnyttjat den digitala tillgången någon eller några gånger per månad. Skälen som anges till det sparsamma användandet är bland annat att systemet som användes upplevdes för långsamt och att läsbarheten på dataskärm var dålig. Men inte heller den digitala tillgången till diariéer och föredragningslistor utnyttjades nämnvärt – trots god funktion. En bidragande orsak kan vara att den elektroniska ärendehanteringssystemet fasats in som ett komplement till det traditionella ärendehanteringssystemet, vilket har minskat incitamenten att utnyttja det nya systemet. Så länge politikerna har möjlighet att välja mellan ett nytt, oprövat och ett gammalt beprövat system väljer många det senare.

Resultatet av projektet i Sundsvall blev att en fullskalesatsningen på digital informationsförsörjning fördröjs och att pappershandlingar kommer att finnas kvar i avvaktan på att systemet förbättrats vad gäller kommunikation, läsbarhet på skärm och utskriftshastighet (Sundsvalls kommun 2000). På andra ställen tecknas en ljusare bild kring informationsteknikens möjligheter att underlätta uppdraget för de förtroendevalda. Stockholms läns landsting utgör ett bra exempel. Landstingsstyrelsen beslöt redan i december 1994 att tillsätta en informationsteknologisk arbetsgrupp för att utveckla de förtroendevaldas möjligheter att använda modern teknik. I gruppens rapport från maj 1995 redovisades ett stort intresse för och behov av moderna IT-hjälpmiddel. I dag har nästan samtliga ledamöter i fullmäktige datorutrustning i hemmet, och sedan 1997 har de också haft möjlighet att ta del av handlingar elektroniskt. En utvärdering av projektet 1999 visar att 27 procent av ledamöterna fortsättningsvis endast vill ha materialet elektroniskt och att de flesta andra vill ha handlingar både elektroniskt och på papper. Projektet ses således som en framgång, och den successiva övergången till elektronisk distribution av handlingar lär fortsätta (Stockholms läns landsting 1999).

Till de positiva effekter som kunnat tillskrivas projekten om elektronisk ärendehantering räknas de större möjligheterna att skaffa sig nya kunskaper, söka fakta och argument, ta del av aktuell forskning och studera hur andra kommuner hanterar olika frågor. Den moderna informationstekniken och mängden information som finns på Internet utgör en kunskapsbank för de förtroendevalda, som genom ett fungerande IT-stöd kan bli mer självständiga i sitt arbete. En annan positiv effekt som lyfts fram är

den ökade överblickbarheten över ärenden. De förtroendevalda såg det som positivt att de har kunnat se flera föredragningslistor samtidigt och att de dessutom snabbare har kunnat hitta och nå handlingar i ärenden. Eftersom informationen kan spridas fortare menar man också att tillgången kan breddas och att underhandskontakterna kan underlättas. Frågor som tidigare främst diskuterades inom kommunstyrelsen kan nu nå fler politiker, och dessutom ges fler politiker möjlighet att kommentera och diskutera frågorna innan de formella mötena äger rum. Detta kan vara intressant vid behandling av brådskande ärenden och kanske allra mest i landsting och kommuner med långa avstånd mellan orterna. Den förtroendevalde, som därigenom kan komma att slippa ett antal resor till centralorten, kan mycket väl uppleva detta som en förbättring av arbetsförhållandena. Man bör emellertid vara försiktig så att inte de informella diskussionerna helt kommer att ersätta de formella, vilket skulle kunna försvåra medborgarnas insyn. I sin förlängning skulle detta också kunna leda till en ökad fragmentisering och specialisering, det vill säga att huvudparten av diskussionen sker i homogena grupper, till exempel den egna partigruppen eller nämnden. Om dialogen sker i uppsplittrade forum i stället för gemensamma förhindras deliberativa processer där olika åsikter bryts mot varandra (Barber 1984; Bimber 1998).

Ytterligare en fördel med en elektronisk ärendehantering är att den möjliggör en publicering av handlingar på kommunernas webbplats, vilket innebär att även medborgarna kan ta del av dem. Som framgick tidigare i denna uppsats så finns bland kommunernas KS-ordföranden en positiv inställning till att publicera beslutsunderlag på Internet (se tabell 4). Så länge politikerna inte själva har en fungerande informationsförsörjning ser de det emellertid ofta som problematiskt att öka medborgarnas insyn. Den största oron bland politiker handlar om att man kan ställas inför situationer där man konfronteras med frågor rörande handlingar som man själv ännu inte hunnit läsa och sätta sig in i. I Stockholms läns landsting, där de förtroendevaldas IT-stöd anses fungera har man följaktligen också bestämt sig för att lägga ut handlingar på Internet, medan man i Sundsvall avvaktar till dess att frågan om de förtroendevaldas IT-stöd har lösts. Den interna infrastrukturen måste till synes få en tillfredsställande lösning innan den externa kommunikationen via IT kan utvecklas.

## 5 Avslutning

Ser vi tecken på förnyelse eller handlar det om "politics as usual?" Svaret är naturligtvis beroende av vilket perspektiv man anlägger. Empirin i den här uppsatsen antyder att många kommuner har dragit nytta av den digitala tekniken – alla kommuner har till exempel egna webbplatser. Söker vi enskilda försök och experiment kan vi likaledes finna intressanta exempel, både när det gäller kommunernas interna och externa kommunikation med IT. Ett visst förnyelsearbete pågår onekligen i de svenska kommunerna. Men söker vi efter demokratireformer mer generellt och utgår från vad politikerna säger sig vilja blir bilden delvis en annan. I den här uppsatsen har vi kunnat konstatera att de svenska KS-ordförandena är optimistiska till informationsteknikens demokratipotential och att de ställer sig positiva till flertalet förslag som handlar om att använda IT i den demokratiska processen. Den mest intressanta upptäckten i uppsatsen är emellertid bristen på samband mellan politikernas uttryckta intentioner och kommunernas initiativ. Medan 85 procent av politikerna säger sig vara positiva till att lägga ut beslutsmaterial på Internet är det till exempel fortfarande bara 3 till 4 procent av kommunerna som gör detta, och medan 75 procent säger sig vara positiva till att använda debattforum är det bara 15 procent av kommunerna som erbjuder denna möjlighet. Vad politikerna säger sig vilja och faktiskt gör är med andra ord två helt olika saker. I detta avslutande avsnitt ska vi lyfta fram några faktorer som kan hjälpa till att förstå Internets roll i de svenska kommunerna.

För det första verkar det som om kommunerna har tagit sig an den nya informationstekniken utan att ha några uttryckliga, fördefinierade strategier. Den tydligaste indikatorn på detta är att endast cirka 20 procent av kommunerna har antagit en policy om IT och demokrati (Kommunaktuellt 2001, nr 16). Intrycket förstärks av att talesmän för kommunerna hävdar att initiativet att använda tekniken ofta tas av enskilda individer utan några egentliga diskussioner inom organisationen. Dessa initiativ beror dessutom ofta på andra kommuners initiativ eller på den allmänna retoriken om det framväxande informationssamhället. En parallell kan dras till en undersökning bland de svenska partiernas kommunorganisationer 1998 som visade att en majoritet av de tillfrågade ordförandena i samtliga partier ansåg att de "måste följa med i IT-utvecklingen därför att andra partier gör det" (Gidlund

& Möller 1999). Svaren antyder att det finns en press från den institutionella omgivningen att inkorporera de tidsriktiga och legitima idéerna om att använda IT. Situationen kan tolkas som att kommunerna ser ett behov av att använda tekniken eftersom den anses ge dem legitimitet, men att man egentligen inte har bestämt sig för hur den ska användas. Lösningen är att anamma de nya idéerna men att försöka hålla dem "frikopplade" så att de i ganska liten utsträckning får styrande effekter på verksamheten. Man säger att man har anammat den nya tekniken, men den tillåts i praktiken inte få någon större betydelse; prat skiljs från praxis, idéer skiljs från verksamhet (Rövik 1998).

För det andra framgår det att de förtroendevaldas IT-stöd inte har uppmärksammats i någon större utsträckning. Det är ganska vanligt att politiker i allmänhet och fritidspolitiker i synnerhet inte har tillgång till den utrustning (dator, e-post och Internet) som krävs för att aktivt kunna ta del i de politiska aktiviteterna på nätet. Om informationstekniken ska kunna användas i den demokratiska processen är det emellertid nödvändigt att politikerna har ett fungerande IT-stöd. Det innebär att politikerna inte bara måste besluta sig för hur de ska använda tekniken, utan också om och hur de ska ge sig själva den hård- och mjukvara som krävs för att använda den. Ännu så länge är det många kommuner som inte har tagit sig an denna utmaning.

Ett tredje karaktärsdrag för den lokala IT-politiken är att makten att få någonting gjort ligger inom byråkratin. I stället för att driva på utvecklingen förlitar sig många politiker på att IT-experterna skapar lösningar. Detta betyder att kommunernas IT-användning till stor del är beroende av motiverade tjänstemän som har viljan och förmågan att organisera idéer och verksamheter så att processen kan drivas framåt. Men även om kommunala tjänstemän ofta är intresserade av det nya mediet kan de finna det svårt att utveckla nya demokratifunktioner om de inte har politikernas aktiva samtycke. Resultatet blir en webbanpassning av den befintliga verksamheten och att tekniken i sig blir kommunernas lösning på demokratins problem. En allmän modernisering föranleder emellertid inte med automatik demokratisering.

Den lösa kopplingen mellan politikernas attityder och kommunernas IT-aktiviteter kan möjligen delvis förklaras med dessa faktorer, det vill säga att kommunerna ännu inte formulerat en tydlig policy för hur tekniken ska användas, att politikerna själva inte har ett fungerande IT-stöd och att utveckling på detta område



således drivs mer av tjänstemän än politiker. Det finns emellertid även externa faktorer som har betydelse, bland annat hur staten agerar. Även om kommunerna förutsätts välja sina egna informations- och kommunikationslösningar utifrån lokala förutsättningar och behov, så spelar staten en viktig roll (Ilshammar & Åström 2001). En informationsförsörjning som svarar mot de nya möjligheterna och kraven måste stödjas av en väl utvecklad infrastruktur. Det handlar då dels om en teknisk infrastruktur, dels om en legal. De kommuner som vill använda IT för olika tjänster är beroende av teknikens räckvidd och kvalitet. Eftersom telekommunikationsutbyggnaden är ojämnt fördelad ges vissa kommuner bättre förutsättningar att experimentera med digitala demokratilösningar än andra. Näten må vara interaktiva redan i dag, men bandbredden begränsar hur mycket information som kan laddas ner och på vilket sätt informationen kan presenteras. En begränsad kapacitet i detta avseende gör det svårt att utnyttja teknikens fulla potential. Det blir till exempel svårt att presentera information i multimedieformat eller genomföra videokonferenser, om man inte har tillgång till en snabb uppkoppling. Likaså är medborgarnas möjligheter att ta delta i det nya offentliga rummets informationsutbyten och samtal beroende av en fungerande teknisk infrastruktur. Skillnaden mellan vanlig modemuppkoppling och bredband kommer inte minst till uttryck i kostnaden för att vara uppkopplad.

Via lagstiftning sätter staten också ramarna för vad som får publiceras i nya elektroniska medier, som till exempel Internet, och på vilka villkor detta kan ske. Rådande lagstiftning kan vägleda teknologisk förändring genom analogier mellan gammal och ny teknik, men den kan också släpa efter den teknologiska utvecklingen och utgöra hinder för att den nya tekniken används på ett önskvärt sätt. I många kommuner försöker man ha en pragmatisk hållning till lagstiftningen och kör på till dess att Datainspektionen uttryckligen säger ifrån. Trots detta anser 35 procent av kommunernas KS-ordföranden att lagstiftningen kring offentlighet och yttrandefrihet i offentliga medier *väsentligt försvårar* kommunens arbete med att publicera politiska dokument på Internet. Ett indirekt hinder utgörs dessutom av en oklarhet och osäkerhet kring regelverken om Internet och e-post.

Diskrepansen mellan vad politikerna säger sig vilja göra och faktiskt gör lämnar ett flertal intressanta frågor för framtida forskning: Vilka är de mekanismer som översätter teknologiska förändringar till politiska förändringar? Hur förhåller sig media

och förändringar av media till olika demokratimodeller? Hur påverkar Internet den politiska kulturen och praktiken? För att svara på dessa frågor är det nödvändigt att mer på djupet undersöka varför tekniken översätts, på vilket sätt den översätts och av vem. Framför allt synes det viktigt att länka idéerna om hur tekniken kan användas till den institutionella praktiken. Politiska innovationer blockeras inte sällan av rådande institutioner, vilka är orienterade mot, och strukturerade efter, en annan politisk kontext. Det finns en tidsmässig eftersläpning mellan den framväxande offentligheten som söker omorganisera institutioner och den nuvarande som söker kontinuitet. Denna spänning mellan stabilitet och förändring gör informationsteknikens betydelse för demokratin till en öppen fråga.

## Referenser

### Tryckta källor

Archibald, George (1999) "Congress Spends \$ 1 Billion on Computers". I *Washington Times*, 12. September 1999, C1.

Barber, Benjamin (1984) *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press.

Bellamy, Christine & Raab, Charles D (1999) "Wiring-up the Deck-Chairs?" I Coleman, Stephen, Taylor, John & van de Donk, Wim (red.) *Parliament in the Age of the Internet*. Oxford: Oxford University Press.

Bimber, Bruce (1998) "The Internet and Political Transformation: Populism, Community and Accelerated Pluralism". *Polity* XXXI (1): 133–160.

Budge, Ian (1996) *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Cohen, Joshua (1997) "Deliberation and Democratic Legitimacy". I Hamlin, A & Petit, P (red.) *The Good Polity. Normative Analysis of the State*. New York: Basil Blackwell.

Davis, Richard (1999) *The Web of Politics. The Internet's Impact on the American Political System*. Oxford: Oxford university Press.

Gibson, Rachel K & Ward, Stephen J (1998) "U.K. Political Parties and the Internet. Politics as Usual in the new media?" *Harvard International Journal of Press/Politics*, Summer98, Vol. 3 issue 3.

Downs, G.W. & Mohr, L.B. (1976) "Conceptual Issues in the Study of Innovation". *Administrative Science Quarterly*, 21, 700–714.

Gidlund, Gullan & Möller, Tommy (1999) *Demokratins trotjänare*. SOU 1999:130, Stockholm: Fritzes.

Hague, Barry N & Loader, Brian D (1999) *Digital Democracy: Discourse and Decisionmaking in the Information Age*. London: Routledge.

Henning, Roger (1996) *Att följa trenden – aktiva och passiva kommuner*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.

Holmberg, Sören (1999) *Representativ demokrati*. SOU 1999:64. Stockholm: Fritzes.

Ilshammar, Lars & Åström, Joachim (2001, kommande) "Överkablar, under lagarna: den lokala IT-politikens handlingsutrymme". I Elander, Ingemar (red.) *Den motsägelsefulla staden – vardagsliv och urbana regimer*. Lund: Studentlitteratur.

Kommunaktuellt 2000, nr 16, *Snigelfart när demokratin ska ut på nätet*.

Magarey, Kirsty (1999) "The Internet and Australian Parliamentary Democracy". I Coleman, Stephen, Taylor, John & van de Donk, Wim (red.) *Parliament in the Age of the Internet*. Oxford: Oxford University Press.

Noveck, Beth Simone (2000) "Paradoxical partners: electronic communication and electronic democracy". *Democratization*, Spring, Vol. 7, No. 1, sid. 18–35.

Norris, Pippa (1999) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.

Norris, Pippa (2000a) *Democratic Divide?* Paper presented at the American Political Science Association annual meeting in Washington DC.

Norris, Pippa (2000b) *A Virtuous Circle. Political Communications in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rövik, Kjell Arne (1998) *Moderne organisasjoner*. Bergen-Sandviken: Fagboksforlaget.

SCB (2001) *IT i hem och företag. En statistisk beskrivning*. Örebro: SCB.

Schmidt, Stephan (1986) *Pionjärer, efterföljare och avvaktare*. Lund: Kommunfakta förlag.

Solop, Fredric I (2000) *Digital Democracy Comes of Age in Arizona: Participation and Politics in the First Binding Internet Election*. Presented at the American Political Science Association national conference, Washington DC.

SOU 2000:1, *En uthållig demokrati*. Stockholm: Fritzes.

Stockholms läns landsting (1999) *Utveckling av IT-stöd för förtroendevalda, slutrapport*. Skrivelse LS 9909-0488.

Sundsvalls kommun (2000) *Slutrapport om försöket med digital informationsförsörjning till förtroendevalda*. KS 2000-10-02.

Tambini, Damian (1998) "Civic Networking and Universal Rights to Connectivity: Bologna". I Tsagarousianou, Roza, Tambini, Damian & Bryan, Cathy (red.) *Cyberdemocracy – Technology, Cities and Civic Networks*. London/New York: Routledge.

Taylor, John A & Burt, Eleanor (1999) "Parliaments on the Web: Learning through Innovation". I Coleman, Stephen, Taylor, John

& van de Donk, Wim (red.) *Parliament in the Age of the Internet*. Oxford: Oxford University Press.

Vision 01-02-04, *Politikerna vill ha e-val* 2006.

Zittel, Thomas (1999) *The Internet and U.S. Representatives: Choices in a Changing Telecommunications Environment*. Paper presented at the International Conference on Parliaments in the Information Age in Paris, November 18-20 1999.

Zittel, Thomas (2001) *Electronic Democracy and Electronic Parliaments. A Comparison between the US House, the Swedish Riksdagen, and the German Bundestag*. Uppsats presenterad vid ECPR Joint Sessions of Workshops, Grenoble, April 6-11 2001.

Åström, Joachim (1999) "Digital demokrati? Idéer och strategier i lokal IT-politik". I *IT i demokratins tjänst*, SOU 1999:117. Stockholm: Fritzes.

### Otryckta källor

Alpqvist, Catarina, ledamot i kommunfullmäktige (s) och ledamot i produktionsstyrelsen, 2001-01-30, Stadshuset, Linköping

Appel, Mats, ledamot i kommunfullmäktige och ledamot i produktionsstyrelsen, 2001-01-30, Stadshuset, Linköping

Björkvall, Lars, informationschef i Södertälje kommun, telefonintervju, 2001-01-18

Fredriksson, Ann-Katrin, administrativ chef i Kiruna kommun, telefonintervju, 2001-01-16

Gustavsson, Elisabeth, ledamot i kommunfullmäktige och ledamot i omsorgsnämnden, 2001-01-30, Stadshuset, Linköping

Gustavsson, Gösta, kommunalråd(c) i Linköpings kommun, 2001-01-30, Stadshuset, Linköping

Helleday, Madeleine, informationschef i Lidingö kommun, telefonintervju, 2001-01-10

Karlsson, Eje, ordf. i Operativa IT-gruppen samt ansvarig utgivare för hemsidan, 2001-01-29, Stadshuset, Linköping

Lauri, Ingvar, informationschef i Pajala kommun, telefonintervju, 2001-01-15

Lindgren, Sven, kommunalråd(m) och vice. ordf. i kommunstyrelsen i Linköpings kommun, 2001-01-30, Stadshuset, Linköping

Lindqvist, Anders, informationschef i Linköpings kommun, 2001-01-29, Stadshuset, Linköping

Magnusson, Anders, informationschef i Solna kommun, telefonintervju, 2001-01-15

Mayer, Mona, informationschef i Botkyrka kommun, telefonintervju, 2001-01-10

Micko, Lena, kommunstyrelsens ordförande(s) i Linköpings kommun, 2001-01-29, Stadshuset, Linköping

Nilima, Anita, IT-samordnare i Överkalix kommun, telefonintervju, 2001-01-16

Nilsson, Per, administrativ sekreterare i Älvsbyn kommun, telefonintervju, 2001-01-18

Norling, Ingvar, informationschef i Norrtälje kommun, telefonintervju, 2001-01-15

Sainz, Johan, informationschef i Täby kommun, telefonintervju, 2001-01-11

Sannerbjörk, Rolf, IT-strateg i Haparanda kommun, telefonintervju, 2001-01-15

Sellbom, Majvor, kommunal sekreterare i Arvidsjaur kommun, telefonintervju, 2001-01-09

Skagerberg, Lena, informationsdirektör i Nacka kommun, telefonintervju, 2001-01-09

Ståhl, Birgitta, ledamot i kommunstyrelsen(s) och ordf. i barn- och ungdomsnämnden, 2001-01-30, Stadshuset, Linköping

Sundberg, Nils, informationschef i Boden kommun, telefonintervju, 2001-01-10

Sundström, Lena, kommunal sekreterare i Arjeplog kommun, telefonintervju, 2001-01-09

Tivelius, Birgitta, informationschef i Huddinge kommun, telefonintervju, 2001-01-16

Wennström, Bernt, administrativ chef i Gällivare kommun, telefonintervju, 2001-01-17

Wideström, Madeleine, informationschef i Sollentuna kommun, telefonintervju, 2001-01-12

Widgren, Ritva, IT-strateg i Haninge kommun, telefonintervju, 2001-01-12

# Delaktighet för personer med funktionshinder i det kommunalpolitiska arbetet

## En inventering

*Av Stig Larsson*

### Förord

Vi har självklart inför detta arbete tagit del av Kommundemokrati-kommitténs direktiv liksom den promemoria som utarbetades inom dess sekretariat om uppdraget att studera funktionshindrade medborgares situation i den kommunala demokratin. Av detta material framgår det tydligt att kommittén koncentrerat kartläggningen till de svårigheter som finns för funktionshindrade att delta som förtroendevalda och som engagerade medborgare i den kommunala demokratin. Man har också framhållit att fokus ska ligga på fysiska och praktiska hinder. Det har också varit utgångspunkten för vårt arbete.

Eftersom det tidigare inte gjorts något mera omfattande arbete kring personer med funktionshinder i politiken i allmänhet och kring kommunalpolitiken i synnerhet, säger det sig själv att man svårigen kan närma sig ett sådant ämne utifrån ett vetenskapligt perspektiv med mindre än att man har ett multidisciplinärt perspektiv. Vi verkar vid HAREC, Centrum för handikapp- och rehabiliteringsforskning, vilket är en centrumbildning, som drivs gemensamt av Lunds universitet, Malmö högskola, Kristianstad högskola och Lantbruksuniversitetet i Alnarp. Sålunda finns alla fakulteter och ämnesområden representerade vid vårt centrum genom de aktiva handikappforskarna inom skilda fakultetsområden som exempelvis samhällsvetenskap, medicin, teknik eller humaniora. Denna mångvetenskapliga kompetens har delvis varit en förutsättning för oss att få den nödvändiga feedbacken på olika problem som vi ställts inför i arbetet.

Vi måste betona att föreliggande forskningsuppdrag har varit av kort karaktär. Det måste bedömas med denna utgångspunkt. Vi



hoppas att det också bara ska bli inledningen till olika studier med anknytning till de politiska och demokratiska förutsättningarna för personer med funktionshinder och hur man ska kunna bli fullt delaktig på detta område, inte minst på det kommunala planet. Kunskapsluckan på detta område är väldigt stor. Gapet mellan ideal och realiteter är minst lika omfattande.

I arbetet med denna undersökning har vi haft tillfälle att kommunicera våra forskningsproblem i sammanhang, där vi har fått mycket värdefulla synpunkter och idéer. Detta var fallet med den konferens som representanter från , De Handikappades Riksförbund, SDR, Sveriges dövas riksförbund och SRF, Synskadades Riksförbund, arrangerade i Stockholm den 20–22 oktober 2000. Här fick jag möjlighet att samtala med ett trettiotal personer med funktionshinder som på olika sätt hade politiska uppdrag i kommunerna runt omkring i landet. Jag har också deltagit i ett seminarium som Kommundemokratikommittén arrangerade den 22 februari 2001, där flera ledande representanter för handikapporganisationer och olika myndigheter diskuterade kommunaldemokrati-frågorna för personer med funktionshinder, bland annat med utgångspunkt från ett tidigt utkast av denna rapport. Vidare har jag haft tillfälle att träffa Kommundemokratikommitténs ledamöter och sekretariat, där området för mitt arbete diskuterades. Vid samtliga dessa sammankomster har jag fått värdefulla bidrag som i olika avseenden berikat den här rapporten.

Under arbetets gång är det framför allt några personer som jag särskilt vill framföra mitt tack till. Det gäller Peder Nielsen, som är den person inom Kommundemokratikommitténs sekretariat som jag haft regelbunden kontakt med och som på skilda sätt stöttat oss i vårt arbete. Det gäller fil. mag. Jakob Axelsson, som i viktiga avseenden bistått mig i arbetet med rapporten, inte minst i samband med intervjuarbetet. Arkitekt Mai Alhmén har med sina rika erfarenheter i arbetet med att öka tillgängligheten till och inom byggnader givit mig många värdefulla synpunkter. Slutligen har jag också haft möjligheter att diskutera en del av arbetet med HAREC:s ordförande, FN-rapportör Bengt Lindqvist, som med sin roll som vägröjare för funktionshindrade in i politiken delgett mig många värdefulla reflektioner och erfarenheter. Självklart står jag också i stor tacksamhetsskuld till de som medverkat som intervjupersoner. Ett hjärtligt stort tack till er alla. Eventuella tillkortakommanden och brister i rapporten måste jag helt och hållet själv ta på mig. Dessvärre känner man sig som forskare inom ett sådant

här brett jungfrulikt ämne som otillräcklig, inte minst när tiden är knapp.

*Stig Larsson*

## 1 Inledning

I Regeringsformens första paragraf konstateras att

All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom representativt och parlamentariskt statskick och genom kommunal självstyrelse.

Den svenska representativa demokratin bygger således på att folket deltar på olika sätt för att de ska kunna påverka den politik som förs. Det är med andra ord viktigt att medborgarna deltar i det politiska livet för att vi ska ha en demokrati värd namnet. Detta gäller förstås också den kommunala demokratin som i Regeringsformen grundläggande bestämmelser lyfts fram som en hörnsten inom folkstyret.

Ur samhällets perspektiv skulle ett lågt deltagande i politiken vara ett problem, eftersom underrepresentation innebär att själva demokratin, grundvalen för det svenska samhället, i praktiken inte fungerar som den är ämnad att göra. En representativ demokrati bygger ytterst på den enskilde individens deltagande. Alla medlemmar har rätt att påverka samhället, till exempel genom att ta del i allmänna val, medverka i partier, organisationer eller manifestationer.

Den liberala demokratin förutsätter dock inte alla samhällsmedlemmars aktiva engagemang i den politiska beslutsprocessen. Där emot anses det vara alarmerande för den politiska demokratin hälsa om vissa kategorier systematiskt utesluts från allt politiskt inflytande. Detta skulle vara problematiskt, inte bara för den eller de grupper av samhällsmedlemmar som därmed har sämre möjligheter att få sina behov och intressen tillgodosedda i den politiska beslutsprocessen, utan även för hela det politiska systemet. Dels undergräver det trovärdigheten för demokratin, och dels kan det innebära att vissa grupper av medborgarna väljer andra kanaler än den politiska demokratin för att ge sig till känna (Rothstein, 1995; SOU 1996:162).

Politiskt deltagande kan sägas vara en del av definitionen av demokrati. En av grundstenarna i ett demokratiskt system är således att ge dess invånare möjligheter för ett politiskt deltagande, det vill säga att medborgarna ska ha möjligheten att rösta, organisera sig och att de ska kunna uttala sig offentligt utan risk för repressalier. Möjligheten att kunna rösta i periodiskt

återkommande val ses som ett minimum för att ett land ska kunna kallas demokratiskt. De flesta hävdar dock att det bör finnas ytterligare möjligheter för att delta för att demokrati ska anses föreligga (Birch, 1993; Milbrath & Goel, 1977).

Politiskt deltagande kan med andra ord uppfattas som ett försök att påverka samhället. De viktigaste formerna av politiskt deltagande som återkommer i litteraturen är följande:

- Rösta i lokala eller nationella val.
- Delta i valkampanjer.
- Vara aktiv medlem i ett politiskt parti eller annan politisk organisation.
- Delta i politiska demonstrationer, strejker med politiska förbehåll.
- Delta i olika former av civil olydnad.
- Vara medlem i olika politiskt valda organ.

Det skulle inom ramen för vår undersökning vara mycket intressant att belysa i varje fall samtliga dessa punkter. I en mera omfattande studie skulle det till exempel vara viktigt att analysera valdeltagandet i de kommunala valen bland personer med funktionshinder, inte minst med hänsyn till graden och arten av olika handikapp. Det skulle också vara av mycket stort intresse att beskriva och analysera förutsättningarna för personer med funktionshinder att engagera sig i lokala politiska arbetet genom både medlemskap i partierna och aktivt deltagande i deras kontinuerliga arbete. Man borde vidare försöka beskriva vilken grad personer med funktionshinder deltar i olika politiska manifestationer eller på andra sätt engagerar sig i olika lokala intressefrågor. Självklart skulle det vara särskilt viktigt att i det här sammanhanget studera relationerna mellan engagemang i olika handikappförbund och olika politiska yttringar. Det är till exempel inte så vanligt med civil olydnad som opinionsyttring i Sverige, vilket det är på många andra håll i världen, också bland personer med funktionshinder. Att vi i vår framställning i första hand kommit att koncentrera oss kring den sista av punkterna ovan, medlemskap i olika politiska organ, beror i första hand på de avgränsningar som vi tvingats göra i vårt arbete.

Man kan uppfatta politiskt deltagande på två sätt ur ett demokratiskt perspektiv. Det första utgår från en normativ idé om jämlikhet i individernas självbestämmande – att alla bör få rätt att delta, komma till tals och ges samma möjligheter att påverka. Bakom jämlikhetsidén finns en föreställning om att människors

olika intressen med skilda politiska preferenser behöver representeras om rättvisa ska råda vid beslutsfattandet och om besluten ska erhålla legitimitet. Denna jämlikhets- och frihetsidé handlar dock inte bara om att var och en ska kunna komma till tals utan även att denna rättighet ska vara lika för alla.

Den andra grundläggande idén är utilitaristisk till sin natur och grundas på att människan handlar för att maximera sina lustar och att hon själv bäst känner sina behov. Den betonar nyttan av alla individers deltagande och motiverar därmed den allmänna rösträtten, exempelvis i kritik och kontroll av makthavarna men även i utvecklandet av allsidiga lösningsförslag på problem och konflikter. Utifrån detta perspektiv hävdas att ett högt politiskt deltagande leder till en kvalitativt bättre och mer effektiv demokrati (Tjörvason, 1993).

En annan viktig poäng är att förekomsten av öppna kanaler för offentligt deltagande ökar benägenheten hos medborgarna att frivilligt följa lagar och föreskrifter. Om människor har haft någon möjlighet att påverka, är det troligt att de uppfattar besluten som legitima även om de är missnöjda. Ett ökat deltagande kan också öka känslan av att medborgarna kan påverka politiken, vilket bör leda till en positiv spiral som gör att de engagerar sig inom andra områden också. Ett högt politiskt deltagande minskar även känslor av alienation och bidrar till värden av rättvisa och demokrati vilket förbättrar kvalitén på demokratin (Birch, 1993; Milbrath & Goel, 1977).

## 1.1 Formellt och reellt

Ett högt politiskt deltagande är sålunda önskvärt ur många olika perspektiv. Tyvärr råder en viss diskrepans mellan hur det bör vara och hur det verkligen är. För att individer ska kunna delta i politiken krävs att individerna har vissa politiska resurser. Många olika undersökningar har visat ett samband mellan grad av utbildning, inkomst och social status och tendensen att rösta och gå med i olika politiska grupper.

När man talar om politiskt deltagande är det därför viktigt att skilja mellan formella och reella förutsättningar för att delta. Tjörvason (1993) menar att det finns två slags förutsättningar för att delta. För det första finns det formella förutsättningar i form av demokratiska institutioner såsom riksdag, regering, rättsväsen och

offentlighet samt konstitutionella eller formella rättigheter, till exempel rätt till inflytande, tryckfrihet och offentlighet. Dessa förutsättningar omfattar den politiska jämlikheten. De är lika för alla i formell mening och är därför av betydelse för förverkligandet av ett demokratiskt deltagande. De är nödvändiga men ej tillräckliga, menar Tjörvason.

För det andra krävs det också reella förutsättningar för individerna att förverkliga de formella rättigheterna. De reella förutsättningarna kan ses som resurser i form av tid, pengar, positioner, prestige och utbildning. Dessa politiska värden uppfattar Tjörvason som politiska resurser och delar upp dem i materiella, intellektuella, sociala och motivationella resurser. Dessa har att göra med det kunskapsunderlag och de kompetenser som individen förutsätts ha i ett demokratiskt deltagande. Dessa kunskaper och kompetenser för demokratiskt deltagande utvecklas och förmedlas via utbildningsanstalter och i andra sfärer av deltagande under hela individens liv. Alltså kan graden av förverkligandet av demokrati inte bara mätas i vissa formella rättigheter, utan man måste också ta hänsyn till de reella möjligheter som finns för medborgarna att förvärva dessa kunskaper och kompetenser. Den sociala fördelningen av dessa förutsättningar påverkar därmed inte bara individernas möjligheter att utöva sin inflytanderätt utan även deltagandets kvalitet och dess resultat i form av politiska preferenser (Tjörvason, 1993).

De reella förutsättningarna för personer med funktionshinder att delta i den politiska processen hänger samman med tillgängligheten till bland annat lokaler, information och transporter. Det är i första hand dessa konkreta tillgänglighetsaspekter som vi kommer att belysa i föreliggande studie. Vi utgår därför i första hand från möjligheterna att verka som kommunal förtroendeman. För att nå dit krävs emellertid ett politiskt engagemang och att man i detta blir respekterad bland sina partikamrater och av dem nominerad för olika poster. Varför man i de politiska partierna inte strävat efter att i högre grad än hittills lyfta fram kandidater med funktionshinder till olika poster är naturligtvis en av de viktigaste strategiska frågorna och som borde vara föremål för en studie i sig.

## 1.2 Omfattning av personer med funktionshinder

Hur stor del av Sveriges befolkning som utgörs av personer med funktionshinder saknas det adekvata samlade data kring. Detta beror delvis på att funktionshinderbegreppet i sig är oklart för den enskilde, men också på att funktionshinder inte särskilt ofta används som parameter vid studiet av olika populationer. För det mesta är andelen personer med funktionshinder betydligt underskattat.

Arbetsmarknadsstyrelsen, AMS, erhöll i uppdrag av regeringen att initiera en undersökning gällande de funktionshindrades situation på arbetsmarknaden under fjärde kvartalet 1998. Med finansiellt stöd från Rådet för Arbetslivsforskning, och i samarbete med SCB och Handikappombudsmannen, genomfördes denna med utgångspunkt från den pilotstudie som tidigare gjorts under 1996 (SCB, 1997). Undersökningen utformades som en tilläggsundersökning till SCB:s ordinarie arbetskraftsundersökningar (AKU) under oktober, november och december 1998 och begränsades till sex frågor som ställdes efter avslutad AKU-intervju. Undersökningens resultat visar i korthet att var sjätte individ (17,1 procent) hade något funktionshinder. Skillnaderna mellan könen är densamma som i normalbefolkningen.

De vanligaste funktionshindren var rörelsehinder och astma/allergi. Mer än var tredje funktionshindrad var rörelsehindrad (37,2 procent) och knappt var femte hade angett att de hade astmatiska eller allergiska problem (18,1 procent). Tre av fem funktionshindrade (61,3 procent) bedömde att deras arbetsförmåga var nedsatt. Av resultatet framgår också att detta gäller för en större andel kvinnor än för män. Två tredjedelar av de funktionshindrade säger att de inte hade behov av hjälpmedel, stödpersoner eller anpassad arbetsplats för att kunna utföra sitt arbete.

Av undersökningen framgår vidare att 65 procent av dem som har något funktionshinder återfanns i arbetskraften, vilket ska jämföras med att 78,3 procent för dem som ej hade något funktionshinder. Bland dem som hade arbete var det vanligare med deltidarbete i totalbefolkningen än bland de funktionshindrade. Andelen som hade fast anställning var ungefär lika bland de funktionshindrade som i befolkningen totalt, det vill säga runt 85 procent. Både bland funktionshindrade och i totalbefolkningen var ungefär var tionde sysselsatt som egen företagare. Det var heller

ingen nämnvärd skillnad mellan sysselsatta funktionshindrade och befolkningen totalt i fråga om fördelningen mellan privat och offentlig sektor. En tredjedel var sysselsatta inom den offentliga sektorn. Beträffande några av de centrala bakgrundsvariablerna kan noteras att knappt en femtedel av de funktionshindrade återfanns i åldersgruppen 16–29 år, medan fler än två tredjedelar var i gruppen 50–64 år (42,9 procent). Detta ska jämföras med att i totalbefolkningen återfinns ungefär en fjärdedel i vardera befolkningsgruppen. I gruppen med eftergymnasial utbildning hade 11 procent funktionshinder. Bland dem som kommer från Stockholms län fanns en signifikant lägre andel funktionshindrade, 14,6 procent, jämfört med hela riket 17,1 procent. Norra Sverige hade en signifikant större andel funktionshindrade, 18,6 procent.

På basis av bland annat den kritik som riktas mot metodiken i tilläggsundersökningen finns det skäl att anta att gruppen funktionshindrade i arbetsför ålder är högre än 17 procent (Larsson, 2000). Man kan kanske snarare räkna med att en femtedel av Sveriges befolkning i arbetsför ålder har någon form av funktionshinder. Av dessa personer har drygt en tredjedel betydande svårigheter att delta i arbetslivet utan särskilda insatser. Eftersom både grad och frekvens av funktionshinder ökar kraftigt i takt med stigande ålder, kan man utgå från att andelen pensionärer som har funktionshinder är väsentligt högre. Olika studier indikerar också detta. Sammantaget torde minst en tredjedel av Sveriges vuxna befolkning ha någon form av funktionshinder.

Det finns självklart många andra data som kan indikera storleken på gruppen personer med funktionshinder i samhället. Sälunda är exempelvis antalet förtidspensionärer och personer med sjukbidrag per definition funktionshindrade. Dessa var totalt 438 000 i december 2000. Utöver personer med förtidspension och sjukbidrag ska man också inkludera gruppen som är långtidssjukskrivna om man vill få en bild av alla svenskar i arbetsför ålder som avhåller sig från arbete på grund av funktionsnedsättningar. Totalt fanns 239 672 antal sjukfall överstigande 30 dagar i december 2000. Om man vill hålla sig till ett mycket snävt handikappbegrepp kan man utgå från de personer som erhåller handikappersättning enligt lagen om allmän försäkring. Något förenklat uttryckt kan man säga att de som uppbär handikappersättning är personer i arbetsför ålder som har de traditionella allvarliga funktionshindren. Under december



månad 2000 utbetalades handikappersättning till 58 368 personer (www.RFV.se).

Arten och graden av funktionshinder varierar betydligt mellan olika handikappade. En gemensam nämnare för de allra flesta personer med allvarliga funktionshinder är dock att man känt det nödvändigt att organisera sig som grupp för att på olika sätt lyfta fram sina erfarenheter, perspektiv och intressen för omvärlden. Handikapprörelsen består i dag av nästan femtiotalet större riksorganisationer med omkring en halv miljon medlemmar. Dessutom finns det ungefär lika många rikstäckande föreningar för så kallade små och mindre kända handikappgrupper. I Handikappförbundens Samarbetsorgan (HSO) ingår de flesta av de större riksförbunden. Merparten av föreningar för små och mindre kända handikappgrupper samverkar inom förbundet Sällsynta diagnoser.

Handikapporganisationerna spelar sålunda en viktig roll i att organisera personer med funktionshinder och att företräda dem i olika sammanhang. Vi har inom ramen för denna studie inte haft möjlighet att studera samspelet mellan handikapporganisationerna och viktiga aktörer – till exempel de politiska partierna – som är exponenter för den kommunala demokratin. Vi kommer dock att i varje fall delvis tangera också detta fält.

## 2 Handikappolitiken

### 2.1 Den nationella handlingsplanen för handikappolitik

I proposition (1999/2000:79), *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*, föreslog regeringen nationella mål och en inriktning för handikappolitiken. I denna proposition framhålls att insatserna inom området under de närmaste åren bör koncentreras till företrädevis tre huvudområden:

- att se till att handikapperspektivet genomsyrar alla samhällssektorer,
- att skapa ett tillgängligt samhälle,
- att förbättra bemötandet.

Detta innebär bland annat att statliga myndigheter bör integrera handikapperspektivet i sin verksamhet och vara ett föredöme när

det gäller att göra verksamhet, information och lokaler tillgängliga. Krav bör därvid införas i plan- och bygglagen på att enkelt åtgärdade hinder i befintliga lokaler dit allmänheten har tillträde och på befintliga allmänna platser bör vara eliminerade år 2010, och kraven på tillgänglighet i samband med nybyggnad och ombyggnad bör förtydligas. Även kollektivtrafiken bör vara tillgänglig för personer med funktionshinder från år 2010 och gällande föreskrifter om tillgänglighet för färdtjänst inom olika trafikslag bör ses över och skärpas. I propositionen framhålls att bemötande inte bara handlar om mötet mellan människor utan även om hur samhället i lagar, resursfördelning med mera visar vilken syn på personer med funktionshinder som råder. Regeringen föreslog också ett antal åtgärder, bland annat mot domstolstrots och att särskilda medel skulle avsättas inom en del skilda områden, exempelvis ökade bidrag till handikapporganisationerna.

Bakgrunden till den nationella handlingsplanen är bland annat ett relativt omfattande utredningsarbete. Sålunda beslutade regeringen i januari 1997 att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att kartlägga och analysera frågan om bemötande av personer med funktionshinder. Mot bakgrund av detta skulle utredaren lämna förslag som kunde bidra till att avhjälpa brister och missförhållanden i bemötandet av personer med funktionshinder. I mars 1999 överlämnade utredningen sitt betänkande, *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21).

I november 1997 bemyndigades chefen för Socialdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppgift att se över och utvärdera Handikappombudsmannens verksamhet. Denne skulle pröva vilken betydelse ombudsmannen haft för utvecklingen inom handikappområdet i stort samt bedöma om, och i så fall hur, ombudsmannens roll och arbetsuppgifter borde förändras i något avseende. Denna utredning överlämnades i maj 1999 i betänkandet *Handikappombudsmannens framtida förutsättningar och arbetsuppgifter* (SOU 1999:73).

Bägge ovan nämnda utredningar har haft betydelse för utformningen av den nationella handlingsplanen så som den kom till uttryck i regeringens proposition.

## 2.2 Bakgrund – den moderna handikappolitiken tar form

Grunden för regeringens handlingsplan bygger på principerna om full delaktighet, jämlikhet och alla människors lika värde. Detta synsätt kontrasterar bjärt mot den gamla synen på funktionshindrade, som bland annat präglades av institutionstänkande och segregering. Som framhålls av regeringens handikappplan har mycket gjorts, men en hel del återstår att göra för att nå de grundläggande målen för en modern handikappolitik.

Denna moderna politik har sina rötter i 1960-talets jämlikhetssträvande. De handikappades egna organisationer kom att spela en framträdande roll i att lyfta fram personer med funktionshinder i den samhälleliga jämlikhetsdebatten. I Handikappförbundens centralkommitté (HCK) formulerades det miljörelaterade handikappbegreppet. I HCK:s program från 1972 slås fast:

Handikapp är i stor utsträckning en följd av brister i samhället. Därför kan handikapp elimineras. Det gör man genom att förändra samhället.

Med denna ambition kom den svenska handikapprörelsen att gå i bräschen för att i högre grad lyfta fram handikappfrågorna i ett samhälleligt perspektiv. I princip motsvarar det vad vi i Sverige kallat för det miljörelaterade handikappbegreppet, "the social model", som engelska handikappforskare och policymakers på området etablerade ett tiotal år senare (Oliver, 1993).

Ett betydelsefullt genombrott inom handikappolitiken kom redan i mitten av 1960-talet, då Socialpolitiska kommittén lade fram sitt betänkande *Socialomvårdnad av handikappade* (SOU 1964:43). Här formulerades flera principer som kom att bli viktiga fundament i den moderna handikappolitiken, bland annat att hänsyn till handikappade måste tas överallt i samhället – i samhällsplaneringen och bostadsbyggandet, i utbildningsväsendet och på arbetsmarknaden, i socialförsäkringen och i kulturlivet. En annan viktig princip som fastslogs av kommittén var att hjälpen till handikappade skulle utformas som rättigheter.

Den första handikapputredningen tillsattes 1965. I dess slutbetänkande, *Kultur åt alla* (SOU 1976:20), redogjorde man på följande sätt hur man använde begreppet handikapp:

Ordet handikapp används i olika betydelser. Vi använder ordet handikappad för att beteckna en person som av fysiska eller psykiska skäl har mer betydande svårigheter i den dagliga livsföringen. I denna

beskrivning ligger att ett handikapp påverkas av den enskildes livsvillkor, av samhällets utformning. En blind kan ha en skada på synnerven, en utvecklingsstörd kan vara hjärnskadad och en rullstolsbunden kan ha blivit skadad i en trafikolycka. Men det är inte själva skadan som vi främst tänker på när vi använder ordet handikapp, utan de följder som skadan kan medföra. Skillnaden är väsentlig: skadan är något som ständigt finns – antingen är en person skadad eller också är han det inte. En funktionsnedsättning, däremot, föreligger i vissa situationer. Vid andra tillfällen finns inget handikapp i denna mening även om skadan är oförändrad. Man kan således vara handikappad i en situation, men är det inte i en annan.

Som resultat av denna utredning kan bland annat nämnas avvecklingen av de så kallade vanförestalterna, införandet av bostadsanpassningsbidrag, kommunala handikappråd, statsbidrag till färdtjänst, och tillskapandet av Handikappinstitutet. I viktiga avseenden kan man hävda att här lades grunddragen för den moderna handikappolitiken.

Denna kan emellertid inte enbart analyseras isolerad från andra delar av socialpolitiken. Sålunda skedde under 1950-talet ett omfattande reformarbete på socialförsäkringsområdet. Den allmänna sjukförsäkringen infördes, och i samband med 1962 års socialförsäkringsreform genomfördes förbättringar för långtidssjuka. Handikappersättning och vårdbidrag till föräldrar med funktionshindrade barn byggdes dock ut först senare.

Inom arbetsmarknadspolitiken påbörjades ett ambitiöst arbete redan innan andra världskrigets slut genom den så kallade Kjellmankommittén (som tillsattes redan 1943). Dess arbete fick stor betydelse för etableringen av den så kallade arbetsvärden, som vid denna tid användes som ett samlat begrepp för olika arbetsförberedande åtgärder för att öka arbetsförmågan hos personer med funktionshinder. Kommittén lanserade också begreppet ”normaliseringsprincip”, som stod för att inga säråtgärder skulle vidtas förrän man utan resultat provat andra reguljära åtgärder inom arbetsmarknadsområdet.

I många andra länder etablerades omedelbart efter andra världskriget en aktiv politik för att rehabilitera krigsskadade personer. Rehabiliteringsmetodik och utveckling av tekniska hjälpmedel blev viktiga arbetsområden. Dessa insatser påverkade också Sverige. I samband med att den aktiva arbetsmarknadspolitiken fick ett genomslag under 1960-talet ökades också förutsättningarna för den yrkesmässiga rehabiliteringen och stödet till personer med så kallat arbetshandikapp. Senare har lagen om anställningsskydd

(1974:12) och arbetsmiljölagen (1977:1160) på olika sätt stärkt de handikappades situation på arbetsmarknaden. År 1999 infördes lagen (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder. Här markeras att personer med funktionshinder har rätt till arbete på samma villkor som andra.

På utbildningsområdet kom begreppen normalisering och integrering att bli centrala mål. Redan 1962 fick kommunerna skyldighet att sörja för undervisning för alla barn inom kommunen, med undantag för särskolan som inte blev en kommunal angelägenhet förrän 1992. Integrationsutredningen, som tillsattes 1978, kom att få stor betydelse för utformningen av dagens stöd till elever med funktionshinder (SOU 1979:50). Utredningen betonade att integrationspolitiken inom utbildningsområdet inte får stanna skolplacering, utan måste ses i ett sammanhang där både tillrättaläggande av miljön och särskilda åtgärder är nödvändiga.

### **2.3 FN:s standardregler**

Stor principiell betydelse för den svenska handikappolitiken har *Handlingsprogrammet i handikappfrågor* (SOU 1982:46) haft. Denna utredning sammanfattade i viktiga avseenden den ideologiska utvecklingen under 1960- och 1970-talen. Det togs fram i anslutning till FN:s internationella handikappår av Beredningsgruppen för internationella handikappåret 1981. FN:s generalförsamling tog 1982 Världsaktionsprogrammet för handikappade och ägnade handikappfrågorna ett särskilt årtionde. År 1987 genomfördes en utvärderingskonferens i Stockholm av FN, och en av resolutionerna från konferensen uppmanade till att förbereda en konvention om handikappades rättigheter. Den svenska regeringen sökte samarbete med ett antal andra länder för att driva frågan om en konvention, dock utan att lyckas. I stället fick FN:s ekonomiska och sociala råd och den sociala utvecklingskommissionen i uppdrag att tillsätta en arbetsgrupp för att ta fram standardregler med syfte att tillförsäkra människor med funktionshinder jämlikhet och delaktighet i samhället. Standardreglerna antogs av FN:s generalförsamling hösten 1993. Vid en världskonferens om mänskliga rättigheter 1993 uttalades att särskild uppmärksamhet borde ägnas att säkra att personer med funktionshinder inte blir diskriminerade och att de tillerkänns lika behandling i fråga om mänskliga fri- och rättigheter i alla delar av samhället.

I ett stort antal länder, till exempel USA, Australien, Storbritannien och Sydafrika, har under de senaste åren antagits lagar om förbud av diskriminering på grund av funktionshinder. USA är det land som gått längst med the Americans with Disabilities Act (ADA) som antogs 1990. Lagen omfattar tre huvudområden – nämligen arbetsmarknad, delstater och kommuner samt kommersiell verksamhet. Den bärande principen i lagen är att det är förbjudet att diskriminera någon på grund av funktionshinder. I begreppet diskriminering ingår även otillgänglighet i miljön och i verksamhet, vilket ibland kallas för indirekt diskriminering. ADA ger möjlighet för enskilda personer att stämna företag och myndigheter för diskriminering. När ett ärende om diskriminering till följd av otillgänglighet behandlas, tas hänsyn till hur stora kostnaderna för anpassningsåtgärderna är i förhållande till huvudmännens ekonomiska styrka och storlek. Kraven på att göra verksamheten tillgänglig är därför större för stora företag än för mindre. Lagstiftningen anses ha varit framgångsrik för att förbättra tillgängligheten i synnerhet för personer med rörelsehinder. Andra grupper har inte påverkats i lika hög grad.

Standardreglerna antogs, som nämndes ovan, av FN:s generalförsamling 1993. De är 22 till antalet och uttrycker tydliga principiella ståndpunkter i fråga om rättigheter, möjligheter och ansvar på olika samhällsområden. De ger även konkreta förslag till hur ett land kan undanröja hinder för funktionshindrade personer och skapa ett tillgängligt samhälle. Tanken bakom dem är bland annat att länderna på olika sätt ska ta ansvar för att reglerna tillämpas och arbeta för principerna om full delaktighet och jämlikhet. Kortfattat uttryckt är de 22 reglerna följande:

- |  |  |
|--|--|
| 1. Ökad medvetenhet                    | 10. Kultur                               |
| 2. Medicinsk vård och behandling       | 11. Rekreation och idrott                |
| 3. Rehabilitering                      | 12. Religion                             |
| 4. Stöd och service                    | 13. Kunskap och forskning                |
| 5. Tillgänglighet                      | 14. Policy och planering                 |
| 6. Utbildning                          | 15. Lagstiftning                         |
| 7. Arbete                              | 16. Ekonomisk politik                    |
| 8. Ekonomisk och social trygghet       | 17. Samordning                           |
| 9. Familjeliv och personlig integritet | 18. Handikapporganisation                |
|  | 19. Personalutbildning                   |
|  | 20. Nationell granskning och utvärdering |

## 21. Tekniskt och ekonomiskt samarbete

## 22. Internationellt samarbete

De 22 reglerna kan sägas vara av tre skilda slag. De första fyra anger viktiga förutsättningar som krävs för att uppnå delaktighet. De därpå följande åtta reglerna lyfter fram viktiga huvudområden för delaktighet. De tio sista reglerna beskriver redskap som kan användas för genomförandet och hur reglerna kan omsättas i praktisk handling. Till standardreglerna har kopplats ett system för övervakning och uppföljning. Övervakningsarbetet leds av en särskild rapportör som är utsedd av FN och som till sin hjälp har en expertpanel, vars medlemmar i stor utsträckning hämtas från de internationella handikapporganisationerna. Den särskilde rapportören är f.d. statsrådet Bengt Lindqvist.

FN:s standardregler har spelat en mycket stor roll både när det gäller att föra upp handikappfrågorna på den politiska agendan i olika länder, men också som medel för att utveckla vissa minimistandarder på handikappolitikens olika områden. Så har varit fallet i Sverige, där Handikappombudsmannen till exempel har 2001 använt FN:s standardregler som utgångspunkt vid de uppföljande enkäter om tillgänglighet med mera som man riktat till landets kommuner.

Det torde inte råda något tvivel om att standardreglerna sålunda haft mycket positiv betydelse för utvecklingen av handikappolitiken i en rad olika länder, så också i Sverige. Men även om vårt land har varit ett föregångsland på handikappolitikens område finns det flera verksamhetsfält där vi inte uppfyller FN:s standardregler. Detta gäller inte minst tillgängligheten hos kommunerna.

Under senare år har FN:s särskilde rapportör i olika avseenden fört fram handikappfrågorna som en del av komplexet mänskliga rättigheter. I Förenta nationernas konvention om mänskliga rättigheter framhålls att alla har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet, att erkännas som person i lagens mening och att ta del av sitt lands styrelse. Alla har också rätt till arbete, undervisning, kulturliv, att bilda familj med mera. I själva verket antogs tre olika internationella konventioner 1966 som berör området för mänskliga rättigheter, nämligen a) konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, b) konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och c) konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (Dalenius 1993).

För personer med funktionshinder gäller självklart konventionen om medborgerliga fri- och rättigheter. Emellertid kan denna inte realiseras i praktiken med mindre än att det finns ambitioner hos nationerna att skapa förutsättningar för att personer med funktionshinder ska få utöva sina medborgerliga rättigheter, bland annat . genom att delta aktivt inom politiken på olika nivåer. Man måste självklart också se det arbete som i detta hänseende bedrivs inom Kommundemokratikommittén ur detta bredare perspektiv.

## **2.4 Begreppen mångfald och mainstreaming**

I de nationella målen för handikappolitiken (prop. 1999/2000:79) framhålls att syftet är att det handikappolitiska arbetet tydligare ska inriktas på att ta bort de hinder som finns för funktionshindrades fulla delaktighet i samhället. De nationella målen formuleras därvid på följande sätt:

- a) En samhällsgemenskap med mångfald som grund.
- b) Att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet.
- c) Jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder.

I anslutning till de nationella målen framhålls att det handikappolitiska arbetet särskilt ska inriktas på:

1. Att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället för människor med funktionshinder.
2. Att förebygga och bekämpa diskriminering mot personer med funktionshinder.
3. Att ge barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder förutsättningar för självständighet och självbestämmande.

I den nationella handlingsplanen heter det bland annat:

Ytterst är handikappolitiken en demokratifråga – samhället måste byggas med insikten om att alla människor är lika mycket värda, ha samma grundläggande behov och ska behandlas med samma respekt, att mångfald berikar, att varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället (prop. 1999/2000:79).



Här lyfts ”mångfald” fram som ett viktigt begrepp för demokratin. Bakom detta begrepp – vilket har introducerats inom till exempel arbetslivsforskningen och är en översättning av det engelska begreppet *diversity* – finns ambitionen att inkludera grupper, till exempel invandrare eller funktionshindrade som ofta är marginaliserade i olika samhälleliga avseenden (Cox, 1993; Wilson, 1996). Att säkerställa mångfalden både inom den offentliga sektorn, såväl ifråga om politiker som tjänstemän, framhålls som viktigt ur inte minst legitimitets- och normbildningssynpunkt.

Inom den internationella jämställdhetspolitiken – inte bara på handikappområdet – används ofta också begreppet *mainstreaming* för att tydliggöra allas ansvar. Enkelt uttryckt innebär detta att all verksamhet i samhället så långt möjligt ska ta sikte på att också möjliggöra för funktionshindrade att ha full delaktighet. Redan den socialpolitiska kommittén (SOU 1966:45) formulerade tankarna på *mainstreaming* på följande sätt:

Tanken att de handikappade så långt möjligt skall införlivas i samhällslivet leder till att deras utbildning bör skötas av ordinarie utbildningsorgan, deras bostadsförsörjning av bostadsorganen, deras sjukvård inom den vanliga sjukvården och så vidare.

I det nationella handlingsprogrammet i handikappfrågor från början av 1980-talet underströks detta på följande sätt:

Handikappades delaktighet och gemenskap i samhället måste åstadkommas genom att miljö och verksamhet utformas på ett sådant sätt att de blir tillgängliga för handikappade. Varje huvudman måste utgå från detta i sin verksamhet. Kostnader som uppkommer för sådan anpassning skall ses som en självklar del av kostnaderna för verksamheten och därmed också finansieras på samma sätt som verksamheten i övrigt.

Denna formulering är också ett uttryck för vad som ofta kallas för ansvars- och finansieringsprincipen, vilket är det viktigaste instrumentet för att nå *mainstreaming*. Det har också blivit en självklar del av den svenska handikappolitiken även om den aldrig har fastställts rättsligt. Tillämpningen har varierat mellan olika samhällsområden. Ett exempel där principen har varit inbyggd i lagstiftningen är bygglagstiftningen, där kostnaderna för de tillgänglighetsåtgärder som följer av ny- och ombyggnation ska finansieras på samma sätt som övriga byggkostnader. Ytterligare ett annat exempel är att textning av svenskspråkiga program i Sveriges

Television finansieras via den allmänna radio- och tevelicensen för att göra programmen tillgängliga för döva.

Ibland görs avsteg från ansvars- och finansieringsprincipen när en annan huvudman går in och bekostar särskilda insatser. Flera orsaker finns till varför det kan vara motiverat. Oftast är huvudanledningen att säkerställa att insatser som anses särskilt viktiga för funktionshindrade kommer till stånd. Det kan också vara motiverat ur effektivitetssynpunkt, då exempelvis en mindre kommun kan ha ett för litet befolkningsunderlag för att en verksamhet ska kunna drivas med kvalitet och till rimlig kostnad. Som påpekas i regeringens proposition (1999/2000:79) har det ibland framförts att ansvars- och finansieringsprincipen inte fått tillräckligt genomslag och att åtgärder för funktionshindrade, framför allt sådana som gäller tillgängligheten, ses som sociala åtaganden som ska finansieras genom skattemedel. Principen kan sägas vara utformad som en rättighet för handikappade till tillgänglighet och delaktighet i miljöer och verksamheter i samhället på samma villkor som alla andra människor (SOU 1991:46). Handikapputredningen diskuterade olika möjligheter att stärka principens tillämplighet. Man pekade bland annat på att en mera konsekvent tillämpning av principen borde kunna leda fram till minskade kostnader för samhället till exempel i fråga om färdtjänst, eftersom kollektivtrafiken därmed skulle bli mera tillgänglig.

Principen om mainstreaming, som alltså har gamla anor i vårt land, har också anammats på den europeiska nivån. European Disability Forum (EDF) har därvid kommit att spela en viktig roll för att inplantera principen på olika politikområden inom den europeiska unionen. På samma sätt kan man säga att de länder som har antagit en antidiskrimineringslagstiftning liknande ADA i USA också har anslutit sig till mainstreaming-modellen och till ansvars- och finansieringsprincipen i dess praktiska genomförande.

## **2.5 Tillgängligheten i och till lokaler**

Som tidigare framhållits har plan- och bygglagen (1987:10), PBL, lagfäst ansvars- och finansieringsprincipen. Det innebär att det finns tvingande regler om tillgänglighet för byggherrar vid nybyggnation. Plan- och bygglagen, men också i lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk med mera, förordningen (1994:1215) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk med

mera, samt förordningen (1993:1598) om hissar och vissa andra motordrivna anordningar innehåller tämligen klara regler om tillgänglighet. Boverket har också utfärdat föreskrifter och allmänna råd till hur dessa lagar och förordningar inom byggområdet ska tillämpas. Dessa föreskrifter gäller:

- när en byggnad uppförs
- beträffande tillbyggda delar när en byggnad byggs till
- mark- och rivningsarbeten, samt
- för tomter som tas i anspråk för bebyggelse.

Vid sidan om föreskrifterna finns de allmänna råden från Boverket, som innehåller generella rekommendationer om tillämpningen av föreskrifterna i huvudförfattningarna, och anger hur någon kan eller bör handla för att uppfylla föreskrifterna. Det står dock den enskilde fritt att välja andra lösningar om dessa uppfyller föreskrifterna. Till skillnad från råden innehåller i allmänhet lagarna, förordningarna och föreskrifterna tvingande regler, dvs. formuleringen "skall". Om tillgänglighet för rullstol framhålls:

...då det i denna författning anges att en byggnad eller del av byggnad skall vara tillgänglig för eller kunna användas av person som sitter i rullstol, eller ge utrymme för manövrering med rullstol, avses eldriven rullstol för begränsad utomhusanvändning (utomhusrullstol) utom i enskilda lägenheter i bostäder då manuell eller liten eldriven rullstol för inomhusanvändning (inomhusrullstol) avses (3:121).

Till detta följer råd som lyder:

...dimensionerande vändmått som är lämpliga vid bedömning av tillgängligheten för utomhusrullstol är en cirkel med diametern 1,50 m och för inomhusrullstol en cirkel med diametern 1,30 m.

På samma sätt är tillgängligheten till byggnader tämligen väl och detaljerat reglerad. Det stadgas:

Minst en entré till en byggnad som skall vara tillgänglig för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga skall placeras och utformas så att den kan användas av dessa personer. För bostäder med direkt ingång från markplanet är tillgängligheten tillgodosedd om det med enkla åtgärder i efterhand går att ordna en ramp till entrén.

En angörings- eller parkeringsplats för rörelsehindrades fordon skall kunna ordnas inom 25 meters gångavstånd från en sådan entré som avses i första stycket.

Minst en gångväg mellan en byggnadsentré och parkering, angöringsplats för bil, friytor och allmänna gångvägar skall kunna

användas av en person med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga (DFS 1998:38, 3:122).

De råd som finns beträffande gångvägen är att den bör

- a) vara horisontell eller luta högst 1:12 mellan minst 2 meter lång vilplan,
- b) ha en höjdskillnad på högst 0,5 meter mellan vilplan,
- c) vara minst 1,3 meter bred,
- d) ha hårdgjord yta,
- e) vara fri från hinder samt
- f) ha minst 40 mm höga kantstenar som vid övergångsställe eller motsvarande bör förses med en 90 cm bred avfasning med avvikande ytskikt.

På samma sätt finns det regler om entré- och kommunikationsutrymme. Det stadgas att förflyttningsvägar ska utformas så att personer i rullstol kan förflytta sig utan hjälpmedel (3:123).

Om hiss och annan lyftanordning stadgas, när så krävs för att bostäder eller lokaler ska vara tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga, "skall minst en hiss rymma en person som sitter i rullstol och en medhjälpare". Det framhålls också att hissar ska vara anordnade så att personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga kan uppmärksamma när hisskorgen stannat för av- och påstigning (3:124). Om dörrar och portar som ska kunna användas av personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga stadgas att de

...skall utformas så att de medger passage med rullstol och så att tillgängligt utrymme finns för att öppna och stänga dörren eller porten från rullstolen. Handtag, manöverdon och lås skall vara placerade och utformade så att de kan användas av personer med funktionshinder (3:125).

I råden finns en mera detaljerad beskrivning:

...i entrédörren, hissdörrar och korridordörrar eller i öppningar i förflyttningsvägar bör det fria passagemåttet minst vara 80 meter.

Beträffande tillgängligheten av lokaler stadgas att

...minst en toalett som är avsedd för allmänheten skall kunna användas av person som sitter i rullstol.

Det framhålls dock att biografier, teatrar, sportanläggningar och andra större samlingslokaler inte behöver till alla delar nås av personer som sitter i rullstol. Beträffande andra anpassningar framhålls att:

...samlingslokaler skall utrustas med teleslinga, i IR-system eller annan teknisk lösning som gör det möjligt för personer med nedsatt hörsel att lyssna (3:126).

Som framgår av Boverkets byggregler finns detaljerade föreskrifter särskilt vad gäller tillgängligheten för rullstolar. Däremot är både föreskrifter och de råd som finns i anslutning till dessa mycket få vad gäller tillgänglighet för personer med nedsatt orienteringsförmåga, till exempel synskadade. Kunskapen om hur personer med grava synnedsettningar har tillgänglighet till kommunala sammanträdeslokaler är mycket begränsad. Det finns också förhållandevis lite forskning om skilda sätt att förbättra orienteringsförmågan för blinda eller synsvaga genom olika tillgänglighetsskapande åtgärder i byggnader och lokaler. Exempelvis finns det knappast en självklar standard för märkning av hissknappar. Ett sätt är att använda punktskrift för att markera de olika knapparna för skilda våningsplan. Detta skapar dock inte tillgänglighet för dem som aldrig lärt sig punktskrift, vilket är relativt vanligt bland personer som erhållit sin grava synskada i 50-årsåldern eller senare. Det finns de som förordar att man har stora reliefsiffror, som också är taktilt lätt-identifierade. Däremot torde det råda allmän konsensus kring att talmeddelanden, som anger de våningsplan som hissen stannar vid, är eftersträvansvärt.

Även om det i Boverkets byggregler finns tvingande stadganden om tillgänglighet för inte bara rörelsehindrade som är rullstolsbundna, utan också för personer med nedsatt orienteringsförmåga (för dem som inte har nedsatt kognition är det i första hand de synskadade) är därför de mera detaljerade råden som Boverket utarbetat förhållandevis få för att öka tillgängligheten för denna handikappgrupp. Det finns kanske därför anledning att uppmärksamma Boverket på dessa brister. Det är möjligt att Boverket i olika avseenden skulle kunna verka pådrivande på forskning och utveckling kring tillgängligheten kring byggnader och lokaler för personer med nedsatt orienteringsförmåga.

Det är möjligt att den högre ambitionsnivå som många kommuner och landsting ger uttryck för, när de antar handikappolitiska planer som strävar efter att öka tillgängligheten till byggnader och

lokaler, i större grad skulle kunna uppmärksamma gruppen handikappade med nedsatt orienteringsförmåga. De kommunala förvaltningarna har också i ökad grad börjat använda sig av så kallade tillgänglighetskonsulter, antingen genom att anställa tjänstemän med denna bakgrund eller att anlita dem på konsultbasis. Det är en förhållandevis ny yrkesgrupp som vuxit fram. I Skåne finns det tillgänglighetskonsulter anställda i bland annat Lund och Helsingborg. Förutsättningarna för att förbättra tillgängligheten för personer med nedsatt orienteringsförmåga försvåras dock till viss del av bristande forskning och därmed bristande kunskaper.

Hänsyn till personer med hörselskada förutsätter att man också avskärmar lokaler med distraherande buller. Men det är inte bara viktigt för dem, utan också för alla andra i lokalen. Det är ett faktum att många av de anpassningsåtgärder som Handikappombudsmannen framhållit som viktiga för att öka tillgängligheten i lokaler för personer med olika funktionshinder – inte minst rörelsehinder, syn- eller hörselskada – är viktiga åtgärder för var och en. Ett större hänsynstagande till personer med funktionshinder för att förbättra tillgängligheten i byggnader och lokaler, där till exempel kommunfullmäktige håller sina sammanträden, innebär i allmänhet också en förbättring för samtliga ledamöter. Ofta är lösningarna vad gäller anpassningarna för personer med skilda funktionshinder detsamma som vad som numera kallas "Design for all".

## 2.6 Design för alla

Inom arkitektur och formgivning har konceptet "Design för alla", "Design for all" eller "Universal design" (som det allt oftare kallas i Sverige), fått ökad uppmärksamhet de senaste åren. Huvudbudskapet i konceptet är att produkter som bruksföremål, byggnader, inomhus- och utomhusmiljöer samt IT-varor och tjänster bör vara tillgängliga för alla människor så långt detta är möjligt.

Vad som är viktigt att betona är att Design för alla inte avser en begränsad grupp personer. Exempelvis är en buss med lågentré inte bra enbart för personer med rörelsehinder utan även för till exempel passagerare med barnvagn. Design för alla är också ett viktigt begrepp vad gäller det ökande antalet äldre i samhället, vilka i hög utsträckning bor i vanliga lägenheter. En tillgänglig miljö och tillgängliga produkter ökar möjligheterna att klara det dagliga livet på egen hand för många olika grupper. Behovet av

särskild anpassning i efterhand och av särskilda insatser, till exempel hemtjänst och färdtjänst, kan minska med en ökad generell tillgänglighet. Man bör således alltid sträva efter lösningar som är tillgängliga för så många som möjligt, inte minst när det gäller byggnader och fysisk miljö. Att göra den generella miljön, individuella åtgärder och särskilda produkter för personer med funktionshinder estetiskt tilltalande bör även ses som en riktig utmaning för arkitekter och formgivare.

I proposition 1999/2000:79 gör regeringen bedömningen att konceptet Design för alla bör genomsyra statens arbete inom arkitektur, formgivning och design. Regeringen har även tidigare redovisat ett handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (proposition 1997/98:117), vilket var det första initiativet för en samlad politik inom detta område. I Regeringskansliet har det även inrättats en särskild arbetsgrupp för arkitektur, formgivning och design. I den ingår företrädare för Utrikesdepartementet, Socialdepartementet, Finansdepartementet, Utbildningsdepartementet, Jordbruksdepartementet, Kulturdepartementet, Näringsdepartementet och Miljödepartementet. Arbetsgruppen leds av Kulturdepartementet och i uppdraget ingår bland annat att driva arbetet med genomförandet av handlingsprogrammet för arkitektur, formgivning och design samt att verka för ett statligt agerande på området.

Vidare framgår det av propositionen 1997/98:117 att regeringen bedömer att statens engagemang bör förtydligas när det gäller frågor om tillgänglighet. Hittills har man från regeringens sida föreslagit vissa lagändringar så att det tydligt framgår att estetiska värden ska beaktas och tas tillvara vid utformningen av den byggda miljön. De myndigheter som berörs har också engagerats. Dessutom har landets handikapporganisationer inbjudits att delta med olika verksamheter inom ramen för Arkitekturåret 2001. Vidare kommer vissa särskilda verksamheter att genomföras för att ge ökad uppmärksamhet åt tillgänglighetsaspekter och god gestaltning i befintliga miljöer.

Design för alla har blivit ett etablerat begrepp även inom den internationella handikappolitiska debatten. I allt större grad blir ledande tillverkare av bruksföremål, till exempel möbler eller hemelektronik, medvetna om vikten av att tillverka produkter som ska kunna användas av i stort sett alla konsumenter. Med denna inriktning hos de viktigaste producenterna kan man kanske hoppas

på att en del av tillgänglighetsproblemen löses genom ett generellt bättre designkoncept.

## 2.7 Tillgänglighetsutbildning

För att på sikt förbättra tillgängligheten för personer med funktionshinder erbjuder Lernia Hadar AB i Malmö sedan några år tillbaka en utbildning för blivande tillgänglighetskonsulter. Utbildningen syftar till att utbilda tillgänglighetskonsulter enligt de förutsättningar som plan- och bygglagen kräver. Lagen är utformad som en ramlag som kräver viss tolkning, och det finns således ett behov av sakkunniga i tillgänglighetsfrågor. Det är genom denna utbildningen till tillgänglighetskonsult som Lernia hoppas kunna fylla denna lucka i kompetens.

Utbildningen vänder sig enbart till personer med funktionshinder. Tanken bakom det är att dessa har egna erfarenheter av hur olika fysiska utformningar fungerar eller inte fungerar och är således ytterst lämpliga som sakkunniga. Viktigt att betona är att studerande inte bara lär sig fakta kring sitt eget funktionshinder, utan också kring andra – synskador, allergier, hörselskador, demens, stomioperationer och så vidare . – och vilka krav de ställer på miljön. Den ett år långa utbildningen innehåller en mängd olika ämnen förutom handikappkunskap, såsom till exempel bygglagstiftning och annan relevant lagstiftning, ritningsgranskning, argumentationsteknik och byggnadsteknik. Utbildningen innefattar också en praktikperiod om åtta veckor.

Utbildningen, som är den enda i sitt slag i Sverige, startade hösten 1996 och den första gruppen bestod av sex personer med olika funktionshinder och olika bakgrund. Sedan dess har två utbildningar för vardera nio deltagare genomförts.

Efter utbildningen förväntas de studerande att arbeta i såväl den privata som den offentliga sektorn. Det finns i dag en stor efterfrågan på experter när det gäller att bygga användbart för funktionshindrade, mycket på grund av att de som jobbar i byggbranschen har alldeles för liten kunskap om problemen för funktionshindrade, för att kunna tolka lagen rätt. Flera av de hittills utbildade tillgänglighetskonsulter arbetar i dag på frilansbasis. De blir anlitade av kvalitetsansvariga, byggherrar, och arkitekter som föreläsare och så vidare. Många i byggbranschen har börjat inse att det kan löna sig att tänka på hur miljön fungerar även för personer



med funktionshinder. Eftersom riksdagen tog beslutet den 31 maj 2000 om att lätt åtgärdbara hinder i alla offentliga lokaler och platser ska åtgärdas fram till år 2010, kommer förmodligen efterfrågan på utbildade konsulter ytterligare att öka.

Under år 2001 har inte kursen för tillgänglighetskonsulter kunnat upprepas beroende på att det inte funnits tillräckligt många beställningar från länsarbetsnämnderna, som i första hand köper kurserna. Frågan är därför om yrkesgruppen har kommit för att stanna eller om den så småningom kommer att upphöra, eftersom det inte finns det nödvändiga antalet personer utbildade för uppgiften. Möjligen kommer frågan om tillgänglighetskonsulter också att fokuseras med utgångspunkt från begrepp som mainstreaming och Design för alla.

## **2.8 Handikappolitik och demokrati**

Trots att den nationella handlingsplanen förutskickar kraftfulla åtgärder för att bristen i tillgänglighet och bemötande på många områden, har inte fokus lagts tydligare på det politiska deltagandet. I FN:s standardregler finnes inte heller någon explicit fokusering på det politiska deltagandet i någon av de 22 reglerna. Emellertid understyrks i introduktionen till standardreglerna kravet på den medborgerliga delaktigheten tydligt. I den 15:e introduktionspunkten heter det:

Syftet med reglerna är att säkerställa att flickor, pojkar, män och kvinnor med funktionsnedsättning som medborgare har samma rättigheter och skyldigheter som andra medborgare i samhället. I alla samhällen i världen finns fortfarande hinder som gör det omöjligt för människor med funktionshinder att utöva sina rättigheter och friheter och försvarar för dem att delta fullt ut i samhällets aktiviteter. Ansvaret att undanröja sådana hinder vilar på medlemsländerna. Människor med funktionsnedsättning och deras organisationer bör spela en aktiv roll i den processen. Att anpassa samhället till dessa människor är ett viktigt bidrag till den allmänna och världsomfattande strävan att mobilisera mänskliga resurser. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot kvinnor, barn, äldre, fattiga, migrerande arbetare, människor med flera och komplicerade funktionsnedsättningar, ursprungsbefolkningar och etniska minoriteter. Dessutom finns det ett stort antal flyktingar med funktionsnedsättning som har speciella behov som behöver uppmärksammas.

I detta introducerande stycke till FN:s standardregler framförs också idéerna om att beakta olika svagare grupper inom det kollektiva som personer med funktionshinder mer eller mindre tydligt utgör. Det finns – om man så vill uttrycka det – ett mångfaldighetsperspektiv att beakta också inom handikapprörelsen.

I den sista av de 27 introduktionspunkterna markeras också att målsättningen rimligen bör vara att personer med funktionshinder blir fullt delaktiga:

I takt med att människor med funktionsnedsättning får samma rättigheter som andra bör de också få samma skyldigheter som andra. Efterhand kan också samhället öka sina förväntningar på dem. Som en del av denna utveckling bör åtgärder vidtas för att människor med funktionsnedsättning ska fullt ut kunna ta ansvar som samhällsmedborgare.

Sverige bör i dag vara moget för att ta sig an de utmaningar som antyds i citatet ovan. En väg att nå dit är att skapa förutsättningar för att personer med funktionshinder fullt ut kan engagera sig i den lokala demokratin genom att nå full delaktighet i det politiska arbetet. En sådan ambition bör rimligen Kommunaldemokratikommitténs arbete kunna öppna upp för.

### **3 Handikappombudsmannens kommundemokrati-rapport**

Handikappsombudsmannen har vid tre skilda tillfällen (1996, 1998 och 2000) genomfört omfattande enkäter till Sveriges samtliga kommuner för att få uppgifter om viktiga data kring bland annat tillgängligheten för personer med funktionshinder. De definitiva uppgifterna från den senaste undersökningen, där data insamlades 2000, har vi inte haft tillgång till inför föreliggande avsnitt. Där- emot har Handikappsombudsmannen beredvilligt ställt de preliminära sammanställningarna till vårt förfogande. Vi utgår därför i huvudsak från 1998 års undersökning. Vi kan dock i viktiga avseenden inkludera de preliminära uppgifterna från 2000 men också jämföra med siffrorna från 1996 års undersökning.

Huvudintrycket är att det på de flesta variablerna finns en viss förbättring mellan 2000 och 1996. Förändringarna är emellertid i de flesta fall mycket marginella och kan till en del kanske förklaras av metodologiska orsaker. De kommuner som svarat på Handikappombudsmannens enkät var i 1998 års studier

inledningsvis 257 av landets kommuner. Senare kunde man dock erhållas svar från ytterligare några så att 96 procent av kommunerna slutligen ingick i den reviderade version av rapporten som publicerades i april 1999 (Handikappsombudsmannen, 1999). I den undersökning som genomfördes under 2000, var antalet kommuner som besvarade enkäten 261. Det ska dock betonas att våra redovisningar av data från denna studie baserar sig på en preliminär version.

Handikappombudsmannens enkät till kommunerna har olika huvudteman. Det första är samarbete med handikapporganisationer. Här redovisas bland annat förekomsten av handikappråd, och både 1996 och 1998 finns sådana i 97 procent av kommunerna. I undersökningen från 2000 visar det sig att ytterligare några kommuner har inrättat ett handikappråd. Numera har 98 procent av kommunerna handikappråd, det är endast sex kommuner som saknar ett sådant. I enkäten finns också några frågor om hur samverkan strukturerats. Det är emellertid svårt att dra alltför vittgående slutsatser av svaren med hänsyn till att de kanske i större utsträckning åskådliggör de skilda kommunernas organisations- och beredningsprocedurer än den reella samverkan med handikapporganisationerna.

Ett annat tema i undersökningen är policy och planering. Den viktigaste frågan är härvid om kommunerna har ett handikappolitiskt program eller en handlingsplan om delaktighet och jämlikhet för personer med funktionshinder. Mindre än hälften (45 procent) bland kommunerna som ingår i redovisningen av 1998 års undersökning hade ett handikappolitiskt program. Någon nämnvärd förändring i relation till 1996 förelåg inte. Från undersökningen 2000 framkommer det att 52 procent av kommunerna har ett handikappolitiskt program, och 81 procent av dem som har antagit ett handikappolitiskt program anges att det har sin utgångspunkt i FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning. I 85 procent av fallen har programmet/planen antagits av kommunfullmäktige. I knappt 1/3 av programmen finns tidsramar för åtgärderna angivna och vilken nämnd eller förvaltning som är ansvarig för genomförandet av olika programpunkter.

Ett tredje tema i undersökningen avser tillgänglighet för funktionshindrade ifråga om kommunal demokrati. Vi ska senare mer i detalj referera till detta avsnitt, till det som avser tillgänglighet och kommunal administration samt till avsnittet om tillgänglighet,

kultur, rekreation och idrott. Det samma gäller för avsnittet tillgänglighet och kommunikationer samt personalutbildning. Där-  
emot kommer vi inte att beröra avsnitten arbete och utbildning,  
vilka också finns med i Handikappombudsmannens enkät till  
kommunerna.

Metodikerna att sända ut enkäter till kommuner för att låta dem  
besvara frågor rörande förutsättningar för tillgänglighet för perso-  
ner med funktionshinder i olika avseenden har sina givna begräns-  
ningar. Ju mer komplex den kommunala organisationen är, desto  
mer problematiskt blir det att besvara den här typen av enkäter.  
Kanske är detta en av orsakerna till att Stockholms och Göteborgs  
kommuner inte ingår i det redovisade materialet i Handikappom-  
budsmannens rapport för 1998. Tydliga faktauppgifter, som huru-  
vida det finns ett handikappråd eller ett handlingsprogram inom  
funktionshinderområdet, borde vara enkla att besvara, medan vissa  
andra frågor i enkäten har varit av karaktären att detaljkunskaperna  
hos den person som ansvarar för framtagningen av uppgifter kan  
antas variera.

### **3.1 Miljöer och hjälpmedel**

Att göra en genomgripande inventering av alla de miljöer och  
lokaler som en person med funktionshinder möter om denne är en  
engagerad medborgare eller förtroendevald är näst intill omöjligt.  
Olika slag av funktionshinder kräver sina särskilda åtgärder. Olika  
miljöer och lokaler kräver särskilda anpassningar beroende på arten  
av den aktivitet som avses. Ännu svårare blir det att utarbeta gene-  
rellt riktlinjer för att anpassa information, eftersom personer med  
exempelvis syn- eller hörselskador kan ha tämligen individuella  
problem i relation till olika informationsmedier. Dessutom måste  
tillgången till alternativa medier ses i relation till hur försörjningen  
av hjälpmedel fungerar. Det är till exempel ointressant att ha till-  
gång till kommunal information på ljudband om man inte har till-  
gång till en bandspelare. I dag har nästan alla synskadade i Sverige  
tillgång till en sådan, men däremot är det fortfarande förhållande-  
vis få som har tillgång till persondatorer med program för  
syntetiskt tal eller förstoring, och ännu färre som haft möjlighet att  
följa med i den ständiga uppdatering som förekommer i relation  
till den pågående utvecklingen av programvaror.

I samband med att sjukvårdshuvudmannens skyldighet att erbjuda bland annat hjälpmedel till funktionshindrade skrevs in i hälso- och sjukvårdslagen fick Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att utreda de praktiska, ekonomiska och organisatoriska förutsättningarna för en så kallad hjälpmedelsgaranti för personer med funktionshinder, vilket hade föreslagits av 1989 års handikapputredning (SOU 1991:46). Socialstyrelsen fick i uppdrag av regeringen att utreda de praktiska, ekonomiska och organisatoriska förutsättningarna för en hjälpmedelsgaranti. Socialstyrelsen (1996) överlämnade en delrapport från uppdraget till regeringen i vilken redovisades en kartläggning av köer och väntetider inom hjälpmedelsområdet, som baserade sig bland annat på arbete av Spri. I denna föreslogs en tvåårig försöksverksamhet i projektform med syfte att dels eliminera köer och förkorta väntetiderna till högst fyra veckor för att komma till behovsbedömning/utprovning av hjälpmedel, dels att studera de praktiska, ekonomiska och organisatoriska konsekvenserna av detta. Projektet föreslogs bedrivas i Skåne och genomföras med stöd av stimulansbidrag för habilitering och rehabilitering. Regeringen beslutade i enlighet med Socialstyrelsens förslag.

Projektet "Hjälpmedel i Skåne" har överlämnat en slutrapport till Socialstyrelsen (2000). I denna beskrivs några modeller inom syn- och hörselområdet som prövats i syfte att korta köer och minska väntetider. Resultatet och effekter av dessa modeller diskuteras också. Socialstyrelsens rapport till regeringen bygger i huvudsak på detta arbete. Av slutrapporten från projektet "Hjälpmedel i Skåne" har det inte gått att utläsa några stora effekter i form av minskade väntetider. Trots detta har genomförandet av projektet inneburit stora resursförstärkningar och därmed möjligheter att planlägga och testa olika modeller för att påverka väntetiderna i positiv riktning.

Socialstyrelsens samlade bedömning är att det i dag inte finns realistiska förutsättningar att införa en nationell hjälpmedelsgaranti. Förutsättningarna att i någon form göra det på längre sikt bedömer man dock som mera gynnsamma om reella åtgärder vidtas för att korta väntetiderna till hjälpmedelsförsörjningen. Ett annat krav som framförs är att sjukvården får tillgång till ett väntetidssystem som gör det möjligt att avläsa och följa upp på vilka indikationer som patienter sätts upp på väntelistan till en hjälpmedelsenhet. Socialstyrelsen ser emellertid svårigheter i att utforma en hjälpmedelsgaranti så att den står i överensstämmelse

med riksdagens beslut om prioriteringar i hälso- och sjukvården. Eftersom hjälpmedel är en integrerad del av rehabilitering och rehabilitering inom hälso- och sjukvården anser Socialstyrelsen att problemen med väntetider och köer inom hjälpmedelsområdet bör betraktas på samma sätt som inom övriga områden inom hälso- och sjukvården.

Socialstyrelsens rapport till regeringen avslutas med en kort översikt inom vissa områden som särskilt bör beaktas beträffande hjälpmedel för funktionshindrade. Här framhålls betydelsen av att den enskildes hela livssituation analyseras och att hjälpmedlet relateras till andra åtgärder. Vidare framhålls att rehabilitering och rehabilitering samt tillhandahållandet av hjälpmedel planeras i samverkan med den enskilde och att planerade insatser ska framgå av planen, vilken ska utgå från den enskildes egna mål, behov och intressen. Slutligen påpekas att en noggrann uppföljning av hur den enskilde får sina hjälpmedelsbehov tillgodosedda kan vara ett naturligt verktyg i det kvalitetsarbete som åligger all hälso- och sjukvårdspersonal inom både landsting och kommuner (Socialstyrelsen, 2000).

Mer sofistikerade tekniska hjälpmedel inom informations- och kommunikationsteknik beviljas i regel inte som hjälpmedel inom rehabilitering eller rehabilitering. I stället är den här typen av hjälpmedel i allmänhet förbehållen personer som är i yrkesverksam ålder. Arbetsgivarna har därvid ett huvudansvar att stå för de kostnader som är förknippade med rehabilitering inklusive hjälpmedlen (lagen om allmän försäkring 22 kap. §3). Finansieringen kan dock också ske med bidrag från Försäkringskassan, vilket är tämligen vanligt. För arbetslösa personer med funktionshinder eller för ungdomar som ska ut på arbetsmarknaden ska länsarbetsnämnden enligt lag stå för kostnaderna för de arbetstekniska hjälpmedlen.

Personer som under sin yrkesaktiva period använder tekniska hjälpmedel för att kunna vara verksamma på arbetsmarknaden, till exempel för att kunna tillgodose sin informationsförsörjning, kan som förtroendevalda hamna i en situation där man tappar sin förmåga att kunna fungera som förtroendevald om man slutar sitt arbete eller går i pension. De tekniska hjälpmedel som i dag krävs för att öka tillgängligheten för synskadade till framför allt information är i dag i första hand reglerade i relation till arbetssituationen.

### 3.2 Kommunfullmäktigelokalen

Att kunna ha tillträde till den lokal i vilken kommunalfullmäktige håller sina sammanträden är självklart en förutsättning för att över huvud taget kunna fungera som ledamot i fullmäktige. Men det är dessutom också vitalt för andra med kommunala uppdrag eller om man som vanlig medborgare är engagerad i kommunala frågor. I Handikappombudsmannens undersökning listade man vissa punkter som har ansetts avgörande för att uppfylla rimliga kriterier på tillgänglighet för en sammanträdeslokal. Dessa är:

- breda passager (dörrar minst 80 cm breda, korridorer minst 130 cm breda),
- lyftanordningar, hiss eller ramper (lutning högst 1:12) när annan lösning inte finns,
- lättmanövrerade dörrar, samt
- handikaptoalett.

Av undersökningen framgick att 74 procent av landets kommunalfullmäktigelokaler uppfyllde dessa krav i slutet av 1998. Det har inte skett några större förändringar i jämförelse med undersökningarna från 1996 och 2000. I Skåne var det 80 procent av kommunerna som hade genomfört någon form av anpassning av kommunalfullmäktigelokalen, vilket framgår av en särskild studie som vi ska redovisa i kommande kapitel.

Många av landets salar för kommunalfullmäktigesammanträden är placerade i äldre byggnader som i olika avseenden knyter an till kommunens historia, till exempel äldre rådhus. Mycket ofta har fullmäktigelokalerna karaktären av teatersittning, där sammanträdesbänkarna befinner sig på olika nivåer. Av Handikappombudsmannens undersökning framgår inte om kommunalfullmäktigelokalen är tillgänglig för rörelsehindrade som ledamot eller som åhörare. Vi befarar att de som besvarat enkäten i första hand tänkt på personer med rörelsehinder från ett perspektiv som åskådare och inte som deltagare i fullmäktigesammanträdena. Det är därför troligt att tillgängligheten som aktiv deltagare är väsentligt sämre än tillgängligheten såsom åskådare med hänsyn till de skilda nivåerna för sammanträdesbänkarna.

Oavsett hur det förhåller sig med detta kan man konstatera att andelen kommunalfullmäktigelokaler som inte är tillgängliga för personer med rörelsehinder är mycket hög. Även om man har ambitionen att vara pietetsfull i relation till de historiska värden

som finns i den lokal som kommunalfullmäktige sammanträder i, finns det i de flesta fall tekniska lösningar som kan förena en sådan ambition med tillgänglighetsperspektivet.

I Handikappombudsmannens undersökning frågade man också vilka anpassningar som fanns i byggnaden där kommunalfullmäktige håller sina sammanträden. De anpassningar man listade var följande:

- plant insteg till huvudentrén,
- ramp till huvudentrén,
- annan anpassad ingång än huvudentrén,
- låga eller inga trösklar i byggnaden,
- automatiska dörröppnare,
- handikaptoalett, samt
- handikapparkering inom 25 meter från entrén.

De vanligaste anpassningarna för rörelsehindrade i den byggnad där kommunalfullmäktige håller sina sammanträden var i slutet av 1998 handikaptoalett (90 procent), låga eller inga trösklar (79 procent) samt handikapparkering inom 25 meter från entrén (80 procent). 20 procent av kommunerna hade dessutom genomfört vissa andra anpassningar av byggnaden för rörelsehindrade. Siffrorna har inte förändrats nämnvärt vid en jämförelse med undersökningen från 2000. Någon motsvarande fråga om byggnationernas tillgänglighet för andra funktionshindergrupper fanns inte i Handikappombudsmannens enkät.

För att göra byggnader lättillgängliga för synskadade kan åtskilligt åstadkommas genom enkla arrangemang i fråga om belysning (för synsvaga) eller olika orienteringspunkter (för blinda). I undersökningen ingick en fråga om kommunalfullmäktigelokalens anpassning för synskadade, och de anpassningar som var listade i Handikappombudsmannens undersökning var följande:

- väl belysta utrymmen med bländfri belysning,
- punktskriftsmarkering på hissknappar och hissdörrar,
- syntetiskt tal i hissar,
- varningstejp på trappsteg,
- dörrar och väggar som kontrasterar i färg,
- skyltar, symboler och texter lätta att se och läsa, samt
- bemannad reception som tar emot besökare.



Av dessa var de vanligaste anpassningarna i den lokal där kommunalfullmäktige håller sina sammanträden följande: rymliga korridorer (87 procent), välbelysta utrymmen (55 procent) samt bemannad reception (49 procent). Motsvarande siffror från undersökningen 2000 är följande: rymliga korridorer 86 procent, välbelysta utrymmen 52 procent och bemannad reception 50 procent.

I Handikappombudsmannens enkät fanns också motsvarande fråga om anpassningar för allergiker. De åtgärder som man listade var följande:

- rökfri lokal,
- parfymfri personal,
- möjlighet att servera specialkost vid eventuella måltider,
- inga heltäckande mattor,
- förbud mot pälsdjur i lokalerna,
- inga gröna växter som är allergiframkallande,
- städning i samband med att lokalerna använts utan starkt doftande rengöringsmedel, samt
- väl fungerande ventilation i lokalerna.

De vanligaste anpassningarna för allergiker i den lokal där kommunalfullmäktige håller sina sammanträden var rökfria lokaler (95 procent), inga heltäckningsmattor (74 procent) samt väl fungerande ventilation (68 procent). Resultatet från undersökningen 2000 var följande: rökfria lokaler 97 procent, inga heltäckande mattor 75 procent samt väl fungerande ventilation 75 procent.

En motsvarande fråga om fullmäktigelokalen fanns också för gruppen hörselskadade. Man frågade dock endast om hörselslinga fanns, eller om annan anpassning skett. 80 procent av fullmäktigelokalerna hade enligt enkäten hörselslinga. I 11 procent av dessa hade man dessutom gjort annan anpassning. Det har skett en nämnvärd förbättring avseende hörselslingor i fullmäktigelokalerna. I undersökningen från 2000 uppgav 94 procent att det fanns hörselslinga installerad i de lokaler där fullmäktige håller sina sammanträden. I 13 procent av lokalerna finns det annan anpassning för hörselskadade.

Många av de punkter som finns i Handikappombudsmannens enkät för de fyra nämnda handikappgrupperna är också viktiga för människor i allmänhet. Exempelvis är plana och hinderfria golvytor viktiga för alla människor för att minska risken för fallskador eller stukningar. Väl belysta utrymmen med bländfri belysning samt skyltar, symboler och texter som är lätta att se och läsa är inte bara

viktigt för synskadade utan för alla. Möjlighet till specialkost vid eventuella måltider eller väl fungerande ventilation i lokalerna är elementära krav som man inte behöver vara allergiker för att ställa.

## 4 En pilotstudie i Skåne

### 4.1 Enkätundersökningen

För att få en uppfattning om i vilken utsträckning personer med funktionshinder fungerar som kommunala förtroendemän genomförde vi en begränsad enkätstudie till kommunerna i Skåne i slutet av år 2000. I samband med denna riktade vi också ett antal frågor rörande tillgängligheten – såväl ifråga om lokaler som kommunikation och information – till de berörda kommunerna. Vi utformade enkäten tämligen enkelt och kortfattat för att försöka säkerställa en så hög svarsfrekvens som möjligt (se appendix). Vid tidpunkten för planeringen av vår enkät utgick vi från att vi inte skulle ha tillgång till data från Handikappombudsmannens undersökning från 2000.

Vi begränsade oss till Skånes kommuner i första hand av praktiska skäl. Erfarenheterna från den kommunenkät som Handikappombudsmannen genomförde till Sveriges kommuner i slutet av 1998, som i första hand avsåg tillgänglighetsfrågor, visar att det hos vissa kommuner finns en viss motspänstighet att redogöra för hur situationen ter sig. Sälunda erhöll Handikappombudsmannen endast svar från 257 av landets kommuner i den första population som bearbetades. Senare har man dock erhållit fler svar och 96 procent av kommunerna ingår i den reviderade version av rapporten som publicerades i april 1999 (Handikappombudsmannen, 1999). Från undersökningen år 2000 erhöll man svar från 261 kommuner (Handikappombudsmannen, 2001).

Undersökningen i Skåne har genomförts under hösten 2000. I slutet av oktober månad skickades en enkät samt följebrev ut till alla Skånes 33 kommuner. Enkäten adresserades till handikappsekreteraren eller motsvarande i respektive kommun. I följebrevet ombads kommunerna besvara enkäten senast den 20 november. I slutet av november hade 14 enkäter kommit oss tillhanda. Således skickades en påminnelse till de kommuner som inte hade besvarat enkäten i slutet av november där sista svarsdatum sattes till den 15 december. I slutet av december saknades svar från sex kommuner

varför dessa kommuner kontaktades per telefon. De ombads då att besvara enkäten omgående. De kommuner som efter denna påminnelse inte besvarade enkäten påmindes ytterligare en gång per telefon. Vid sammanställningen saknas svar från två kommuner, Vellinge och Simrishamn. Det är således svar från 31 kommuner som presenteras nedan.

## 4.2 Resultatredovisning

De första frågorna som ställdes i enkäten handlade om hur många förtroendevalda med kända funktionshinder det fanns i kommunerna. I 17 av de kommuner i Skåne som besvarade enkäten finns det inga ledamöter i kommunfullmäktige med kända funktionshinder, i sju kommuner finns det en ledamot, i två kommuner finns det tre, i tre kommuner finns det två och i två olika kommuner finns det fyra respektive sex ledamöter med funktionshinder. I detta sammanhang bör noteras att man från vissa kommuner även har räknat in ersättare till kommunfullmäktige. Vi vet dock inte om alla kommuner har uppgett både ersättare och ordinarie.

De två kommuner med flest antal ledamöter med kända funktionshinder, Bjuv och Kävlinge, kommer längre fram i detta kapitel granskas något närmare. Vi har bland annat genomfört intervjuer med såväl kommunalråden som politiker med funktionshinder för att försöka belysa om dessa kommuner skiljer sig från de övriga i några viktiga anseenden.

Vad gäller representationen i nämnder och styrelser av förtroendevalda med funktionshinder var representationen liknande den för kommunfullmäktige. I 19 kommuner finns det inga ledamöter med kända funktionshinder, i fyra kommuner finns det en ledamot med funktionshinder, i en kommun finns det två ledamöter, i fyra kommuner finns tre ledamöter med kända funktionshinder, i två kommuner finns det fyra ledamöter med kända funktionshinder och slutligen i en kommun finns det sex ledamöter som är funktionshindrade.

Fördelningen enligt partitillhörighet av dessa ledamöter framgår enligt tabell 1. Siffrorna i den sista kolumnen visar representationen i regionfullmäktige.

Tabell 1. Partitillhörighet och antal förtroendevalda med funktionshinder

Partitillhörighet	Antal	Procent	Resultat vid val till regionfullmäktige
Socialdemokraterna	18	55	38 %
Moderaterna	4	12	28 %
Folkpartiet	3	9	5 %
SPI	3	9	
Miljöpartiet	2	6	4 %
Grönpartiet	1	3	7 %
Centerpartiet	1	3	6 %
Annat	1	3	4 %

Som framgår av tabell 1 jämför vi med valet till regionfullmäktige i Skåne 1998. Här ställde inte Sveriges Pensionärers Intresseparti (SPI) upp, vilket är representerat i några enstaka skånska kommuner. Mest uppmärksammas har man kanske blivit i Helsingborg, där partiet fick en vägmästarroll i fullmäktige. I regionfullmäktige har det vid sidan av riksdagspartierna funnits vissa mindre partier som ofta betecknats som populistiska missnöjespartier, som exempelvis Skånepartiet och Framstegspartiet som bildat en teknisk valallians under beteckningen Skånes väl. I politiskt hänseende kan dessa knappast jämföras med SPI.

Som framgår av tabellen är det sålunda i första hand Socialdemokraterna och Folkpartiet som är överrepresenterade i relation till sin politiska styrka i Skåne. Detsamma gäller för övrigt Sveriges Pensionärers Intresseparti. I någon mån kan man hävda att denna partibildning vuxit fram därför att man från vissa grupper ansett att pensionärers (också förtidspensionärers) intressen inte tillgodosetts i tillräcklig omfattning. Detta parti har därför i linje med sin politik försökt få in fler pensionärsledamöter i fullmäktigesamlingarna.

I tabell 2 redovisas fördelningen av olika typer av funktionshinder bland de förtroendevalda kommunpolitikerna i Skåne enligt vår enkät. Vi har hela tiden talat om "kända funktionshinder". Det betyder att dessa personer antingen själva klart gått ut och deklarerat att man har ett funktionshinder eller att man har en sådan typ av handikapp att det är uppenbart för de flesta i omgivningen, genom att man till exempel sitter i en rullstol eller går omkring med vit käpp. Man kan anta att det finns åtskilliga fler bland samt-

liga valda kommunala förtroendemen i Skåne som själva upplever att man har någon typ av funktionsnedsättning. Emellertid väljer man i allmänhet att behålla informationen om denna för sig själv. När det gäller en person som till exempel är depressiv och därför regelbundet medicinerar för sin depression, antar vi oftast att denne person inte för fram detta till vare sig den kommunala interna informationen eller till kommunmedborgarna i allmänhet.

Begreppet funktionshinder är inte alldeles enkelt och det pågår en levande vetenskaplig diskurs kring hur det ska definieras. För närvarande arbetar exempelvis världshälsoorganisationen, WHO, med en revidering av den tidigare klassificeringen som fokuserade på begreppen skada, sjukdom, handikapp och funktionsnedsättning. I det revideringsarbete som pågår tycks än tydligare möjligheterna till full och lika delaktighet i samhället att fokuseras. Det blir därför också i allt högre grad den enskilde som genom sina upplevelser själv definierar sina tillkortakommanden i fråga om deltagande i skilda samhälleliga aktiviteter. Det nya klassificeringssystemet ICIDH-2 föreligger i en betaversion, som för närvarande är föremål för diskussioner bland olika intressenter från såväl nationella, professionella som brukarnas perspektiv.

*Tabell 2.* Fördelning av funktionshinder bland förtroendevalda kommunpolitiker i Skåne

Slag av funktionshinder	Antal	Procent
Rörelsehinder	16	44
Hörselskada	12	33
Synskada	7	19
Reumatiker	1	3

Den specificering av kända funktionshinder bland kommunpolitikerna i Skåne som redogörs för i tabell 2 är kanske inte särskilt uppseendeväckande. Rörelsehinder är i de flesta mätningar i skilda populationer det vanligaste funktionshindret. En väl så intressant fråga är dock arten och graden av de funktionsnedsättningar som politikerna i vår undersökning har. Om detta vet vi relativt lite. Man kan generellt anta att handikapp som är betingade av en nedsatt funktion i rörelseapparaten och som upplevs som "ett känt" funktionshinder inte kan hänföras till ett lättare handikapp. Vi föreställer oss att det antagligen bland Skånes politiker finns ganska många som har vissa inskränkningar i sin rörelseapparat och

som upplever det som besvärligt i vissa situationer och som särskilt belastande, men att dessa inte ingår i den grupp som här är redovisad.

När det gäller personer som har rapporterats som hörselskadade rör det sig sannolikt om de som har behov av olika hörselhjälpmedel, som hörapparat eller hörselslinga. Det finns ingen i vårt material som är rapporterad som döv. Inte heller har vi i vårt material stött på någon som använder sig av teckentolk vid sammanträden med kommunala nämnder eller styrelser.

Gruppen synskadade är per definition tämligen vid med hänsyn till arten och graden av synnedsättningen. Vi utgår dock från att de som har rapporterats ha synskada som ett "ett känt" funktionshinder har en så pass allvarlig nedsatt synförmåga att man behöver någon form av kompensatorisk teknik. I gruppen finns såväl helt blinda som de med relativt god läsförmåga av vanlig text. Vi har ingen kunskap om hur fördelningen ter sig längs synskärpevariabeln, men självklart skiljer sig arten av de åtgärder som behövs för att öka tillgängligheten i det kommunalpolitiska arbetet ganska väsentligt åt mellan exempelvis de som är helt blinda och de som har en synskärpa kring 0,3 eller till och med högre.

När det gäller de övriga grupperna av kända funktionshinder bland politiker i Skånes kommuner är det endast en reumatiker som anges. Vi har ovan antytt att till exempel människor med kroniska psykiatriska funktionshinder knappast tillhör gruppen "kända" handikappade politiker. Frågan är också hur det förhåller sig med allergiker. Det skulle förvåna oss om det inte fanns några politiker i Skåne som hade i varje fall lindriga allergiska problem. Tillgänglighetsfrågorna för allergiker har särskilt uppmärksammats i Handikappsombudsmannens enkät.

Det finns också skäl till att fundera över huruvida det som brukar kallas små och mindre kända handikappgrupper finns representerade. För vissa av dem – till exempel de så kallade elallergikerna – krävs tämligen omfattande åtgärder för att göra normala sammanträdeslokaler tillgängliga.

### *Kommunernas handikappråd*

Ett sätt att öka funktionshindrade personers delaktighet i den kommunala politiken kan vara att inrätta ett handikappråd i kommunen. Alla kommuner i Skåne som besvarade enkäten uppgav att

de hade ett aktivt och fungerande handikappråd, men hur representationen ser ut skiftar emellertid relativt mycket. Antal representanter i från handikapprörelsen varierar från fem upp till sexton ledamöter. Att antalet skiftar så pass mycket beror kanske till stor del på att skillnaden mellan ordinarie och suppleanter i handikapprådet varierar mellan de olika kommunerna.

De tolv handikapporganisationer som oftast är representerade i handikappråden i de olika skånska kommunerna är följande:

DHR, De Handikappades Riksförbund  
SRF, Synskadades Riksförbund  
HRF, Hörselskadades Riksförbund  
FUB, Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Unga och Vuxna  
RBU, Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Vuxna  
NHR, Neurologiskt handikappades Riksförbund  
Reumatikerförbundet  
HSO, Handikappförbundens Samarbetsorgan  
PSO, Svenska Psoriasisförbundet  
Astma- och Allergiförbundet  
SD, Svenska Diabetesförbundet  
Hjärt- och Lungsjukas Riksförbund

Deltagandet i de kommunala handikappråden upplevs som viktigt bland de flesta lokala handikapporganisationer som vi inhämtat åsikter från. Emellertid finns det olika strukturer för det lokala samarbetet mellan handikapporganisationerna. På riksplan finns Handikappförbundens Samarbetsorgan, HSO. Detta är ett samverkansorgan mellan samtliga större handikapporganisationer med undantag av Synskadades Riksförbund, SRF. Ett annat större förbund, DHR, De Handikappades Riksförbund, är med i HSO:s nationella arbete, men däremot inte i det lokala. HSO har i allmänhet organisationer på länsnivå, så också i Skåne. I det konkreta arbetet med att finna representanter för de olika handikapporganisationerna kan det i olika kommuner uppstå problem med att finna en rimlig fördelning mellan de olika förbunden och antalet platser i de kommunala handikappråden. I allmänhet förekommer också någon form av samarbetsstruktur för de skilda handikappföreningarna i mer eller mindre formaliserade tappningar i de olika kommunerna.

Det har inom ramen för den här studien inte givits några möjligheter att analysera i vilken grad man kan anse att de kommunala handikappråden är inkörsportar till ett vidare politiskt engagemang

bland representanterna för handikapprörelsen. Det är förstås också tänkbart att de kommunala handikappråden kan verka direkt kontra- produktivt i detta hänseende. Exempelvis kan man tänka sig att många potentiellt kommunalpolitiskt intresserade personer med funktionshinder väljer att engagera sig i handikapprörelsen och upplever att man som representant i det kommunala handikapprådet i allt väsentligt kan tillgodose sitt kommunalpolitiska engagemang härigenom. Den rimliga hypotesen är dock den motsatta, det vill säga att deltagandet i kommunala handikapprådet som representanter för handikapporganisationerna i förlängningen leder fram till ett vidare intresse och engagemang för kommunalpolitiken.

Emellertid är det inte i första hand som vägröjare för högre grad av politisk delaktighet som de kommunala handikappråden inrättats. I stället är de avsedda att främst vara ett informationsorgan för ömsesidigt utbyte mellan de kommunala förvaltningarna och nämnderna å ena sidan och handikapporganisationerna å den andra. Som vi ska se när vi redogör för hur de kommunala handikappplanerna ter sig, varierar både graden och arten av informationsflödet i de kommunala handikappråden avsevärt mellan olika kommuner. Ambitionsnivån i informationsutväxlingen och handikapporganisationernas delaktighet i beslutsprocessen är minst sagt varierande.

Idéerna bakom de kommunala handikappråden kan i viss utsträckning ses i perspektivet av vad som under de senaste decennierna benämnts som empowerment-process. Genom att släppa in personer med funktionshinder i kommunala samverkansorgan, som exempelvis i de kommunala handikappråden, kan denna grupp i förlängningen anses få ta del av den politiska process som andra medborgargrupper tillvinner sig genom politisk organisering. I en mening kan handikappråden ses som strategiska instrument i empowerment-processen som syftar till att ge personer med funktionshinder mer makt som individer och som kollektiv. Det måste dock betonas att det finns många frågor om de kommunala handikapprådets roll för att öka (och kanske till och med ibland minska) det politiska deltagandet bland personer med funktionshinder i kommunala sammanhang som ännu är obesvarade.



### 4.3 Anpassningar i kommunerna

Enkäten bestod till stor del av frågor om olika anpassningar som har gjorts i kommunerna för att underlätta för personer med funktionshinder att delta och arbeta i den kommunala demokratiprocessen. På frågan om det har genomförts några speciella handikappanpassningar i fullmäktiges lokaler svarade 25 kommuner att de har gjort åtminstone någon form av handikappanpassning i fullmäktiges sammanträdeslokaler, fyra kommuner har inte genomfört någon anpassning och två kommuner besvarade inte denna fråga.

*Tabell 3. Genomförda anpassningar i fullmäktiges lokaler*

Slag av anpassning	Antal
Enbart hörselslinga	5
Enbart hiss	2
Hörselslinga och hiss	2
Hörselslinga och lokal anpassad för rullstol	11
Hörselslinga, anpassad lokal och handikapptoalett	3
Hörselslinga, anpassad lokal för rullstolsburna, synskadade samt allergiker	2

Vid en jämförelse med Handikappombudsmannens undersökning beträffande anpassningar för hörselskadade av kommunfullmäktiges sammanträdeslokaler är resultatet ungefär detsamma. I Handikappombudsmannens undersökning framkommer att hörselslinga finns installerad i 80 procent av kommunfullmäktiges lokaler. Som framkommer av tabell 3 är motsvarande siffra för Skånes kommuner 74 procent.

Vad gäller anpassningar i nämndernas sammanträdeslokaler uppgav tolv av kommunerna att de har genomfört något slag av handikappanpassningar i dessa, 14 uppgav att de inte har gjort det och fem kommuner besvarade inte frågan.

*Tabell 4.* Genomförda anpassningar i nämndernas sammanträdeslokaler

Slag av anpassning	Antal
Enbart hörselslinga	6
Enbart hiss	3
Hörselslinga och lokal anpassad för rullstol	2
Hörselslinga, anpassad lokal och handikaptoalett	1

Antalet lokaler med hörselslinga varierar i de olika kommunerna. I tio kommuner finns det inga sammanträdeslokaler med hörselslinga, i 14 kommuner finns det enbart ett sammanträdesrum med hörselslinga, i fyra kommuner finns det två rum med hörselslinga, i två kommuner finns det tre rum med hörselslinga och i en kommun finns det fem sammanträdesrum med tillgång till hörselslinga.

### *Transporter*

Att lösa transportproblemen för att ta sig från och till olika typer av möten är viktigt inte bara för kommunpolitiker utan också för andra engagerade medborgare. För personer med funktionshinder finns färdtjänst (se avsnitt 7). Därför blir färdtjänstreglerna mycket centrala för att personer med funktionshinder ska ha full och lika delaktighet och möjligheter att engagera sig politiskt. I vår enkät till Skånes kommuner hade vi med en fråga om hur man hade planerat för transporterna för förtroendemän med funktionshinder. Fördelningen av svaren framgår av tabell 5.

*Tabell 5.* Olika slag av transport för förtroendemän med funktionshinder

Slag av transport	Antal
Ersättning för vanliga taxesor	2
Särskilda regler för färdtjänst	0
Öninarie färdtjänst	22
Annat	2

Fem av kommunerna besvarade inte denna fråga. Under rubriken "annat" svarade en kommun att speciell ersättning utgår till förtro-

endevalda med funktionshinder och den andra kommunen uppgav att det utgår ersättning oavsett färdstätt.

I enkäten ställdes också en fråga om huruvida det fanns särskilda regler som underlättar för personer med funktionshinder att ta sig till och från politiska partiers och ideella organisationers möten genom att använda färdtjänst. I fem av kommunerna finns det särskilda regler, men i 19 av kommunerna finns det inga speciella regler som underlättar för personer med funktionshinder att med färdtjänst ta sig till olika möten. Sju av kommunerna besvarade inte denna fråga.

I den följande frågan, där kommunerna skulle beskriva hur dessa regler är utformade, var det relativt tunt med svar. Tre av kommunerna uppgav att ersättning utgår till förtroendevalda med funktionshinder för de resekostnader som föranletts av uppdraget. De två andra kommunerna som uppgav att de har särskilda regler för personer med funktionshinder erbjuder användning av färdtjänst utan restriktioner.

Det är uppenbart att färdtjänsten är mycket viktig för att säkerställa att personer med funktionshinder får möjlighet att engagera sig som medborgare, vare sig de är förtroendevalda eller inte. Vi har därför valt att belysa färdtjänstfrågan ur ett tillgänglighetsperspektiv (för det politiska engagemanget, se mer utförligt i avsnitt 6). I en mening kan man hävda att de kommuner som tillmötesgått sina förtroendevalda genom att ge dem särskilda ersättningar för resor från och till kommunala sammanträden eller tillåta taxiresor, i en mening medger att färdtjänsten inte är tillräcklig för att på ett nöjaktigt sätt tillgodose behovet av transportservice för personer med funktionshinder ur ett kommunaldemokratiskt perspektiv. Det torde inte råda någon tvekan om att väldigt många möten (både kommunala och inom ideella organisationer) är svårast att ta sig till om man ska använda sig av den gängse kollektivtrafiken. Detta är självklart i första hand ett problem för glesbygden och gäller inte bara för personer med funktionshinder. Däremot framstår det som särskilt viktigt för de senare om man inom färdtjänsten endast kompenserar för en standard som når upp till kollektivtrafiknivå.

### Övriga tillgänglighetsåtgärder

En fråga i enkäten handlade om huruvida kommunerna har utarbetat något system som rutinmässigt underlättar för synskadade eller andra personer med kommunikationshandikapp att få del av allmänna handlingar. Tio kommuner uppgav att de har utarbetat sådana system, 18 uppgav att de inte har sådana system och tre av kommunerna har inte besvarat frågan.

De som besvarat denna fråga jakande skulle i den följande frågan ange vilka system som används för olika kategorier. Nio kommuner uppgav att de använder sig av *ljudkassetter* för att sprida viss information. Fyra av dessa kommuner uppgav att vissa handlingar och viss information sänds för inläsning automatiskt. De övriga fem kommunerna sänder enbart handlingar eller information till inläsning på begäran från någon. Två kommuner uppgav också att de sänder en kommunal tidning till inläsning som det går att prenumerera på. En kommun uppgav att arbete med inläsning är på gång och att det ska bli klart under år 2001.

Vad gäller information på *punktskrift* är det endast en kommun som sänder vissa handlingar till SRF för omvandling till punktskrift. En kommun uppgav att kommunstyrelsen har lämnat viss information till inspelning av en videokassett på teckenspråk. Tre kommuner uppgav att de vid önskemål kan lämna information på diskett. En kommun uppgav att mycket av kommuninformationen läggs ut på Internet, och två kommuner meddelar att de förmedlar viss information med stor stil för synskadade.

På frågan om huruvida det finns en IT-strategi kommunen för att synskadade eller andra personer med kommunikationshandikapp ska få ökad tillgång till allmänna handlingar svarade 23 kommuner nej och åtta kommuner besvarade ej frågan.

På den sista frågan, som var en öppen fråga där kommunerna kunde delge oss någon annan information angående kommunens insatser för att öka delaktigheten hos personer med funktionshinder, uppgav fem kommuner att de för närvarande håller på att arbeta med att förbättra olika områden som syftar till att på olika sätt öka delaktigheten för personer med funktionshinder att delta i den kommunala politiken. Av dessa fem kommuner håller två kommuner för närvarande på med att arbeta fram ett handikappolitiskt program, en kommun meddelar att det i deras kommun har startats ett samarbete mellan SRF och informationsenheten om hur text ska presenteras för synskadade,

och en kommun uppger att man håller på att utveckla insatser inom IT för att sprida sin information. En kommun uppgav att de för närvarande håller på med att bygga om sitt kommunhus i samarbete med en tillgänglighetskonsult.

#### 4.4 Några tendenser i undersökningen

Trots att materialet kanske inte tillåter allt för långtgående slutsatser, går det ändå att skönja vissa tendenser vid jämförelse av det antal ledamöter med funktionshinder som finns i kommunen och den service kommunen erbjuder eller de anpassningar som kommunen har genomfört. Vid en jämförelse av antalet ledamöter med funktionshinder och om kommunen har gjort några speciella handikappanpassningar i fullmäktiges sammanträdeslokaler ser fördelningen ut enligt tabell 6.

*Tabell 6.* Antalet förtroendevalda med funktionshinder och genomförda handikappanpassningar i fullmäktiges lokaler

Antal ledamöter med funktionshinder	Antal kommuner som har anpassat fullmäktiges lokaler	Antal kommuner som inte har anpassat fullmäktiges lokaler	Ej besvarat frågan
0	12	3	3
1	6		
2	2	1	
3	2		
4	1		
6	1		

Av tabellen går det att utläsa att de kommuner som har flest antal ledamöter med funktionshinder också har anpassat fullmäktiges lokaler. I tre av de fyra kommuner som inte har anpassat fullmäktiges lokaler finns det inte heller några ledamöter med funktionshinder representerade i fullmäktige. I de kommuner som inte har anpassat fullmäktiges lokaler finns det givetvis ett stort hinder för ledamöter med funktionshinder att delta. Men eftersom det stora flertalet av de skånska kommunerna har anpassat fullmäktiges lokaler går det inte att uppfatta detta som avgörande för en större representativitet av personer med funktionshinder.

Vad gäller anpassningar av nämndernas sammanträdeslokaler och antalet ledamöter med funktionshinder ser fördelningen ut enligt tabell 7.

**Tabell 7. Antalet förtroendevalda med funktionshinder och genomförda handikappanpassningar i nämndernas sammanträdeslokaler**

Antal ledamöter med funktionshinder	Antal kommuner som har anpassat nämndernas lokaler	Antal kommuner som inte har anpassat nämndernas lokaler	Ej besvarat frågan	Totalt
0	7	6	4	17
1	2	4	1	7
2	1	2		3
3		2		2
4	1			1
6	1			1

Av tabellen kan man uttyda att en större andel av de kommuner som inte har anpassat nämndernas sammanträdeslokaler har färre ledamöter med funktionshinder. De två kommuner som har flest ledamöter med funktionshinder har också anpassat nämndernas sammanträdeslokaler.

**Tabell 8. Antal förtroendevalda med funktionshinder jämfört med förekomsten av sammanträdeslokaler med hörselslinga**

Antal ledamöter med funktionshinder	Antal kommuner med 0 lokaler med hörselslinga	Antal kommuner med 1 lokal med hörselslinga	Antal kommuner med 2 lokaler med hörselslinga	Antal kommuner med 3 eller fler lokaler med hörselslinga	Totalt
0	8	6	3	1	17
1	1	4	1	1	7
2		2		1	3
3	1	1			2
4		1			1
6		1			1

Tabell 8 visar att åtta av de kommuner som inte har någon sammanträdeslokal med hörselslinga inte heller har några ledamöter med funktionshinder. De kommuner som har flest ledamöter med funktionshinder har dock bara en sammanträdeslokal med hörsel-

slinga. Det måste dock noteras att de kommuner som har flera lokaler med hörselslingor också tillhör de största kommunerna med avseende på antal invånare. Därför är det snarare sambandet mellan kommunens storlek och antal sammanträdeslokaler som är anpassade för hörselskadade som är framträdande när det gäller de kommuner som över huvud taget har sammanträdesrum med hörselslingor.

*Tabell 9.* Antal förtroendevalda med funktionshinder jämfört med typ av transportservice som finns att tillgå i kommunen

Antal ledamöter med funktionshinder	Kommuner som ger ersättning för vanliga taxiresor	Kommuner med ordinarie färdtjänst
0		14
1	1	3
2	1	2
3	1	1
4		1
6	1	

Av tabell 9 går att utläsa att de kommuner som inte har några ledamöter med funktionshinder inte heller erbjuder någon service utöver ordinarie färdtjänst. De kommuner som erbjuder ersättning för vanliga taxiresor har alla minst en ledamot med funktionshinder.

Det är tämligen självklart att kommuner som inte haft personer med kända funktionshinder som förtroendemän inte heller har aktualiserat frågan om ersättning för vanliga taxiresor i samband med olika sammanträden. Om detta har aktualiserats beror det troligen i hög grad på att färdtjänsten inte har kunnat vara flexibla i fråga om beställnings- och hämtningstider i anslutning till sammanträdenas avslutande.

Om man i kommunen har utarbetat särskilda regler som underlättar för personer med funktionshinder att ta sig till och från olika möten underlättar detta naturligtvis för funktionshindrade personer att bli delaktiga i den kommunala politiken. En jämförelse av kommunernas antal ledamöter med funktionshinder och denna service redovisas i tabell 10.

**Tabell 10.** Antal förtroendevalda med funktionshinder jämfört med förekomst av särskilda regler för transport

Antal ledamöter med funktionshinder	Förekomst av särskilda regler	Ej förekomst av särskilda regler
0	2	11
1	1	4
2	1	1
3		1
4		1
6	1	

Av tabell 10 går att utläsa att av de fem kommuner som har utarbetat särskilda regler har två kommuner inga ledamöter med funktionshinder, en kommun har en ledamot och två kommuner har två respektive sex ledamöter.

Vi har inte i detalj kännedom om substansen i de särskilda regler för färdtjänsten som finns i anslutning till verksamheter i kommunala organ, politiska organisationer eller föreningslivet. Det är till exempel tänkbart att de kommuner som inte har sådana regler har ett mycket generöst generellt regelverk. Å andra sidan kan man kanske med viss rätt befara det motsatta förhållandet. Man kan nog med visst fog anta att det är de kommuner, som utarbetat särskilda regler för att öka förutsättningarna för att personer med funktionshinder ska kunna delta i olika mötesverksamheter, som genom generösare regler för färdtjänsten i detta hänseende särskilt uppmärksammat detta genom att explicit framhålla det i regelverket för färdtjänsttillståndet.

I enkäten ställdes också en fråga om huruvida kommunen har utarbetat ett system som underlättar för personer med synskador eller andra kommunikationshandikapp att få del av allmänna handlingar. Resultatet visas i tabell 11.



*Tabell 11.* Antal förtroendevalda med funktionshinder i jämförelse med kommuner som har utarbetat ett system som underlättar för personer med synskador att få del av allmänna handlingar

Antal ledamöter med funktionshinder	Har utarbetat ett system	Har inte utarbetat ett system
0	5	9
1	1	6
2	2	1
3		2
4	1	
6	1	

Av tabellen framgår att de två kommuner som har flest ledamöter med funktionshinder har utarbetat ett sådant system. Av de kommuner där det inte finns några ledamöter med funktionshinder har fem kommuner utarbetat ett system och nio kommuner har inte gjort det.

Vi har också kunnat konstatera att det i de större kommunerna i allmänhet finns en högre grad av beredskap för att försöka underlätta för synskadade att ta del av allmänna handlingar. I större kommuner är det mer troligt att man konfronteras med personer med funktionshinder som ställer vissa berättigade krav på ökad tillgänglighet eller att man har aktiva lokala handikapporganisationer som är pådrivande.

De tendenser som vi här redogjort för när det gäller vissa variabler som åskådliggör förutsättningarna för personer med funktionshinder att nå delaktighet i kommunalpolitiska arbetet är ganska entydiga. Det finns ett samband mellan strävan att öka tillgängligheten i de kommuner som har förtroendemän med funktionshinder i relation som de kommuner som inte har det. Vi har avstått från att ange detta samband i korrelationsmått med hänsyn till populationens relativa litenhet, men också med hänsyn till att en annan variabel som också har högt förklaringsvärde är kommunernas storlek. Därför tror vi att vi bättre åskådliggjort sambandet mellan antal ledamöter och olika tillgänglighetsstimulerande parametrar genom de relativt enkla tabellredovisningarna.

De data som vi fått genom enkätundersökningen ger begränsad information. Vi har därför ansett det viktigt att försöka komplettera denna genom några intervjuer från de båda kommuner som har flest förtroendemän med funktionshinder. Vi skulle självklart

också ansett det som angeläget att komplettera enkätaterialet med några intervjuer från de kommuner som vare sig har förtroendemän med funktionshinder eller tillfredsställande tillgänglighet i fråga om lokaler eller transporter. Emellertid har icke detta kunnat rymmas inom undersökningens resursram.

#### **4.5 Kommuner med flest antal ledamöter med funktionshinder**

De två kommuner som sticker ut i undersökningen vad gäller antalet ledamöter med funktionshinder är Bjuv respektive Kävlinge. I Bjuv finns det sex ledamöter med funktionshinder i fullmäktige och i Kävlinge finns det fyra. Dessa två kommuner kan således uppfattas som undantag från övriga skånska kommuner där 17 av kommunerna inte har någon ledamot med funktionshinder. Vi har därför försökt att närmare granska dessa två kommuner för att bland annat undersöka om det ligger några särskilda insatser bakom den relativt höga representationen av personer med funktionshinder bland förtroendemännen i de bägge kommunerna.

##### *Bjuv*

Vid en närmare undersökning av Bjuvs kommun har man här enligt enkätsvaret genomfört handikappanpassningar i både fullmäktiges och några av nämndernas sammanträdeslokaler. Den typ av anpassningar som har gjorts är installationer av ramp, ledstäng, mikrofoner samt anpassning av hissen. Man erbjuder också, förutom ordinarie färdtjänst, ersättning för vanliga taxiresor för ledamöter som är funktionshindrade för att de ska kunna ta sig till och från sammanträden. Man uppger också att det inte finns någon begränsning av nyttjandet av färdtjänst. Vad gäller distribution av allmänna handlingar erbjuder kommunen informationen på ljudkassetter och på diskett.

Vid en jämförelse med övriga kommuner kan Bjuv således uppfattas som en bra kommun vad gäller handikappanpassning och service till olika grupper av funktionshindrade. Varför just Bjuv kommun har denna relativt höga representation av ledamöter med funktionshinder vill vi därför diskutera med några företrädare för kommunen. Vi vände oss till kommunstyrelsens ordförande i Bjuv kommun, Stefan Svalö, och till Lillemor Björk som är ordinarie

ledamot i fullmäktige och vice ordförande i socialnämnden i Bjuv. Lillemor är också rörelsehindrad.

Bjuv är en relativt liten kommun mitt i nordvästra Skåne med 13 700 invånare. Kommunfullmäktige består av 31 ordinarie ledamöter samt 23 ersättare. Stefan tror att en av orsakerna till att det finns så många ledamöter med funktionshinder i Bjuv kommun kan vara att det sedan länge har funnits åtminstone en eller två ledamöter med funktionshinder. De kan i sin tur ha influerat andra personer med funktionshinder att bli aktiva inom kommunalpolitiken, framför allt genom att de ser att andra personer med funktionshinder klarar av att arbeta politiskt. Dessutom kan de medvetet påverka och uppmana andra personer med funktionshinder att aktivera sig politiskt, menar Stefan. Några medvetna åtgärder för att värva politiker med funktionshinder har i varje fall inte genomförts.

Detta håller Lillemor med om och berättar samtidigt att hon har varit aktiv i ca 15 år i den kommunala politiken i Bjuv och att hon känner till en annan person med funktionshinder som har varit aktiv lika länge. Hon tror att det är viktigt att det finns förebilder som kan fungera som ett slags inspirationskälla för andra i liknande situation. Lillemor tror också att en aktiv handikapprörelse i kommunen kan bidra till att fler personer med funktionshinder börjar aktivera sig inom politiken. Att som funktionshindrad aktivera sig kan dels leda till att man märker att man kan påverka, och dels till att man får en känsla av att man har lika mycket värde som andra, och det är positivt, menar Lillemor.

Hur arbetet i kommunen påverkas av att det finns så många ledamöter med funktionshinder är främst att de ser till att ärenden som rör funktionshinder och funktionshindrade kommer upp på dagordningen. Ett exempel som Stefan nämner är att man i Bjuv har jobbat bättre på den interna kommunikationen i kommunen så att den ska vara tillgänglig för alla. Men samtidigt säger Stefan att han inte tror att Bjuv är mer handikappvänligt än andra kommuner. Det finns säkert brister här också, säger han.

Lillemor tycker att det fortfarande, trots antalet ledamöter med funktionshinder, finns klara brister vad gäller tillgängligheten för funktionshindrade. Som exempel nämner hon att vissa av lokalerna saknar hörselslingor och att det inte finns någon handikapptoilet i anslutning till fullmäktiges sammanträdeslokal. Det pågår inte heller något särskilt samarbete mellan de ledamöter som är funktionshindrade. Det enda forum där endast handikappfrågor diskuteras

är i det kommunala handikapprådet, där Lillemor är ordförande. Hon betonar dock att hon inte är ordförande där på grund av sitt funktionshinder utan därför att hon sitter i socialnämnden. Bemötandet i kommunen tycker hon däremot är bra och det tror hon delvis beror på att man här är så många aktiva politiker med funktionshinder.

Lillemor upplever att det är positivt på många sätt att det finns så pass många ledamöter med funktionshinder i kommunen. Hon menar dock att det borde vara en självklarhet att personer med funktionshinder skulle vara väl representerade i alla kommuner i Sverige eftersom de, som alla andra, är en del av samhället. Varför det brister i representativitet i många kommuner, tror Lillemor till en del beror på att många personer med funktionshinder inte har lika mycket tid och ork som andra. Hon menar att åtskilliga funktionshindrade lever ett mycket mer inrutat liv än andra och att allt tar längre tid när man är funktionshindrad. Hon nämner till exempel sjukgymnastik, läkarbesök och personliga assistenter att anpassa sig till i större utsträckning än icke-funktionshindrade. Transportproblem kan också utgöra ett hinder, menar hon.

En annan sak som Lillemor vill framhäva är att vägen till fullmäktige kan vara ganska lång. Man blir inte invald i fullmäktige så fort man engagerar sig politiskt, utan det krävs oftast ett ganska långt engagemang innan man når dit. Vägen till en plats i fullmäktige eller liknande kan vara kantad av olika hinder. Detta kan också utgöra en av orsakerna till att det är så få funktionshindrade som är aktiva i den kommunala politiken, menar Lillemor. Således är det viktigt att också tänka på detta när man försöker finna olika svar på frågan varför det är så få personer med funktionshinder som är aktiva i den kommunala politiken.

Om framtiden berättar Stefan att det inte finns något speciellt planerat inom handikappområdet i Bjuv kommun. Samtidigt hävdar han att arbetet med tillgänglighet och deltagande för personer med funktionshinder är långt ifrån färdigt i kommunen. Det är ett kontinuerligt och fortgående arbete, menar han. Det viktigaste i framtiden är att alla ges lika möjligheter att på samma villkor engagera sig i kommunalpolitiken, avslutar han.

### *Kävlinge*

I Kävlinge kommun, där det finns fyra ledamöter med funktionshinder, har man dock inte varit lika flitig vad gäller handikappanpassningar och service som i Bjuv kommun. I enkäten uppger Kävlinge kommun att man har handikappanpassat både fullmäktiges och nämndernas sammanträdesrum genom att det finns hörselslinga installerad. Någon annan anpassning är inte genomförd. Angående transportservice för förtroendemän med funktionshinder erbjuder kommunen enbart ordinarie färdtjänst. Vad gäller övrig service tillhandahåller kommunen information och allmänna handlingar på ljudkassetter och på diskett till de som så önskar.

Trots att Kävlinge kommun inte står sig lika bra som Bjuv kommun vid en jämförelse med övriga skånska kommuner vad gäller handikappanpassning och service, är det den kommun som har näst flest ledamöter med funktionshinder. För att få reda på lite mer information om Kävlinge kommuns politiska arbete med personer med funktionshinder ställdes några frågor till kommunstyrelsens ordförande i Kävlinge, Roland Palmqvist, och till Simon Tiensuu som är en av de fyra förtroendevalda i kommunen med funktionshinder. Simon är synskadad och har en ordinarie plats i kulturnämnden samt är ersättare i fullmäktige.

Kävlinge är också en relativt liten kommun med cirka 24 000 invånare. Kommunfullmäktige består av 45 ordinarie ledamöter samt 26 ersättare. Roland berättar att han inte var medveten om att Kävlinge hade en relativt stor representation av ledamöter med funktionshinder i fullmäktige. Han menar att han inte tänker på att några av ledamöterna är funktionshindrade. För honom är det politiska intresset hos människor mycket viktigare än om personer råkar ha ett funktionshinder. Liksom i Bjuv har det också i Kävlinge sedan länge funnits aktiva politiker med funktionshinder. Roland menar, som också Stefan Svalö i Bjuv kommun påpekar, att det kan ha bidragit till att det i dag finns så pass många. Han berättar att ledamöterna med funktionshinder också är aktiva i handikapprörelsen och kan på så sätt påverka andra personer med funktionshinder att aktivera sig politiskt. Man har inte heller i Kävlinge gjort några speciella åtgärder för att engagera politiker med funktionshinder.

Simon å sin sida framhäver vissa tänkbara orsaker till varför det finns relativt många ledamöter med funktionshinder i Kävlinge kommun. Dels nämner han att Kävlinge kommun i dag är en till-

växtkommun vilket innebär att det flyttar in ganska många människor i kommunen. Detta, tror han, leder till att man i kommunen inte känner någon rädsla för nya människor eller människor som är lite annorlunda. Detta är positivt som funktionshindrad, eftersom man ofta uppfattas som lite annorlunda. En annan faktor som Simon nämner är att det under många år legat ett AMU-center i kommunen där personer med funktionshinder utbildat sig. Detta kan ha genererat en större förståelse för personer med funktionshinder. Till sist nämner också Simon att det bor ovanligt många barn med funktionshinder i Kävlinge. Detta kan också vara en del av förklaringen, hävdar Simon.

Roland tror att det politiska klimatet och även arbetet i kommunen till viss del påverkas av att det finns flera ledamöter med funktionshinder. Eftersom dessa personer också är aktiva inom handikapprörelsen driver de frågor som rör personer med funktionshinder med större intensitet. Om inte de hade varit närvarande skulle kanske inte heller dessa frågor diskuteras i lika stor omfattning som i dag, menar Roland. Han tycker också att det är mycket positivt.

Vad gäller tillgängligheten för personer med funktionshinder i Kävlinge tycker Simon att det fortfarande finns mycket att önska. Men samtidigt säger han att det går åt rätt håll, man satsar en hel del på att göra lokaler och byggnader tillgängliga. Men det återkommande problemet som bromsar en snabbare utveckling av en bättre tillgänglighet är kostnaden, hävdar Simon.

Vad gäller rekommendationer till andra kommuner som vill öka deltagandet i den kommunala demokratin bland personer med funktionshinder har Roland svårt att komma med råd. Grunden, tror han, är att man skapar en plattform för att alla, oavsett funktionshinder eller inte, ska kunna engagera sig om man vill.

#### **4.6 Sammanfattande kommentar till Skåneundersökningen**

Utifrån resultatet av undersökningen kan man se en tendens att de kommuner som har genomfört några slag av anpassningar också har fler ledamöter med funktionshinder representerade. Om det sedan är anpassningarna av lokalerna som har möjliggjort för personer med funktionshinder att delta i den kommunala politiken, eller om det är dessa personer som har påverkat kommunen till

dessa förändringar, är svårt att med säkerhet uttala sig om utifrån detta material. Utifrån intervjuerna med kommunstyrelsens ordförande i Bjuv och Kävlinge kan man dock konstatera att förekomsten av aktiva politiker med funktionshinder i varje fall leder till att frågor angående tillgänglighet och service för funktionshindrade kommer upp på dagordningen och aktualiseras i ganska stor utsträckning.

Vi kan konstatera att det dessvärre är en alltför liten andel av kommunerna i Skåne som erbjuder anpassade lokaler och anpassat material för personer med funktionshinder. Bristen på tillgänglighet för att nå full och lika delaktighet i det politiska deltagandet för personer med funktionshinder är uppenbart. Siffrorna från Skåne, som vi erhållit genom vår enkät, och de som Handikappombudsmannen redovisat för hela landet efter sin enkätstudie under slutet av år 2000 skiljer sig inte mer än marginellt åt. Vi vill också betona att egentligen skulle vi behövt samla in mera data för att belysa komplexiteten i relationen mellan tillgängligheten i fråga om lokaler och förekomsten av förtroendemän med funktionshinder.

Den viktigaste förutsättningen för att nå kommunala förtroendemannaposter är att man blir politiskt engagerad. Detta i sin tur förutsätter att man engagerar sig som medborgare i ett politiskt parti. Hur det förhåller sig med tillgängligheten i de olika sammanträdeslokaler i kommunerna där de olika partierna vanligtvis har sina möten på lokal nivå, har vi inte någon som helst systematisk kännedom om. Det är därför viktigt att denna tillgänglighetsaspekt uppmärksammas i kommunerna, vilket ligger i linje med den nationella handlingsplanen.

Totalt finns det 26 ledamöter eller ersättare i fullmäktige i Skåne, som har "kända funktionshinder". Vi har inte inom ramen för denna studie kunnat fastställa hur stort antalet ledamöter och ersättare i fullmäktigeförsamlingarna sammantaget är i Skåne. En enkel kalkyl ger dock vid handen att det totalt borde vara cirka 1 800. Det betyder sålunda att någonstans mellan en och två procent av ledamöter och ersättare i fullmäktige utgörs av personer med kända funktionshinder. Vi har inte fått några indikatorer som tyder på att andelen personer med funktionshinder i fullmäktigeförsamlingarna skulle vara högre på andra håll i landet. Oavsett vilket mått man använder på funktionshinder kommer man fram till att gruppen är mycket kraftigt underrepresenterad i kommunalpolitiken.

## 5 Handikappolitiska program

En stor del av Sveriges kommuner har upprättat handikappolitiska program, vilket framgår av Handikappsombudsmannens enkät till landets kommuner som vi tidigare redogjort för i avsnitt 3. Den andel som har antagit ett formellt handikappolitiskt program, utgörs av 52 procent år 2000 enligt preliminära data. Av dessa har 85 procent beslutat om programmets innehåll i fullmäktige. I knappt en tredjedel har en tidsprecisering av genomförandet av de olika åtgärderna gjorts i programmen.

Det har inte varit möjligt för oss att konsekvent gå igenom och analysera ett urval av de handikappolitiska program som föreligger i kommunerna. Vi har därför valt ett exempel som nyligen antagits av en kommun i Skåne, nämligen Lund (2000). Enligt många initierades omdöme utgör den handikapplan som antagits av fullmäktige i Lund i början av 2001 ett exempel på ett ambitiöst handikappolitiskt program. Av de sagesmän vi haft, som är verksamma inom handikapprollen eller som kommunala eller statliga tjänstemän med handläggaruppgifter inom handikappområdet, har den handikappolitiska planen i Lund en struktur som kan anses vara representativ för de kommunala handikappprogram som ligger på en förhållandevis hög ambitionsnivå. Vi ska därför granska planen närmare i vissa allmänna delar och i synnerhet i de avseenden som gäller tillgänglighet för politiskt deltagande för personer med funktionshinder.

Lunds kommun har tidigare haft en handikapplan. Det kommunala handikapprådet anhöll i en skrivelse till kommunstyrelsen att den befintliga planen skulle förnyas, och kommunstyrelsen beslöt under hösten 1998 att en översyn av den gällande planen skulle ske. I samband härmed beslöts också att ge socialnämnden i uppdrag att utarbeta förslag till en ny handikapplan i samarbete med berörda intressenter. De politiker som representerade kommunen i handikapprådet erhöll uppdraget att utgöra styrgrupp för arbetet med handikapplanen.

I detta uppdrag slås fast att det övergripande syftet med handikapplanen är att ge nämnder/styrelser och förvaltningar underlag och vägledning för beslut om mål och insatser inom handikappområdet. Det framgår vidare att syftet är att:

...planen skall kunna användas som uppslagsbok över handikappolitiska mål inom Lunds kommun. Handikappfrågor berör de flesta



områden i arbetslivet och nästan varje samhällsfråga har en handikappaspekt.

Alla nämnder och styrelser i Lund har ett ansvar för att handikappaspekter kommer in som en naturlig del i deras verksamhet. Programmet ska vara vägledande för kommunens nämnder och styrelser vid planering och genomförande av insatser. Arbetet med handikappfrågor ska inte ses som en engångsföreteelse utan ska ske fortlöpande och tas med i budgetarbetet, framhålls det vidare inledningsvis i planen.

Just framhållandet, att det handikappolitiska arbetet är ett ansvar för och en naturlig del av samtliga nämnders och styrelser verksamhet i kommunen, är av central betydelse för att kunna öka tillgängligheten ur ett kommunaldemokratiskt perspektiv. Det förefaller vara vanligt i många kommuner att handikappfrågorna förpassas i första hand till utbildning och social verksamhet, medan andra nämnder och styrelser helt negligerar dem. Det andra viktiga konstaterandet här är att arbetet med handikappfrågor inte ska ses som en engångsföreteelse utan ska ske fortlöpande och tas med i budgetarbetet. Orsaken till att man poängterar detta är naturligtvis att det finns en risk för att man i Lunds kommun, liksom i de flesta andra kommuner, annars får ett handikapparbete av engångskaraktär i stället för att alltid lägga in handikappaspekterna också ur ett budgetperspektiv.

Lunds kommun tar liksom många andra kommuner en utgångspunkt i FN:s standardregler. I arbetet med handikapplanen har projektledare, projektsekreterare, fyra arbetsgrupper och en politisk styrgrupp (som vi nämnde ovan) deltagit. Socialnämnden beslöt att utse en projektledare och en projektsekreterare. En inbjudan att delta i arbetsgrupper utgick till politiker och tjänstemän från kommunens samtliga nämnder och förvaltningar, till handikapporganisationerna, till de fackliga organisationerna och till landstinget. Enligt handikapplanens inledning visade de inbjudna ett stort intresse, och fyra arbetsgrupper bildades. I samband med inbjudningarna hölls en upptaktskonferens där information om FN:s standardregler gavs. Man visade också filmer som belyste olika funktionshinder och gav exempel på bristande tillgänglighet och negativa attityder. Arbetsgrupperna arbetade med olika ämnesområden utifrån FN:s standardregler. Dessa var:

1. Attityder och ökad medvetenhet (reglerna 1, 7, 9 och 19).
2. Tillgänglighet (regel 5).

3. Kultur, fritid och utbildning (reglerna 10, 11 och 6).
4. Vård och omsorg (regel 4).

Arbetsgrupperna startade sitt arbete under hösten 1998. Styrgruppen har sammanträtt under våren 1999 och granskat arbetsgruppernas material. Det reviderade förslaget till handikapplan har varit på remiss hos arbetsgrupperna under arbetets gång. Socialnämnden beslöt i augusti 1999 att sända förslaget till handikapplan på en stor remissrunda. Efter remisstidens slut har styrgruppen gjort vissa förändringar i materialet med hänsyn till remissvaren.

Inledningsvis framhålls att målgruppen för handikapplanen är främst barn, ungdomar och vuxna under 65 år med fysiska och psykiska funktionshinder. Personer över 65 år med funktionshinder omfattas dessutom av vård- och omsorgsplanen, antagen av kommunfullmäktige i Lund 1998.

I inledningen till handikapplanen görs hänvisningar till överklagandemöjligheterna. Det framhålls att förvaltningsbesvär som avser beslut i individuella ärenden enligt LSS (lagen om stöd och service vissa funktionshindrade), § 6, socialtjänstlagen samt lag om färdtjänst och lag om riksfärdtjänst överklagas till länsrätten inom tre veckor från det att mottagaren har tagit del av beslutet. Vidare framhålls att i övriga ärenden kan laglighetsprövning ske enligt kommunallagen. Hänvisningar om hur överklaganden ska gå till finns också angivna.

I handikapplanen finns inledningsvis ett avsnitt om uppföljning. Där konstateras att för att underlätta denna uppföljning, så innehåller varje avsnitt i handikapplanen åtgärder, tidpunkt när åtgärderna ska verkställas, kostnadsbeskrivning samt uppgift om vem som är ansvarig för att åtgärderna genomförs. Det framhålls också att den första uppföljningen ska ske våren 2002. Därefter ska kontinuerlig uppföljning ske under varje mandatperiod. Uppföljningen ska göras av kommunen, och arbetsgrupperna kan fungera som referens- och diskussionsgrupper i detta arbete.

Efter inledningen innehåller handikapplanen för Lunds kommun ett andra omfattande avsnitt om attityder och ökad medvetenhet. Avsnittet inleds med ett citat från Bemötandeutredningen (SOU 1999:21) som lyder:

Det finns stora brister i bemötandet av personer med funktionshinder. Många känner sig kränkta, kontrollerade och ifrågasatta. Mönstret är detsamma oavsett funktionshinder. Bemötandet av enskilda präglas i mycket hög grad av förutsättningar som skapas av

yttre faktorer och arbetsförhållanden, otydliga och komplicerade regelsystem som ofta ändras, brist på resurser mm. Det finns en otydlighet i det politiska budskapet om hur samhället ser på människor med funktionshinder och hur samhället behandlar och tillfredställer det behov av stöd, service och tillgänglighet som många människor med funktionshinder har. Klyftan mellan ideal och realiteter är uppenbar.

Sälunda anser man det som ett övergripande viktigt mål för det kommunala handikapparbetet i Lunds kommun att fokusera på bemötande, attityder och ökad medvetenhet om personer med funktionshinder. Att arbeta mot negativa attityder, fördomar och utveckla kunskap baserat på bemötande av personer med funktionshinder är sannolikt mycket viktigt för att öka möjligheterna för personer att delta i det kommunalpolitiska arbetet. De åtgärder som man presenterar i handlingsplanen är (1) utbildning och information om funktionshinder, (2) information om bemötande samt (3) övergripande insatser för Lunds kommun. De åtgärder som skisseras under den första punkten, det vill säga utbildning och information, är följande:

- FN:s standardregler om funktionshindrade rättigheter ska genomsyra all kommunal verksamhet i Lund.
- Varje förvaltning har ansvar för att dess personal ges utbildning om funktionshinder så att de anställda får ökad förståelse och ges möjlighet att beakta behov och frågeställningar på ett tidigt stadium och göra konsekventa tolkningar av regler och bestämmelser. Kompetens hämtas från handikappreörelsen.
- Kommunens politiker ska också ges utbildning om funktionshinder.

När det gäller tidspreciseringen framhålls att detta ska vara genomfört fram till år 2001. Fördelningen preciseras på så sätt att personalförvaltningen står för kostnaden vad gäller den kommunövergripande utbildningen och varje förvaltning står för den förvaltnings specifika utbildningen. Ansvarig för genomförandet är personalförvaltning och respektive förvaltning.

Beträffande information om bemötande uppges att handikappföreningar bör formulera ett antal punkter om hur de vill bli bemötta. En checklista utformas med tio enkla punkter som underlättar detta. Detta ska göras under år 2001. Kostnaden ska rymmas inom befintliga budgetramar och ansvarig för arbetet är handikapporganisationerna som ska formulera checklistan, och

kommunen som har ansvar för att distribuera checklisten samt göra den allmänt tillgänglig. Man har dessutom med olika åtgärder om sekretess, som ska distribueras till samtliga förvaltningar samt specifika krav på myndigheter angående bemötande av funktionshindrade, där det inledningsvis framhålls:

Vid bestående funktionshinder bör långsiktiga beslut eftersträvas vad gäller service. Myndigheter skall informera funktionshindrade om deras rättigheter. I dag får funktionshindrade ofta veta sina rättigheter först när de träffar andra personer med samma funktionshinder. Handläggare med bristande kunskaper om funktionshinder förstår kanske inte att t.ex. en utvecklingsstörd bara kan åka en viss busslinje. Funktionshindrade har inte nödvändigtvis samma behov trots att de har samma funktionshinder.

Bland åtgärderna kan nämnas att man kräver att information om funktionshindrades rättigheter ska vara lättillgänglig och enkelt och klart uttryckt. Viss information behöver anpassas exempelvis till utvecklingsstörda, synskadade, hörselskadade med flera. Det framhålls vidare att berörda tjänstemän ska vara lätta att nå och att varje förvaltning ska ha texttelefon eller texttelekommunikation via datorn. Ytterligare fem förslag på åtgärder tas upp, bland annat att beslutade åtgärder ska utföras snabbt. Tidpunkten är specificerad till år 2001. Kostnaden ska rymmas inom befintliga budgetramar och ansvarigheten åvilar respektive förvaltning.

I den avslutande kommunövergripande delen i planen om attityder och ökad medvetenhet framhålls att:

Förslag som berör funktionshindrade skall presenteras i handikapprådets arbetsgrupper t.ex. i trafikmiljögruppen, byggruppen, skolgruppen och fritidsgruppen på ett så tidigt stadium att man har möjlighet att påverka. Mindre förändringar i den fysiska miljön förankras hos tillgänglighetsrådgivaren på stadsarkitektkontoret.

Det poängteras också att:

...berörda förvaltningar skall ha fortlöpande kontakt med kommunala handikapprådet genom sin representation i rådet.

Här framhålls vidare behovet av konsekvensbeskrivningar av förslag till beslut, och man framhåller att en checklista liknande den som används för miljökonsekvensbeskrivning ska tas fram för att tillgodose handikappaspekterna. Det betonas också att Lunds kommun ska stödja handikapporganisationerna och samverka med

dem i enlighet med FN:s standardregel 18:1. Här finns också ett avsnitt om politik och yrkesliv, där den enda åtgärd preciserar att:

...personer med funktionshinder skall ges förutsättningar att på lika villkor delta i det politiska arbetet.

Denna åtgärd ska vara genomförd år 2000 inom befintliga budgetramar och ansvaret åläggas respektive förvaltning.

Frågan är hur många kommuner som i sina handikapplaner explicit har formulerat en liknande punkt. Det förefaller vara förhållandevis få, eftersom man tar sin utgångspunkt i FN:s standardregler, där dessa inte har preciserat kraven på politiskt deltagande. I Lunds kommun har Vilhelm Ekensten, som varit en av landets ledande handikappolitiska debattörer och som själv har svåra funktionshinder (både synskadad och rullstolsbunden), verkat som kommunfullmäktigeledamot i flera perioder. Det är möjligt att detta är en av orsakerna till att man i Lund kanske tidigare än i många andra kommuner poängterat kravet på att skapa förutsättningar som gör det möjligt för personer med funktionshinder att delta på lika villkor i det politiska arbetet.

Emellertid förefaller tidpunktspreciseringen något naiv. Det förefaller som kommunen i sin handikapplan sätter ett likhets-tecken mellan den programmatiska förklaringen och omsättningen till faktiska förhållanden. Emellertid finns här en betydande svår-greppbar process, som kanske borde redas ut inte minst i fråga om såväl attityder som tillgänglighet.

I handikapplanen finns ett omfattande tredje stycke om tillgänglighet som i sin tur är uppdelad i två underavdelningar, ett om den yttre miljön och ett annat om information. Avsnittet om tillgänglighet till den yttre miljön är i sin tur uppdelat i olika områden, nämligen (a) gatumiljö, (b) byggnader och anpassning, (c) offentlig miljö, (d) kollektivtrafiken, (e) sophantering, (f) kommunal upphandling och (g) kommunal handikappsamordning.

## 5.1 Tillgänglighet i en handikapplan

De många avsnitt i handikapplanen för Lunds kommun som avser ökad tillgänglighet gäller människor med funktionshinder generellt. Det finns inget explicit om att öka tillgängligheten för personer med funktionshinder i egenskap av kommunalpolitiker eller engagerade medborgare. I stället tar tillgänglighetsåtgärderna sikte

på att generellt öka tillgängligheten på en rad olika områden. Vi ska i det följande bara kortfattat återge dessa, men också lyfta fram de tillgänglighetsåtgärder som är särskilt förknippade med ett politiskt engagemang.

För varje människa med ett samhällsengagemang krävs självklart att man kan kommunicera både i fysisk bemärkelse genom att kunna förflytta sig till olika mötesplatser eller bara för att samtala med en särskild människa, kanske en åsiktsfrände eller en kommunaltjänsteman. Därför är självklart en företeelse som gatumiljön viktig. Centrala Lund med sin gamla medeltida struktur och många k-märkta byggnader utgör ett naturligt hinder för framkomlighet, vilket påpekas i avsnittet om tillgänglighet. Det gäller därför, menar man, att synliggöra hindren för beslutsfattare och företrädare för bevarandeintressen.

Man konstaterar att den offentliga miljön på gator, torg och i grönområden ska utformas så att den kan anpassas och underhållas så att den kan användas av alla på lika villkor. De åtgärder man förordar är att arbetsgruppen för förbättrad trafikmiljö för funktionshindrade (trafikmiljögruppen) fortlöpande ska medverka vid ny- och ombyggnader i gatumiljön. För att systematiskt kunna nå detta mål ska den tekniska förvaltningen upprätta en objektbank med en prioriteringslista över vilka fysiska åtgärder som behövs för att öka framkomligheten, till exempel konsekvent avfasning av kantstenar och införande av ledlinjer och mönstrade gångbanor. För detta ändamål anslås 350 000 kronor med stadsarkitektkontoret och den tekniska förvaltningen som ansvariga. Planen behandlar vidare parkeringar, hinder som cyklar, cykelparkering och gångstråk, olika hinder på trottoarkanter och gångvägar, behovet av separering av gång- och cykelbanor, riktlinjer för gångstråk, belysning, övergångsställen och snöröjning.

I avsnittet om byggnader och anpassning kan det i det här sammanhanget vara viktigast att närmare studera hur man vill lösa tillgängligheten i kommunala byggnader. Åtgärder som därvid ska vidtas är följande:

- Offentliga lokaler ska vara tillgängliga och användbara för funktionshindrade.
- Tillgängligheten ska beaktas i samband med ny- och ombyggnader. Rutiner ska skapas för att tillgodose tillgänglighetsfrågor i byggprocessen. Det finns endast tre tillättna anled-

- ningar att göra avsteg från byggnadsverkslagen: orimlig kostnad, historiskt intresse eller konstruktionssvårigheter.
- Vid byggnation av offentliga lokaler ska tillgänglighetsrådgivaren vara med vid hela beslutsprocessen.
  - Rutiner ska skapas för att beakta handikappaspekten vid löpande underhåll.
  - Vid utbyte av befintlig utrustning ska kontrolleras att till exempel automatisk dörröppnare blir lämpligt placerad.
  - Vid omläggning av gångytor vid entréer ska man tillse att lutningar och nivåskillnader anpassas till rullstolsburna.
  - Struktur, material, belysning och ljushetskontraster ska anpassas till synskadade.
  - Elinstallationer och elektrisk utrustning ska utformas så att de avger minsta möjliga emission av elektriska och magnetiska fält.

Det kommunala fastighetsbolaget blir ansvarigt och kostnaderna ska täckas av centrala investeringsmedel. Man ska påbörja åtgärdandet från och med år 2000.

Vidare konstateras att hörselslingor ska finnas i kommunens offentliga lokaler och att det ska finnas en skylt med uppgift om att lokalen är utrustad med hörselslinga. På denna ska dessutom finnas en bruksanvisning och ett telefonnummer till ansvarig person som kan sköta hörselslingan. Vidare slås fast att kommunen ska tillhandahålla portabla hörselslingor för utlåning. Ytterligare en åtgärd i de offentliga lokalerna är blinkande brandlarm för döva/hörselskadade.

I programmet finns också åtgärder för offentliga toaletter, för allergiker (där man har en särskild handlingsplan) och för parker och strövområden.

I avsnittet om den offentliga miljön har man en del rekommendationer som vänder sig till både kommersiella och offentliga servicefunktioner. Till exempel tar man upp porttelefoner och framhåller att porttelefoner till myndigheter ska vara handikappanpassade. De bör sitta på en höjd på 0,8–1,0 m så att rullstolsburna kan nå upp till dem. Vidare behöver knappar ha upphöjd relief för att synskadade ska kunna känna siffrorna. Vidare behöver döva tillgång till porttelefoner som visar att besökaren har fått kontakt efter att man har tryckt på besöksknappen. Alternativet är en "betjäningsknapp" som besökaren kan trycka på för att få hjälp av en receptionist eller en bildtelefon.

Ett annat avsnitt handlar om hissar, där inte minst manöverpanelen ska vara anpassad för synskadad genom reliefmarkering. Dessutom ska talenhet installeras i alla nybyggda offentliga lokaler.

På motsvarande sätt har man fyra krav på entréer, av vilka kan nämnas att ledstråk ska gå fram till entréer och att detta är sammanhängande och tydligt, och att entréer ska markeras och vara tillgängliga för funktionshindrade.

En annan viktig punkt är trappor och trappavsatser, där det i planen krävs att dessa ska markeras med kontrasterande färger. Detta ska också ske med dörrpaneler och övergång från golv till väggar. Det poängteras också att kontrastmarkeringar ska göras "enhetliga, snygga, hållbara och funktionella". I avsnittet om information, kommunikation och teknikstyrd service utgår man i handikappsplanen från FN:s standardregel 5b, som innebär att kommunen ska ge funktionshindrade tillgång till information om möjligheter till kommunikation. Det konstateras vidare att riksdagen 1981 erkände teckenspråk som ett eget språk, vilket innebär att döva har rätt till information på sitt förstaspråk. De åtgärder som nämns är att information från kommunen till hushållen ska kunna rekvireras och hållas tillgänglig på (a) kassettband eller punktskrift för synskadade eller (b) via videotidning och (c) på lättförståligt språk för dyslektiker och utvecklingsstörda. Arbetet med detta ska ske fortlöpande från år 2001 och är beräknat till en kostnad av 200 000–300 000 kronor per år. Berörda förvaltningar, i samarbete med handikapporganisationerna och stadsbiblioteket, ska vara ansvariga.

I en särskild bilaga nämner man också kostnadsexempel för översättning till punktskrift och talkassett. För punktskrift är kostnaden 70 kronor per punktskriftssida (en A4 sida blir tre punktskriftssidor, tillkommer gör en krona per kopia). För inläsning på talkassett räknar man med en kostnad på 200 kronor per timmes inläsning och en kopieringskostnad av 15 kronor per timme och kassett.

I det här avseendet finns det kanske anledning att vara kritisk till handikapplanen i Lund, som inte mera utförligt behandlar den nya tekniken. Programmet är också ganska minimalistiskt ur ett tillgänglighetsperspektiv, genom att man bara koncentrerar sig på den information som kommunen riktar till hushållen och exempelvis inte tar upp samhällsengagerade personer med funktionshinder



som behöver ha tillgång till alternativa media för att kunna ta del av offentliga handlingar eller specifik kommunal information.

De övriga huvudkapitlen i handlingsplanen avser kultur, fritid och utbildning samt vård och omsorg, och indirekt berör naturligtvis dessa områden i viktiga avseenden förutsättningarna för att personer med funktionshinder ska kunna bli engagerade medborgare och ta aktiv del i kommunalpolitiken. Det gäller inte minst de områden som handlar om att få tillgång till alternativa media. Det krävs i handikapplanen för Lunds kommun att stadsbiblioteket ska utse en ansvarig för den tekniska utvecklingen angående böcker i anpassad form och att stadsbiblioteket ska inskaffa en dator som synskadade kan använda.

När det gäller Lunds kommuns handikapplan framstår den som förhållandevis framsynt på flera områden, kanske särskilt när det gäller tillgänglighetsfrågor. Till en del kan detta kanske förklaras av att kommunen haft en tillgänglighetskonsult anställd under 2000 på projektbasis. Detta projekt har utvecklats till en tillsvidareanställning i kommunen med placering på stadsarkitektkontoret. Det måste betonas att frågan om tillgång till de lokaler där fullmäktige, nämnder och styrelser håller sina sammanträden i det här avseendet knyts upp i det generella konstaterandet att kommunens offentliga lokaler ska vara tillgängliga för personer med funktionshinder. Som vi sett har man försökt att bryta ner detta mera detaljerat i olika avseenden. Dessutom framhålls i programmet vikten av att man följer tillgänglighetsprinciperna i bygglagsstiftningen, som i viktiga avseenden lyfter fram tillgängligheten för personer med funktionshinder.

## **5.2 Ett landstingsprogram**

Flera landsting har antagit eller är i färd med att utarbeta handikappolitiska program. Någon systematisk informationsinhämtning om hur situationen ser ut i detta avseende har vi inte haft möjlighet att göra. Inte heller har Handikappombudsmannen sammanställt denna information. Som ett exempel på ett förhållandevis väl utvecklat program har vi här valt att presentera det handikappolitiska programmet i Hallands landsting (2000). Programmet baseras på FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning. Det begränsas dock till de områden som landstinget har ett tydligt ansvar för.

Programmet innehåller visioner, övergripande mål samt konkreta åtgärder för nämndernas och förvaltningarnas arbete.

Det slås fast att programmet kontinuerligt kommer att utvärderas och revideras. Det ska därför ses som ett första steg i en process, som på sikt ska leda till ett heltäckande arbetsinstrument för landstinget inom handikappområdet.

Under rubriken "Vi skapar förutsättningarna" har landstingsstyrelsens ordförande Anne Marie Nilsson Brodén och landstingsdirektören Kai Möllefors gjort någon av en programförklaring. De skriver:

Drygt var femte svensk har någon form av funktionsnedsättning. Det innebär att vi nästan alla har någon närstående som mer eller mindre begränsas i sitt vardagsliv. Kanske du själv?

Att skapa förutsättningar för delaktighet och jämställdhet för dessa människor är en stor och viktig uppgift. Genom detta handikappolitiska program markerar landstinget i Halland sitt ansvar för hallänningarna och visar vägen för hur vi vill förbättra livsvillkoren för människor med funktionsnedsättningar.

Det framhålls också att programmet riktar sig till landstingets samtliga verksamhetsområden. Det omfattar både generella åtgärder som syftar till att personer med funktionsnedsättningar ska bli likställda med andra länsinvånare, och individuella åtgärder för att öka förutsättningarna för självständighet och bättre livskvalitet för enskilda. Vägledande principer ska enligt programmet vara "tillgänglighet, självbestämmande, inflytande, delaktighet, helhetssyn och kontinuitet". Programmets syften är att:

- stimulera intresset för handikappfrågor och bidra till att höja ambitionsnivån i landstinget,
- peka på och påskynda angelägna åtgärder,
- fungera som ett hjälpmedel i informations- och utbildningssammanhang, både externt och internt,
- fungera som ett hjälpmedel för nämnders och förvaltningars fortlöpande budgetarbete och verksamhetsplanering,
- öka personalens och förtroendevaldas förståelse för människor med funktionsnedsättningar och leda till ett respektfullt bemötande,
- öka personalens kompetens vad gäller människor med funktionsnedsättningar och deras specifika behov och livsvillkor, och utifrån denna kunskap bidra till en positiv utveckling av attityder gentemot handikappade i samhället,

- bevaka att tillgänglighet, delaktighet och jämlikhet blir möjligt inom de områden landstinget har ett engagemang i genom ett ägandeskap. Detta gäller bland annat kollektivtrafik, utbildning, kultur, turism och näringsliv.

Programmet försöker specificera ansvaret för de olika konkreta åtgärder som formuleras här. Det innehåller sju huvudavsnitt:

1. Ökad medvetenhet.
2. Vård och behandling.
3. Habilitering och rehabilitering.
4. Stöd och service.
5. Tillgänglighet.
6. Utbildning och forskning.
7. Samverkan med handikapporganisationerna.

Noteras ska att skillnaden mellan ett handikappolitiskt program å ena och en handikapplan å den andra är att planen i ett avseende kan anses vara mera kortsiktig och ha en högre grad av specificering, till exempel när det gäller kostnader och budgetering. I ett handikappolitiskt program av den typ som antagits av landstinget Halland förekommer sålunda inte någon kostnadsprecisering, såsom är fallet med Lunds kommuns handikapplan.

I programmet har landstinget Halland inte explicit uttryckt någon programpunkt om att skapa bättre förutsättningar för att öka deltagandet av personer med funktionshinder i det landstingspolitiska arbetet. Man har inte heller i detalj diskuterat tillgängligheten till exempelvis sessionssalar eller sammanträdesrum. I det här avseendet utgår man i stället från huvudprincipen att, som det heter i målsättningar om tillgängligheten:

landstingets lokaler, egna som förhyrda, ska vara tillgängliga och användbara för människor med fysiska skador eller sjukdomar, utvecklingsstörning, syn- eller hörselskador, medicinska sjukdomar eller psykiska störningar.

Bland de övriga målsättningarna kring tillgängligheten, som i olika avseenden påverkar förutsättningarna för människor med funktionshinder att delta som engagerade medborgare i den allmänna debatten eller som politiskt förtroendevalda, finns följande:

Landstingets informationsmaterial och allmänna handlingar ska ges ut i en sådan form att den blir tillgänglig för människor med funktionsnedsättning.

Men också att man framhåller att språk-/talstörda samt hörselskadade och döva ska ges möjlighet att kunna kommunicera med sin omgivning och få information i samhället. Bland de konkreta åtgärder som i det här avseendet speciellt lyfts fram:

- Inventering av landstingets lokaler angående tillgänglighet och behov av handikappanpassning genomförs i samverkan med handikapporganisationerna. Inventeringen ska även avse skyltning.
- Landstingets standard för lokaler anpassas för människor med funktionsnedsättningar.
- Rutiner för ny-, till- och ombyggnader ses över för att säkerställa att handikappaspekten beaktas.
- Tillgänglighetskonsult anställs vid behov.
- Döva/hörselskadade och talskadade kan ringa texttelefon till och från landstingets verksamheter.
- Vid förhyrning av externa lokaler och vid upphandling av extern verksamhet är tillgänglighet ett krav.
- Landstingets inrättningar ska vara rökfria och inte utrustade med allergi/astmaframkallande växter, blommor och material. Landstingets personal ska inte använda starka dofter i sitt arbete.
- Rutiner tas fram för passning av ledar-, service- och signalhund vid besök hos landstingets inrättningar.
- Handikappinformation på landstingets webbsida tas fram. Informationen görs tillgänglig för personer med syn- och hörselnedsättningar, samt för personer med behov att lättläst text.

Vi återger här bara de punkter på konkreta åtgärder i det handikappolitiska programmet som har direkt relevans för tillgänglighet i fråga om det politiska arbetet inom landstingen. Indirekt har också många av de övriga avsnitten i detta program en stor betydelse för att öka deltagandet i samhället för personer med funktionshinder i allmänhet, vilket i sin tur kan leda till ett högre grad av politiskt engagemang både på primär- och sekundär kommunal nivå.

### **5.3 Från program till handling**

Att skriva program eller handlingsplaner är inte det samma som att förverkliga ambitioner. Detta påstående förtjänar att lyftas fram,

trots dess truistiska karaktär. Som allt samhälleligt förändringsarbete sker framstegen ibland sakta, stundom mera accelererande och sprängvis, också på handikappområdet. I dessa sammanhang kan olika programmatiska arbeten få central betydelse för att ge utvecklingen ökad fart och målmedvetenhet.

Skillnaden mellan program och handlingsplan är tämligen tydlig. I handlingsplanen försöker man bryta ned de programmatiska målen till realiserbara åtgärder. Man nöjer sig emellertid inte bara härmed, utan försöker också anvisa de finansiella resurserna och fördela ansvaret. Vad som kanske sällan uppmärksammas i de kommunala programmatiska arbetena är samspelet med den lagstiftning som initieras av regering och riksdag. Ur kommunaldemokratisk synpunkt finns exempelvis i kommunallagens paragraf 9 följande stadgat:

Kungörelse skall anslås på kommunens eller landstingets anslagstavla minst en vecka före sammanträdesdagen.

Kungörelse skall inom samma tid på ett lämpligt sätt också lämnas till varje ledamot och ersättare.

Detta stadgande borde vara tillräckligt för att ange att varje ledamot av fullmäktige får kallelsen på det media som han eller hon kan läsa. Det borde också bli normbildande för hur annan typ av information ges till ledamöter i såväl fullmäktige som i nämnder i kommunerna. Såvitt vi kunnat utröna finns det emellertid inte några rättsfall där kommunens skyldighet att kommunicera kommunala handlingar till förtroendemännen på lämpligt media har fastställts. Inte heller har vi konfronterats med handikappolitiska program, där man i detalj redogör för hur handlingar och kallelser till personer med funktionshinder ska distribueras.

Med detta exempel vill vi visa att det kanske redan i dag existerar lagstiftning som i varje fall till en del tillgodoser tillgängligheten för personer med funktionshinder till vissa arenor som man föreställer sig inte är tillgängliga. Oklarheterna i gällande lagstiftning, som i första hand kanske beror på att några rättsfall inte föreligger, kan ibland innebära att man i program faktiskt slår in redan öppna dörrar.

Det finns många som hävdar att detta många gånger är fallet vid planering av tillgängligheten till och inom byggnader. Vi ska i kommande avsnitt därför närmare granska detta regelverk.

## 6 Om att vara kommunpolitiker med funktionshinder

### 6.1 Från engagerad medborgare till kommunpolitiker

Vägarna till ett politiskt engagemang för personer med funktionshinder är i många avseenden desamma som för andra medborgare. Man talar ibland om en kris ifråga om både legitimitet och politiskt engagemang bland medborgarna, stundom i termer av bristande socialt kapital, stundom i termer av brister i civilsamhället. En gemensam nämnare i dessa sammanhang är ofta svårigheterna att få enskilda medborgare engagerade i frivilliga organisationer, inte minst i de politiska partierna (Rothstein, 1992).

De faktorer som nämnts som hinder för politiskt eller annat samhälleligt engagemang, berör personer med funktionshinder i minst lika hög grad som medborgare i allmänhet. I vissa avseenden påverkar de gruppen handikappade hårdare än andra, bland annat eftersom ett funktionshinder ofta är tidskonsumerande för den som är drabbad. Därför är olika sätt att eliminera problem ifråga om tillgänglighet till information, lokaler och kommunikationer av central betydelse.

Studier har visat att svenskarna i gemen har ett högt deltagande i så kallade frivilliga organisationer. Någon empirisk studie om hur organiserandet är bland personer med funktionshinder finns dock inte. Däremot vet vi att det förekommer diskussioner om svårigheterna att engagera personer i olika handikapporganisationer. I en debatt inom synskaderörelsen hittar vi till exempel följande konstaterande:

Allt färre medlemmar i arbetsför ålder besöker våra möten och andra arrangemang, allt färre synskadade blir medlemmar. Orsakerna till färre deltagare är säkert många: familj, arbete, andra fritidsaktiviteter. Lokalföreningarna bedriver i första hand verksamhet för äldre personer som inte intresserar de yngre. Säkert finns viljan hos föreningarna, men om man inte får medlemmarna att komma tröttnar arrangören (Eriksson, 2001, sid. 15).

I den internationella diskussionen har det ibland förts fram tankar om att handikapp inte är en bra bas för organiseringen av sociala rörelser. Sälunda skriver Scotch (1988) att de handikappade lever spridda och ofta umgås med icke handikappade. De har mycket olika problem och sällan någon gemensam sjukdomsorsak. På grund av sitt handikapp har de också problem med arbete och utbildning. De har ingen gemensam social bakgrund utan kommer

från skilda samhällsklasser. Därför, menar Scotch, är handikapp ofta en inaktuell erfarenhet hos de flesta personer. Detta kan också leda till vad han kallar för rolldistans hos många handikappade. Man vill inte identifiera sig just som handikappad.

Trots vissa svårigheter på det organisatoriska planet, och trots att föreningsliv över huvud taget haft svårigheter under senare år bland annat i kampen i relation till massmedia om människors engagemang, har antalet handikapporganisationer ökat. Sellerberg (1994) framhåller att dagens handikapporganisationer är otvetydiga intressegrupperingar och i sådana kan man förvänta sig ett begränsat engagemang. Hon menar dock att medlemmarna är inte strikt avgränsade i sitt socialpsykologiska medlemskap i dessa organisationer, eftersom medlemskapet handlar om liv och hälsa. Detta gör att handikapporganisationerna inte är avgränsade till att bara driva intressen i traditionell bemärkelse. De är med om att utveckla den sociala identitet som följer i kölvattnet av kronisk sjukdom.

Handikapporganisationerna kan också knytas an till diskursen kring självhjälpsorganisationerna. Denna berör enkelt uttryckt hur personer som befinner sig i samma utsatta situation till följd av sjukdom eller sociala omständigheter kan hjälpa varandra till ett bättre liv. Det mest kända exemplet i det här sammanhanget är hur Anonyma Alkoholister organiserar grupper för att stödja varandra i att leva ett nyktert liv (Larsson & Helleday, 1993). Ambitionen att på olika sätt bistå varandra som medlemmar och strategierna för hur detta ska ske varierar naturligtvis i hög grad mellan de olika handikapporganisationerna. I vissa fall är det hjälpen till andra i samma situation, genom uppsökande verksamhet eller arrangerande av möten, som är det viktigaste målet. För andra organisationer är det i första hand att driva intressefrågor och bevaka att den egna gruppens handikapp tas hänsyn till i skilda – inte minst politiska – sammanhang.

För många personer med funktionshinder blir handikapporganisationerna viktiga sociala arenor, där man får sina första upplevelser av att i organiserad form förverkliga sina strävanden att bli en engagerad medborgare. Inom handikapprörelsen får många unga personer med funktionshinder kanske samma socialisering in i ett samhälleligt engagemang som andra medborgare på motsvarande sätt får i intresseorganisationer som fackföreningsrörelsen, bondekooperationen, företagare- eller hantverksföreningar, hyresgäströrelsen eller bostadskooperationen.

Dessutom innehåller också handikapprörelsen en del verksamheter som kanske snarare hänger samman med fritids- och kulturaktiviteter än med intressekamp. Exempelvis är ofta handikappidrottare anslutna till organisationer som har nära band till olika handikappförbund även om de också kan ses som en del av idrottsrörelsen. Det är därför inte särskilt djärvt att hävda att handikapporganisationerna i vid bemärkelse är inkörssporten för många barnoms- eller ungdomshandikappade till ett bredare socialt engagemang.

För personer som i vuxen ålder drabbas av olycksfall eller sjukdomar som medför funktionshinder är det kanske oftast så att man varit socialt politiskt engagerad innan man blev handikappad. Frågan är då om man till följd av sitt funktionshinder tvingas bort från delaktighet i de samhälleliga sammanhang där man tidigare varit engagerad. Dessvärre är det möjligen så att både tillgänglighet vad gäller lokaler och information sätter gränser för att personer som varit aktiva i olika organisations- och partisammanhang inte kan återuppta detta efter det att man drabbas av ett allvarligt funktionshinder. Möjligen kan det också vara så att bemötandet från tidigare parti- eller föreningskamrater inte är av en sådan karaktär, att den enskilde känner sig välkommen att på samma villkor som dem delta i förenings- eller partilivet. Både den bristande tillgängligheten och det negativa bemötandet har sina rötter i bristande kunskap om handikappfrågor och om mångfaldens möjligheter (jämför SOU 1999:21).

Under decennierna efter andra världskrigets slut växte vård- och rehabiliteringsapparaten kraftigt i stora delar av världen som en följd av framväxten av välfärdssamhället, men också därför att det fanns många som hade drabbats av krigets fasor. I kölvattnet uppstod en missriktad välvilja från många professionella grupper, där patienterna fränkandes sin subjektivitet. Ett begrepp som myntades därvid var "inlärld hjälplöshet" (Seligman, 1974). I opposition mot att bli betraktade som vårdobjekt grundlades under 1980-talet Independent Living-rörelsen i USA, som också kom att sprida sig till andra delar av världen. Kampen för oberoende och rätten att få vara med och ta ansvar vid planeringen av omsorg och rehabilitering blev en viktig inspirationskälla för personer med funktionshinder i strävandena att bli definierade som medborgare i stället för patienter eller omsorgsobjekt. Frågan är emellertid om omgivningen hunnit med i dessa attitydförändringar. Föreställningarna om funktionshindrade som hjälp-



lösa dröjer sig sannolikt fortfarande kvar i många miljöer. Det är kanske dessa attityder som mer än något annat lägger de stora hindren för att personer med funktionshinder ska kunna engageras som medborgare och också få förtroendet att väljas till olika uppdrag i kommuner och landsting och i förlängningen också på nationell och europeisk nivå.

Handikapprörelsens mycket viktiga roll i att engagera personer med funktionshinder ur olika dimensioner har understrukits i skilda sammanhang. Det betonas inte minst i FN:s standardregler, där handikapporganisationerna lyfts fram som centrala hörnstenar i strategien för att tillförsäkra människor med funktionshinder full delaktighet och jämlikhet. Det heter här:

Staterna bör erkänna handikapporganisationernas rätt att representera människor med funktionsnedsättning på riks-, regional och lokal nivå. Staterna bör också erkänna handikapporganisationernas rådgivande roll när det gäller att fatta beslut i handikappfrågor (inledning till regel 18).

I standardreglerna framhålls också att de lokala organisationerna bör utvecklas och stärkas så att de kan påverka frågor på kommunal nivå. Det säger sig självt att de lokala handikapporganisationernas aktivitet och styrka i hög grad är beroende av i vilken grad det finns aktiva medlemmar, som är beredda att engagera sig i dem. Som i allt organisationsliv och i alla sociala rörelser innehåller också organisationsstrukturen för personer med funktionshinder inom sig olika intressen och idéer. I vissa avseenden kan kanske vissa motsättningar inom handikapprörelsen relateras till arten och graden av funktionshinder, men ofta har de kanske sin rot i olika politiska uppfattningar. Dessa kommer kanske inte till tydliga partipolitiska uttryck inom handikapporganisationerna, men de aktualiserar för de flesta sannolikt ett bredare samhälls-engagemang.

Som vi redan inledningsvis konstaterade finns det ingen aktuell studie över hur samverkan mellan handikapporganisationerna och kommunerna fungerar i handikappråden. Sannolikt uppvisar denna samverkan ett brett spektra både i fråga om former och om substans. Vi kan inom ramen för denna studie inte göra någon beskrivning eller analys av de kommunala handikappråden. Det är dock ingen djärv hypotes att föra fram att de i sig skapar en ökad medvetenhet om kommunalpolitikens förutsättningar och former

hos de handikapporganisationer som är representerade i de olika kommunerna.

I det följande ska vi redovisa utdrag ur de intervjuer, som vi haft med personer med funktionshinder som valts till kommunala förtroendemän. Vi har vid intervjuerna också försökt belysa vilken roll det personliga engagemanget i handikapprörelsen haft för att bereda vägen in i kommunalpolitiken.

## **6.2 Intervjuer med politiker med funktionshinder**

I vårt arbete har vi genomfört sex intervjuer med personer med funktionshinder, som är eller har varit engagerade inom kommunalpolitiken. Vi har med avsikt valt personer med olika bakgrund ifråga om ålder, partitillhörighet och kön. Den metod för intervjuerna vi valt är vad man ibland lite slarvigt kallar för kvalitativa intervjuer, och som vi föredrar kalla fokuserade intervjuer (Merton & Kendal, 1967). Det innebär att vi med utgångspunkt från en på förhand uppgjord intervjuguide försökt att fokusera intervjun – eller om man vill samtalet – in mot vissa områden som vi bedömt som viktiga för denna studie. Intervjuerna har vi bandat och senare skrivit ut efter upptagningen. I redovisningen nedan har vi i allt väsentligt följt formuleringarna från intervjupersonerna. Undantag har endast gjorts med hänsyn till vissa redaktionella synpunkter utan några som helst avsteg från innehållet.

I framställningen som följer kommer vi att lyfta fram olika åsikter, erfarenheter och tankegångar som våra intervjupersoner redovisar. Vi låter deras berättelser centreras till vissa teman som vi bedömer viktiga kring problemet hur man kan engagera fler personer med funktionshinder i kommunalpolitiskt arbete. Intervjuerna är genomförda i slutet av 2000 eller i något fall i början av 2001. Fil. mag. Jakob Axelsson vid HAREC, Centrum för handikapp- och rehabiliteringsforskning vid Lunds universitet har genomfört merparten av intervjuarbetet. Jag (Stig Larsson) har varit med i förberedelserna, men i första hand i den efterföljande analysen.

## **6.3 Personerna**

Till skillnad från vad som kanske är vanligt vid redovisning av många intervjumaterial, har vi inte förespeglat personerna någon

form av konfidentiell redovisning. Samtliga sex är som politiker vana vid att våga stå för sina åsikter och har i varierande grad också givit uttryck för dem i olika mediasammanhang. Eftersom våra respondenter sålunda är vana vid att öppet ge uttryck för sina åsikter, kommer vi att i redovisningen att hänvisa till respektive person.

Vi är tämligen övertygade om att en konfidentiell redovisning inte skulle innebära att vi finge fram särskilt annorlunda perspektiv i vår studie. Vi bedömer inte att våra intervjupersoner har haft någonting (vilket man i och för sig skulle kunna tänka sig) att dölja på grund av rädsla att förknippas med en eller annan svaghet. Tvärtom har de beredvilligt delat med sig av sina tankegångar och reflektioner kring de teman som vi aktualiserat.

De sex personerna, som vi intervjuat ska vi i korthet presentera i bokstavsordning efter familjenamn. De är:

**Per-Arne Andersson** är aktiv vänsterpartist sedan slutet av 1980-talet och var dessförinnan aktiv inom Socialdemokraterna sedan de tidiga ungdomsåren. Han är från födseln synskadad med ca 2/10 synskärpa. Han har genomgått gymnasieskolan på ekonomisk linje och några enstaka kurser på universitet. Per-Arne är vald till nämndeman och till skattenämnden. Han har sålunda inga direkta kommunala uppdrag, men är vald till sina förtroendeuppdrag genom stadsdelsfullmäktige i Malmö. Per-Arne är 45 år och arbetar som ombudsman på Synskadades Riksförbund i Skåne. Det var emellertid inte hans handikappolitiska engagemang som var inkörsporten till att han valde att arbeta politiskt. Det var i stället hans uppväxtmiljö och vanorna från hemmet. Båda föräldrarna var socialdemokrater och det var naturligt för honom att gå med i SSU. Per-Arne framhåller att han alltid sett det som tämligen självklart att vara med i föreningslivet oavsett om det gäller handikapprörelsen, fackföreningsrörelsen eller politiken.

**Lillemor Björk**, är socialdemokrat, fullmäktigeledamot och vice ordförande i socialnämnden i Bjuvs kommun. Lillemor är rörelsehindrad och har vid sidan om sitt politiska arbete också varit aktiv i handikapprörelsen. Vi kommer främst att återkomma till Lillemor i samband att vi försöker beskriva en del av förhållandena i Bjuv eftersom denna kommun är tämligen unik – i varje fall i Skåne – med relativt många personer med funktionshinder som ledamöter av kommunalfullmäktige.

**Vilhelm Ekensteen** är en av förgrundsfigurerna inom svensk handikappolitisk debatt (se t.ex. Ekensteen, 1990). Han är socialdemokrat och har suttit i fullmäktige i Lunds kommun under tolv år och dessutom i socialnämnden under längre tid. Denna period är han emellertid inte med i fullmäktige. Han har själv valt att avgå i första hand därför att han fått en rad nationella handikappolitiska uppdrag, bland annat som vice ordförande i De Handikappades Riksförbund, DHR Ville (som han kallas för inom handikapprörelsen) är 60 år och började sitt samhällsengagemang i arbetet inom handikapprörelsen. För cirka 25 år sedan kom han också att engagera sig partipolitiskt. Eftersom han i sitt handikappolitiska engagemang tagit upp breda samhälleliga perspektiv, fann han det naturligt att löpa linan ut och gå med i det parti som han ansåg stod honom närmast. Ville är både rullstolsbunden och svårt synskadad. Detta gör naturligtvis att hans situation ställer högre krav på tillgänglighet än många andras.

**Monika Granholm** är helt blind och 33 år gammal. Hon har varit ledamot för Folkpartiet för socialnämnden i Hörby kommun. Hon blev svårt synskadad i vuxen ålder och var politiskt engagerad innan hon drabbades av sin synskada. Hon var sekreterare i den lokala folkpartiavdelningen. Hon är inte längre partipolitiskt engagerad. Vi ska återkomma till omständigheterna kring hur hon lämnade politiken.

**Gunnar Nilsson** är kommunalråd och ordförande i kommunstyrelsen i Eslövs kommun. Han har haft denna ställning sedan valet 1994. Dessförinnan hade han haft en lång politisk karriär med skilda uppdrag inom partiorganisationen och inom kommunen. Gunnar Nilsson är socialdemokrat. Han har ett funktionshinder genom en hörselskada, vilket innebär att han kontinuerligt måste använda hörapparat.

**Erland Zadig** är folkpartist och 44 år gammal. Erland är stadsfullmäktigeledamot i Malmö men också suppleant i en av stadsdelsfullmäktiges nämnder. Folkpartiet har haft valtekniskt samarbete med Kristdemokraterna i Malmö, varför partiet har hälften av de ordinarie ledamöterna och kd den andra hälften i stadsdelsfullmäktige. Enligt Erland upplever han inte någon reell skillnad mellan att vara ordinarie eller suppleant i detta sammanhang. En stor del av sitt yrkesverksamma liv har Erland ägnat åt att arbeta med handikappfrågor. Bland annat har han varit anställd som handikappidrottskonsulent i Malmö och arbetat som handikappsekreterare i

en kommun i Skåne. Han är nu anställd som tjänsteman på HSO i Skåne, med kontoret i Helsingborg. Under en period var han anställd som ombudsman för Folkpartiet i Skåne. Det innebär att han har en bred förankring inom partiorganisationen, inte bara i Malmö utan också i hela länet. Under sin tid som ombudsman var det i första hand frågorna kring vård och omsorg som var hans ansvarsområde. Trots att Erland är mycket engagerad i handikapp- rörelsen har han många vänner också utanför denna. På sin fritid träffar han i första hand andra personer än de som själva har funktionshinder. Det är inget medvetet val utan en del av det sociala sammanhang, som Erland menar han befinner sig i.

#### 6.4 Tillgänglighet

Ingen av våra intervjupersoner är helt tillfredställd med tillgängligheten till sammanträdesrum, fullmäktigelokal och så vidare i sina respektive kommuner. Medvetenheten om hur andra personer med funktionshinder har det i förhållande till tillgänglighetsproblem har i olika avseenden gjort dem observanta på brister i tillgängligheten, men i flera fall har man också själva konfronterats med bristande tillgänglighet till lokalerna. Erland berättar till exempel:

Jag går inte gärna upp i talarstolen. Jag har faktiskt ingen nytta av att stå där för ingen kan se mig eftersom jag måste sitta i min rullstol. Därför måste jag tala från min bänk. Nu har vi också fått mikrofoner på alla platserna. Därför kan i princip alla sitta, men det är inte särskilt spännande för de övriga som befinner sig i fullmäktigesalen. När jag gör ett inlägg undrar åhörarna var jag sitter. Man hör ju bara rösten som kommer från högtalarna. Det är faktiskt också ett sätt att inte vara delaktig. Själva lösningen med mikrofoner till alla är på många sätt bra, men i vissa fall inte. Det kan faktiskt vara bara att stå framför mötet, att andra visuellt kan uppleva ansiktsmimik, rörelseschema och hur man använder sitt kroppsspråk.

---

Man har gjort en anpassning särskilt för mig. Jag är den ende som har ett eget bord i fullmäktige. Eftersom ersättarna har en egen placering med teaterbänkar bakom fullmäktige i samma sal med trappstegssittning finns det inte någon chans för mig att fungera här. Man har alltså gjort en lösning som i vissa avseenden definitivt är bra. I andra är den inte så lyckad. Jag har till exempel inga kompisar som jag kan sitta och tala med, utan blir lite isolerad. Men det har å andra sidan varit den enda praktiska lösningen som funnits, om man inte ville gå in och göra kraftiga förändringar i lokalen. Det blir också bökigt när jag till exempel ska hoppa in och tjänstgöra i fullmäktige. Det kan

ofta ske mitt under ett sammanträde. Då måste jag rulla in med min rullstol. Det är ganska trångt. Det blir kanske ett avbrott och kan verka störande.

---

Att komma till fullmäktigelokalen är inte heller särskilt enkelt. Det finns en lift, så jag kan komma in från gatuplanet. Jag går in genom en sidoingång som ligger vid restaurangen. Här finns liften ner till källaren där restaurangen ligger och så får jag rulla igenom denna och igenom köket. Sedan får jag ta kökshissen upp till fullmäktigelokalen. Det har hänt någon gång när vi har haft extramöten tidigare eller på andra dagar och då det inte har varit öppet i restaurangen, vilket vållat mig besvär. Då har jag gjort på det sättet att jag har ringt till vaktmästaren uppe i fullmäktigesalen, som ligger i rådhuset. Och i stället har jag tvingats komma dit genom tingsrättens salar, vilket har varit ganska bökigt. Man ska inte heller glömma hur situationen är vid eventuella pauser. När vi har långa möten kan andra gå och ta sig en kolv ute på torget eller något liknande. Det kan förstås inte jag göra utan får i stället be någon annan göra det för mig. Den bristande tillgängligheten gör att man lätt kan hamna lite utanför.

---

Men tillgänglighetsfrågorna är kanske inte det svåraste i fullmäktige, utan det är kanske störst i nämnder eller styrelser. Själv har jag suttit med i fritidsnämnden. Då var det ju ofta så att man skulle ut och titta på hur de olika anläggningarna fungerade. Ibland förlades också mötena i anslutning till dessa. Jag minns hur svårt det var i flera fall, då det vare sig fanns ramper eller hissar. Och de problemen är ingenting som är särskilt speciella för personer som sitter i rullstol. Sak samma gäller ofta för till exempel synskadade eller döva eller hörselskadade. När man förflyttar sammanträden till andra platser än man vanligtvis brukar hålla till, blir det lätt att tillgänglighetsaspekterna glöms bort. Det är inte så att jag menar att inte politikererna ska ut i verkligheten, tvärtom. Med lite eftertanke, tror jag säkert att man i de allra flesta fall också kan lösa problemen med tillgänglighet vid ett enskilt möte.

Wilhelm Ekensteen berättar också om hur han under sina tolv år i fullmäktige i Lund aldrig kunde använda podiet. Talarstolen fungerar helt enkelt inte för rullstolsburna. Lösningar om höj- eller sänkbara talarstolar eller plattformar bakom dessa för att skapa flexibilitet med hänsyn till talarnas längd eller om man sitter i rullstol, har så vitt vi känner till inte etablerats på marknaden.

Wilhelm understryker särskilt svårigheterna med andra sammanträdesrum i kommunala sammanhang, men kanske framför allt i partiarbetet. Han säger:

Andra lokaler förutom fullmäktigesalen varierar starkt när det gäller tillgängligheten. Det har hänt att jag inte har kunnat vara med på

sammanträden, därför att man har förlagt dem till lokaler som inte har varit tillgängliga för rullstolar. När det gäller partimötena är det ju ofta så att man kanske har några få lokaler, som man brukar hålla till i. Men det händer ju titt som tätt att olika arrangemang läggs på andra platser, där man inte har tagit några hänsyn tillgängligheten för personer med funktionshinder.

---

Det är ju ganska klart att det påverkar en som politiker. Har man inte samma möjligheter att delta i partiets politiska aktiviteter som andra är det kanske lätt att man inte blir aktuell för olika uppdrag eller inte kan utveckla det relationer, som andra kan göra. Jag har inte själv spekulerat i vad det betytt för min del, men det har säkert betytt något.

Lokalernas tillgänglighet för skilda grupper av personer med funktionshinder är självklart av grundläggande betydelse för att nå full och lika delaktighet ur ett kommunaldemokratiskt perspektiv. Emellertid framstår det bara genom de få intervjuer som vi här citerat som uppenbart att tillgänglighetsaspekterna är väl så viktiga i det interna partiarbetet. Dessvärre saknas studier kring det politiska arbetet utifrån ett handikappersperspektiv. Att försöka utveckla intressant forskning kring detta tema skulle i viktiga avseenden sannolikt berika förutsättningarna för att delaktighetsaspekterna för personer med funktionshinder aktualiseras inom olika nivåer i det partipolitiska arbetet. Det är till exempel möjligt att analysen av informationsströmmarna ur ett tillgänglighetsperspektiv för många partiorganisationer inte bara skulle kunna öka antalet aktiva personer med funktionshinder, utan också andra grupper med utgångspunkt utifrån ett design för alla-perspektiv.

## **6.5 Tillgängligheten till information**

Våra intervjupersoner kan på olika sätt belysa hur man i varierande grad upplevt svårigheter att ta del av både kommunala handlingar och annan information som är viktig för det politiska arbetet. Wilhelm Ekensteen framhåller till exempel:

Vad det gäller information är det viktigt att inte bara titta på kommunalfullmäktiges sammanträden, utan lika mycket på nämndernas sätt att fungera, men också verksamheterna och förvaltningarna. Men man får inte heller glömma partiföreningarna. I en parlamentarisk demokrati som vår, är det ju de som är grunden för representationen.

---

Jag har ju själv haft lektör, vilket har varit till stor hjälp. Annars före-  
drar jag att få materialet på diskett, så att jag kan få ut det som synte-  
tiskt tal via min dator. I dag borde det vara ganska lätt att se till att vi  
som är synskadade alltid får någon form av elektronisk version av  
handlingar och annan information.

Per-Arne Andersson har själv i olika avseenden upplevt  
svårigheter. Han konstaterar med en underdrift :

Det här med material och sånt är ju inte alltid utformat på bästa sätt,  
varken inom partierna eller i kommunala sammanhang. Det är klart,  
det finns ju så mycket att göra fortfarande. Som synskadad händer  
det ju titt som tätt att man får material som inte finns inläst. Jag har  
själv råkat ut för det. Det vi får i skattenämnderna är i princip en lista  
där det står att vi ska behandla ärendena som gäller personerna 1-92.  
Vi har en skatteordförande som envisas med att skriva denna för  
hand och jag kan banne mig inte läsa vad hon skrivit och jag har talat  
om för henne, men hon vägra att göra något annat. Hon tycker att  
det är det sista hon gör innan hon går på mötet. Det är en situation  
som man inte är precis förtjust i och det blir inte bättre för att man  
inte heller får någon förståelse.

---

Att just få handlingar i sista minuten är för oss synskadade oerhört  
svårt. Även om man som jag ser en del, tar det alltid mycket längre  
tid att försöka läsa det. För de som måste använda sig av det  
syntetiska talet tar det förstås också mycket längre tid, inte minst att  
kunna orientera sig i textmassan. Jag tycker rimligen att man bör ha  
den insikten och att man därför inte i olika nämnder ska sätta i  
system att komma med handlingar precis innan mötena. Antagligen  
skulle det inte spela så stor roll om man i stället valde att lägga  
deadline för handlingarna till mötet några dagar tidigare. Det är en  
fråga om möteskultur.

För synskadade kan tillgängligheten till information bli helt avgö-  
rande för om man kan delta i det politiska arbetet. En av våra  
intervjupersoner, Monika Granholm, fick själv uppleva detta. Hon  
berättar:

När jag blev synskadad satt jag med i socialnämnden i Hörby och var  
också sekreterare i vår lokala partiförening. Det var självklart inte lätt  
att fortsätta med dessa uppgifter. Men jag försökte. Jag ville få  
materialet via diskett eller inläst på band. Jag fick inget gehör alls för  
det. De sa att de skulle titta över det och så där. Till slut inför  
budgeten, då vi fick en tjock bibba papper med siffror reagerade jag  
kraftigare. Då tyckte jag att det var ett så viktigt möte och jag kunde  
inte ta del av informationen som förelåg. Då beslutade jag att skriva  
ett brev till kommunen och avsäga mig uppdraget.

---



Detta uppmärksammades i massmedierna på olika sätt. Då lovade man att jag skulle få materialet inläst. Kommunalsrådet hävdade emellertid att det var för dyrt att göra det. Det var en attityd att handikappade är något man ska akta sig för. De ställer bara krav. Eftersom det hade uppmärksammats i massmedia och mitt parti var en del av majoriteten upplevde man det som extra känsligt. Eftersom vi inte var i opposition skulle jag inte ställa sådana här krav som kunde uppmärksammas i massmedia, var någonting jag fick höra av flera partikamrater.

---

Jag måste betona att det där med att ta fram materialet till mig inte handlade om några administrativa problem. Från tjänstemännen hade jag full förståelse. Men dit till dem delegerade man inte beslutanderätten. Det var ett helt klart politiskt beslut att inte ställa upp med någon form av inläsning eller disketter till mig. Det var som om man var rädd för att jag inte skulle ställa upp på deras linje.

---

Jag har faktiskt också varit med om att man i partiarbetet har avsiktligt lagt möten ute i ett industriområde för att slippa pensionärer (och en som mig som var synskadad). Man behövde bil för att ta sig dit.

---

För just oss synskadade handlar det mycket om att tillgängliggöra materialet på ett annat sätt, det handlar inte bara om sådant som ska behandlas i fullmäktige eller i styrelser. Det gäller ju faktiskt också vanlig samhällsinformation som gör att man känner till sin kommun. I Malmö till exempel, där jag nu bor, går den kommunala informationen ut till alla synskadade som är registrerade i kassetform. Men även i en kommun, där det finns en väldigt liten grupp synskadade, kan man göra det. Det kostar inte särskilt mycket. Om man vill ha engagerade medborgare, måste man göra samhällsinformationen tillgänglig – också för oss som har allvarliga synskador.

Monika Granholms fall är kanske relativt unikt. Men problemet att göra informationen tillgänglig är emellertid generellt. Det är inte helt enkelt – som vi förstätt av de resonemang vi har haft med våra intervjupersoner – att sätta upp enhetliga standarder för hur vanlig text ska konverteras till andra medier. Sannolikt är det antagligen så att brist på empati och ovilja till att finna lösningar är ett större hinder än okunskap och missriktade tekniska applikationer. Möjligheterna att hitta individuella lösningar som är anpassade för den enskildes behov med utgångspunkt från den kultur som råder i en viss nämnd eller i en viss partiorganisation, kan antagligen först bli optimal när det finns en dialog mellan den som använder de tekniska hjälpmedlen och den som ansvarar för den kommunikation som ska konverteras för dessa.

## 6.6 Bemötande

Som tidigare framhållits har frågorna om bemötande av personer med funktionshinder fått en ökad aktualitet i Sverige, bland annat till följd av det utredningsarbete, vars slutbetänkande var *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder* (SOU 1999:21). Här heter det bland annat:

Grunden till dåligt bemötande är att människor med funktionshinder fortfarande ofta betraktas enbart som vård- och omsorgstagare och inte som medborgare med samma rättigheter som andra att röra sig i samhället, ta del av information, göra sin röst hörd, utbilda sig, arbeta, bilda familj. Begreppen vård och omsorg leder inte tankarna till jämlikhet och delaktighet, utan till passivitet och beroende. En omsorgstagares behov anses speciella och kan därför alltid ifrågasättas. Särskilt tydligt blir detta i ekonomiskt kärva tider. Där vård- och omsorgstänkande förekommer hamnar enskilda personer med funktionshinder i underläge, vilket ofta ger en känsla av vanmakt gentemot samhället företrädare (sid. 30).

Monika Granholms exempel där hon krävde tillgång till handlingar på ett media som hon kan handskas med, och att hon förvägras detta, är inte bara en fråga om bristande tillgänglighet. Det är också en fråga om negativt bemötande. Upplevelserna av ett negativt bemötande i kommunalpolitiken har blivit ett tema, som vi inte kunnat undgå i våra intervjuer.

Den bild som växer fram från de få intervjuer som vi gjort är att ju längre tid man är engagerad i kommunalpolitiken, desto större är förutsättningarna för att man ska integreras i det politiska arbetet. Här innebär naturligtvis inte ett negativt bemötande på grund av att man har annorlunda åsikter än en partimotståndare detsamma som ett negativt bemötande ur handikappsynpunkt. Det vore snarare negativt att med hänsyn till sitt handikapp inte bli attackerad på grund av sina åsikter. Wilhelm Ekensteen berättar:

Självklart har man ibland mötts av attityder där man ibland inte upplevts i första hand som politiker utan som handikappad. Men i de allra flesta fall tycker jag att jag har blivit väl bemött i politiken. Jag tycker att jag har blivit respekterad av mina partikamrater för de åsikter jag haft på samma sätt som att mina mottståndare inte lagt vantarna emellan när det gäller att argumentera emot mig. Att bli angripen är ju ett gott tecken på att bli tagen på allvar. På det psykologiska planet tycket jag väl att jag har blivit behandlad som vem som helst, kanske med undantaget av att man ibland har varit nonchalant med den hänsyn som mitt funktionshinder kräver när det gäller tillgänglighet till lokaler och information.

Erland Zadig har likartade upplevelser. Men han framhåller också:

Det finns alltid de som tycker att 'Oh vad du är duktig' och appellerar till att man sitter i rullstol och samtidigt är politiskt aktiv. Det är sådant som får mig att bli förbannad. Jag vill ju inte bli respekterad för att jag sitter i rullstol. Jag vill bli respekterad för mina åsikter och för det jag värnar om eller kämpar för.

---

Jag tycker nu att jag känner så pass många av de aktiva politikerna sen lång tid att de hugger på mig, så det blir ju fajter och diskussioner och ifrågasättanden. Jag har ju varit med en hel del i politiken, så jag tror faktiskt att jag för det mesta blir respekterad just i egenskap av politiker bland de flesta andra i samma ålder. Det är nog snarare vanligt bland de som inte är engagerade politiskt, att kanske mer se på en som någon slags person som ska ha vård och omsorg i stället för att vara en medborgare bland andra.

Våra intervjupersoner reflekterar ibland över hur ett negativt bemötande kan påverka det politiska arbetets förutsättningar. Per-Arne Andersson berättar till exempel så här:

Jag har kanske själv inte mött så mycket av negativt bemötande. Men det beror kanske på mitt funktionshinder. Man ser ju inte direkt på mig att jag är handikappad. Jag talade emellertid med en kille som sitter i tingsrätten som nämndeman och är helt blind. Han berättade när han skulle börja, blev han uppringd av både lagmannen och ordförande i nämndemansföreningen, som undrade om det verkligen var vettigt att han började som nämndeman med hänsyn till sitt handikapp. De försökte övertala honom att avstå. Men nu är detta en ganska envis man, så han stod på sig och fick börja och så vitt jag vet fungerar det alldeles utmärkt.

Flera av våra intervjupersoner tar också upp frågan om föreställningen hos vissa partikamrater eller partimotståndare, att personer med funktionshinder i första hand bör ägna sig åt handikappolitiska frågor. De menar att ett sådant synsätt i förlängningen självklart också är ett negativt bemötande. Det innebär inte att de som vi intervjuat i de flesta fall kanske har upplevt handikappfrågorna som kanske sina viktigaste uppgifter. Men de reagerar mot att man på förhand definieras in i ett hörn, ungefär på samma sätt som kvinnor bara för några decennier sedan ofta klagade på att man i kommunalpolitiska sammanhang bara valdes till poster i skolstyrelser eller socialnämnder.

Det finns också personer med funktionshinder som har ledande ställning i kommunalpolitiken. I Eslöv i Skåne, har man haft två kommunalråd efter varandra som har haft funktionshinder.

Gunnar Nilsson, som är hörselskadad och beroende av hörapparat berättar:

Det enda problem jag har är faktiskt i sociala sammanhang. Tyvärr är det så att många människor inte uppfattar mig som hörselskadad och kanske därför inte talar tillräckligt högt eller tydligt. Därför känner man sig kanske lätt en aning utanför, när det är allmänt ostrukturerat umgänge. På middagar, mottagningar eller andra liknande arrangemang blir det kanske också en likartad situation. För det mesta är det ju inga problem i kommunen, därför att många aktiva i kommunpolitiken vet ju om mitt handikapp och försöker ta hänsyn till detta. Ja, jag tror nog att detta är faktiskt den enda negativa upplevelsen jag har av mitt funktionshinder i kommunalpolitiken.

---

I allmänhet har vi försökt att se till att man har bra akustiska miljöer i Eslöv. Det beror inte på mig, utan vi har eftersträvat att ligga relativt långt framme när det gäller handikappanpassningar generellt sätt. Faktiskt är att innan jag trädde till fanns det också en ett kommunalråd med funktionshinder. Denne, Sven Mattsson, hade en tämligen svår synskada. Trots att vi på relativt kort tid varit två kommunalråd i Eslöv som haft någon form av funktionshinder har vi haft detta oberoende av varandra. Det är inte genom aktivitet i till exempel handikapprörelsen som vi nått våra poster. Jag har i varje fall inte varit aktiv i de sammanhangen. I stället är det genom träget och idogt partipolitiskt arbete, som jag tror att jag fått förtroendet att vara vårt partis främste företrädare i kommunalpolitiken.

---

Trots att vi alltså varit två kommunalråd i Eslöv med funktionshinder, har jag inte träffat på andra från andra platser i Sverige. Det kanske kan tyckas lite konstigt. Visserligen har jag hört att andra ledande politiker i vissa kommuner haft ungefär samma problem som jag har, men jag har inte träffat dem personligt och på så sätt fått det verifierat. Jag kan inte påstå att jag känner mig som en person med funktionshinder som är politiker. Snarare är det väl så att jag känner mig som en politiker som har ett funktionshinder, som i vissa – inte särskilt betydelsefulla – fall ställer till en del problem. Jag tror att det är viktigt att folk i allmänhet känner till att en stor del av befolkningen i vårt land har ett och annat handikapp, men att detta inte behöver vara särskilt hindrande för att delta i politiskt arbete. Självklart förstår jag att det finns många som är förhindrade att arbeta politiskt beroende på bristande tillgänglighet eller för den delen också negativt bemötande på grund av fördomar. Men jag har ju inte stött på dem i någon nämnvärd uppfattning och det är kanske därför jag fått den förtroendepost jag har i dag. I den mån jag kan vara till något stöd för personer med funktionshinder som vill arbeta politiskt, vill jag självklart försöka vara detta.

Graden och arten av funktionshinder har självklart en viktig betydelse för hur man uppfattas och blir bemött. Personer med så kallade dolda handikapp blir ofta bemötta på ett annat sätt än de som har synliga funktionshinder. När vi talar om kända funktionshinder är det inte liktydigt med synliga. Sannolikt är det så att kommunalpolitiker med dolda handikapp i många fall spelar en viktig roll som vägröjare för andra funktionshindrade in i kommunalpolitiken.

När våra intervjupersoner kommenterar bemötande fokuserar de sig i huvudsak på en dimension av detta, men begreppet bemötande är mångdimensionellt. Det berör hur vi som människor beter oss mot varandra och den attityd, inställning eller anda i vilket mötet präglas av. Man skulle också kalla det ett uttryck för en människosyn och vad det innebär för mänskliga möten. Emellertid räcker det inte med denna mera individuella dimension. I Bemötandeutredningen understryks:

Men bemötandet har också andra aspekter. Möten mellan människor sker inte opåverkade av de attityder och värderingar som råder i samhället som helhet. Tvärtom. Synen på personer med funktionshinder såsom den förmedlas i t.ex. lagar och regelverk, den politiska debatten, tillgängligheten i det utbud av varor och tjänster som riktar sig till allmänheten, beredskapen att undanröja hinder för delaktighet och jämlikhet, fördelningen av resurser m.m. påverkar naturligtvis allmänhetens syn på personer med funktionshinder liksom myndigheters och andra offentliga organs inställning (SOU 1999:21, sid. 99).

Slutsatsen som görs är att bemötandet därmed också blir en fråga om rätten till medborgarskap. Det är både det individuella bemötandet och samhällets kollektiva bemötande som utredningen beskriver och analyserar. Det är också därför som flera av de tillgänglighetsfrågor som vi berör i det här arbetet egentligen skulle kunna ses som uttryck för olika bemötandedimensioner.

Även om de politiker med funktionshinder som vi intervjuat i allt väsentligt talar om att de på det individuella planet blivit bemötta utan fördomar och med rimlig respekt bland kamraterna i de olika partiorganisationerna, finns här dock troligen ändå också kvardröjande negativa attityder till funktionshindrade på det strukturella planet. Man kan identifiera en ambivalens i människors attityder till personer med funktionshinder, som kan sägas vara en värdekonflikt mellan en positiv och en negativ inställning (Söder, 1990). Man upplever motstridiga attityder i skillnaderna mellan det personliga bemötandet och hur idéer omsätts i politisk handling.

Ett viktigt uttryck för det senare är ju faktiskt vilka personer man nominerar till politiska förtroendeposter. På samma sätt som kvinnor har krävt "varannan damernas" på valsedlarna till fullmäktigeförsamlingarna, kan personer med funktionshinder ge uttryck för att de borde vara många fler i kommunalpolitiken. Att vara accepterad – också som kandidat till kommunala förtroende poster – på lika villkor är ett uttryck för likvärdigt bemötande. Räknat i lika proportioner som för andra befolkningsgrupper har personer med funktionshinder lång väg innan ett bra bemötande har uppnåtts i de lokala partiorganisationerna.

### **6.7 Handikappfrågorna och det kommunalpolitiska engagemanget**

Våra intervjupersoner har i en del fall startat sitt engagemang i samhälliga frågor i anslutning till handikappolitiskt arbete, medan andra börjat detta direkt genom partirelaterade aktiviteter. Oavsett hur initieringsprocessen till det politiska arbetet tett sig för den enskilde, har samtliga våra intervjupersoner haft de handikappolitiska frågorna som en viktig del av sin egen intressesfär. De har också i varierande grad varit aktiva inom handikapprörelsen.

Under senare år har studiet av frivilligt arbete, eller som det begreppslikt nästan synonymt anges med den tredje sektorn eller den sociala ekonomin, växt kraftigt i vårt land. Studier av svenskt frivilligt arbete visar att engagemanget här tål att jämföras med länder där man har hög aktivitet i de frivilliga organisationerna. Det har varit vanligt att förklara de traditionella stora folkrörelserna som döda och ta det som utgångspunkt för en pessimistisk profetia om frivilligheten i framtiden. Det finns emellertid anledning att varna för allt för snabba slutsatser. De ändringar man ser i medlemsantal och medlemsaktiviteter pekar på att flera av de etablerade organisationerna fortfarande spelar en mycket viktig roll. Det tycks som om frivilligsektorn i sin helhet präglas av förvånansvärt stor stabilitet, där också nya rörelser har svårt att dra till sig stora medlemsskaror (SCB, 1997).

På lång sikt kan man emellertid se klara tendenser till en förstärkning av de delar av frivilligsektorn som organiserar mänskliga aktiviteter (kultur och idrott) och en försvagning av vissa typer av idéinriktade organisationer, kanske främst de politiska partierna. I Sverige har frivilligorganisationernas relationer till staten ofta diskuterats. Under senare tid har emellertid även dess relationer till

marknaden och marknadstänkandet aktualiserats. På idrottsområdet finns till exempel tydliga motsättningar mellan å ena sidan folkrörelsetraditionen och å andra sidan elitidrott med kommersiella förtecken. Men också inom handikapprörelsen finns tendenser till en "marknadfiering", till exempel att man åtar sig uppdrag för utbildning eller konsultverksamhet. Paradoxalt nog tycks denna tendens ske via styrning och påverkan från den offentliga sektorn genom effektivitetskrav via kontrakt och upphandling (Wijkström, 1998).

Kritiker har också gjort gällande att genombrottet för det moderna informationssamhället brukar beskrivas som en företeelse som förstärker en process där frivilligsektorns betydelse som en medierande kraft mellan medborgarna och staten får minskad betydelse. Frivilligsektorns roll som språkrör för medborgarna kommer i ett sådant scenario att minska, medan dess betydelse för att organisera människors självförverkligande får större betydelse menar till exempel Selle och Øymyr (1995). De drar slutsatsen att organisationsväsendet i sin helhet i de skandinaviska länderna går mot en större inåtvändhet och inte längre är förändringsorienterat. Det är därför viktigt att skilja mellan frivilligorganisering som en arena för å ena sidan främjandet av värden och intressen och å andra sidan för självförverkligande genom olika aktiviteter. Emellertid kan dessa båda sidor av frivilligt engagemang rymmas inom en och samma organisation. Socialt inriktade frivilligorganisationer, som till exempel handikappföreningar, rymmer inom sig i allmänhet denna dubbelhet. Det innebär att organisationerna samtidigt kan utföra många tjänster, som till en del kan betalas med skattepengar. Motiven till detta är slutsatsen att frivilligorganisationer kan utföra tjänsterna till lägre kostnader och på annorlunda sätt än till exempel kommunala eller privata verksamheter (Lundström & Svedberg, 1998).

Med ett sådant perspektiv blir handikapporganisationerna i vissa avseenden inte bara representanter för intressen, utan också utförare av vissa viktiga samhällsfunktioner med inriktning mot handikappområdet. Konstruktionen av handikappråd, och därmed också ett explicit erkännande av handikapporganisationerna som företrädare (och ibland utförare av uppdrag) för personer med funktionshinder, gör att handikappråden kanske är naturliga forum för att diskutera frågan om ökat engagemang inom partipolitiken för personer med funktionshinder. Detta har, så vitt vi erfarit, inte skett mer än i undantagsfall.

Däremot förväntas de personer med funktionshinder som engagerat sig i politiken, ofta stå med någon slags "expertis" på handikappfrågor. Wilhelm Ekensteen berättar till exempel:

Jag tror att jag fick ett ganska stort inflytande på handikappolitiken som Socialdemokraterna bedrev under tiden jag satt i fullmäktige. Naturligtvis hade jag erfarenheter av att själv vara funktionshindrad och mitt engagemang i handikapprörelsen gjorde det kanske naturligt att det blev dessa frågor som man i första hand förväntade sig insatser från mig inom. På ett sätt så känns det hedrande. Men det har också sina avigsidor.

---

På det här sättet får man kanske ett allt för stort ansvar. Man blir någon slags sakkunnig med en förväntad expertroll. Det kan leda till att de andra politikerna inte tar sitt ansvar och inte heller bryr sig om att sätta sig in i handikappolitiska frågor. Är man då ensam funktionshindrad blir det en onödigt koncentration på en själv och det känns inte bra.

Per-Arne Andersson berättar om liknande upplevelser i det interna partiarbetet. Risken att bli insorterad i ett speciellt fack som handikappad politiker med endast dessa frågorna för ögonen, upplever han som stor. Han berättar:

Jag vet inte om jag ska kalla det för fördomar. Men jag upplever att man inom partiet har uppfattningen att om man har ett funktionshinder så tycks det bara vara dessa frågor som intresserar en och ingenting annat. Så snart det kommer någonting om handikappolitik upp, då vänder man sig till mig och vill ha mina synpunkter. Jag arbetar ju med handikappfrågor på mitt arbete på Synskadades Riksförbund, men jag vill inte bli instoppad i ett fack, utan har stort intresse för de flesta politiska frågor. Den här upplevelsen av att bli lite instoppad i ett fack hade jag också, när jag var aktiv i Socialdemokraterna.

---

Jag tycker också att det är lite grann vårt eget fel att vi hamnar i en sådan här position. I vårt förbund säger vi ofta att experter på synskadefrågor är de synskadade själva. Och så är det ju på ett sätt. Men vi vill ju gärna att alla ska engagera sig i dessa frågor, inte minst när det gäller tillgänglighet och bemötande, så därför kanske vi själva motarbetar andras engagemang på något sätt.

Relationerna mellan de kommunala organen och handikapprörelsen tar sig konkreta uttryck i de kommunala handikappråden. Såvitt vi har kunnat inhämta är kvaliteten och arten av det arbete som utförs i handikappråden mycket varierande. Erland Zadig, som i sin egenskap av tjänsteman på HSO Skåne erhåller före-



dragningslistor för kännedom från i stort sett alla handikappråd i länet, berättar:

Min erfarenhet både som medlem av rådet och som tjänsteman på HSO ger vid handen att skillnaderna mellan de olika råden är högst påtagliga. Det innebär också att de på skilda sätt kan verka som någon slags inkörsport till politiken. I vissa fall innebär det säkert ett lyft för många av de funktionshindrade representanterna, i andra fall kanske det kan verka avskräckande.

---

I de flesta handikappråd finns det ett antal representanter för politikerna i kommunen. Ibland är det socialnämndens ordförande, ibland vice ordförande i kommunstyrelsen som är dess ordförande. Dessutom brukar det finnas ett antal representanter kanske en fyra-fem från olika nämnder. Men det handlar också om att försöka få en hyfsad proportionell fördelning mellan majoritet och opposition. Det blir ju de politiska partierna som får slåss om det är ordinarie eller suppleanter, om det är de reagerande eller oppositionen som ska vara med i den ena eller den andra utsträckningen. Handikapprörelsen erbjuder ett antal fasta platser, ofta fem till antalet. Sedan är det olika företrädare för de olika organisationerna med. I dag är alla stora handikappförbund, utan de synskadade, med i HSO. Och ibland är det därför som HSO som paraplyorganisation är med vid fördelningen av platser bland handikapporganisationerna.

---

Ofta fungerar handikappråden bara som något slags samarbetsorgan. Man avrapporterar vad som har hänt inom olika områden och handikapporganisationernas representanter ger sina synpunkter. Det verkar inte vara särskilt förpliktigande och många gånger händer inget mer än detta så kallade samråd. Det kan i värsta fall fungera på sådant sätt att de kommunala representanterna genom rådet upplevt att man informerat handikapporganisationerna och att detta är en tillräcklig åtgärd både för att vidareföra information och för att ha inhämtat synpunkter från personer med funktionshinder.

---

I vissa kommuner, till exempel Lund, har man handikappråd som emellertid arbetar mycket strukturerat. Man har kanske ett arbetsutskott som förbereder ärendena och i detta ingår både representanter för handikapporganisationerna och politiska företrädare. I processen kanske också ingår att komma med förslag på vilka åtgärder som ska prioriteras i en särskild turordning, hur tidsramarna ska anges och vem som ska bära ansvaret för genomförande av exempelvis olika tillgänglighetsåtgärder. När det fungerar som bäst kan också handikappråden skriva till olika förvaltningar och uppmärksamma dem på problem som bör åtgärdas. I de flesta fall sker nog inte detta. Man gömmer sig bakom draperier och säger att det där kan vi ju ändå inte påverka. Om det fungerar så illa blir kanske handikappråden mer

som avskräckande exempel än som inspiration för personer med funktionshinder att börja arbeta politiskt i kommunerna.

I Monika Granholms fall kunde vi konstatera att det kommunalpolitiska engagemanget inte kunde fullföljas beroende på bristande tillgänglighet och möjlighet att få ta del av informationen. För henne blev det emellertid naturligt att efteråt också engagera sig i handikapprörelsen. Hon berättar:

Jag hade inte något specialintresse inom politiken innan jag blev handikappad. Men nu – i synnerhet efter mina negativa erfarenheter – har jag känt det viktigt att engagera mig i de handikappolitiska frågorna. Det har varit naturligt för mig att känna mitt ansvar för att andra personer inte ska hamna i samma situation som jag gjorde. Det handlar så mycket om att motarbeta det negativa bemötandet. Det är en fråga om attityder och värderingar, men också om kunskap och förmåga till empati. I det avseendet tror jag mer på att verka inom handikapporganisationerna än inom kommunalpolitiken. Men det är en upplevelse i dag, som jag mycket väl kanske har anledning att ändra i framtiden.

Handikapporganisationernas betydelse för personer med funktionshinder är mångfacetterad. De spelar säkert för många en väldigt stor roll i att få den enskilde engagerad i samhälliga frågor. Man kan emellertid inte utesluta att det för vissa andra kan innebära någon form av reduktionism på så sätt att man avskärmar sig från allmänna intressen och i stället helt och hållet inriktar sig på den handikappolitiska agendan. Några sådana exempel har vi dock inte stött på. Tvärtom tycks det som om handikapprörelsen både kan fungera som ett incitament till en ingång i politiken, men också som en väg att bibehålla engagemanget i samhälliga frågor i allmänhet och handikappolitiska frågor i synnerhet även efter kommunalpolitisk verksamhet.

## **7 Genomförande- och kostnadsperspektiv**

### **7.1 Byggnadsanpassningar**

Att försöka göra en mera detaljerad kostnadsberäkning av anpassningar av byggnader och lokaler i landets kommuner och landsting, för att göra det möjligt för personer med funktionshinder att delta som politiker eller engagerade medborgare, låter sig inte enkelt göras. För det första har, som framgår av Handikappombudsmannens enkät till kommunerna, de flesta kommuner i dag

gjort de nödvändiga förändringarna för att göra fullmäktigelokaler tillgängliga för personer med funktionshinder. I vilken utsträckning andra sammanträdeslokaler för nämnder eller styrelser är anpassade för personer med funktionshinder saknar vi närmare kännedom om (se dock resultaten från vår enkät i Skåne).

För det andra gäller det vilken ambitionsnivå man har när det gäller att skapa tillgänglighet. Man kan till exempel göra väldigt enkla anpassningar med ramper för rullstolar, och med det anse att man har gjort en tillräcklig handikappanpassning, när man inte gjort några nödvändiga justeringar för till exempel döva eller synskadade personer. För det tredje kräver ett realiserande av lika förutsättningar för deltagandet i den kommunala politiken för personer med funktionshinder i själva verket att också andra lokaler än de kommunala, där man till exempel arrangerar partimöten eller olika opinionsyttringar också har tillgänglighet för personer med funktionshinder. För det fjärde – och det är ofta förbisett vid kostnadsberäkningarna – måste man ta i beaktande de intäkter som den ökade tillgängligheten medför.

Miljödepartementet har genom regeringsbeslut uppdragit åt Boverket (2000) att bland annat utarbeta förslag till de föreskrifter som behövs för tillämpningen av Plan- och byggtredningens föreslagna förändringar i PBL, när det gäller åtgärder för att förbättra tillgängligheten i sådana lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser, och att förtydliga de krav på tillgänglighet som redan nu finns i PBL när det gäller nybyggnad och ändring av allmänna platser. I anslutning till detta uppdrag har regeringen också önskat en första redovisning av kostnadskonsekvenserna för förslagen, beräknade för staten, kommunerna, landstingen samt för den privata sektorn. Vi ska i det följande återge de slutsatser som Boverket kommit fram till i sin utredning och som man redovisat för regeringen. Dessa är:

- Åtgärder för att öka tillgängligheten i samhället har såväl en kostnads- som en intäktssida. Boverket anser att det är av största vikt att båda sidorna beaktas så att den bästa möjliga samhällsekonomiska lösningen kan erhållas.
- Under den kommande tioårsperioden bedömer Boverket att det är sannolikt att investeringskostnaderna för att undanröja enkelt åtgärdade hinder mot tillgängligheten till och i sådana lokaler dit allmänheten har tillträde samt på allmänna platser, per år och aktör kommer att fördelas på i storleksordningen

240 miljarder kronor för primärkommunerna, 210 miljarder kronor för den privata sektor, 20 miljarder kronor för staten och 30 miljarder kronor för landstingen.

- Om de olika aktörerna initialt lägger ner resurser för att ta fram en systematisk och långsiktig åtgärdsplan kan flertalet insatser genomföras i samband med ordinarie underhåll och investeringar. Kostnaderna kan då komma att bli upp till 50 procent lägre, alltså i gynnsammaste fall i storleksordningen 120 miljarder kronor för primärkommuner, 105 miljarder kronor för den privata sektorn, 10 miljarder kronor för staten och 15 miljarder kronor för landstingen per år. Boverket har i kostnadsberäkningarna inte tagit hänsyn till eventuella undantagsmöjligheter som aviserats i regeringsuppdraget. Detta kan ha medfört en viss överskattning av kostnaderna.
- För att kunna nå mer precision i kostnadsberäkningarna behöver Boverket göra mycket mer djupgående inventeringar och analyser på kommunnivå. Sådana analyser skulle med fördel kunna utföras i nära samarbete med ett antal utvalda och intresserade kommuner, som genom inventeringsarbetet i sig också skulle få en skjuts framåt i sitt eget tillgänglighetsarbete och i arbetet med sina egna tillgänglighetsplaner. För att kunna utföra ett sådant initierings-/inventeringsarbete i exempelvis 30 statistiskt väl utvalda kommuner behöver Boverket ett tillskott på 2,5 miljoner kronor för arbetet som bör göras under hösten 2000 för att kunna nyttiggöras i slutredovisningen av uppdraget.
- För den viktiga attitydförändringen i samhället – full delaktighet för alla – är det av största vikt att tillgänglighetsarbetet fortskrider i samförstånd mellan olika parter och att valda lösningar är väl genomtänkta och berikar – inte förvanskar – publika miljöer.

I det aktuella uppdraget kommenterar Boverket begreppsmässigt tillgängligheten ”i sådana lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser”. Även andra begrepp (till exempel *publika lokaler* och *allmänna lokaler*) med språkligt sett samma betydelse förekommer i uppdraget. Boverket poängterar också att man anser att uppdraget avser alla allmänna lokaler och att det också gäller tillgängligheten till de allmänna lokalerna. Utgångspunkten för denna första redovisning av kostnadskonsekvenserna av Boverket är också begreppet *enkelt åtgärdade hinder*. Som bakgrund till och

underlag för arbetet har Boverkets förra rapport om tillgängligheten i den offentliga miljön (1996:8) tjänat. I denna kartlades aktuella hinder för tillgängligheten i den offentliga miljön. Dessutom presenterades ett förslag till åtgärdsnivåer med utgångspunkt i åtgärdernas komplexitet och styckkostnad.

## 7.2 Boverkets kostnads- och intäktsresonemang

Boverket betonar att utöver den rent företagsekonomiska investeringskalkylen ska tillgänglighetsskapande insatser bedömas ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Tillgänglighetsåtgärder kan betraktas som en så kallad kollektiv nytthet. Det innebär att det är en vara eller tjänst som kan konsumeras av en individ utan att det utestänger andra från att konsumera den. Boverket tar ett exempel. Om man monterar en dörröppnare så kan flera individer använda denna oberoende av varandra. Den blir sålunda till nytta inte bara för den som har ett funktionshinder utan även för många andra. För kollektiva nyttheter gäller att de kan konsumeras utan att man betalar för varan, eftersom man inte kan utestänga den som inte betalar från att nyttja till exempel dörröppnaren. Detta medför att det blir svårt att uppnå företagsekonomisk lönsamhet, och tjänsterna/varorna kommer troligtvis inte att produceras på en fri marknad. Det framhålls också i Boverkets rapport att en komplett samhällsekonomisk analys av intäkter och utgifter är en stor forskningsuppgift.

På det kommunalekonomiska området har Boverket i sin rapport ett belysande exempel från Kalmar. Kommunen undersökte hur stora besparingarna kan bli på andra områden om de ökar utgifterna för bostadsanpassning. De fann att en ökad utgift på 5 miljoner kronor leder till en besparing på 130 miljoner kronor. Dessa uppgifter kan inte direkt överföras till ett resonemang om tillgänglighet och samhällsekonomi men är belysande för den potential som finns, menar Boverket. För den enskilde näringsidkaren kan, skriver Boverket, en investering i ökad tillgänglighet löna sig bland annat genom att kundunderlaget breddas. Om fler människor får tillgång till lokalen ökar intäkterna och därmed sannolikt även vinsten. En investering i tillgänglighet kan därför vara en konkurrensfördel.

En annan aspekt gällande kostnaderna är att många av de nödvändiga tillgänglighetsskapande åtgärderna är orsakade av "underlåtenheter i byggprocessen" (citat ur Plan- och byggutredningens

delbetänkande, SOU 1994:36). Brister i byggnadsverk byggda eller ändrade efter det att krav på att byggnader ska vara tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga infördes i den svenska lagstiftningen borde rimligtvis redovisas separat, eftersom bristande underhåll inte alls bör tas med, menar Boverket.

Boverkets uppskattning av kostnaderna för olika åtgärder är baserade på styckkostnader som används för att beräkna kostnaden för ökad tillgänglighet i riket avseende investeringar vid nyinstallation. Om i stället tillgängligheten ökas successivt under en längre tidsperiod kan de flesta åtgärderna genomföras i samband med andra nödvändiga investerings- eller underhållsåtgärder. Merkostnaden blir då relativt lägre än vid renodlade nyinvesteringar. De beräkningar Boverket låtit genomföra pekar på att ett genomförande med denna senare metod kan sänka kostnaderna med mellan 20 och 50 procent. För att uppnå en stor kostnadsreduktion krävs en noggrann långsiktig och systematisk planering av åtgärderna, så att de i huvudsak kan genomföras i samband med andra ordinarie underhålls- och investeringsåtgärder, framhåller Boverket. Det ska framhållas att de betydande kostnaderna för kommunerna i Boverkets kalkyl hänger samman med att man utgår från att den absoluta majoriteten av den allmänna platsmarken ägs av primärkommunerna. Man anger också med hänvisning till SCB att de publika lokalerna *ytmässigt* fördelar sig på följande sätt: 9,5 procent tillhör staten, 12,7 procent tillhör landsingen, 35 procent tillhör primärkommunerna och 42,8 procent tillhör övriga, det vill säga organisationer och privata ägare. Enligt uppgifter som Boverket har fått sig tillhanda ägs cirka 80 procent av *antalet* publika lokaler av privata ägare.

Eftersom många organisationer, inte minst de politiska partierna, ofta – som vi tidigare framhållit – håller sina möten och aktiviteter i privata lokaler är det viktigt att också dessa är tillgängliga för personer med funktionshinder. Kommunerna kan emellertid också agera pådrivare av tillgängligheten i privata lokaler, inte minst genom att beakta denna aspekt vid upphandling eller förhyrning.

### 7.3 Att kunna bli informerad

En av de viktigaste grunderna i den svenska demokratin – både på riks- och på lokalplanet – är rätten att få ta del av allmänna handlingar. Denna rättighet regleras i tryckfrihetsförordningen liksom

formerna för utlämnandet av handlingarna. En myndighet är skyldig att på begäran lämna ut handlingar. Däremot innebär inte reglerna någon skyldighet att till exempel tillhandahålla handlingen i ett format, som gör det möjligt för en person med till exempel synskada att få handlingen inläst eller tillgänglig i form av punktskrift. Myndigheternas serviceskyldighet regleras i förvaltningslagen 4 §, vars lydelse är:

Varje myndighet skall lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndigheternas verksamhetsområde. Hjälpen skall lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet.

I vissa speciallagar som till exempel socialtjänstlagen, hälso- och sjukvårdslagen och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) framhålls myndigheternas ansvar för att tillhandahålla samhällsinformation till personer med funktionshinder. Emellertid tycks, som exempelvis framhålls av den så kallade Bemötandeutredningen (SOU 1999:21), det uppenbart att det finns en mycket varierande grad av ambitionsnivå hos skilda myndigheter. Här refereras också till ett regeringsbeslut från 1992, som avsåg en begäran från en synskadad person att få tillgång till en sammanställning av remissvaren till 1989 års handikappsutredning inläst. Regeringen konstaterade därvid att bestämmelserna om tillhandahållandet av allmänna handlingar inte medför någon skyldighet för myndighet att framställa en ny handling genom att till exempel låta läsa in den på band eller på annat sätt anpassa handlingen för person med funktionshinder. Man gjorde sålunda en förhållandevis snäv tolkning av 4 § i förvaltningslagen i fråga om tillgängligheten för funktionshindrade att få ta del av allmänna handlingar i ett tillgängligt format.

Redan handikapputredningen ansåg det nödvändigt att göra ett förtydligande av förvaltningslagens bestämmelser. I sitt slutbetänkande *Ett samhälle för alla* (SOU 1992:52) föreslog utredningen ett tillägg i 4 § förvaltningslagen med innebörden att myndigheten ska se till att personer som har fysiska, psykiska eller som av andra skäl möter svårigheter att få tillgång till upplysningar och uppgifter ur allmänna handlingar, får den hjälp de behöver med detta. I Bemötandeutredningen framhålls att det måste vara rimligt att tydligt reglera myndigheternas skyldighet att lämna ut allmänna handlingar på ett sätt som gör det möjligt för personer med

funktionshinder att reellt få tillgång till nödvändig samhällsinformation bland annat ur ett demokratiperspektiv. Demokratiutredningen (SOU 2001:3) har haft till uppgift att bland annat analysera den nya informations- och kommunikationstekniken ur ett demokratiskt perspektiv. Bemötandeutredningen föreslog därför att denna också borde få i uppgift att se över reglerna för att göra allmänna handlingar tillgängliga för personer med funktionshinder.

Genom informations- och kommunikationsteknikens förnyelse är nästan varje nyproducerad offentlig handling inte bara en handling i pappersformat, utan också producerad på elektronisk väg och lagrad i en databas eller i varje fall i en dator på någon myndighet eller, vilket är viktigare i det här sammanhanget, på något av kommunens olika förvaltningar. Det har dessutom blivit allt vanligare att kommunerna använder sig av hemsidor för att göra viktiga kommunala handlingar kända för en bredare allmänhet. Utvecklingen inom informations- och kommunikationstekniken har medfört avsevärt förbättrade förutsättningar att öka förutsättningarna för personer med funktionsnedsättningar i fråga om till exempel syn och hörsel att kunna få del av exempelvis allmänna handlingar. Det måste emellertid betonas att det faktum att merparten av de nyproducerade offentliga handlingarna finns tillgängligt via elektroniska media inte automatiskt innebär att de också är tillgängliga för alla synskadade. Även om det i dag finns tämligen väl utvecklade tekniker för att få ut information både som syntetiskt tal eller som punktskrift, krävs det i allmänhet en relativt omfattande datorutbildning för att utan problem hantera denna transformeringsprocess. Dessutom är det långt ifrån alla synskadade som har tillgång till de datortekniska hjälpmedel som är erforderliga för denna process. I synnerhet de som blivit synskadade upp i åldrarna saknar över huvud taget sådana hjälpmedel. De olika mjukvarulösningar som i dag finns för exempelvis förstorad text eller för syntetiskt tal för att göra Internet tillgängligt för synskadade, lider dessutom av många brister och kan lätt komma i konflikt med de olika design- och andra tekniska lösningar, som skilda kommuner använder för sina hemsidor. Det återstår sålunda mycket att göra ifråga om standardiserings- och utvecklingsarbete för att utveckla Internet till att i ökad grad bli tillgängligt för exempelvis synskadade.



#### **7.4 Tillgänglighet till informationsflödet i praktiska termer**

I det följande avsnittet ska vi belysa en del praktiska arrangemang som man kan använda för att underlätta för i första hand synskadade att få tillgång till främst kommunala handlingar som förtroendemän. Vad som sägs här har också i vissa avseenden tillämplighet för personer som bara är engagerade medborgare och som därför av olika anledningar önskar tillgång till kommunala handlingar. Vår utgångspunkt är att någon form av tvingande regel gör att synskadade ska ha rätt att få ut allmänna handlingar i ett format som är tillgängligt. Oaktat om detta löses kan en del av de tämligen enkla åtgärder som vi här föreslår omedelbart realiserars.

Utvecklingen inom informationstekniken går mycket snabbt, också när det gäller möjligheterna att använda sig av den för att öka tillgängligheten för synskadade. Till exempel är det kanske rimligare att e-posta ut de kommunala handlingarna till förtroendemän med synhandikapp, vilka de senare kan tillgodogöra sig genom det syntetiska talet, än att skicka ut handlingarna med vanlig postgång. För vissa andra personer är det kanske ogörligt att hantera program för konvertering av elektroniska data till syntetiskt tal eller punktskrift, varför det är nödvändigt med någon form av lektörshjälp.

Kostnaderna för detta stöd är i det närmaste försumbara, såvida inte antalet förtroendevalda med synhandikapp är högt och kommunen mycket liten. Ett sådant scenario är närmast av teoretisk karaktär.

Betydligt besvärligare är det kanske ur kostnadssynpunkt att göra alla kommunala handlingar tillgängliga. Men eftersom merparten av de senare årens kommunala handlingar i allmänhet finns i elektronisk form, kan de sannolikt med relativt enkla åtgärder göras tillgängliga i syntetiskt tal eller punktskrift. I varje kommun borde rimligen finnas tillgång till en persondator, som är försedd med de mjukvaror och hårdvaror som är nödvändiga för konverteringsprocessen, ungefär på samma sätt som talböcker i dag finns tillgängliga på biblioteken.

Prevalensen av synskador ökar kraftigt i de högre åldrarna. Dagens pensionärer är i allmänhet inte tillvanda att använda datorer, långt mindre datortekniska hjälpmedel. Emellertid börjar antalet pensionärer som har datorvana öka ganska drastiskt och kommer inom ett fåtal år att bli ganska högt. I det här sammanhanget ska kanske också nämnas att den traditionella talboken baserad på

ljudkassetter är i färd med att ersättas av det så kallade Daisy-systemet (som både finns för datorer och separata uppspelare), som baserar sig på cd-romteknik. Kostnaden för programvara och hårdvara för detta (till exempel en skanner och en punktskriftsskärm) rör sig om cirka 50 000 kronor.

Ur ett informationsperspektiv ska också noteras att landets kommuner i ökad utsträckning skaffar sig egna hemsidor. Det är rimligt att man därvid ställer krav på att dessa också blir tillgängliga för personer som använder sig av syntetiskt tal och/eller olika former av förstoringsprogram. Principen om att man redan tidigt i processen ska försäkra sig om tillgängligheten för att bespara onödiga kostnader som man kanske i efterhand åsamkas, gäller här på i princip samma sätt som för anpassning av byggnader. Det är viktigt att redan på ett tidigt stadium försäkra sig om att tillgänglighetsaspekterna är beaktade. Kostnaderna härför är svåra att bedöma. Det finns en rad olika konsultföretag som tillhandahåller dessa tjänster, men i vilken utsträckning de enskilda kommunerna behöver anlita externa konsulter för att öka tillgängligheten för funktionshindrade (främst synskadade, men också till exempel dyslektiker) är en fråga om samspel mellan kompetensen hos kommunens webbansvarige och omfattningen av denna satsning.

Sammanfattningsvis bedömer vi kostnaderna för att öka tillgängligheten till kommunala handlingar för synskadade förtroendemän som näst intill negligerbara. Däremot behövs vissa basinvesteringar i de kommuner som hittills inte införskaffat datorer som är anpassade för synskadade för allmänt bruk i till exempel biblioteket. Detta kan kanske röra sig om 50 000 kronor per dator som ska anpassas. En kvalitetsssäkring av webbsidan med hänsyn tillgängligheten bör rimligen vara en självklarhet för de kommuner som skaffar sig hemsidor. De kommuner som ger ut egna tidningar bör kunna tillhandahålla en ljudversion av dessa. Inläsningskostnaden är cirka 200 kronor per timme (i de flesta fall räcker detta för en kommundidning) och 15 kronor per kopia. Denna kostnad är också närmast försumbar.

Med dagens teknik handlar det knappast om stora kostnader för att göra vissa allmänna handlingar tillgängliga för en person som är synskadad. I de flesta fall kanske det räcker med att tillhandahålla det efterfrågade dokumentet per e-post. Vi tror dessutom att det är viktigt att fundera över om det inte finns åtskilliga poänger att vinna med att göra informationen lättillgängligare för synskadade ur ett design för alla-perspektiv. Det är kanske dags att sluta tala om att kungöra sammanträden eller andra formalia på kommunens

anslagstavla. Alla medborgare är kanske i dag bättre betjänta av att kommunen i stället föreskrivs att offentliggöra formalia på sin hemsida. En tvingande regel om att kommunerna ska ha hemsida och att dessa formaliseras som informationsmedel i kommunalagen, tror vi skulle vara eftersträvansvärt både för synskadade och för kommunmedborgarna i allmänhet.

## 7.5 Färdtjänsten

Hur färdtjänsten är ordnad bestämmer för många de praktiska förutsättningarna för att kunna delta i olika arrangemang utanför hemmet. Detta gäller förstås också för politiska sammankomster eller föreningsmöten, för att inte tala om olika typer av politiska möten som man ska delta i som förtroendevald. Därför spelar färdtjänsten en central roll för att personer med funktionsnedsättningar ska kunna uppnå full och lika delaktighet på den kommunalpolitiska arenan.

Sedan 1998 har reglerna för färdtjänsten ändrats. Från att tidigare ha reglerats som så kallat bistånd inom socialtjänsten, betraktas färdtjänst numera i första hand som en transportform. De nya reglerna presenterades i proposition 1996/97:115, och dessa innebär att varje kommun ansvarar för att färdtjänst anordnas i kommunen. Om kommunen, landstinget och trafikhuvudmannen i länet är överens, kan kommunernas uppgifter beträffande färdtjänst och riksfärdtjänst överlåtas till trafikhuvudmannen. Detta kan ske även i de fall då denne är ett av kommuner och landsting helägt dotterbolag. Kommunerna ska årligen anta trafikförsörjningsplaner för färdtjänst och riksfärdtjänst. Om en kommun har överlåtit uppgifterna angående färdtjänst och riksfärdtjänst till trafikhuvudmannen, ska denna trafikförsörjningsplan även omfatta dessa slag av resor.

Avsikten med de nya reglerna, som bland annat tagit sig uttryck i att riksdagen fattat beslut om en särskild lag om färdtjänst, har i första hand syftat till att dels åstadkomma en bättre samordning mellan kollektivtrafiken och färdtjänsten, dels försöka få ned kostnaderna för färdtjänsten. Strävan att göra kollektivtrafiken mera tillgänglig för personer med funktionshinder innebär också i förlängningen möjligheter att minska kostnaderna för resor med taxi eller specialfordon.

**Tabell 12.** Antal personer och antal per 1 000 av befolkningen med färdtjänstillstånd den 31 december 1999 fördelade efter ålder och kön, hela riket

Ålder	Personer med färdtjänstillstånd			Antal per 1000 av befolkningen		
	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt
-19 å	4 934	5 861	10 795	4	6	5
20-44 å	11 498	12 424	23 923	8	9	8
45-64 å	17 520	25 385	42 905	16	23	19
65-79 å	39 657	78 843	118 500	80	131	108
80- å	54 128	154 939	209 067	355	546	479
<b>Totalt*</b>	<b>127 128</b>	<b>277 453</b>	<b>405 190</b>	<b>29</b>	<b>62</b>	<b>46</b>

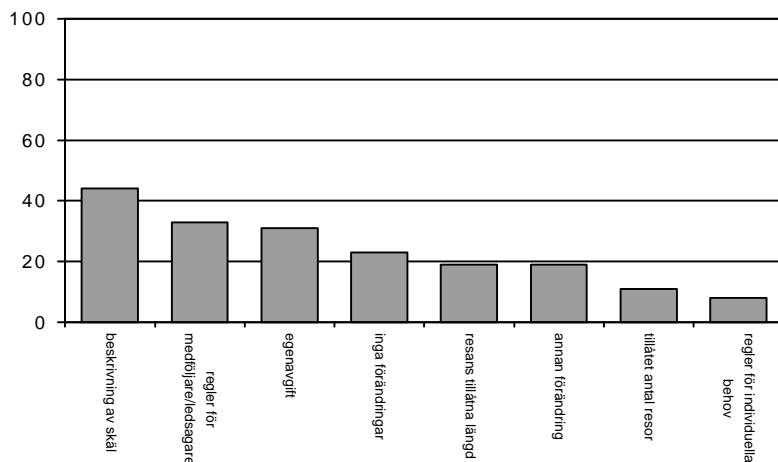
*Källa:* Statens Institut för Kommunikationsanalys, 2000.

\* Notera att uppgifter om antalet personer som erhållit kommunalt färdtjänstillstånd i Hultsfred, Emmaboda, Bräcke, Norsjö samt Kalix avser 1998. Mörbylångas och Kristinehamns uppgifter avser 1997.

Av tabell 12 framgår att över hälften av dem som innehar färdtjänstillstånd är över 80 år gamla. Det utfärdas mer än dubbelt så många färdtjänstbevis åt kvinnor, vilket till stor del är en naturlig följd av att män har kortare medellivslängd än kvinnor.

Sedan den 1 januari 1998 har drygt 75 procent av kommunerna genomfört en eller flera förändringar i det kommunala regelverket för färdtjänst (Vägverket, 2000). Förändringarna kan delas in i åtta olika grupper vilket framgår av diagram 1.

**Diagram 1.** Förändringar som genomförts i regelverket sedan den 1 januari 1998 (färdtjänst)

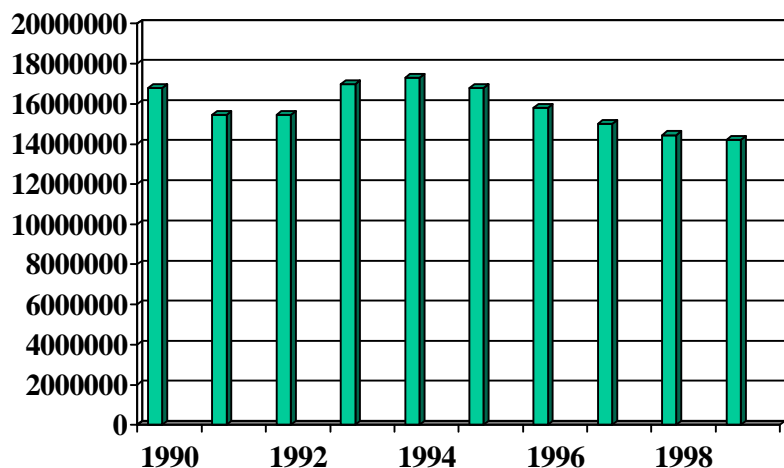


*Källa:* Vägverket 2000:13

Som framgår av diagram 1 är den vanligaste förändringen att man ändrat skälen till att bevilja färdtjänst; 44 procent av kommunerna har gjort någon förändring av skälen att bevilja färdtjänst och av dessa rör det sig nästan uteslutande om en mera restriktiv hållning. Förändringarna från sociallagstiftningen till den nya färdtjänstlagen upplevs av många som mer restriktiv (Vägverket, 2000). Värt att notera är att färdtjänstlagen ger kommunerna rätt att antalsbegränsa antalet resor, vilket är ett sätt för kommunen att hålla nere kostnaderna. Erfarenheten från flera kommuner är emellertid att begränsningar i antalet resor i mycket liten omfattning påverkar kommunens kostnad eftersom de som resor mycket normalt får utökat antal resor eller dispens av annat slag (Börjesson, 1989).

En relativt vanlig källa till besvär för personer som är beroende av färdtjänst är den ibland begränsade kapaciteten och servicenivån hos de företag som utför transporter. Enligt en rapport av Vägverket (2001) är det relativt vanligt att färdtjänstens tidspassning inte fungerar tillfredställande, vilket gör det svårt för funktionshindrade att planera och delta i olika aktiviteter. Bland dem som studerar eller yrkesarbetar och är beroende av färdtjänst anser 40 procent att tidspassningen fungerar dåligt eller mycket dåligt enligt Vägverket (Vägverket, 2000).

Diagram 2. Antal enkelresor med kommunal färdtjänst, 1990–1999



Källa: Statens Institut för Kommunikationsanalys, 2000

Som framgår av diagram 2 har antalet enkelresor minskat successivt från toppen 1994 då drygt 17 400 000 resor företogs till 14 200 000 enkelresor 1999. Det minskande antalet enkelresor sammanfaller med ett minskat antal färdtjänstillstånd, vilket framgår nedan av diagram 3.

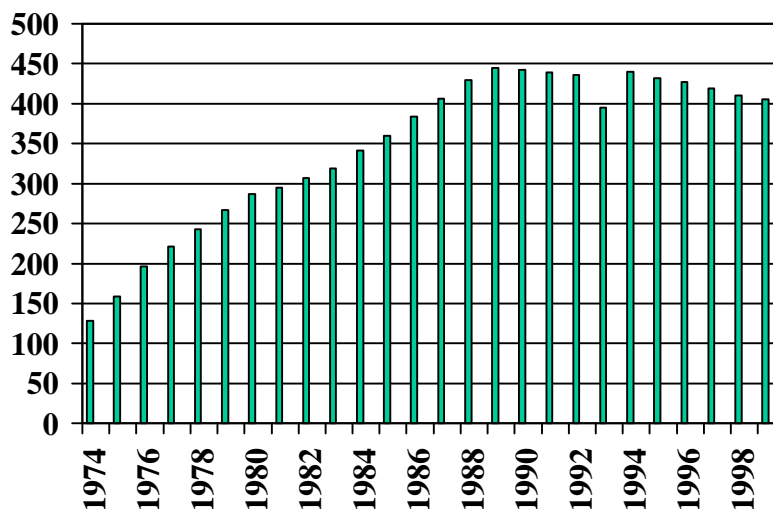
Tillkomsten av den kommunala färdtjänsten sammanfaller med den svenska välfärdspolitikens expansiva period i slutet av 1960- och 1970-talets första hälft. Förändringen av antalet färdtjänstillstånd 1974–1999 framgår av diagram 3.

## 7.6 Transporter för möten

Att underlätta för personer med funktionshinder som engagerar sig som kommunala förtroendemän, genom att låta dem förbeställa taxi eller specialfordon på ett flexibelt sätt innebär inte stora kostnader. I det praktiska arbetet föreställer vi oss dessutom att många personer med funktionshinder – precis som andra förtroendemän – kanske hittar olika samåkningsvarianter med andra ledamöter inför mötena. Det bör självklart inte vara så att personer med funktionshinder ska vara hänvisade till dessa personliga överenskommelser för att kunna säkerställa sitt kommunalpolitiska engagemang och deltagande i olika möten. De bör ha tillgång till en transportservice i dessa sammanhang som snarare är liktydig med vanliga biltransporter än med kollektivtrafiken (om väntetiden överstiger en viss nivå).

Som framgår av tabell 12 är det totalt bara cirka 67 000 personer som är i åldrarna 20–64 år av de totalt 405 000 färdtjänstberättigade personerna vid årsskiftet 1999/2000. Det är i första hand i denna grupp man finner personer som behöver transportservice för att kunna förverkliga sitt samhällsengagemang i föreningar, partier eller i kommunala organ. Om man skulle kunna undanröja en del av de hinder som onödigt långa väntetider och svårigheter att passa möten innebär, skulle detta bidra till att minska isoleringen för en av Sveriges mest utsatta grupper. Även om det skulle innebära vissa merkostnader för färdtjänstresor (även om dessa skulle i hög grad vara marginella som Börjesson (1989) antyder) skulle vinsten sannolikt att bli åtskilligt mycket högre i fråga om lägre sjukvårds- eller omsorgskostnader. Att stärka sina sociala nätverk är kanske en av de mest hälso-befrämjande åtgärderna man kan företa sig.

Diagram 3. Personer med färdtjänsttillstånd i riket 1974–1999



*Källa (bearbetad):* Socialstyrelsens årsböcker 1993–1997 och Statens Institut för Kommunikationsanalys 2000

Som framgår av diagrammet mer än fördubblades antalet färdtjänstbeviljade personer på sex år mellan 1974 och 1979. Under 1980-talets första hälft mattades tillväxttakten av för att åter öka mot slutet av decenniet. Antalet personer med färdtjänsttillstånd var som högst 1989, då 445 000 personer, det vill säga nästan en halv miljon av Sveriges invånare, hade färdtjänst. Härefter har tillväxten i princip varit negativ. Orsakerna till trendbrottet 1989 beror sannolikt dels på den förändrade myndighetssynen på färdtjänst, dels på framväxten av alternativa transporter, bland annat servicelinjer inom kollektivtrafiken (Knutsson, 1998).

Det finns en självklar motsättning mellan å ena sidan servicegrad och å andra sidan kostnadsnivån för färdtjänsten. Som Knutsson (1998) påpekar saknas det både i betänkandet (SOU 1995:70) och i propositionstexten en tydlig och konkret formulering för ett offentligt åtagande för de samhällsbetalda resorna. När det gäller färdtjänsten föreslår därför Statskontoret följande tolkning av samhällets åtgärder:

Den funktionshindrade skall kompenseras för sitt funktionshinder genom särskilda resor, till lägsta möjliga kostnader, upp till kollektiv-

trafikens standard vad avser resefrekvens, bekvämlighet och tillgänglighet för individer utan funktionshinder (Knutsson, 1998).

Handikapputredningen (SOU 1992:52) hade ett annorlunda perspektiv, då man poängterade att man rimligen borde utgå från behovet hos de personer med funktionsnedsättningar. Det är självklart att kollektivtrafikens standard i hög grad är varierande i fråga om exempelvis turtäthet och därmed möjligheter att passa tider. I exempelvis Stockholm kan man kanske nå de flesta sammanträdeslokaler med kollektivtrafik utan att behöva ha längre väntetider vare sig på ditresan eller hemresan. I glesbygder kan kanske kollektivtrafiken innebära väntetider upp till många timmar och i vissa sammanhang kanske till och med flera dagar. Därför är det frågan om den princip som Statskontoret formulerar är förenlig med principen om full och lika delaktighet för personer med funktionshinder på den kommunaldemokratiska arenan.

Vi har fått flera vittnesbörd om hur svårt det är att använda färdtjänst för att ta sig från och till vissa möten eller sammanträden. Eftersom färdtjänsten i många kommuner fungerar på så sätt att man genom samäkning ska få ned transportpriserna, kan väntetiderna för transporter före och efter ett sammanträde bli tämligen utdragna. Många gånger tycks det vara så att det största bekymret är hemresan. Eftersom många sammanträden inte är tidsbestämda, blir det mycket svårt för en mötesdeltagare med färdtjänst att beställa sin hemresa, i synnerhet eftersom det bland många färdtjänstanordnare finns krav på förhandsbeställning på upp till flera dagar. Flexibiliteten i färdtjänsten är kanske i många fall inte bättre än i kollektivtrafiken. Det har också uppmärksammats av vissa kommuner. Sälunda har till exempel Bjuvs kommun, som har ett relativt högt deltagande av personer med funktionshinder i kommunala nämnder och styrelser, beslutat att låta ledamöterna använda vanlig taxi från och till sammanträdena.

## 7.7 Avslutande perspektiv på genomförande

I den svenska lagstiftningen finns både särskilda lagar på handikappområdet och ett stort antal bestämmelser om tillgänglighet, stöd och service inom de lagar som reglerar olika sakområden. Däremot finns handikappområdet inte nämnt i den svenska grundlagen. Bemötandeutredningen ansåg, liksom 1989 års Handikapputredning (SOU 1992:52) att detta är en allvarlig brist,



eftersom olika sektorslagar och liknande bestämmelser aldrig på ett tillfredställande sätt kan ge uttryck för en allmän strävan att skapa delaktighet inom alla samhällssektorer. ibland annat Finland, Österrike och Sydafrika har liknande målsättningar angivits i grundlagarna. Bemötandeutredningen föreslår att 1 kapitlet, 2 §, andra stycket i regeringsformen kompletteras enligt följande:

Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det skall särskilt äligga det allmänna att trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet och för en god levnadsmiljö och för att alla medborgare oavsett kön, ålder, funktionshinder, ras, sexuell läggning, etnisk, språklig eller religiös tillhörighet skall kunna uppnå full delaktighet och jämlikhet i samhället.

(SOU 1999:21, sid. 35)

Vi finner i allra högsta grad ett sådant här stadgande rimligt liksom också Bemötandeutredningens förslag om en förändring av 4 § förvaltningslagen, som vi tidigare redogjort för. Att på lika villkor vara delaktig i det offentliga samtalet är en av grunderna för att kunna realisera de medborgliga rättigheterna. Detta gäller i lika hög grad på det kommunala området. Därför bör man överväga om man kan införa någon form av generalklausul i kommunallagen som säkerställer tillgängligheten till byggnader och lokaler och till information och kommunala handlingar för personer med funktionshinder.

I socialtjänstlagen (1980:620) lyder den inledande bestämmelsen om socialtjänstens mål på följande sätt:

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagandet till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskilda som gruppers egna resurser.

(SoL 1§)

Detta grundläggande stadgande i socialtjänstlagens portalparagraf gäller också personer med funktionshinder. Det har ibland förts en debatt om nyttan av att portalparagrafer markerar vida målsättningar om exempelvis demokrati och jämlikhet. Även om det kan vara ett stort gap mellan ideal och realitet – inte minst på socialtjänstens område i många kommuner – anger portalparagrafen en

färdriktning mot jämlikhet och full delaktighet för personer med funktionshinder eller andra marginaliserade grupper.

Vi har i denna studie inte i detalj kommit med förslag till förändringar av olika lagar. Vi har emellertid lyft fram flera strategiska åtgärder som man kan vidta både på riksplan och i lokala sammanhang inom kommunala organ eller skilda organisationer. Avslutningsvis vill vi dock framhålla att vid sidan av ambitiösa politiska och administrativa steg som till exempel den nationella handlingsplanen är ett uttryck för, berör tillgänglighets- och bemötandefrågorna för personer med funktionshinder ofta grundläggande värderingar. Att realisera en högre grad av representation av personer med funktionshinder i den kommunala demokratin ökar i många avseenden både graden av intensitet och konkretion i de fundamentala etiska förhållningssätten. På detta har vi alla mycket att vinna.

### Litteraturförteckning

Birch, A. H. (1993) *The Concepts and Theories of Modern democracy*. London Routledge.

Boverket (1996) *Rapport om tillgängligheten i den offentliga miljön*. 1996:8.

Börjesson, M. (1989) *Kommunerna kan styra färdtjänsten*. TBF

Cox, T. (1993) *Cultural Diversity in Organisations*. Berrett-Koehler Publisher, San Fransisco, CA.

Delrapport till regeringen (1999). *Undersökning om delaktighet och jämlikhet för personer med funktionshinder – en enkätundersökning bland Sveriges kommuner*. Handikappombudsmannen.

Dalenius, H. (1993) *Mänskliga rättigheter*, Stockholm.

Ekensteen, V. (1990) "På folkhemmets bakgård och anti-handikapp". I *Den oändliga vandringen* (red.) Andersson, B., Olsson, C. & Ransemar, E. Fingraf, Södertälje.

Ericsson, M. (2001) *Samla SRF och USSRF under samma tak*, Perspektiv, Synskadades riksförbunds tidning nr 1-2, 2001.

Finkelstein, V. (1980) *Attitudes and disabled people*. Worlds rehabilitation Fund, New York.

*FN: standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet*, Utrikesdepartementet, Socialdepartementet, Stockholm 1995.

Hahn, H. (1985) *The politics of physical differences: Disability and discriminations* i Journal of Social Issues vol. 44.

Hallands Landsting (2000) *Handikappolitiskt program*, Halmstad.

Handikappombudsmannen (2001), *Tillgänglighet för alla*. Handikappombudsmannens 7:e rapport till regeringen, Handikappombudsmannen, Stockholm.

HCK, Handikappförbundens centralkommitté (1972), *Handikappolitiskt program*, HCK, Stockholm.

Jeppson Grassman, E. & Svedberg, L. (1996) *Voluntary Action in a Scandinavian Social Welfare Context: The Case of Sweden* i Non-profit and Voluntary Sector Quarterly, 25.

Knutsson, S. (1998) *Funktionshindrades värdering av färdtjänst*, Institutionen för Infrastruktur och Samhällsplanering, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.

Larsson, S. (2000) *Nya fält och former för sysselsättning av personer med funktionsnedsättningar*, HAREC, Centrum för handikapp och rehabiliteringsforskning vid Lunds Universitet, Lund.

Larsson, S. (1991) *Psychosocial Dimensions of Computer Support for Handicapped Persons in the Workplace. Report from a Nationwide Study in Sweden*, Proceedings of the First World Conference on Information Technology, Computerization and Electronics in the Workplace of People with Disabilities, Arlington, Virginia, USA.

Larsson, S. och Helleday, A. (1993) *Den svenska minnesotamodellen*. Socialstyrelsen, Stockholm.

Merton, R.K. & Kendall, P.L. (1967) *The Focused Interview* i *The Language of Social Research* (IDS: Lazarsfeld, D.F. & Rosenberg, M.), New York 1967:52

Lunds kommun (2000). *Handikapplan för Lunds kommun 2000–2002. En kommunal handlingsplan baserad på FN:s standardregler för delaktighet och jämlikhet för människor med funktionshinder*, Lunds kommun, Lund.

Lundström, T. & Svedberg, L (1998) *Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning* i *Socialvetenskaplig tidskrift*. Årgång 5, Nr. 2–3. Lund. 1998.

Milbrath, L. W. & Goel, M.L. (1977) *Political Participation, How and Why Do People get Involved in Politics?* Chicago and McNally College Publishing Company.

Nationellt handlingsprogram i handikappfrågor (1981). SKR 1982 (83:131).

Oliver, M. (1990) *Politics of disablement*, MacMillan, London.

Oliver, M. (1993) *Disability and dependency; a creation of industrial societies* i *Disabling Barriers – Enabling environments*, Sage publications, London.

Proposition 1996/97:115 *Mer tillgänglig kollektivtrafik*, Stockholm.

Proposition 1997/98:117 *Handlingsprogram arkitektur, formgivning och design*.

Proposition 1999/2000:79. *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*.

Qvarsell, R. (1991) *Vårdens idéhistoria*. Carlsson förlag, Stockholm.

Ratzka, A. (1993) *Låt behövande få skraddarsy sin färdtjänst*, Dagens Nyheter 1993-10-16.

Regeringsformen (SFS 1974:152).

Rothstein, B. (1992) *Den korporativa staten*. Stockholm, Norstedts Juridik.

Rothstein, B. (red.) (1995) *Demokrati som dialog*. Demokratirådets rapport 1995. Stockholm, SNS Förlag.

SCB (1997) *Välfärd och ojämlikhet i 20-årsperspektiv 1975 – 1995*. Levnadsförhållanden. Rapport nr 91. Stockholm, Statistiska Centralbyrån.

Scotch, R. K. (1988) *Disability as the bases of a social movement; Advocacy and the policies of definition* i Journal of social issues vol. 44.

Selle, P. & Öjmyr, B. (1995) *Frivillige organisasjoner i nye omgivelser*. Bergen, Alma Mater.

Sellerberg, A-M. (1994) *Jag är en glad paniker – om dagens handikapporganisationers raison d'être* i Socialvetenskaplig tidskrift, nr 1.

Seligman, M E P. (1974) *Helplessness*. VH Freeman & Co. San Francisco.

Socialstyrelsen (1996) Rapport.

Socialstyrelsen (2000) *Projekt Hjälpmedel i Skåne*. Rapport.

SOU 1964:43. *Social omvårdnad av handikappade*. Stockholm, Allmänna förlaget.

SOU 1966:45. *Aktiv åldringsvård och handikappvård. Socialpolitiska kommitténs slutliga ståndpunkt*, Stockholm.

SOU 1976:20. *Kultur åt alla*. Stockholm, Allmänna förlaget.

SOU 1979:50. *Huvudmannskapet för specialskolan: betänkande av integrationsutredningen*, Stockholm.

SOU 1982:46. *Handlingsprogram i handikappfrågor: förslag av Beredningsgruppen för internationella handikappåret 1981*. Stockholm, Allmänna förlaget.

SOU 1991:46. *Handikapp, välfärd, rättvis – Handikapputredningens huvudbetänkande av 1989 års handikapputredning*. Stockholm, Allmänna förlaget.

SOU 1992:52 *Ett samhälle för alla*. Stockholm, Allmänna förlaget

SOU 1994:36. *Plan och byggutredningens delbetänkande*. Stockholm, Allmänna förlaget.

SOU 1995:70. *Allmänna kommunikationer –för alla? Betänkande av samreseutredningen*, Stockholm.

SOU 1996:26 *Ny kurs i trafikpolitiken*. Stockholm, Fritzes.

SOU 1996:162 *På medborgarnas villkor – en demokratisk infrastruktur*. Bilaga till betänkandet av demokratiutvecklingskommittén. Stockholm, Fritzes.

SOU 1999:21 *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder*. Stockholm, Fritzes.

SOU 1999:73. *Handikappombudsmannens framtida förutsättningar och arbetsuppgifter*. Stockholm, Fritzes.

SOU 2001:3 *Offentlighetsprincipen och den nya tekniken. Delbetänkande från Offentlighets- och sekretesskommittén*, Stockholm.

Staten Institut för Kommunikationsanalys (2000a) *Färdtjänst och riksfärdtjänst* 1999, SCB, Stockholm.

Staten Institut för Kommunikationsanalys (2000b) *Färdtjänst och riksfärdtjänst* 1998, SCB, Stockholm.

Söder, M. (1990) *Fördom eller Ambivalens? Värderingar och attityder till funktionsnedsättning och handikapp*. Uppsala.

Tjörvason, S. (1993) *Demokratiskt deltagande och kognitiv socialisation*. Lund, Lund University Press.

Vägverket 2000:13 *Utvärdering av ny lagstiftning för färdtjänst och riksfärdtjänst: ett producentperspektiv*. Vägverket, Borlänge, 2000.

Vägverket (2000) *Utvärdering av ny lagstiftning för färdtjänst och riksfärdtjänst: ett resenärsperspektiv*. Under tryck 2001.

Wijkström, F. (1998) *Different Faces of Civil Society*. Stockholm, Handelshögskolan, EFI.

Wilson, T. (1996) *Diversity at Work: The Business case for diversity*. Toronto, John Wiley and Sons.

# Etnisk mångfald i politiken

Av Mirjaliisa Lukkarinen Kvist

## 1 Inledning

I Vilhelm Mobergs roman *Nybyggarna* skriver Karl Oskar från Minnesota juldagen år 1860 till sin syster i Sverige, att folk där hemma gärna ska veta att han blivit både kyrkovärd och nämndeman. Vidare berättar han att han röstat för första gången och att han lade sin röst på Abe Lincoln som sedan blev vald till president. Karl Oskar var, om jag ska använda nutidens svenska terminologi, en person med utländsk bakgrund, född i Sverige men bosatt i USA. Han var en person som aktivt engagerade sig och deltog i samhällslivet i sitt nya hemland.

Det har gått lång tid sedan Karl Oskar, tillsammans med många andra, lämnade Sverige. Från att ha varit ett utvandrarsland vid 1800-talets slut och i början av 1900-talet omvandlades Sverige efter andra världskriget till att bli ett invandrarsland. Mer än var tionde person i den svenska befolkningen är i dag utrikesfödd. Räknar vi även dem som har minst en utrikesfödd förälder ingår nästan var femte person i Sverige i kategorin personer med utländsk bakgrund.<sup>1</sup> En självklar och berättigad fråga är om det skickas liknande meddelanden som Karl Oskars – per brev, e-post eller telefonsamtal – från dessa personer till släktingar och vänner i andra länder och världsdelar. Mejlar en somalisk kvinna till sina bröder i Somalia om att hon tjänstgör som nämndeman vid Stockholms tingsrätt? Ringer en irakisk man till sin mor i Irak för att berätta att han nominerats till en valbar plats i riksdagen efter att ha varit aktiv både i kommun- och landstingspolitik? Skriver en

---

<sup>1</sup> Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet 2000b, s. 7.



rysk kvinna till sina vänner i Ryssland att hon nu hanterar ordförandeklubban i kommunstyrelsen i Lilla Edet?

I det svenska samhället kan man se två rörelser som drar åt olika håll. Den ena rörelsen kan man finna uttryck för till exempel i lagstiftning och i olika utredningar. Den går mot ökad jämlikhet mellan olika befolkningsgrupper. Kommittén om medborgarskapskrav skriver i sitt betänkande att utvecklingen i Sverige mer och mer kommit att inriktas mot en större jämlikhet i rättslig bemärkelse mellan svenska medborgare och den övriga befolkningen.<sup>2</sup> Den rättsliga betydelsen av medborgarskap har minskat som en konsekvens av den politiska viljan att landets alla invånare i största möjliga utsträckning ska ha samma rättigheter och skyldigheter. De invandrade personer som blivit svenska medborgare har formell rätt att delta i politiken, de har rätt att rösta vid samtliga allmänna val och de har rätt att kandidera för politiska församlingar. Utländska medborgare fick rösträtt i kommunal- och landstingsval 1976, men deras rösträtt gäller inte riksdagsval. Samtliga politiska partier stod bakom reformen, vars syfte bland annat var att öka det direkta politiska inflytandet på det kommunala området för dem som inte var svenska medborgare. Medlemskapet i EU har utvidgat rösträtten i kommunal- och landstingsval till att gälla även medborgare i andra EU-stater, om de är folkbokförda i Sverige. Samma sak gäller även dem som är medborgare i Norge och Island.

I detta sammanhang kan det vara av intresse att nämna två färskas utredningar som även de pekar i riktning mot större jämlikhet. Den ena, Medborgarskapskommittén, föreslår att man fullt ut ska acceptera dubbelt medborgarskap, vilket skulle kunna ge fler personer rösträtt vid riksdagsval. Riksdagen behandlar regeringens proposition, som ansluter sig till kommitténs förslag, under våren 2001. Den andra, Kommittén om medborgarskapskrav, föreslår bland annat att samtliga utländska medborgare ska ges rösträtt vid kommunala val och vid kommunala folkomröstningar förutsatt att de är folkbokförda i kommunen respektive landstinget ifråga. Den nu gällande treårsregeln skulle därmed upphöra. Därmed skulle också skillnaden mellan å ena sidan EU-medborgare samt medborgare i Norge och Island och å andra sidan medborgare i andra länder försvinna. De som har rösträtt ska även vara valbara. Från den sistnämnda kommittén kommer även ett förslag om att kravet på

---

<sup>2</sup> SOU 2000:106, s. 296.

svenskt medborgarskap för nämndemän ska tas bort. Den officiella politiska ambitionen kan enligt min mening förstås som en strävan efter större jämlikhet i det politiska livet.

Frågor som rör medborgarnas insyn och deltagande i den kommunala demokratin har under de senaste åren behandlats i ett flertal utredningar. Dessa visar en motsägelsefull bild som innehåller såväl positiva som negativa inslag. Å ena sidan kan man finna starka inslag av såväl engagemang som kunskap, systemtillit och högt deltagande i samhällslivet. Å andra sidan kan man upptäcka utanförskap, missnöje och avståndstagande.<sup>3</sup> Här har vi den andra rörelsen, den som går åt motsatt håll. Demokratiutredningen skriver att 1990-talet har skapat nya konfliktlinjer. En av skiljelinjerna går mellan personer med utländsk bakgrund och den övriga befolkningen.<sup>4</sup> Demokratiutredningen menar att skillnaderna mellan utrikes och inrikes föddas politiska deltagande för trettio år sedan var obetydliga. Förmågan att överklaga beslut, ta kontakt med beslutsfattare och delta i offentliga demonstrationer var ungefär densamma för både grupperna. Valdeltagandet vid valet 1976, då utländska medborgare för första gången fick rösta vid allmänna val till kommun-, landstings- och kyrkofullmäktigeval, blev dock lågt för svenska förhållanden. Endast 60 procent av de röstberättigade personerna med utländsk bakgrund använde sin rösträtt. I dag är situationen än mer bekymmersam. Vändningen kom enligt Demokratiutredningen under 1990-talet, då valdeltagandet minskade överlag. Det var främst två grupper som röstade i mindre utsträckning än tidigare – dels personer med kort utbildning och låg lön, dels röstberättigade utländska medborgare. Valdeltagandet bland de sistnämnda har nästan halverats från 60 procent 1976 till 35 procent 1998. Mest påtagligt minskade valdeltagandet i storstadsförorter med en hög koncentration av personer med utländsk bakgrund.<sup>5</sup>

Demokratiutredningen konstaterar således att gapet mellan utrikes födda och infödda svenskar har ökat under 1990-talet. De utrikes födda deltar i klart lägre grad än andra, både vad gäller att påverka den egna vardagen och att påverka samhällsutvecklingen. De är exempelvis mindre aktiva inom politiska partier och föreningar. Demokratiutredningen menar att det politiska utanförskap som har drabbat många personer med utländsk bakgrund är

---

<sup>3</sup> [www.riksdagen.se/Rixlex/Dir.1999:98](http://www.riksdagen.se/Rixlex/Dir.1999:98).

<sup>4</sup> SOU 2000:1, s. 225.

<sup>5</sup> Dahlstedt 2000, s. 9.

en av de mest dramatiska förändringarna i det svenska samhället under efterkrigstiden. Därför riktar utredningen en uppmaning till de politiska partierna att lyfta upp det etniska perspektivet på samma sätt som man tidigare gjort med könsperspektivet. Först när människor uppfattar att de har reella möjligheter att utöva ett självständigt medborgarskap kan man förvänta sig att de tar de initiativ som krävs för att utöva medborgarskap. Görs inget från de politiska partiernas sida består eller kanske till och med ökar utanförskapet.

I föreliggande rapport riktas sökarljuset mot de politiska partierna. Rapporten har en beskrivande karaktär, och den belyser partiernas arbete för etnisk mångfald i det politiska livet genom att lyssna på både partipolitiskt engagerade personer och se till partiernas offentliga dokument. Rapporten ger en lägesbeskrivning av hur man inom riksdagspartierna ser på etnisk mångfald i det politiska livet och gör härigenom nedslag i en pågående diskussion.

## 1.1 Uppdragets syfte och innehåll

Undersökningen har gjorts på uppdrag av Kommundemokrati-kommittén, som formulerar uppdraget på följande sätt:

Arbetet bör belysa hur de politiska partierna arbetar för att göra personer med utländsk bakgrund delaktiga, som partimedlemmar och som förtroendevalda. Arbetet delas upp i två delar med en "teoretisk" del som beskriver partiernas idéer och tankar kring hur frågan skall hanteras och en "praktisk" del som beskriver hur detta faktiskt fungerar i kommunerna.

Den första delen, som kommittén kallar för "teoretisk", omfattar insamlande och sammanställande av riksdagspartiernas parti-program, handlingsplaner och andra skriftliga dokument som behandlar partiernas arbete med dessa frågor. Även en hearing med företrädarna för riksdagspartierna tillhör denna första del. De skriftliga dokumenten och hearingen kan belysa hur partierna resonerar kring uppgiften att ge personer med utländsk bakgrund bättre insyn i och möjligheter att delta i det partipolitiska arbetet och i den kommunala demokratin. Denna övergripande fråga kan brytas ned i följande operationaliserade delfrågor: Vilka målsättningar och idéer har partiledningen kring dessa frågor? Vad vill man i partierna och vad gör man konkret? Vilka åtgärder har vidtagits i form av program, arbetsgrupper, kampanjer och liknande?

Har partierna särskilda invandrarorganisationer eller avdelningar? Finns det en vilja att förändra möjligheterna för personer med utländsk bakgrund att delta i det politiska livet på olika nivåer, allt från att rösta till att få förtroendeuppdrag på hög nivå? Om det finns en sådan vilja, hur uppfattar man resultaten och erfarenheterna av de gjorda ansträngningarna? Är man överens inom partiet om den valda strategin?

Den "praktiska" delen omfattar intervjuer med företrädare för de partier som finns representerade i riksdagen. Denna del ska beskriva hur målsättningar och idéer kring ökad delaktighet omsätts i praktik och hur de fungerar i det lokala arbetet på basplanet. Här är de operationaliserade frågorna följande: Hur ser verkligheten ut i förhållande till de tankar som finns inom respektive partis ledning? Hur tillämpas partiernas målsättningar och idéer i den praktiska politiken i kommunerna? Hur ser de förtroendevalda i kommunerna på dessa frågor? Vilka hinder eller svårigheter finns det som specifikt kan hänföras till personer med utländsk bakgrund? Hur kan man överbygga eventuella språksvårigheter? Råder det kunskapsbrist beträffande hur det svenska politiska systemet fungerar? Vilken roll spelar bristande integration på andra arenor, till exempel avsaknad av arbete? Finns det osynliga hinder av kulturellt slag, i Sverige i största allmänhet och i partiarbetet och partistrukturen i synnerhet? Har personer med utländsk bakgrund som fått förtroendeuppdrag stannat kvar på sina uppdrag?

Syftet är att belysa hur de politiska partierna arbetar, dels på central nivå, dels i grundorganisationen på basplanet. De mekanismer som eventuellt leder till exkludering av personer med utländsk bakgrund kan utgöras av attityder i partierna och hos de människor som verkar i dem på olika nivåer. Men mekanismerna kan också utgöras av strukturer, regler och procedurer på olika nivåer i partierna. I rapporten studeras följaktligen attityder och värderingar kring frågor som handlar om etnisk mångfald i det politiska livet och partiernas praktiska arbete med att engagera personer med utländsk bakgrund som medlemmar och förtroendevalda. Det handlingsutrymme och de valmöjligheter som finns för personer med utländsk bakgrund som vill engagera sig i det partipolitiska livet belyses också i rapporten.

## 1.2 Metod och material

Uppdraget från Kommundemokratikommittén genomfördes under två månader kring årsskiftet 2000/2001. Det empiriska underlaget består för det första av partiernas skriftliga dokument, för det andra av muntligt material som samlats in under en hearing och för det tredje av intervjuer med förtroendevalda i de politiska partiernas grundorganisationer.

I samband med inbjudan till en hearing uppmanade Kommundemokratikommittén partierna att lämna in dokument som berör frågor kring etnisk mångfald i politiken till kommittén – en uppmaning som samtliga partier efterkom.<sup>6</sup> I rapporten refereras endast till det material som företrädare för partierna hänvisade till under den hearing som Kommundemokratikommittén anordnade för de politiska partierna. Sekretariatet tog kontakt med parti-sekreterarna för respektive parti och deltog också vid sammanträffandet med partierna. Samtliga deltagare hade i förväg tillsänts ett antal frågeställningar uppdelade på fyra teman varav tre har direkt anknytning till denna rapport, nämligen *etnisk mångfald*, *rekrytering* och *förtroendeuppdrag*.<sup>7</sup> De frågeställningar som togs upp utformades i samråd med Kommundemokratikommitténs sekretariat. Ordföranden i utredningen ledde utfrågningen. Varje parti tilldelades en session om 45 minuter.

För rapporten har även representanter för varje riksdagsparti intervjuats. Lokala partier ingår således inte i undersökningen. Intervjuerna är gjorda i fyra sinsemellan olika kommuner: Botkyrka, Eskilstuna, Lidköping och Malmö, samtliga utvalda i samråd med Kommundemokratikommitténs sekretariat. Botkyrka är en kommun i närheten av en storstad. Kommunen växte och expanderade kraftigt i början av 1970-talet då stora delar av den moderna bebyggelsen tillkom inom ramen för det så kallade miljonprogrammet. En stor del av kommunens befolkning har utländsk bakgrund. Eskilstuna representerar en ort som omvandlats från bruksort till modern högskolestad. Den har både äldre och yngre invandring. Lidköping är en småstad som har invandring i mindre omfattning. Malmö är en av Sveriges storstäder med både gammal och ny invandring samt en närhet till kontinenten.

---

<sup>6</sup> Förteckning över materialet finns under rubriken *Referenser*.

<sup>7</sup> Se *Förteckning över frågeställningar*.

I samråd med Kommundemokratikommitténs sekretariat beslutades att i Botkyrka kommun intervjuas representanter för Folkpartiet liberalerna, Kristdemokraterna och Moderata samlingspartiet, i Eskilstuna för Centerpartiet och Socialdemokraterna, i Lidköping för Vänsterpartiet och i Malmö för Miljöpartiet de gröna, Moderata samlingspartiet och Socialdemokraterna. I de två största riksdagspartierna, Moderata samlingspartiet och Socialdemokraterna, har fem personer intervjuats. I de övriga, mindre partierna, intervjuades två personer i vardera parti. Enligt uppdraget skulle en person med utländsk bakgrund och en svensk intervjuas i varje parti. Av de socialdemokratiska politikerna är två svenskar och tre har utländsk bakgrund. För Moderata samlingspartiet är förhållandet det omvända. I de övriga partierna intervjuades en svensk och en person med utländsk bakgrund. I syfte att få insikt om det interna partiarbetet på basplanet är en av de intervjuade för varje parti en person med en central position i partiet, som till exempel ombudsman, ombudskvinna eller politisk sekreterare.

Kontakt togs med en representant för respektive parti i de aktuella kommunerna antingen eller via e-post eller telefon. Dessa kontaktpersoner utsåg sedan de intervjuade förtroendevalda. Samtliga kontaktpersoner var välvilligt inställda till undersökningen och hjälpte till med att ordna det praktiska, till exempel att avtala tider med dem som skulle intervjuas och ordna lokaler för intervjuer.

Sammanlagt tjugo partipolitiskt aktiva personer ingår i undersökningen. Hälften av de intervjuade har utländsk bakgrund. Två av dessa är födda i Sverige men har en utrikesfödd förälder. Av de övriga åtta med utländsk bakgrund kommer tre från geografiskt näraliggande länder, Finland och Estland. De övriga fem kommer från länder utanför Europa – Guinea, Egypten, Argentina, Marocko och Iran. Vistelsetiden i Sverige för de åtta som själva har invandrat till Sverige varierar från 4 till 36 år. Könsfördelningen inom undersökningsgruppen som helhet är något ojämn då sex av de intervjuade är kvinnor och fjorton män. Möjligtvis är detta ett utslag av att det fortfarande är män som dominerar i partipolitiken. Endast fyra personer är under 35 år gamla, vilket kan avspegla det faktum att ungdomar deltar i partipolitik i mindre utsträckning än medelålders. Den äldsta intervjuade är 65 år. Endast en är arbetslös, vilket avspeglar det förhållande att de arbetslösa, och i synnerhet de långtidsarbetslösa, är frånvarande på den politiska arenan.

Intervjuerna har genomförts i samtalsform kring övergripande teman. Mer specificerade frågor har också ställts alltefter behov. Samtalsformen ger möjlighet till följdfrågor. De intervjuade informerades om undersökningens syfte i samband med första kontakten. Intervjuerna har spelats in på band och skrivits ut till relevanta delar. De citat som förekommer i rapporten har för läsbarhetens skull "putsats" från ordupprepningar och vanligt förekommande fyllnadsord i talspråk som "alltså", "va" och "liksom". I citaten som innehåller en dialog markeras förtroendevald med "F" och intervjuare med "I".

### 1.3 Metodens begränsningar

Samtliga intervjuade kan beskrivas som politiska aktörer i den meningen att de är representanter för politiska partier. De har varit aktiva olika länge. En del har gjort karriär och kommit långt både i partiet och i kommunpolitiken, andra befinner sig i början av sin politiska bana. Alla utom två har politiska uppdrag i kommunpolitiken. Dessa två har andra förtroendeuppdrag inom sina respektive partier. Samtliga kan med fog beskrivas som väl integrerade i det svenska samhället och i det politiska livet. De besitter en position i sitt parti och i kommunpolitiken. Den bild som framträder i denna studie dokumenterar tankar och föreställningar om etnisk mångfald genom intervjupersonernas berättelser, utifrån deras erfarenheter och perspektiv. Från sin specifika utsiktspost, som inte enbart bestäms av deras position i det politiska livet utan också av deras yrkeserfarenhet, klasstillhörighet, kulturella och etniska tillhörighet, gör de sina erfarenheter i samhällslivet och politiken, tolkar dem och utvecklar olika handlingsstrategier för arbete med etnisk mångfald gentemot medborgarna och bland partikamrater.

Den bild som ges i intervjuerna är sannolikt till stora delar ett resultat av deras specifika perspektiv som politiker. Man kan anta att bilden hade blivit en annan om de intervjuade varit personer som av någon orsak hade lämnat sitt parti eller hoppat av från kommunalpolitiska uppdrag. Det föreligger en risk att de som är inne i systemet inte ser de strukturella hinder och svårigheter som andra, vilka stött på dem eller rent av hindrats i sina politiska ambitioner på grund av dem, skulle kunna berätta om. Det föreligger också en risk att man med tiden blir hemmablind för de

eventuella hinder och svårigheter som finns i partistrukturen eller politiken i stort. De egna eventuella erfarenheterna av dessa kan ligga långt bakåt i tiden och kan ha suddats ut eller förminskats av tidens gång.

Vidare kan man anta att de intervjuade politiska aktörerna gärna vill tala väl om sitt parti. De är ju representanter för sitt parti och dess politik. Det kan vara frestande att i alla lägen framställa sitt parti i ljus dager i omvärldens ögon. Å andra sidan kan en etablerad position ge en större frihet att framföra kritiska synpunkter.

Debatten och den offentliga diskussionen om vilka möjligheter personer med utländsk bakgrund har i den svenska politiken har pågått under ett antal år. Kunskapen om de "korrekta åsikterna" är säkerligen väl internaliserad hos de politiska aktörerna. Detta sammantaget kan, men måste inte, bidra till att det som sägs i intervjuerna inte helt överensstämmer med verkligheten och praktiken i partierna och kommunpolitiken.

#### 1.4 Rapportens uppläggning

Rapporten är indelad i sju kapitel med varsitt övergripande tema. Trots att rapporten måste ses mer som beskrivande än teoretisk tas några begrepp och perspektiv upp i det andra kapitlet *Begrepp och perspektiv*. I övrigt är texten upplagd så att den parallellredovisar synpunkter från hearingen, uppgifter i partiernas offentliga dokument och intervjuer med förtroendevalda i partiernas grundorganisationer. I det tredje kapitlet *Etnisk mångfald och representation* diskuteras den etniska mångfalden och partiernas syn på den. Hur ser partiernas retorik kring etnisk mångfald ut och hur motiveras värdet av etnisk mångfald? Därefter följer de kapitel som närmare undersöker hur partierna förverkligar sina ambitioner om etnisk mångfald i de politiska församlingarna. Det fjärde kapitlet, *Partipolitiskt engagemang*, inleds med de intervjuade förtroendevaldas berättelser om sitt eget politiska engagemang för att därefter diskutera varför medborgare, och då i synnerhet personer med utländsk bakgrund, engagerar sig i allt mindre omfattning partipolitiskt. I det femte kapitlet, *Rekrytering*, redovisas partiernas tankar om hur man ska kunna arbeta utåtriktat för att nå personer med utländsk bakgrund. Här berättas också hur man som ny medlem blir mottagen i ett parti och hur partierna tar hand om sina nya. Kapitlet tar också upp de eventuella hinder och



svårigheter som kan möta de nya medlemmarna. Det sjätte kapitlet, *Förtroendeuppdrag*, beskriver hur man i partierna resonerar kring de krav som ställs i rekryteringsprocessen och om det finns medvetna strategier för att uppnå etnisk mångfald i de olika politiska församlingarna. I kapitlet *Sammanfattning* görs en summering av de föregående kapitlen.

## 2 Begrepp och perspektiv

### 2.1 Den centrala nivån och basplanet

Undersökningen rör sig på två plan eller i två interagerande sammanhang som är delar av samma helhet, det vill säga ett parti. Undersökningen ska granska dels hur partierna "tänker", det vill säga det som sägs på en mer central nivå, och dels hur dessa tankar är förankrade och hur de omsätts i den mer praktiska vardagen på basplanet. Partiernas offentliga dokument och uttalanden kan beskrivas som ett kommunikationsflöde som kan anses vara tillgängligt för alla. De kan antas vara kända och möjliga att ta till sig av för partimedlemmar och allmänheten. I dem formuleras ideal och värden i förhållande till vad som kan sammanfattas som en allmän opinion. Dokumenten och uttalandena ska vara i takt med tiden, de ska lyfta fram de dagsaktuella frågorna och de ska visa den politiska vindriktningen. Inom ramen för denna undersökning är det av intresse att belysa på vilket sätt frågor om etnisk mångfald och representativitet tas upp i dokumenten och av partiföreträdare under hearingen.

Efter att den allmänna rösträtten infördes i Sverige 1921 ökade valdeltagandet stadigt och uppgick på 1970-talet till över 90 procent, för att därefter sjunka till något lägre nivåer. Vid det senaste valet 1998 deltog 81,4 procent av de röstberättigade. Som tidigare nämnts utgör personer med utländsk bakgrund en av de grupper där valdeltagandet sjunkit mest. Det andra valet till Europaparlamentet 1999 lockade endast 39 procent av de röstberättigade till valurnorna. Efter valet 1998 uppstod en livlig och bekymrad debatt om det sjunkande valdeltagandet, om det minskande medlemsantalet i de flesta av de politiska partierna och deras ungdomsförbund, men också om de allt färre aktivt engagerade, de klen besökta politiska mötena och de tynande folk-

rörelserna.<sup>8</sup> Situationen beskrevs ofta som en kris, för partierna såväl som för hela samhället.

För att förstå den ovan beskrivna utvecklingen måste sökarljuset riktas mot det lokala arbetet på basplanet. Det är bland annat där som de offentliga dokumentens idéer och visioner ska omsättas i praktisk handling. På basplanet möter partierna sina väljare ansikte mot ansikte och det är där de enskilda medborgarna känner konsekvenserna av den förda politiken. Det är partiorganisationerna på basplanet som har det yttersta ansvaret för medlemsrekrytering och för rekryteringen till de politiska uppdragen på skilda nivåer. Det är där som medborgarna möter representanter för de politiska partierna, och det är där som de politiska aktörerna kan fånga upp och föra vidare medborgarnas reaktioner och önskemål till olika partinstanser.<sup>9</sup>

Som nämnts hänger den centrala nivån och basplanet samman. De interagerar och påverkar varandra. Flöden av tankar och idéer går i båda riktningarna och ger näring åt varandra. Verksamheten på basplanet, som till exempel arbetet med att rekrytera fler invandrare som medlemmar och som förtroendevalda, påverkas förmodligen av det som sägs i de offentliga dokumenten. Om det till exempel finns ett starkt stöd för större etnisk mångfald i de offentliga dokumenten kan man anta att mångfaldstanken genomsyrar samtliga nivåer i partierna. Hur ledningen i de politiska partierna talar, både utåt mot allmänheten och inåt partiet, kan ha betydelse för hur man agerar och arbetar i partiernas lokalorganisationer. På motsvarande sätt förs intryck, erfarenheter och kunskaper som samlas på basplanet uppåt i organisationens mer centrala delar. Ett opinionstryck nerifrån från medlemmarna och grundorganisationen på basplanet påverkar givetvis politikens innehåll och mål på en mer central nivå.

## 2.2 Personer med utländsk bakgrund – vilka är de?

I uppdraget från Kommundemokratikommittén används begreppet *personer med utländsk bakgrund*. En av regeringen tillsatt arbetsgrupp har föreslagit att begreppen *invandrare*, *nyanlända invandrare* och *personer med utländsk bakgrund* definieras enligt följande när de används i författningssammanhang: *Invandrare* är

---

<sup>8</sup> Sahlberg 2000, s.10 och Gidlund & Möller 1999, s. 10f.

<sup>9</sup> Gidlund & Möller 1999, s. 12.

personer som själva faktiskt har invandrat och som har folkbokförts i Sverige. *Nyanlända invandrare* i sin tur är personer som själva har invandrat för en relativt kort tid sedan. Hur länge en person är att betrakta som nyanländ är svårt att fastställa, menar arbetsgruppen, men ett riktmärke kan vara två år. *Personer med utländsk bakgrund* slutligen, avser både utrikes födda personer som själva har invandrat, och personer födda i Sverige med minst en utrikes född förälder.<sup>10</sup> Det är alltså födelseorten, den egna eller föräldrarnas, som styr kategoriseringen. I de genomförda intervjuerna med de politiskt aktiva har inte skiljelinjen gått mellan svenska medborgare och andra, utan mellan personer med utländsk bakgrund och andra. I intervjuerna användes ofta begreppet invandrare med ungefär samma innebörd som personer med utländsk bakgrund. Begreppet *invandrare* är ett vedertaget begrepp och är enklare att använda än det betydligt längre *personer med utländsk bakgrund*. Oavsett vilket begrepp man väljer utgår man ifrån en kategorisering av människor som har att göra med nationellt eller etniskt ursprung. I rapporten används omväxlande begreppen *personer med utländsk bakgrund* och *invandrare*.

Kategorin personer med utländsk bakgrund är mycket vid och inkluderar en mängd olika etniska grupper. Frågan är om alla dessa grupper delar samma erfarenheter vad gäller möjligheter och svårigheter på den politiska arenan. I en studie av Magnus Dahlstedt visas hur vissa grupper har svårare att "fly" undan den egna bakgrunden. Majoritetens föreställningar om olika etniska grupper och de diskriminerande handlingar som de konkret uttrycks i, berör inte alla personer med utländsk bakgrund, utan som en informant i Dahlstedts undersökning uttrycker saken, endast "svartskallarna".<sup>11</sup>

Etnologen Oscar Pripp analyserar hur det ur ett klassperspektiv i dagens Sverige går att grovt skilja mellan *lateral* respektive *hierarkisk* inordning av personer med utländsk bakgrund.<sup>12</sup> *Lateralt* inordnade kategorier betecknar de kategorier som tillsammans med majoritetsbefolkningen har dominans. Allt som oftast handlar detta om personer från vissa delar av västvärlden som till exempel USA, Norden, England eller Tyskland. De har bra inkomster och förhållandevis lätt att skaffa sig positioner på arbetsmarknaden. De är också relativt väl representerade till exempel i politiska organisa-

---

<sup>10</sup> Regeringskansliet/Kulturdepartementet Ds 1999:48.

<sup>11</sup> Dahlstedt 2000, s. 40.

<sup>12</sup> Pripp 2001.

tioner och har inflytande i företag. Benämningen *lateralt* syftar på att de befinner sig på ungefär samma nivå som majoritetsbefolkningen och att de tillsammans representerar normalitet och rådande ideologier.

Ekonomiskt och socialt underordnade etniska grupper däremot, hamnar bland de hierarkiskt inordnade kategorierna. De har i regel sämre ekonomi och drabbas oftare av arbetslöshet än de laterala kategorierna. Deras representation inom olika institutioner är låg. De finns inte i företagets styrelserum eller på toppositioner i de politiska partierna. Deras liv och leverne förstås och framställs som problem som avviker från det normala. Ju längre ned en grupp befinner sig, desto mer uttolkas den som homogent sammansatt och desto mer ses dess medlemmars beteende såsom kulturbundna. Individer som tillhör hierarkiskt inordnade kategorier får betydligt svårare att själva välja hur de själva vill framstå och identifiera sig än de som tillhör de laterala kategorierna.

Rättsvetsteoretikern Iris Marion Young talar om *kulturell dominans* som en form av förtryck av grupper. Den grupp som är utsatt för kulturell dominans blir osynliggjord samtidigt som den beskrivs i stereotypa bilder och skiljs ut som den annorlunda, som "den andra". Utskiljandet är en konsekvens av att de dominerande grupperna framställer sig själva, sina erfarenheter och sin kultur som allmängiltiga. Individerna i de kulturellt dominerade grupperna upptäcker att de är definierade av andra och därmed snärjda i ett nät av idéer och föreställningar i de andra människornas huvuden. De ses inte som individer utan som tillhörande grupper. Oförmågan hos de dominerande grupperna att se att det finns andra perspektiv, andra erfarenheter, andra upplevelser och tolkningar av samhället än deras egna, gör att de inte ger plats åt andras sociala erfarenheter. Därmed får heller aldrig de hierarkiskt inordnade grupperna möjlighet att påverka den dominerande kulturen.<sup>13</sup> Konsekvensen blir ett utanförskap och en utestängning från olika arenor, till exempel den politiska.

Som tidigare nämnts är personer med utländsk bakgrund underrepresenterade i politiken. Men det finns stora skillnader beroende på vilket land invandrare kommer ifrån. Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet har undersökt från vilka delar av världen som de förtroendevalda med utländsk bakgrund, som är engagerade i kommunal politik, härstammar. Undersökningen

---

<sup>13</sup> Young 2000, s. 79.

gäller både första och andra generationens invandrare. Föga överraskande visar undersökningen att den del av befolkningen som kommer från de nordiska grannländerna har en god representation bland kommunala förtroendevalda, medan de som härstammar från icke-europeiska länder är starkt underrepresenterade. Andelen kommunala politiker som fötts utanför Europa motsvarar inte ens hälften av deras andel av hela befolkningen. Deras representation blir ännu sämre om hänsyn tas till andra generationens invandrare från länder utanför Europa.<sup>14</sup>

### 2.3 Etnicitet

Etnicitet och nationalism är betydande fenomen i det moderna samhället. Längre antog samhällsvetarna att dessa fenomen skulle minska i betydelse och med tiden helt försvinna till följd av tilltagande modernisering, industrialisering och individualisering.<sup>15</sup> Utvecklingen har dock snarare gått i motsatt riktning och kollektiva identiteter frodas i vår tid. Samtidigt med pågående internationalisering och globalisering bibehålls och förnyas gamla gruppidentiteter baserade på till exempel etnicitet och nationalitet, ålder och yrke, samtidigt som det i mötet med nya människor uppstår nya grupper.<sup>16</sup> Ord som *etnisk grupp* och *etnicitet* är i dag, som sagt, välbekanta för envar. En etnisk grupp kan definieras som en självreproducerande grupp som tenderar att identifiera sig själv och identifieras av andra som en särskild kategori människor. Detta görs ofta med hänvisning till gemensamt ursprung och gemensam härstamning, likaså till vissa kulturella och sociala särdrag i förhållande till andra jämförbara kategorier.<sup>17</sup> Etnicitet är alltså i likhet med andra gemenskaper relationell eftersom den alltid konstitueras i relation till andra. Svenskar uppfattar sig som en etnisk grupp först i kontakt med andra etniska grupper. Gruppidentitet uppstår i mötet och i interaktion med andra grupper.

Etnicitet är alltså någonting som skapas i interaktion med andra grupper. Young menar att gruppidentiteter, som exempelvis den etniska, kan vara något som gruppen har tvingats in i eller som den

---

<sup>14</sup> Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet 2000b, s. 9.

<sup>15</sup> Hylland Eriksen 1998, s. 10.

<sup>16</sup> Young 2000, s. 62.

<sup>17</sup> Ronström 1992, s. 239.

har skapat själv, eller en kombination av egna val och yttre tvång.<sup>18</sup> Det är viktigt att notera att människor med utländsk bakgrund själva kan välja att lyfta fram och betona sin etniska tillhörighet och sträva efter att överleva som en icke-svensk grupp. Många etniska grupper har kämpat för och lyckats att etablera exempelvis egna skolor och ålderdomshem. Deras krav på olikhet kan kollidera med föreställningen om att jämlikhet är detsamma som likhet. För etniska grupper kan innebörden av rättvisa och jämlikhet handla om att bli erkänd och behandlad just som olik.<sup>19</sup> Det kan också förekomma att människor använder etnicitet i ett socialt och ekonomiskt strategiskt spel för att nå framgångar och övervinna strukturella hinder i kamp om resurser.<sup>20</sup> Young anser att grupper, inklusive etniska grupper, utgör en både oundviklig och önskvärd del av det moderna samhället. Skillnader mellan grupper behöver inte utplånas för att uppnå rättvisa. Vad som krävs är, menar hon, att institutioner erkänner och respekterar de skillnader som faktiskt finns mellan olika grupper. Problemet är inte de olika grupperna i sig, utan hierarkisering och utpekande som påverkar människors handlingsutrymme i negativ riktning, begränsar deras möjligheter och underordnar dem.

## 2.4 Marginalisering

Men kan det utanförskap och den utestängning som drabbar människor med utländsk bakgrund förklaras enbart utifrån deras bakgrund? Kan man beskriva och förklara deras beteende och problem utifrån de värderingar och normer de antas ha tagit med sig från sina ursprungsländer och kulturer? Är det fråga om privata misslyckanden och tillkortakommanden eller kan det vara samhälleliga förhållanden som kommer till uttryck i den enskilda individens privatliv? Etnologen Ann Runfors anser att etnicitetsbegreppet, i likhet med genusbegreppet, kan avtäcka nya dimensioner och få oss att se på samhället med nya ögon. Det finns emellertid också en risk, menar hon, för att etnicitet kommer att uppfattas som den dominerande aspekten i tillvarons alla faser när det i själva verket alltid finns andra, samtida, perspektiv. Risken är att ett för ensidigt fokus på etnicitet stänger våra och andras

---

<sup>18</sup> Young 2000, s. 58.

<sup>19</sup> Ronström m.fl. 1998, s. 180ff.

<sup>20</sup> Pripp 2001.

ögon för generella mönster.<sup>21</sup> Dahlstedt är inne på samma tankebanor när han menar att man måste undvika att lyfta fram etniciteten såsom överordnad förklaringsgrund för samhälleliga fenomen.<sup>22</sup>

Dahlstedt skriver att marginalisering inte är omedelbart synonymt med fattigdom i meningen begränsad tillgång till ekonomiskt kapital.<sup>23</sup> Enligt honom är marginaliseringen betydligt mer komplex. Den omfattar de praktiker som fördelar både ekonomiska, sociala och kulturella politiska former av kapital runtom i samhället. Young menar att det även i de västerländska utvecklade länderna finns en växande skara människor som står utanför samhällets produktiva och sociala liv. Det kan vara fråga om etniska grupper, men även om pensionärer, lågavlönade eller långtidsarbetslösa. Enligt Young är marginaliseringen den allvarligaste formen av förtryck.

## 2.5 Etnisk mångfald och representation

I regeringsformen står att all offentlig makt i Sverige utgår från folket.<sup>24</sup> Men alla är inte delaktiga i demokratin. Det är uppenbart att en stor del av kategorin personer med utländsk bakgrund står utanför det politiska livet.

Young menar att de formella demokratiska processerna, i samhällen där vissa grupper är materiellt privilegierade och kulturellt dominerande, tenderar att exkludera de förtryckta grupperna. Man kan inte bortse från att varje social position utvecklar ett särskilt perspektiv, men att vissa perspektiv aldrig kommer till uttryck. De dominerande gruppernas intressen kommer att dominera det politiska livet om man inte lyckas neutralisera skillnaderna mellan olika grupper, menar Young. Eftersom en mångfald av skilda grupper faktiskt existerar måste de erkännas. De måste få komma till tals och vara med och sätta dagordningen i de offentliga sammanhangen.<sup>25</sup> Erik Åsard framhåller att det i många utvecklade industrisamhällen finns grupper, till exempel personer med utländsk bakgrund, som i ett eller annat avseende uppfattar sig som diskriminerade. Under den senaste tiden har dessa grupper blivit

---

<sup>21</sup> Runfors 1996, s. 89.

<sup>22</sup> Dahlstedt 2000, s. 103.

<sup>23</sup> Dahlstedt 2000, s. 12.

<sup>24</sup> Regeringsformen 1:1.

<sup>25</sup> Young 2000, s. 132.

alltmer synliga och ofta ställt krav på att deras ställning i samhället ska förbättras.<sup>26</sup> Det är angeläget att diskutera hur etnisk mångfald i det politiska livet kan uppnås och vilken väg man ska välja, men också om det finns fallgropar för den som blir vald utifrån sin etniska tillhörighet. Lika viktigt är det att föra resonemang om hur långt mångfaldstanken ska drivas.

Mångfaldsbegreppet uppstod i USA på 1990-talet. Bakom begreppet fanns en insikt om förändringen i USA:s befolkningsammansättning. Diskussionen om mångfald handlade ofta om förhållanden i arbetslivet.<sup>27</sup> Även i Sverige har mångfaldsdebatten handlat mycket om arbetslivet, men även om det politiska livet.

Åsard pekar på att ett av instrumenten för att komma till rätta med diskrimineringen i arbetslivet har sagts vara positiv särbehandling. Det finns två typer av positiv särbehandling. Den svagare varianten betonar vikten av allas lika möjligheter för alla anställningar och intagningar till olika utbildningar. Den är riktad mot att vidta en rad åtgärder som syftar till att avskaffa diskrimineringen på arbetsmarknaden och i samhället. Åtgärder som kan komma i fråga är till exempel riktad annonsering till minoriteter och särskilda stipendier till tidigare förfördelade eller diskriminerade grupper. Genom de vidtagna åtgärderna ges alla samma möjligheter. Därför ska inte annat än kvalifikationer styra anställningar eller elevintagningar. Den andra varianten däremot, avser mera direkta åtgärder för att eliminera diskriminering. Vid till exempel anställningar vägs den sökandes kön och etniska bakgrund in. Om denna form av särbehandling tillämpas sätts målsättningar, tidtabeller och kvoteringskriterier upp för att kunna rangordna människor.<sup>28</sup> För att koppla dessa tankar till det politiska livet kan den första varianten exemplifieras med arbete i politiska partier genom riktade insatser mot personer med utländsk bakgrund, som exempelvis utbildning som förbättrar deras kunskaper i svenska. Den andra varianten handlar om kvotering av personer med utländsk bakgrund in i de politiska församlingarna.

I det följande vill jag mer väcka frågor än ge svar kring etnisk mångfald. Människor har flera gruppidentiteter och deras egna självuppfattningar kan kopplas till exempelvis kön, ålder, etnicitet, yrkesgrupp eller utbildning. En rad olika gruppidentiteter finns

---

<sup>26</sup> Åsard 2000, s. 11.

<sup>27</sup> Edström 2001, s. 7.

<sup>28</sup> Åsard 2000, s. 15.



representerade hos en och samma individ och de aktualiseras allt efter sammanhang och situation. Risken finns emellertid att individens rörelsefrihet begränsas av omgivningens förväntningar. Det tycks som att den etniska gruppidentiteten ibland blir ensamt dominerande i det politiska sammanhanget. Personer med utländsk bakgrund kan hamna i en "glasbox", oförmögen att röra sig vare sig uppåt i hierarkin eller horisontellt i organisationen därför att han eller hon anses vara särskilt lämpad för en viss uppgift just utifrån sin etniska tillhörighet.<sup>29</sup> Det osynliga hindret, glasboxen, gör att en person med utländsk bakgrund förväntas arbeta med invandrar- och integrationsfrågor och inte tillåts utveckla sig på andra ämnesområden. Man måste följaktligen vara uppmärksam på vilken rörelsefrihet invandrare har. Måste han eller hon följa vissa livsmanus och uppföra sig på ett särskilt sätt för att passa in och bli erkänd som en i kollektivet?<sup>30</sup>

Det är lätt att stödja tanken om etnisk mångfald. Det är djupt orättvist om de politiska församlingarna består av enbart svenskar. Det är dock viktigt att också diskutera vem som ska inkluderas i den ena eller i den andra kategorin. Vem är svensk och vem är inte? Vidare ska diskuteras vem som kan, eller har rätt att, avgöra vilken kategori en enskild person tillhör. Är man en person med utländsk bakgrund fortfarande efter 40 år i Sverige? Går kategoritillhörigheten i arv? ska en person som är född i Sverige, vars far är svensk och mor kom till Sverige vid två års ålder, ingå i kategorin? Likaså bör man diskutera om både lateralt och hierarkiskt inordnade grupper ingår i denna kategori.

I den representativa demokratin utser medborgarna representanter till de folkvalda församlingarna riksdag, kommunfullmäktige och landstingsfullmäktige. Vad representerar de folkvalda? Ett synsätt fokuserar på åsiktsrepresentativiteten. Om åsiktsrepresentativiteten är god kan man acceptera att de förtroendevalda i olika avseenden utgör en elit. Men diskussionen har alltmer kommit att handla om att de förtroendevalda ska representera väljarna i fråga om tillhörighet till olika grupper. De olika grupperna ska vara närvarande i politiken. Sedan länge har det förts en diskussion om kön, vilken har resulterat i att flera partier i dag har varvade listor. Dagens debatt rör frågan om etnisk representation.<sup>31</sup> Inget politiskt parti kan fullständigt avspegla

---

<sup>29</sup> Edström 2001, s. 8.

<sup>30</sup> Appiah 1994, s. 143.

<sup>31</sup> Svenska Kommunförbundet och Landstingförbundet 2000b, s. 6.

befolkningens sammansättning eftersom de har olika sociala bas och representerar olika samhällsgrupper. Till exempel är jordbrukare mycket starkt företrädade bland Centerpartiets politiker och arbetare inom Socialdemokraterna. I diskussionen om etnisk mångfald ska också tas ställning till hur etnicitet som social kategori förhåller sig till andra kategorier som klass, kön och ålder. Frågan är komplex och värd att uppmärksammas.

### 3 Etnisk mångfald och representation

Inför 1998 års val sattes särskilda resurser in för att mobilisera väljare i storstädernas mångetniska områden.<sup>32</sup> Den offentliga debatten har också alltmer kommit att handla om hur den mångetniska befolkningssammansättningen syns i de partipolitiska församlingarna, det vill säga hur stor andel av partiernas medlemmar och förtroendevalda som har utländsk bakgrund.

De offentliga dokument som partierna publicerar är, som tidigare nämnts, något som partimedlemmar och allmänheten kan ta del av. I dessa dokument manifesteras partiernas officiella ställningstaganden i olika frågor. Detsamma sker genom de uttalanden som görs av partiernas företrädare på central nivå. De attityder till etnisk mångfald som kommer till uttryck på central nivå har ett inflytande över inställningen i den lokala partiorganisationen. Hur frågor kring etnisk mångfald tas upp och motiveras har betydelse för hur partiets viljeinriktning tas emot och ges kraft på basplanet. En genomlysning av värdet av etnisk mångfald kan göra tydligt hur de föreställningar ser ut som de olika partiföreträdarna har om personer med utländsk bakgrund, men också hur de ser på sig själva och svenskar.

Den centrala nivån i de politiska partierna är viktig när det gäller diskussionen om etnisk mångfald. Men det är på basplanet, i lokalorganisationerna, som arbetet med att rekrytera medlemmar och nominera till förtroendeuppdrag sker. Lokalorganisationernas ansvar för etnisk mångfald i de politiska församlingarna är därmed mycket stort. Genom att studera basplanet kan man se om de politiska uttalandena från central nivå har slagit igenom, om de genomsyrar tankesättet och arbetet på basplanet och hur långt partierna har kommit med sitt arbete för etnisk mångfald.

---

<sup>32</sup> Dahlstedt 2000, s. 10.

Jämförelser mellan attityder på central nivå och i lokalorganisationerna kan visa på eventuella dissonanser i attityderna. Samtidigt ska man hålla i minnet att de politiska samtalen utgör ständigt pågående processer där ny kunskap tillförs och ståndpunkter utvecklas och modifieras.

I detta kapitel redovisas hur de politiska partierna resonerar kring etnisk mångfald. Vilka attityder finns på de olika nivåerna? Vad säger partierna centralt och hur tänker man på basplanet? Hur arbetar partierna centralt med mångfaldsfrågor? Hur motiveras etnisk mångfald?

### 3.1 Varför mångfald?

#### *Den centrala nivån*

Under hearingen kunde representanter för riksdagspartierna utveckla sitt partis syn på etnisk mångfald i de politiska församlingarna. Den redovisning som följer är baserad på muntliga uppgifter framkomna under hearingen och på de dokument som partirepresentanter hänvisar till. Vissa synsätt delas av alla partier. Samtliga är positivt inställda till etnisk mångfald i det politiska livet. De är medvetna om att personer med utländsk bakgrund är underrepresenterade i det politiska livet inklusive deras eget parti. Mitt intryck är att frågan diskuteras i samtliga partier och att de arbetar på olika sätt med att få en ändring till stånd. Enligt partiföreträdarna utgörs hindren och svårigheterna av attityder, konservatism, gamla vanor och gammal partikultur. Det råder också en enighet om att ett stort ansvar vilar på respektive partiledning som måste spela en aktiv roll. Både Socialdemokraterna och Vänsterpartiet hävdar att det finns ett "tryck" i frågan från medlemmarna.

De flesta partiföreträdare använder termen *invandrare* i stället för *personer med utländsk bakgrund*. Det är också vanligare att de resonerar i termer av representativitet än etnisk mångfald. Representativitet diskuteras i relation till grupper som ungdomar, kvinnor och personer med utländsk bakgrund, vilka alla är underrepresenterade i det politiska livet. Begreppet representativitet implicerar tydligare det som partierna eftersträvar, nämligen en proportionell överensstämmelse mellan andelen förtroendevalda med utländsk bakgrund och andelen medborgare med utländsk bakgrund.

Inget av partierna för ett medlemsregister som anger medlemmarnas etniska tillhörighet. Därför finns inte uppgifter på hur den faktiska representativiteten är bland medlemmar, förtroendevalda i partiet och i kommunala församlingar. Några vågar sig på gissningar. Folkpartiet gissar att 15 procent av medlemmarna har utländsk bakgrund medan Moderaterna uppskattar andelen till 5 procent. Vänsterpartiet gissar att andelen är densamma som bland befolkningen. Företrädaren för Miljöpartiet de gröna menar att representativiteten bland förtroendevalda i partiet och kommunala församlingar är god, men har svårare att uttala sig om huruvida samma sak gäller bland partimedlemmar.

Centerpartiet är kanske sämst av partierna när det gäller etnisk mångfald, befarar partiets representant under hearingen. Men partiet arbetar med mångfaldsfrågan och antog 1999 ett program som heter *Program för mångfald och lika möjligheter* på sin riksstämman. Det innehåller bland annat en handlingsplan och en tipskatalog om hur partiet kan arbeta med mångfaldsfrågor i olika sammanhang och på olika nivåer. I programmet slås bland annat fast att beslutande organen i samhället ska vara sammansatta så att de representerar hela befolkningen, både vad gäller intressegemenskap och bakgrund. I programmet motiveras etnisk mångfald med att alla grupper ska ha samma demokratiska möjligheter. Genom mångfald får fler människor förebilder att identifiera sig med och få inspiration av.<sup>33</sup> Mångfaldsfrågan har hög prioritet inom Centerpartiet. Under partistyrelsen finns ett särskilt projekt som arbetar med hur partiet ska hantera mångfaldsfrågan inom partiet utifrån programmet. Inom partiet pågår ett programarbete. En grupp arbetar särskilt med mångfaldsarbete under rubriken *Frihet, trygghet och förankring*. Partiledningen har ett stort ansvar för frågan om etnisk mångfald. Från central nivå ges riktlinjer och förhållningssätt. Centralt kan man visa "hur man vill ha det" och arbeta för att förhållningssättet ska genomsyra hela partiet.

Efter valet 1998 tillsattes en utredning inom Folkpartiet liberalerna med anledning av partiets låga stöd bland väljarna. Utredningen kunde konstatera att representativiteten sannolikt är mindre efter valet 1998 än tidigare. Detta är ett resultat av att partiet krymper. De få som väljs in är ofta medelålders svenska män, och mer sällan en ung person, en kvinna eller en person med utländsk bakgrund. Folkpartiet liberalerna har ett beslut från ett

<sup>33</sup> *Program för mångfald och lika möjligheter* 1999, s. 7ff.

landsmöte att vallistorna ska varva män och kvinnor. Därutöver rekommenderas att man inom partiet eftersträvar att personer med olika erfarenheter, som olika yrkesgrupper, ungdomar och personer med utländsk bakgrund, bör finnas representerade på listorna. Folkpartiet liberalerna anser att politikerna ska representera väljarkåren. Politiker med utländsk bakgrund ger också personer med utländsk bakgrund en möjlighet till identifikation. Folkpartiets erfarenhet är att kandidater med utländsk bakgrund också bidrar till att valdeltagandet ökar i områden där andelen personer med utländsk bakgrund är stor. En folkpartist med syriansk bakgrund berättar hur han och flera andra politiker med utländsk bakgrund, som representerade olika politiska partier, bedrev valkampanj i flera invandrartäta områden i Södertälje. I dessa områden steg valdeltagandet och var högre än i motsvarande områden där liknande kampanjer inte förekommit. Folkpartiet har för närvarande en arbetsgrupp som tar fram ett nytt handlingsprogram för partiets integrationspolitik. Programförslaget behandlas på partiets landsmöte i oktober 2001.

Kristdemokraterna har i sin verksamhetsplan slagit fast åtta ämnesområden som partiet för närvarande prioriterar. Ett av områdena handlar om breddning av partiet, och berör just representativiteten i partiet. Arbetet tar sikte på att få fler ungdomar och fler personer med utländsk bakgrund som medlemmar och som förtroendevalda. Partiet har genomfört ett rådslag för ett mångkulturellt parti, där representanter för partiorganisationer runt om i landet samlades. Under rådslaget diskuterades vad partiet kan göra för att bli mer attraktivt eller lättare för människor med annan kulturell eller etnisk bakgrund att engagera sig i. Deltagarna i rådslaget lämnade ett antal synpunkter på hur partiet ska gå vidare med mångfaldsfrågan. För det första måste partiet tydligt förklara hur sambanden i det politiska livet fungerar. Detta är extra viktigt gentemot personer med utländsk bakgrund. För det andra ska man vara uppmärksam på språket. Används ett för avancerat språk kan det försvåra för personer med utländsk bakgrund att tillgodogöra sig informationen. För de tredje ska inte personer med utländsk bakgrund hänvisas till att arbeta med frågor som är relaterade till integration och liknande. För det fjärde kritiserades partiet för en för liten uppsökande verksamhet bland personer med utländsk bakgrund. För det femte betonades att det är viktigt att ha förebilder för att kunna visa på att det faktiskt finns möjligheter för personer med utländsk bakgrund att engagera

sig i politiken. Målet med mångfaldsarbetet för kristdemokraterna är att öka representativiteten.

Befolkningssammansättningen avspeglar sig inte heller i Moderata samlingspartiet. I likhet med flera andra, nämner Moderata samlingspartiets representant att även andra grupper är under-representerade, nämligen unga och medelålders med barn. Moderata samlingspartiet har haft en arbetsgrupp mot social segregation och utanförskap som 1999 lämnade en rapport till partistämman., och i samband med resonemanget kring etnisk mångfald i politiken motiverar representanten för partiet varför det är viktigt att få människor att engagera sig i de politiska sammanhangen. Han menar att utan engagemang skapas ett samhälle som är besvärligt för alla att leva i. I utanförskap frodas kriminalitet och droger. Det blir farligt för "vanligt folk" och det blir omänskligt för dem som lever i hopplöshet.

Representanterna för Socialdemokraterna tror att valet 2002 kommer att bli "invandrarnas val" och handla om representation. Partikongressen 1997 beslutade bland annat att människor med utländsk bakgrund inför 2000-talet måste integreras på allvar i politiken. Beslutet innebär att fler personer med utländsk bakgrund ska finnas med i partiet, dels i dess verksamhet och dels på partiets vallistor inför valet 2002. Målet är att

landets mest invandrartäta kommuner år 2002 skall ha samma andel invandare bland medlemmar och kandidater till fullmäktige som andelen invandrare i kommunen.<sup>34</sup>

En av partiet tillsatt integrationspolitisk arbetsgrupp har till uppgift att ta fram ett förslag till handlingsprogram med riktlinjer för partiets arbete med integrationsfrågor. Gruppen har tagit fram ett diskussionsmaterial där man tar upp bland annat hur Socialdemokraterna kan bli bättre på att organisera och aktivera invandrare i politiken, men också hur etnisk mångfald ska genomföras i arbetarekommunen, samt i partiföreningens och arbetarekommunens styrelse.

Under hearingen var Vänsterpartiets representant den enda som förde ett längre resonemang kring vilken roll etnicitet spelar i det politiska sammanhanget. Vänsterpartiet har under det senaste programarbetet haft en diskussion om bland annat mångfaldsfrågor, integration och etnicitet. Diskussionen om etnicitetens betydelse pågår för fullt eftersom man inom partiet inte är överens

---

<sup>34</sup> *Integration och demokrati*. Stencil från Socialdemokraterna.

om vilken roll etnicitet spelar. Vänsterpartiets samhällsanalys utgår från begreppen klass och kön. Inom partiet diskuteras om man kan föra in en tredje komponent, etnicitet, och säga att den också är viktig. Etnicitet har ingen materiell bas på så sätt som klass och kön, menar partiets företrädare. Hon understyrker dock att man inte kan förneka att personer med utländsk bakgrund drabbas av etniskt förtryck. Den fortsatta diskussionen inom partiet ska reda ut hur viktig man menar att etniciteten är och om det etniska förtrycket är en del av klassförtrycket eller en specifik form av förtryck. Enligt representanten för partiet finns det inom partiet ett helt spektrum av åsikter och synpunkter beträffande etnisk mångfald. Å ena sidan finns de som mer eller mindre kräver kvotering eller i varje fall etnisk representation, och å andra sidan finns de som menar att det inte existerar något problem och att kompetensen ska vara avgörande. I Vänsterpartiet är jämn könsfördelning på partiets vallistor och i olika partiorgan stadgebunden. Det finns rekommendationer att det ska vara bra variation beträffande till exempel utbildningsbakgrund, klassbakgrund och etnisk tillhörighet. I partiet har funnits ett integrationsutskott som har arbetat mycket internt, bland annat har det granskat partiets material och ordnat en rikskonferens kring mångfaldsfrågor.

Företrädaren för Miljöpartiet de gröna resonerar kring begreppet invandrare. Han menar att termen ska avse endast dem som själva har invandrat till Sverige, inte dem som är födda i Sverige även om de skulle ha en utrikes född förälder. Vidare menar han att etnisk mångfald är ett viktigt begrepp när man diskuterar problem i det svenska samhället. Använder man sig inte av begreppet riskerar man gömma undan de problem som har med etnicitet att göra. Om man hävdar att alla är lika bortser man från problemen. Han säger vidare att om det inte finns invandrare representerade i en större grupp, till exempel en politisk församling, kan det vara tecken på demokratiproblem. Inom Miljöpartiet de gröna förs en aktiv diskussion kring etnisk mångfald, både på riks- och lokalplanet. I partiet pågår ett arbete med att ta fram ett nytt idéprogram, vilket innehåller ett avsnitt om det mångkulturella samhället och minoritetsfrågor. Enligt förslaget ska de politiska och beslutande församlingarna vara representativa för befolkningssammansättningen. Här har bland annat de politiska partierna ett stort ansvar så att människor med mångkulturell bakgrund känner sig motiverade av politiskt arbete och känner att de har möjligheter att utöva makt. Vidare ska

partierna föra en politik som utgår även från de livsvillkor som personer med utländsk bakgrund har.<sup>35</sup> Den centrala uppgiften är att ta itu med diskriminering i samhället, anser partiets företrädare. Inom Miljöpartiet de gröna finns en integrationsstyrgrupp som håller på att ta fram ett program angående integrationsfrågor. Gruppen har anordnat ett antal seminarier kring frågan. Partiföreträdaren tror att kandidater med utländsk bakgrund bidrar till att fler invandrare röstar.

### *Basplanet*

Ingen av de intervjuade förtroendevalda på basplanet ifrågasätter tanken på etnisk mångfald i det politiska livet. Men varför är etnisk mångfald eftersträvansvärd? Som princip tycks den vara självklar och väl internaliserad i det svenska tänkandet, åtminstone i det offentliga. Det råder en enighet bland de intervjuade om att de partipolitiska församlingarna ska avspegla den mångetniska befolkningssammansättningen. De anser att personer med utländsk bakgrund ska finnas representerade på alla nivåer och att de politiska församlingarna ska visa ett tvärsnitt av Sveriges befolkning. Närvaron handlar om en rättvis representation och om olika etniska gruppers möjlighet att vara med och bestämma dagordningen. Dessutom är samstämmigheten stor om att invandrare är underrepresenterade i de politiska sammanhangen. De intervjuade är bekymrade över att så är fallet, och många är självkritiska.

I intervjuerna förs resonemang kring etnisk mångfald som går ut på att det finns flera vinnare när personer med utländsk bakgrund deltar på den politiska arenan. Ingen förlorar på etnisk mångfald. Flera av de intervjuade ger exempel på hur etnisk mångfald kan gagna politiken genom att nya erfarenheter och perspektiv från personer med utländsk bakgrund förs in. Men den etniska mångfalden kan också gagna etniska grupper som genom representanter är med och sätter dagordningen. Här nedan ska olika argument för etnisk mångfald redovisas lite närmare.

Flera intervjuade menar att personer med utländsk bakgrund har andra erfarenheter än etniska svenskar. Att ha levat i ett annat land gör att man kan se på frågor ur olika perspektiv och göra jämförelser med andra system och förhållanden, menar de intervjuade. Detta blir tydligt framför allt i intervjuer med dem som själva har

---

<sup>35</sup> Partiprogramsrevidering, januari 2001.



utländsk bakgrund. En ung akademiker med utländsk bakgrund berättar om sina egna erfarenheter av värdering av utländska betyg i Sverige. Hans personliga erfarenhet har gett honom kunskaper som han vill föra in i politiken. Genom nya medlemmar kan alltså partierna få nya frågor att driva. En kristdemokrat med utländsk bakgrund berättar följande:

Om vi tar till exempel skolfrågan. Då jämför jag skolmodeller. Jag försöker ta erfarenheter från mitt gamla hemland. Så jag har den bilden också, så att jag kan analysera frågan på ett annat sätt.

Att som politiker med utländsk bakgrund ha kunskaper om den egna etniska gruppen kan, i de fall man så väljer, medföra en särskild auktoritet. En intervjuad moderat berättar hur han vågar ifrågasätta påståenden, som han menar inte är korrekta, från den egna gruppen. Detta, menar han, är en tillgång i politiken. Så här berättar han:

Det är inte hela tiden så att det som sägs om invandrare är rätt. Till exempel, när det gäller religion, när någon säger till exempel att han vägrar skaka hand med en kvinna, han säger att det är hans tradition och hans kultur. Då kan jag säga att nej, det är det inte, han gör fel även enligt hans religion och kultur. För jag kommer från samma bakgrund, och jag vet! /---/ Jag har nästan samma bakgrund med majoriteten som bor här i Malmö, så jag vet vad de pratar om, jag vet deras resonemang och jag vet hur jag ska svara dem, jag kan inte gå ifrån de 28 åren där jag bodde i mitt gamla hemland, jag tror att det hjälper lite grand /---/ De här två orden, som skapar mycket problem, tradition och kultur, om du ska göra någonting som invandrare, och så säger du: "Ja, det här min kultur", så det är svårt för svenskarna att säga någonting emot, för de vet inte.

Några intervjuade anser att svenskar inte riktigt kan ta upp frågor som uppfattas som känsliga. En ung vänsterpartist berättar att han vill arbeta med integrationsfrågor. Han motiverar detta med att han ser problemet och fortsätter att

de flesta [svenskar] vet inte vad de får säga och inte säga. Och då försvinner den här öppna diskussionen, för man tänker att: "Nej, det här borde jag kanske inte säga" /---/ jag kan säga mer än vad de andra kan säga.

Även i andra intervjuer finns antydningar att man upplever det svenska debattklimatet som på något sätt icke tillåtande, att man kan ha svårt att föra fram synpunkter som inte uppfattas som politiskt korrekta.

I några intervjuer motiveras etnisk mångfald med att partierna på så sätt får kännedom om frågor som är viktiga för de olika etniska grupperna. En folkpartist ger två exempel på detta. Det ena exemplet handlar om ett förslag från en politiskt engagerad syrian. Han förmedlade önskemål från den syrianska gruppen, som är relativt stor i den ifrågavarande kommunen, om att på äldreboende föra samman boende med samma etnisk bakgrund. De gamla senildementa glömmar sin svenska varför det är viktigt med "etniska avdelningar" med flerspråkig personal på äldreboende. Ett annat exempel gäller ett förslag som kom från en politiker med finsk bakgrund. När ett nytt ålderdomshem skulle byggas i kommunen föreslog hon, med tanke på den stora andelen finska pensionärer i området, att man skulle inrätta en bastu i ålderdomshemmet. Förslaget gick dock inte igenom. Den intervjuade folkpartisten menar att dessa ovanstående förslag inte hade kommit till stånd om det inte i partiet hade funnits personer med utländsk bakgrund. De fungerar som kontakter till sina respektive grupper och kan föra fram deras speciella krav och önskemål till partiet. Genom parti-politiskt arbete har etniska grupper möjligheter att vara med och bestämma dagordningen och driva frågor som känns angelägna för dem.

Att deltagande i det politiska livet är en självklar rättighet har berörts tidigare. Men det kan också beskrivas som en plikt och en skyldighet. Det är i Sverige man lever och det här man måste ta sitt samhällsansvar, menar några med utländsk bakgrund. En kristdemokrat utvecklar resonemanget på följande sätt:

Jag kommer från ett land och vi har ett annat system, det är inte samma sak som här i Sverige. Men sedan jag har bestämt mig för att stanna kvar i det här landet, och bygga min framtid här. Och självklart vill man lyckas. Då måste man integrera sig själv. Det går inte att någon drar i dig: "Kom hit". Nej, jag hade bestämt mig, jag vet vad jag vill, jag vill bo här, jag vill att mina barn också ska fortsätta att bo här. Det kommer en massa frågor som man vill utveckla. Samtidigt vill jag som invånare i kommunen bidra med någonting, jag har en bakgrund som invandrare, jag kan bidra med det jag har, resväskan har flera kläder, jag kan bidra med någonting och jag gör det. /---/Ja, det är en skyldighet, Hur kan man annars påverka om man sitter hemma? Man kan inte påverka någonting. Man måste synas. Och man måste höras. Den enda vägen är att man engagerar sig.

Några av de politiker som själv har utländsk bakgrund berättar att de kan uppfattas som positiva förebilder både för invandrare och

för svenskar. En socialdemokratisk man berättat att han tidigare tagit emot rasistiska glåpor på gator och torg. Genom sitt engagemang i partiet har han blivit känd i staden. Glåporden efter honom är inte lika många i dag och han tror att hans politiska engagemang bidrar till det. Hans politiska arbete gör att etniska svenskar förändrar sin uppfattning om personer med utländsk bakgrund, anser han och berättar:

Det är klart att om folk är engagerade, inte bara när det gäller invandrarfrågor, utan det gäller allmänt, då är det så att de ser: "Aha, han vill förändra, han är engagerad." och så vidare. Då kommer respekten. De ser att invandrarna är här, inte bara för att leva på bidrag och inte göra någonting. Så det är viktigt att man är med och de ser att man är med.

Politiken kan alltså bli en arena där personer med utländsk bakgrund kan bidra till att skapa en mer nyanserad bild av olika etniska grupper hos svenskarna. De kan till exempel visa sig som ansvarstagande medborgare som arbetar för gemensamma angelägenheter. Ovanstående citat visar hur personen i fråga är medveten om den bild av personer med utländsk bakgrund som många har. Han har erfarenheter av glåpor och oförsämdheter, men det avskräcker inte honom. En annan person med utländsk bakgrund berättar att han har blivit illa bemött några gånger i affärer och på liknande ställen på grund av sitt ursprung. Inte heller han blir avskräckt utan tvärtom:

Det har blivit tvärtom. Att jag ser problemet och så försöker jag lösa det i stället för att vända ryggen till. Självklart blir jag förbannad när folk slår till mig på grund av hur jag ser ut eller var jag är född. Men om jag skulle vända samhället ryggen till eller slå tillbaka, då skulle jag inte vara så där jättemycket bättre än den som slog mig.

På min fråga om han ser politiken som en möjlig väg att förändra och lösa problem svara han kort "Ja".

### **3.2 Motstånd och misstänksamhet mot etnisk mångfald**

#### *Den centrala nivån*

Diskussionen om representativitet är inte ny i partierna. Det som är nytt är oron för att en så stor andel av gruppen röstberättigade med utländsk bakgrund inte deltar i valen och att de aktiva i parti-

erna blir färre och färre. Inledningsvis menar samtliga företrädare för partierna, utom för Miljöpartiet de gröna, att det inte förekommer något motstånd mot etnisk mångfald i partierna. Samtidigt talar flera av dem om att man måste arbeta med attityderna.

Centerpartisten säger att man måste utveckla tankar, riktlinjer och förhållningssätt som sedan kan föras ut i organisationen. Mångfaldstanken ska genomsyra partiet. Det gäller att hitta ett gemensamt synsätt, fastslår han. Folkpartisten menar att människor generellt är konservativa och att det kan vara svårt för en person som kommer utifrån, som uttrycker sig på ett annat sätt och som har andra erfarenheter än "den gamla partiräven", att bli nominerad. Enligt kristdemokraten finns det i det partiet inget motstånd mot etnisk mångfald utan en vilja att arbeta med frågan. Också moderaten säger att det absolut inte förekommer något motstånd i det partiet.

Socialdemokraten tar, i likhet med folkpartisten, upp människornas attityder. Mycket av arbetet med etnisk mångfald handlar enligt honom om att ändra "den informella stadgan":

Vi [socialdemokrater] är mycket präglade av att vara svenskar, vi har någorlunda liknande bakgrund, samma sätt att uttrycka oss och så har vi slipats av ett långvarigt partiarbete mot varandra.

Därför kan det vara svårt för en person med utländsk bakgrund att komma in och bli accepterad. Vänsterpartisten konstaterar att det antagligen förekommer diskriminering i partiet, eftersom det existerar överallt i samhället. Diskriminering är strukturell och finns inbyggt i människors sätt att fungera i till exempel organisationer. Ett parti kan inte lösgöra sig från samhället. Men om diskriminering upptäcks i partiet tar man itu med det. Miljöpartiets representant anser att det finns ett motstånd i partiet och förklarar detta med att Sverige genomgår en svår period, där landets helhetskaraktär håller på att ändras, vilket betyder att det blir krockar på samma sätt som när jämställdhetsfrågan mellan män och kvinnor lyftes fram. Men, anser han, inom partiet har man lyckats hantera frågan på ett bra sätt.

### *Basplanet*

Samtidigt som de intervjuade på basplanet ger sitt fulla stöd till tanken om etnisk mångfald i politiken nämner de flesta också det

motstånd som de anser finns, i det egna partiet och bland allmänheten. Av intervjuerna får jag intrycket av att det finns en opinion, både i och utanför partierna, som de förtroendevalda måste förhålla sig till och argumentera mot, både när det gäller den etniska mångfalden i partiorganisationen och politiken, men också när det gäller det mångetniska samhället i största allmänhet. Detta betyder att partierna måste arbeta på två fronter, inåt mot de egna medlemmarna och utåt mot allmänheten.

I december 2000, då jag gjorde intervjuerna i Eskilstuna, ordnade fullmäktige ett appellmöte på torget med anledning av att en extrem organisation hade etablerat sig i kommunen. En förtroendevald för Centerpartiet tog upp det i intervjun och uttryckte oro för utvecklingen. Han betonade att samtliga politiska partier i fullmäktige stod bakom manifestationen. Även i andra intervjuer, på andra platser, framfördes bekymrade tankar kring rasistiska grupper. I Lidköping genomfördes en demonstration mot rasism ungefär samtidigt som i Eskilstuna. Demonstrationer och manifestationer mot rasism är ett sätt att markera avståndstagande. Men hur gör man när man möter "vanligt folk" som talar illa om invandrare och som betraktar dem som fuskare och bidragstagare? I intervjuerna finns exempel på tillfällen då de förtroendevalda konfronterats med den typen av åsikter. En förtroendevald berättar vad han får höra på arbetsplatser och hur han brukar hantera situationen:

F: Ja allt det här med lata invandrare, som går på socialbidrag, drar man till, det är så långt man sträcker sig, sedan håller man inne med det andra, och är det så att man har något grövre, då man säger man att "Jag har hört...". Man står inte för det själv, utan det är kompisen eller brorsan som har berättat att så här är det.

I: Hur bemöter du det här?

F: Man måste tala om att man står inte upp för det här, för deras åsikter, det är inte på det sättet. Man får argumentera i de fall, de här tjejerna och killarna som kom hit, de är ju som oss alla andra människor, även om man har en annan ryggsäck att släpa på, en annan kultur.

Citatet visar hur partipolitiskt engagerade för en diskussion utåt med allmänheten. Denna diskussion är enligt min uppfattning mycket viktig eftersom den i förlängningen handlar om förutsättningarna för hela det mångetniska samhället och för etnisk mångfald i det politiska livet. Det är svårt att på grundval av intervjuerna avgöra hur vanligt förekommande den här typen av samtal är, men

helt klart är att de förekommer. En vänsterpartist berättar att partikansliet får telefonsamtal i valrörelser om hur partiet står i "invandrarfrågan" och att en del uttrycker rent invandrarfientliga åsikter. Han menar dock att det var vanligare på 1980-talet och i början av 1990-talet än vad det är i dag. Han betonar också att det är viktigt att diskutera frågan och tydligt deklarerar partiets politik, i det här fallet att Vänsterpartiet står för en generös invandrapolitik.

Arbetet för etnisk mångfald drivs också inåt i partierna, mot de egna medlemmarna. I många intervjuer medges att det finns mer eller mindre motstånd mot att man lyfter upp frågor om etnisk mångfald. En kristdemokrat menar, i likhet med många andra, att det säkert inom hans parti finns de som "inte gillar invandrare". Han menar att detta orsakas av okunskap och av att man inte känner varandra. Vidare anser han att massmedia kan spela en viss roll i sammanhanget:

Det är klart, man präglas. Man läser nyheterna, om invandrare och bråk, så suger man kanske till sig lättare än om en svensk som är inblandad, "Ja titta på hur de är!" så får man vatten på sin kvarn, det här är ju massmedia som har förstärkt genom att lyfta fram sådant.

Hur arbetet för etnisk mångfald ibland måste föras mot de egna medlemmarna visar ett exempel från Moderaterna i Malmö. En ung moderat berättar hur partiets arbete för etnisk mångfald mött ett visst motstånd. Enligt hennes egna ord är orsaken följande:

Internt var det kontroversiellt att börja prata, att lyfta upp just invandrargruppen som en särskild grupp, för vi tycker att vår näringspolitik, vår skattepolitik, vår företagspolitik är för alla. Så att det är kontroversiellt att lyfta fram en särskild grupp, men vi gör det ändå, för det är så viktigt. Och arbetet med de här frågorna är tudelat, det är internt och det är externt, nästan lika mycket. Nu är det mer externt, eftersom det interna arbetet är mer eller mindre klart, det var att övertyga människor.

Hon betonar att en tredjedel av stadens befolkning har utländsk bakgrund och att det är något alla måste inse. Staden är delad i två på olika sätt segregerade områden, i vilka man kan leva där utan att möta varandra. Detta gör att en del i hennes parti har "avstängt tanken på hur Malmö verkligen ser ut". Hon berättat att det interna arbetet nu har genomförts. Hon själv har varit en drivande kraft i arbetet och menar att

detta är en viktig del i partiets utveckling, jag är inte intresserad av att vara med i Moderaterna om Moderaterna skulle stänga ute invandrarna.

En miljöpartist berättat att det inom partiet framförts "en liten antydan" om att alla inte har varit så glada för att partiet lyft fram "invandrarfrågan". Han framhåller hur viktigt det i sådana sammanhang är att de ledande i partiet tar tag i frågan och bemöter den typen av strömningar så att de inte blir dominerande. Citaten från moderaten och miljöpartisten visar vilken roll det interna partisamtalet har för arbetet för etnisk mångfald i politiken.

I en del intervjuer tecknas bilden av ett Sverige där den äldre generationen, både i och utanför partierna, inte är så van vid att möta personer med utländsk bakgrund. Dagens ungdomar däremot växer upp i ett annat Sverige som är mångkulturellt och som därmed inte fäster någon uppmärksamhet vid människors etniska tillhörighet. De som resonerar på detta sätt menar att tiden löser problem och att tiden måste ha sin gång. I takt med att de gamla lämnar sina uppdrag till yngre som kommer in som medlemmar och förtroendevalda försvinner det motstånd som finns i dag. En centerpartist, som inte är ensam om sin åsikt, säger följande:

Ja, men det är inte så märkvärdigt. Jag menar, om du har vuxit upp i Sverige under 1900-talet, då har du levt under ganska skyddade former. Det är klart att du blir osäker om du möter en massa nya människor som är klädda på annorlunda sätt och uppträder på annorlunda sätt, eller man uppfattar så i alla fall. När jag pratar med mina ungar, som har gått i skolan sedan de var små, tillsammans med invandrabarn, för dem är det inte ett dugg märkvärdigt, inte ett dugg. /--- /Det som har hänt i vårt land, att vi har fått in många invandrare, de kommer hit som små, de går i svenska skolor, så påskyndar man processer, och jag ser det tydligt hos mina ungar, för dem är det inte ett dugg märkvärdigt det här med invandrare /---/ Och det innebär att det som i dag är oförmåga eller ovilja, det tror jag kommer att suddas ut, efter hand då nya generationer växer upp.

På min fråga om "invandrarnamn" på partiernas listor kunde få den konsekvensen att somliga avstod från att rösta på det partiet svarar de flesta jakande, samtidigt som de betonar att den risken måste man ta. En folkpartist menar att "de rösterna ska vi inte bry oss om, därför att vi inte behöver sådana röster som inte ställer upp för vår ideologi" och en ung vänsterpartist sammanfattar saken med att "det skulle vara ett enormt bakslag för hela

mänskligheten”. Många säger också att effekten likaväl skulle kunna vara det motsatta, det vill säga att de namnen skulle locka nya väljare.

#### 4 Partipolitiskt engagemang

De aktiva och engagerade skulle kunna beskrivas som *politikens trotjänare*.<sup>36</sup> Trots att antalet politiskt aktiva medlemmar minskar, fungerar det politiska systemet eftersom de aktiva fortfarande är tillräckligt många för att hålla i gång systemet. Utan dessa partiaktivister skulle partierna bokstavligen och omedelbart upphöra att existera. Enligt en uppskattning finns det cirka 100 000 medborgare som är fritidspolitiker eller som är verksamma i exempelvis lokala utvecklingsgrupper, byalag, intressegrupper eller framtidsgrupper. Antalet förtroendevalda i kommunerna är cirka 44 500 enligt uppgift från Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet.<sup>37</sup>

För denna studie har tjugo partiaktiva personer intervjuats. Mitt intryck av den offentliga debatten är att den ofta sätter fokus på dem som väljer att inte engagera sig i politiken. Lika fruktbart är det att rikta uppmärksamheten mot dem som har tagit steget in i politiken, både nybörjare och de som varit aktiva länge, vilket görs i denna studie. Det är fråga om personer som inte motsvarar den gängse bilden av partipolitiskt passiva och oengagerade medborgare.

I detta kapitel redovisas de intervjuades egna personliga berättelser om sitt engagemang i politiken. Genom att lyssna på dem kan man få svar på hur ett politiskt engagemang kan uppstå. Vilka är de faktorer som leder till det politiska engagemanget? Var det någon avgörande händelse eller var det en naturlig och självklar fortsättning på de diskussioner som fördes i föräldrahemmet? Var det en slump? Eller någonting annat? Finns det några generella svar och mönster?

I ljuset av de partiaktivas eget engagemang är det också lämpligt att ta upp hur de resonerar kring varför personer med utländsk bakgrund deltar i det politiska livet i allt mindre omfattning. Också de resonemang som kom upp under hearingen med

---

<sup>36</sup> Gidlund & Möller 1999, s. 109.

<sup>37</sup> Svenska Kommunförbundet & Landstingsförbundet 2000a, s. 8.



företrädare för partierna på central nivå redovisas här. Varför röstar inte alla? Varför söker sig allt färre till de politiska partierna? Varför väljer människor passiviteten framför aktiviteten? Eller handlar det om en medveten protest? Finns orsakerna i det omgivande samhället eller hos de enskilda individerna? I svaren på dessa frågor finns fältet för fortsatt arbete med etnisk mångfald i de politiska församlingarna.

#### 4.1 Därför är jag med!

##### *Vistelsetidens betydelse*

Det finns goda skäl att anta att vistelsetiden i Sverige har betydelse för politiskt engagemang. Att komma till ett nytt land betyder i regel att man måste lära sig ett nytt språk och hur samhället fungerar. Man måste skaffa sig ett arbete eller söka sig till någon form av utbildning. Det är mycket som måste ordnas innan man är någorlunda installerad och etablerad. Per Adman och Per Strömblad har i sin forskning funnit att de senast anlända tycks vara de minst aktiva vad gäller olika former av politiskt engagemang, till exempel röstning, partiaktiviteter, manifestationer och politisk tilltro. De som bott längst tid befinner sig mycket nära de inföddas nivå vad gäller engagemang.<sup>38</sup> De mest aktiva, enligt Admans och Strömblads forskning, är i hög grad personer som invandrat från västvärlden. Hassan Hosseini-Kaladjahi har studerat deltagande i kommunalvalet och riksdagsvalet 1998 i Fittja i norra Botkyrka. När det gäller deltagande i kommunalvalet konstaterar han att bland de variabler som har testats är det bara ålder som har visat sig ha direkt betydelse för deltagande bland invandrare. Äldre röstar i större utsträckning än yngre. Två variabler har direkt betydelse för deltagande i riksdagsvalet, nämligen vistelselängd och ålder. Invandrare som har bott längre i Sverige röstar i högre uträkning än de som har bott en kortare tid. Äldre röstar flitigare än yngre.<sup>39</sup>

För de tio förtroendevalda med utländsk bakgrund som ingår i denna undersökning tog det olika lång tid mellan det att de kom till Sverige och till dess att de blev partipolitiskt aktiva. Fyra av dem engagerade sig i partipolitiken relativt fort efter ankomsten

---

<sup>38</sup> Adman & Strömblad 2000, s. 23.

<sup>39</sup> Hosseini-Kaladjahi 2001 s. 12.

till Sverige. Den yngste, som i dag är 25 år, sökte sig till politiken efter att ha varit i Sverige endast ett år. Som 16-åring gick han med i Ung vänster. En annan, också han relativt ung, blev medlem i Moderata samlingspartiet efter två i Sverige och ytterligare två år senare åtog han sig sitt första förtroendeuppdrag. En tredje, en kvinna, som var fackligt aktiv i sitt gamla hemland till dess att hon tvingades lämna det efter en militärkupp, engagerade sig i solidaritetsarbete för de politiska fångarna i det gamla hemlandet omgående efter att ha lämnat flyktingförläggningen. Efter fyra år i Sverige blev hon partipolitiskt aktiv i Socialdemokraterna. Slutligen den fjärde, en man, bestämde sig för att bli medlem i Kristdemokraterna sju år efter ankomsten till Sverige.

För fyra andra tog det betydligt längre tid. Den första av dessa, en man, blev uppmuntrad av en politiskt aktiv person att bli partimedlem i Socialdemokraterna. Då hade han bott i Sverige i 16 år. Den andra är en kvinna som alltid uppmuntrat sina barns politiska engagemang. Till slut blev hon själv medlem i Folkpartiet, delvis därför att hennes äldsta barn tyckte att det nu var moderns tur. Hon hade vid det laget bott i Sverige i 21 år. Den tredje är en man som alltid har varit samhällsintresserad. I sitt hemland var han medlem i ett politiskt parti. Han var partipolitiskt engagerad under en kortare period också i Sverige direkt efter ankomsten. Han lämnade dock det partipolitiska engagemanget eftersom han upplevde sina svenskkunskaper som alltför bristfälliga för att fullt ut kunna ta del i politiken. Drygt tjugo år senare var han med och startade ett lokalt parti i sin hemkommun inför valet 1998. I fjol beslutade han gå med i Miljöpartiet de gröna. Den fjärde är en kvinna som efter 31 år i Sverige beslutade sig för ett partipolitiskt engagemang i Moderata samlingspartiet.

I kategorin personer med utländsk bakgrund finns även två som är födda i Sverige, men som har en utrikes född förälder. De är personer som i dagligt tal brukar kallas för andra generationens invandrare. Den ene av dem, en man, var endast femton år gammal då han gick med i ett ungdomsförbund. Den andra, en kvinna, var omkring 30 år då hon genom ett fackligt engagemang kom in i politiken. Av de tio etniska svenskar som ingår i undersökningen var sju under trettio år då de aktivt började delta i politiken. Två av dem var under tjugo år. Av dem med utländsk bakgrund var fyra trettio år eller yngre när de tog steget in i politiken.

### *Hur väcktes engagemanget?*

Jag bad politikerna berätta hur och i vilket sammanhang deras intresse för politiken en gång i tiden väcktes. Föga överraskande berättar många att de alltid har varit samhällsintresserade och att det politiska engagemanget är en naturlig följd av detta. Samhällsintresse kan nog ses som en självklarhet och en förutsättning för det politiska engagemanget.

Flera av de intervjuade berättar att deras engagemang väcktes i tonåren. För några började det hela mer som ett sätt att träffa andra ungdomar i ett socialt sammanhang. En centerpartist med svensk bakgrund berättar hur han kom i kontakt med Svenska landsbygdens ungdom (motsvarar CUF i dag) eftersom de var de enda som, på 1950-talet då han var ung, ordnade olika former av aktiviteter som tävlingar, sport och dans på landsbygden. Oavsett föräldrarnas politiska tillhörighet var det på dessa tillställningar ortens ungdomar träffades. Det var ett sätt att umgås, berättar han. Men med tiden väcktes hans intresse även för politiken. Han har sedan dess varit partipolitiskt aktiv. Han förklarar sitt fortsatta engagemang så här:

Det blir som en del av ens liv. Det är klart att man kan fundera på det också. Men jag tycker att det för mig har varit en självklarhet, så att säga. Jag kan inte se att jag kan koppla av och strunta i det. Jag är tveksam att det skulle gå, även om man ibland är evinnerligt trött på det, men det är en del av ens liv. /---/ Man kommer in i ett system där du vill fortsätta och påverka.

En man med utländsk bakgrund, men som är född i Sverige, berättar hur han och hans kompisar på 1980-talet, då han var i femtonårsåldern, var sysslolösa. En äldre kamrat kom på en idé:

I: Du var ung, bara 15 år, när du gick med i Centerns ungdomsförbund...

F: Ja, och det berodde att vi var ett gäng ungdomar som inte hade något att göra. Så det var en lite äldre kille som sade att då går vi med i Centerns ungdomsförbund, och bildar en styrelse. Då kan man hyra lokaler, idrottsanläggningar och lite sådant, och så kan man få bidrag. /---/ Och då var det inte politiken.

I: Det var inte politiken... Men varför blev det sedan Centerpartiet?

F: Ja. När jag var 16 så började jag fundera på det här när jag hade varit på kurser och de talade om vad Centern stod för /---/ Vi kom in, de var ordförande och vice ordförande, jag kom in som en kassör, jag är ganska bra på att hålla koll på ekonomin. Det dröjde inte mer

än ett år innan jag var ordförande. Vi var 15 medlemmar. Tre år senare var vi över 100 medlemmar i olika sektioner. Vi hade vårt kontor här så vi gjorde ordning hela källarvåningen och hade ungdomscafé och hela köret. Vi hade sektioner, några höll på med teater, några var flitiga att skriva insändare, och det var mycket i tidningar /---/ Jag höll på med det här. Aktivera ungdomar. Jag menar, vi var kanske 300 medlemmar i hela Sörmland, varav 110 i Eskilstuna. Det blev väldigt stort. /---/ Sedan kom jag in som ersättare i kommunfullmäktige och i olika styrelser.

/---/

I: Men om det nu hade varit så att dina kompisar och du inte hade kommit på att så här ska ni gå tillväga för att få något roligt att göra, tror du att du skulle finnas med i politiken?

F: /Lång tystnad/ Nej, det tror jag inte.

I: Så det var omständigheterna?

F: Ja, för jag kom in den vägen och dörrar öppnades hit och dit, så jag tror inte, jag hade gjort annat.

Andra, vars intresse också väcktes i tonåren, berättar hur deras politiska uppfattningar grundades som en reaktion på andra ungdomars politiska ställningstagande. En politiker med svensk bakgrund berättar hur tidsandan i slutet på 1960- och början av 1970-talet var mycket politisk. I gymnasiet där han gick fanns enligt hans beskrivning "tokvänster" med alla tänkbara bokstavs-kombinationer. I staden fanns också en del extrema högergrupper. Hans beslut att bilda en SSU-förening i skolan var en reaktion på dessa vänster- och högergrupper. Engagemanget i hans fall hänger starkt samman med hans intresse för internationella frågor. I Spanien regerade diktatorn Franco och i Vietnam pågick kriget. I början av 1970-talet genomfördes militärkupper i flera latin-amerikanska länder. Han ansåg att Sverige kunde göra mycket genom bland annat biståndsfrågor och solidaritetsarbete.

En annan person, också han med svensk bakgrund, berättar hur det under hans gymnasietid diskuterades mycket politik i skolan. Där fanns en stor grupp ungdommoderater som han retade upp sig på. Samtidigt visste han att han inte var socialist. Han kände sig mer hemma i den politiska mitten. Därför föll sig Folkpartiet liberalerna naturligt för hans del. Han visste var han politiskt hörde hemma, men valde att inte gå med i partiet eller i dess ungdomsförbund. Först efter "Bengt Westerberg-valet" 1985 gick han med i partiet eftersom han kände att han ville arbeta mer aktivt för partiet. Då var han 23 år gammal.

Det var de stora, internationella frågorna som attraherade den man som ovan berättade varför han bildade en SSU-föreningen i skolan. De stora frågorna skymtar fram även när en ung kvinna med svensk bakgrund berättar om hur hon blev engagerad under gymnasietiden.

Mitt engagemang för samhället, det var en annan typ av engagemang när jag var yngre, det är först nu -97 ungefär som jag har engagerat mig kommunalpolitiskt på det viset jag gör nu. När man engagerar sig i MUF så pratar man ofta om ideologiska frågor, stora riksfrågor. Kommunalpolitik är inte kul, utan man pratar om de stora, ideologiska frågorna./---/ I MUF är man intresserad av försvar, skola, alltså stora ideologiska grejer, och lagstiftning och så vidare.

En ung man som kom till Sverige år 1990 började ett år senare söka sig till politiska organisationer. Några år senare gick han med i Ung vänster. Han berättar:

I början var jag anarkist, jag var en riktig äkta anarkist. Men medan tiden gick märkte jag att som anarkist kan man aldrig påverka någonting. Och det var ju det. Jag ville påverka de beslut som var avsedda även för mig och andra. Så att -93 eller -94 gick jag med i Ung vänster här i Lidköping /---/ Jag vill påverka de beslut som berör mig och berör det som jag tycker är rätt och fel.

Tidsandan på 1960-talet har redan berörts och den tas också upp i fler intervjuer. En man berättar med inlevelse om hur hans världsbild blev starkt ifrågasatt när han kom i kontakt med den politiserade tidsandan. Han träffade människor som representerade helt andra värderingar och uppfattningar än han själv.

F: Jag var sjöman då, tidigare, och jag hade min bild av världen. Det stämde inte alls med de nya vindar som blåste på 60-talet. Jag konfronterades väldigt starkt, världsbilden var ifrågasatt. Det var en utmaning. Jag hade en väldigt reaktionär bild och syn på världstillståndet. Och jag blev på något sätt inträngd i ett hörn. Jag blev ifrågasatt. Jag kom i ideliga diskussioner och bråk med mina kamrater när jag hamnade på folkhögskola. Jag kunde aldrig föreställa mig att det fanns någon annan världsbild, det hade jag aldrig reflekterat över.

I: Hur var din världsbild?

F: Det var att amerikaner, svenskar och européer var utsedda av försynen på något sätt att härska över världen och vi var högre stående än alla andra /---/ de andra var mindre värda. Rättvisa och så vidare i världen, mellan människor och mellan länder, det hade aldrig föresvävat mig, det var inget som var eftersträvansvärt. Den starkes rätt att härska och styra. En väldigt reaktionär syn på saker och ting /---/

Jag var hätsk och diskussionslysten, så jag utmanade ödet på något sätt. Helt plötsligt förstod jag att jag måste läsa. Så jag satte mig att läsa i två, tre år. /---/ Sedan förändrades min syn på allting radikalt. Så småningom, successivt, så hamnade jag i det andra lägret. /skratt/

Genom omfattande studier kom han fram till att han hörde hemma hos vänstern. Ingen av de andra intervjuade nämner att de skulle ha studerat politisk litteratur under flera års tid, som den senast citerade personen. Men flera berättar att de dels genom studier av de olika partiernas dokument, som partiprogram eller idéprogram, dels genom funderingar och överväganden kommit fram till det beslut som sedan ledde till ett medlemskap i det aktuella partiet.

Det politiska intresset och ställningstagandet väcks i interaktion med andra människor. Det egna ställningstagandet klarnar och kan leda till ett avståndstagande från omgivningens åsikter, men det kan också göra att man radikalt omprövar sitt gamla tankesätt och går över till "den andra sidan". Att omgivningen ofta har en avgörande betydelse framskymtar i flera intervjuer. Flera av de intervjuade tar steget in i politiken efter att någon politiskt engagerad person uppmuntrat dem. En man med utländsk bakgrund kom genom sitt ordförandeskap i en förening i kontakt med en person som sedan fick en stor betydelse för hans politiska karriär:

F: Det är så att jag är också engagerad i föreningen, Afrikanska föreningen i Eskilstuna. Jag är ordförande där. Genom ABF hade vi en cirkel. Det var [ett namn] som är socialdemokrat, han är pensionerad, men är jätteaktiv fortfarande, mycket god människa, jättetrevlig. Han var kursledare. Och han frågade mig om jag var med i Socialdemokraterna. Jag sade att jag inte var det. Då sade han att han ska se till att jag blir medlem.

I: Så han uppmuntrade dig?

F: Ja.

I: Tror du att du hade tagit det här steget utan hans uppmuntran?

F: Jag hade inte tänkt på det. Men ändå, faktiskt, jag har alltid varit socialdemokrat. Jag har röstat på Socialdemokraterna. Men att vara så engagerad som nu, det är tack vare honom. Annars hade man andra uppdrag. Det var bra att han uppmuntrade mig /---/ I mitt hemland var min familj politiskt aktiv och engagerad, vi var socialdemokrater.

Uppmuntran kan komma även från nära håll, från den egna familjen. Några säger att det inte talades politik i deras föräldra-

hem. Andra i sin tur beskriver hur det fördes livliga diskussioner i hemmet. Det är ingen som direkt kopplar sitt eget politiska engagemang till föräldrahemmet och föräldrarna, även om några anser sig vara påverkade av föräldrarna. En kvinna med utländsk bakgrund beskriver hur hon själv alltid varit samhällsintresserad och hur hennes barn i sin tur har delat intresset med henne:

Jag har alltid varit otroligt engagerad. Det började egentligen på det här sättet att jag kände ett par folkpartister. Det var mina barn som började vilja göra något när de kom in i tonåren. Eftersom jag är samhällsintresserad så sade jag att gå till ett politiskt parti och gå till Folkpartiets ungdomsförbund, som det hette då, så att de kunde träffa likasinnade. Det har varit en bra skola för dem. Jag har två döttrar och båda blev ordförande i ungdomsförbundet på sina dar. Och så var det faktiskt min äldsta dotter som värvade mig till Folkpartiet /skratt/ "Kom med du också!", sade hon, och så tänkte jag att jag kan gå med.

En man som gick med i Kristdemokraterna 1991 beslutade sig först fem år senare för att bli mer aktiv. Då var han en bit över 50 år. Även i hans fall spelade omgivningen en avgörande roll:

F: I den lokalavdelningen där jag bor och där jag nu är ordförande nu så hade min företrädare kontakt med mig, kontaktade mig och det började med att de frågade om jag skulle kunna tänka mig att ställa upp som ett namn i kyrkofullmäktigevalet, och då sade jag som många andra att ja visst, det är väl okej, men sätt mitt namn långt ned så att jag inte hamnar på valbar plats, och så ett par år så var jag uppe på plats ett som gruppleddare i den här skaran, och under tiden fick jag frågan om jag kunde sitta i en stadsdelsnämnd, och så har det rullat på och det jag inte trodde att jag var intresserad av, tycker jag är det roligaste.

I: Så det var en person som uppmuntrade dig att gå med i politiken?

F: Ja, det kan man säga, för hade hon inte ställt den frågan så hade jag inte över huvud taget reflekterat över det, utan jag hade gått och gnyltat på samma sätt som många andra svenskar, att det är väl ingen idé att satsa politiskt eller det kan väl jag inte göra. Och så tror man att det handlar om att ställa sig i kommunfullmäktigetarstol, men politik är allt jag gör, allt jag lever med, människor jag möter, samtal hemma på våran gata, och det tycker jag är roligt /---/ i mitt fall var det avgörande att den personen frågade mig.

En man med utländsk bakgrund berättar hur han genom direkt uppmuntran blev intresserad av politik. Möjligen hade hans engagemang kommit ändå, men man kan likväl hävda att omgivningen spelat en viktig roll även för honom.

F: Det var så att jag var inneboende hos en familj som var kristdemokrater. Och från den sidan fick jag lite information om partier och politiken. Först hade jag inget intresse för politik alls. Inte så stort. Men sedan började jag bli intresserad. Sedan fick jag mitt första uppdrag, det var i tekniska nämnden, eftersom min grundutbildning är en teknisk utbildning. Och jag tyckte att det var mycket fint och intressant, man lär sig mycket...

I: Men om du inte hade bott hos den där familjen, tror du att du hade varit med i politiken i dag?

F: Ja. För att jag vet att man måste engagera sig om man vill ha någonting, eller om vill förändra någonting, man kan inte bara säga att jag har det och jag vill ha det, man måste engagera sig.

I: Så engagemanget hade kommit ändå?

F: Det kan hända. Det är möjligt. Ja. Jag var intresserad. Och de [familjen han bodde hos] diskuterade, träffade folk och pratade /---/ särskilt om det som händer i kommunen, och jag tycker mycket om den här kommunen, jag blev intresserad och inspirerad av att följa det här. Och jag fick möjligheten att delta i den här processen och det är bra.

Som i många andra berättelser nämns också här flera orsaker. Flera menar att det är medborgarnas skyldighet att ta sitt ansvar för det gemensamma. Man vill engagera sig för den kommun som man bor i. En kvinna med utländsk bakgrund, som bott i Sverige i 31 år, resonerar på följande sätt om sitt ställningstagande att gå med i Moderata samlingspartiet:

Jag ville inte bara gnälla. Jag ville ta reda på vad som är sant och vad som inte är det /---/ Det är min livserfarenhet, jag är född flykting i ett flyktingläger. Frihet är viktigt. Jag är en vanlig människa som började intressera mig för vad som händer.

En av politikerna har kommit till Sverige som flykting. Hon var fackligt men inte politiskt aktiv i sitt hemland. Hennes fackliga engagemang tvingade henne på flykt. Hon engagerade sig i solidaritetsarbete för politiska fångar i hemlandet omgående sedan hon anlät till Sverige. Hon gick med i facket. Efter en tid blev hon arbetsplatsombud och kontaktombud på sin arbetsplats. Den ena ledde till andra berättar hon:

Det följde naturligt, jag kände många på LO-sektionen och inom partiet, det blev mycket naturligt att jag blev medlem i partiet. Samtidigt som jag fick mina fackliga uppdrag fick jag också mina politiska uppdrag. Jag var offentligt ställd, jag märkte att det var viktigt att



engagera sig politiskt också, eftersom det var viktigt att påverka arbetsgivaren, och enda sättet var att bli aktiv.

I intervjuerna finns flera exempel på hur ett fackligt engagemang kan leda till ett partipolitiskt engagemang. Genom facket kommer man i kontakt med politiker på olika sätt. Genom att som facklig representant förhandla med politiska företrädare upptäcker man att det är på den politiska arenan som besluten fattas. En kvinna som är född i Sverige, men som har en utrikes född förälder, beskriver sin väg in i politiken på följande sätt:

Det var som många andras, tror jag, att man blir förbannad. Det är ofta så, det märker man när man pratar med människor, att man blir arg eller upprörd över någonting, så vill man påverka, och så får man höra att det är politiska beslut, och då börjar man undersöka var fattas de besluten, varför är vi inte representerade där eftersom det är vår verksamhet eller så här, och då börjar man ju söka upp. Mitt engagemang är väl inte klassiskt, att jag har gått med i SSU, utan jag började på den fackliga banan, genom just arbetsplatser, jobbade inom sjukvården och tyckte att man från arbetsgivarens sida hade lite konstiga svar och konstiga förklaringar på till exempel då man tillsatte personal och så där. /---/ Jag gick till facket, och var förbannad på att man gjorde omorganisation på den avdelning som jag jobbade på, och jag sade: "Vem har frågat oss, det är vi som jobbar, hur kan ni företräda oss?" och så hade vi en jättekonflikt där, vilket slutade med, eller började egentligen med att de sade men kan inte du vara vårt ombud, och det tog jag på mig direkt, för att någon måste ju företräda oss, för det kan uppenbarligen ni inte göra /---/ Och när man arbetar fackligt och driver frågor så landar man någonstans när någon sade att det är politikerna som bestämmer, och då sade jag att då vill träffa dem, vi ringde till dem, en lördag, när allt stod på kaos, verkligen, på avdelningen, då ringde jag först chefen som var ledig på helgen, och sade att hon skulle sätta sig i bilen och komma in, och sedan ringde jag politiker, och sade att ni får se till att komma hit, jag vill visa hur det fungerar, på något vis så fick jag då mitt möte med politikerna där, det var ett steg mot att "Aha, det är där man ska påverka, det är de som bestämmer! DÅ måste jag vara med där."

I en intervju kan man utläsa en stark fascination över det svenska demokratiska systemet och dess möjligheter. Intervjun är gjord med en relativt ung man med utländsk bakgrund som efter ett par år i Sverige blev medlem i Moderata samlingspartiet och efter ytterligare två blev tillfrågad att ta ett politiskt uppdrag. Här berättar han om sina tankar:

Jag älskar mitt hemland, men vi har inte den här demokratiska processen. Du kan inte ändra saker och ting lätt. Men när jag tittade på det politiska klimatet här i Sverige och upptäckte att det finns någonting som heter demokrati, att det finns partier, att vem som helst, jag menar inte vem som helst, men du kan, om du vill, komma upp till riksdagen, det händer saker, och det var den stora skillnaden mellan här och det gamla hemlandet. /---/ Jag tycker mycket om det här att vad än du tycker, du kan säga det, du kan göra din röst hörd på något sätt. Jag tittade på alla partier och försökte hitta det parti som passar mina idéer bäst, och det var Moderaterna. /---/ Tanken på att det är möjligt, att det funkar. /---/ Jag som kommer från ett annorlunda system, jag känner att det är viktigt det här med demokratin.

I intervjuer med politiker med utländsk bakgrund finns också resonemang om ansvar och plikt. I och med att man bor i Sverige måste man också ta del av de gemensamma angelägenheterna.

## 4.2 Varför är inte alla med?

### *Den centrala nivån*

Under hearingen ombads partirepresentanterna redogöra för sin syn på orsakerna till att personer med utländsk bakgrund inte är aktiva som partimedlemmar och förtroendevalda och till att de deltar i val i mindre utsträckning än tidigare. Centerpartisten säger att det finns en stor grupp människor som är socialt, ekonomiskt och politiskt fattiga. Denna grupp inkluderar både etniska svenskar och personer med utländsk bakgrund. Det finns säkert de som känner sig svikna av den förda politiken, fortsätter han. Ytterligare en orsak kan vara att politiken har blivit alltför anonym och att de politiska partierna inte har lyckats övertyga människor om att deras aktiva engagemang är viktigt. Han anser också att politikerna har gjort alltför lite för att nå ut.

Enligt folkpartisten är personer med utländsk bakgrund en underprivilegierad grupp i samhället. De har lägre inkomster och drabbas oftare än etniska svenskar av arbetslöshet. De själva är medvetna om sin position i samhället. Det är en klassfråga i vilken omfattning man röstar, menar hon. Hon påpekar också att samma fenomen även gäller etniska svenskar i samma situation. Det bristande engagemanget kan också handla om bristande identifikation. Personer med utländsk bakgrund behöver känna att det finns någon som företräder dem. I kontakter med invandrare kommer

det fram att de inte röstar i de "svenska valen". De känner sig utanför och anser att politiken inte angår dem eller att de inte kan identifiera sig med de frågor som tas upp i politiken. För vissa grupper kan eventuellt det praktiska förfarandet vid val spela in.

Representanten för Kristdemokraterna tar upp betydelsen av hemmets och föräldrarnas politiska engagemang. Föräldrarnas politiska passivitet eller utanförskap kan föras över till nästa generation. Moderaten anser att orsaken finns i det utanförskap som invandrare lever i. De lever i sin kultur och kommer inte i närheten av det svenska samhället och därför utvecklas en särskild kultur inom de etniska grupperna. Många ger upp hoppet om samhället vilket leder till kriminalitet och drogproblem.

Socialdemokraten anser att det finns stora grupper i samhället som inte kan göra sina röster hörda och som är negligerade. Enligt honom är den största uppgiften för den representativa demokratin att få dessa grupper att engagera sig. Vänsterpartisten anser att det generellt handlar om att personer med utländsk bakgrund känner sig utanför. Deras utanförskap är massivt. Det handlar om arbetsmarknad och utbildning, men också om små saker i vardagslivet. Därtill även det att de inte träffar svenskar. "Varför ska de då kasta sig in i den något snåriga svenska inrikespolitiken", undrar hon. Men hennes erfarenhet är att många invandrare är mycket intresserade av politik. Det finns också de som upplever att deras svenska inte räcker till för att förstå politiken. Andra i sin tur lägger skulden på politiker som inte kan begripliggöra politiken för "vanliga människor". Företrädaren för Miljöpartiet de gröna säger att människors bristande engagemang kan hänga samman med politikens trovärdighet. Om politiken och politikerna inte är trovärdiga märks reaktionen snabbare bland invandrare än bland svenskar som har ett inbyggt förtroende för det politiska systemet, resonerar han. Vidare menar han att dagens partier inte är utvecklade för det moderna samhället där människor inte längre köper ett partis åsikter. Enligt honom har partierna inte varit öppna nog för nya människor. Dessutom är partistrukturerna stela och färdiga, något som inte underlättar för nya medlemmar.

### *Basplanet*

Bilden av ett i fler hänseende segregerat Sverige framträder tydlig i intervjuerna. Segregation lyfts fram i intervjuerna som en för-

klarande faktor till varför personer med utländsk bakgrund inte är engagerade i det politiska livet i större omfattning än vad som är fallet. En moderat politiker i Malmö beskriver staden som bestående av två världar. I den ena finns människor som lever i utanförskap. I den andra bor människor i typiska medelklassområden. Dessa senare har svårt att ta till sig att Malmö har ändrats och att en tredjedel av Malmös befolkning har utländsk bakgrund. De två världarna möts inte. Undantaget är möten mellan olika ungdomsgrupper på gator och torg som ofta slutar i konflikt. En liknande skildring av situationen i Lidköping ges av en ung vänsterpartist:

F: Ta lite fattigare områden, eller andra klassens områden, där bor i invandrare. Vi i Lidköping har två, ett som heter Drömstaden och ett som heter Margaretelund. Där bor invandrarna. Går man till andra ställen så ser man att det är bara svenskar som bor där. Man kan se även på fritidsgårdar och liknande. Det finns ungdomsgårdar här i stan där det finns bara invandrare. Sedan finns det andra ställen där det bara finns svenskar.

I: Var möts de?

F: Ingenstans.

Det är inte bara Malmö och Lidköping som beskrivs på ovanstående sätt, utan det gäller även Botkyrka och Eskilstuna.

När man talar om segregerade områden syftar man på de områden med hög andel personer med utländsk bakgrund, många socialbidragstagare och låginkomsttagare. Då förbiser man att områden med hög andel svenskar och höginkomsttagare är lika segregerade som de förstnämnda. Det allvarliga med dagens boendesegregation är det faktum att den är kopplad till andra former av segregation. Det finns personer som saknar reella ekonomiska möjligheter att välja sin boendeform. Deras ekonomiska situation bestäms av deras ställning på arbetsmarknaden. Att sakna arbetsinkomster eller att vara beroende av timvikariat eller korttidsanställningar skapar en otrygg tillvaro. Det finns en stark inbördes relation mellan ekonomiska resurser, arbetsmarknadsförankring, hälsostatus och politiska resurser.<sup>40</sup> Av intervjuerna med de förtroendevalda framkommer att det i samtliga kommuner finns områden där valdeltagandet har sjunkit kraftigt.

---

<sup>40</sup> SOU 2000:3, s. 255.

En socialdemokratisk politiker i Malmö drar paralleller med hur arbetarklassens situation var på 1930- och 1940-talen. Arbetarfamiljer med många barn bodde i trånga och obekväma bostäder. Han berättar att diskussionen om arbetarklassens boende, brottsligheten bland arbetarungdomar och deras svårigheter att klara skolgången var densamma som dagens diskussionen om personer med utländsk bakgrund. Diskussionen då ledde till att politikerna tog tag i frågan och beslutade om en miljon nya bostäder för att förbättra de sociala och ekonomiska förhållandena för stora grupper i samhället. Han fortsätter att det inte är omöjligt att "lyfta" gruppen personer med utländsk bakgrund. Enligt honom är utbildning och arbete viktiga medel i detta arbete.

En folkpartist menar att många med utländsk bakgrund kanske inte känner att de frågor som tas upp i valrörelsen berör dem och att de upplever att besluten fattas över huvudet på dem. En annan folkpartist säger att om man inte får arbete utan tvingas leva på försörjningsstöd kan man lätt känna utanförskap. Hon menar att de som kommer till Sverige ofta är företagsamma människor, men att deras situation i Sverige gör att de passiviseras. Även en miljöpartist anser att arbetslösheten är en stor bidragande orsak till att människor känner utanförskap, en känsla som förstärks ytterligare av att deras verklighet inte avspeglar sig i de politiska församlingarna. En annan miljöpartist menar att orsakerna måste sökas i människors hela sociala situation. En icke-röst är också en röst, säger en moderat, som menar att de som finns i politiken saknar fantasi och tänker på ett sätt som väljarna finner ointressant. Många väljare kanske avstår från att rösta eftersom de upplever att det inte finns något vettigt att rösta på. En centerpartist tycker att det politiska utrymmet mellan de två stora partierna har krympt, vilket gör det svårt för de mindre partierna att hävda sig och få tillräckligt med uppmärksamhet.

Enligt en miljöpartist är det utanförskap som får människor att ställa sig utanför politiken. Dessa människor tänker att samhället inte är för dem och inte heller dess regler och värderingar, menar hon. I Eskilstuna säger en socialdemokrat att den "tuffa politik" som fördes på 1990-talet kan vara en orsak till att människor inte är engagerade i partipolitik. De känner hopplöshet och utanförskap. Att inte vara aktiv kan ses som en protest, säger den intervjuade. En vänsterpartist söker på följande sätt efter orsaker till sjunkande valdeltagande i vissa bostadsområden:

Det finns stora grupper som aldrig kommer till tals. De är så frustrerade och de är... många tror inte på politikens möjligheter över huvudtaget att uträtta något för deras vidkommande /---/ Vi har en stor grupp, vi såg i sista valet, att bland dessa, i de områden där dessa människor bor, så minskade valdeltagandet drastiskt i Lidköping, jag minns inte siffrorna, men jag vet att när vi tittade så såg vi att det var större, att det hade skett en anmärkningsvärd nedgång, det var så pass markant att man reagerade. Vi pratade om det, det har vi inte gjort tidigare, vi pratade särskilt om det i Vänsterpartiet, för det är ju våra väljare såsom vi uppfattar det, borde vara, vi har varit ganska starka i de områden, och fått mest röster. Men vi pratade om det även inom kommunen.

En likadan beskrivning av frustration och krav på snabba åtgärder finns i intervjun med en moderat i Malmö: "De här människorna är otåliga, någonting ska hända med detsamma." Hon berättar också hur svårt det kan vara att möta människor som varit arbetslösa i tio år. Enligt henne har dessa människor blivit besvikna, de har gått på kurs efter kurs och blivit lovade arbete. När dessa löften inte infriats har det lett till besvikelse och frustration, säger hon. En frustration, eller kanske ett politikerförakt, möter politikerna i valrörelser. Människorna kan fälla kommentarer som: "Kommer ni nu igen och vill ha våra röster. Så lättköpta är vi inte!" berättar en socialdemokrat. Kommentaren måste tolkas som en kritik mot politiker och deras frånvaro i människors vardag mellan valen. Flera andra intervjuade berättar att de möter personer med utländsk bakgrund som tvivlar på politikens möjligheter. De känner sig inte delaktiga i det svenska samhället och gör en klar åtskillnad mellan sig och svenskar. En socialdemokrat, som själv har utländsk bakgrund, berättar hur hon argumenterar för allas engagemang:

Jag säger att det är jätteviktigt att du går och röstar. Mycket typiskt svarar de: "Ja, ja, men svensk politik arbetar för svenskar." "Jaså?", säger jag, "så dina barn går inte i skolan? De blir aldrig sjuka så de behöver inte gå till sjukhuset? Till barnvårdscentralen? Du har inga barn som går på dagis? Så det rör inte dig? Och du bor här!" Så enkelt är det! "Du tycker att det här och det här inte fungerar, det är dina barn, det berör dig också." Så att man behöver inte plugga argumentation för att kunna prata med invandrare om varför de ska gå och rösta.

En centerpartist söker förklaringarna hos partierna. Enligt honom är dagens politik ganska komplicerad och utan "raka svar". Men det räcker inte som en förklaring, säger han och fortsätter:

Men kanske har vi varit dåliga på att förklara varför det är viktigt att rösta och vad det ger för dem. Jag menar, de säger: "Det kommer att fortsätta i alla fall som vanligt oavsett om jag röstar eller inte."

Hans svar kan ses som en uppmaning till partierna att ta större ansvar för att föra en dialog med personer med utländsk bakgrund. Han är inne på att politikerna är alltför osynliga mellan valen. Flera andra förtroendevalda stödjer ovanstående resonemang. En socialdemokrat är mycket självkritisk när hon säger att partiet inte har visat något förtroende, någon ödmjukhet eller någon respekt för personer med utländsk bakgrund. Hela tiden har det varit deras skyldighet att ta reda på vad partiet står för. Nu måste arbetsordningen ändras: "Vi måste profilera oss, vi måste visa att här är vi. Det här står vi för." Politiker måste lyssna mer på människor, understyrker en kristdemokrat. Om politiker inte lyssnar och böjer sig för fakta, utan "kör sitt race", inger det inget förtroende utan snarare skrämmer folk.

Flera diskuterar kunskaperna om det svenska samhället hos personer med utländsk bakgrund, men utan att lyckas teckna någon entydig bild. Detta visar hur heterogen kategorin personer med utländsk bakgrund är och hur svår den är att hantera. Några förtroendevalda anser att kunskapsnivån om hur det svenska samhället och det politiska systemet fungerar är låg. Med sig till Sverige har invandrare kunskaper om hemlandets system och den kunskapen överför man till svenska förhållanden. I bilden kan också figurera en rädsla för politiker utifrån de erfarenheter som kanske har lett till att man tvingats fly sitt hemland. En del väljer att helt lämna det politiska arbetet medan en del fortsätter sitt politiska engagemang i Sverige. I flera intervjuer betonas vikten av information till de nykomna i Sverige, dock utan att det närmare berörs via vilka kanaler det ska ske. Bristande kunskaper i svenska är också ett hinder för människors engagemang menar flera intervjuade. Några andra intervjuade hävdar i sin tur att kunskapsnivån är mycket hög och någon anser att den är till och med bättre än svenskarnas. En moderat uttrycker saken på här viset: "Inte kan vi utbilda dem i demokrati. De som i många fall har flytt för att de har satt sina liv på spel för demokratins skull."

I kapitlet om etnisk mångfald nämndes att några ser det politiska engagemanget som en plikt och en skyldighet om man har valt att leva i Sverige. I ett par intervjuer med politiker med utländsk bakgrund hänvisas till det demokratiska systemet och

dess möjligheter. En moderat menar att vissa personer med utländsk bakgrund inte "har upptäckt att de är i ett annat land" utan fortsätter att leva som i det gamla hemlandet. Orsaken till det kan vara brist på kunskap om Sverige. Han framhäver de möjligheter att påverka som han anser finns i den svenska politiken. Kunskapsbrist måste åtgärdas, betonar han. En kristdemokrat säger följande angående den svenska demokratin:

Vi lever i ett demokratiskt land här och vi har möjligheter. Varför ska vi inte utnyttja det här? Hur ska vi synas? Hur ska vi säga vad vi vill om vi inte kommer in? Ska vi sitta hemma och titta på teve och säga att allt är dåligt? /---/ Jag tycker att alla måste. De är bara att komma in. Vi har socialdemokrater, vi har Vänsterpartiet, vi har Moderaterna, vi har kristdemokrater, vi har Miljöpartiet. Alla hittar någonting.

## 5 Rekrytering

### 5.1 Att arbeta utåtriktat

Partiernas utåtriktade arbete har flera syften. Ett syfte är att få fler att rösta. I vissa bostadsområden, främst i storstäderna, låg valdeltagandet kring 50 procent vid de senaste valen 1998, vilket är lågt för svenska förhållanden. Detta bekymrar de politiska partierna och därför arbetar de för att öka valdeltagandet. Ett annat syfte bakom partiernas arbete är självfallet att värva röster. Att det i områden med lågt valdeltagandet finns stora möjligheter att få röster inser nog varje parti. Ett tredje syfte med utåtriktat arbete är att värva nya medlemmar. Ett fjärde syfte är att få impulser och förslag till fortsatt politiskt arbete. I detta kapitel ges några inblickar i hur partierna arbetar för att komma i kontakt med personer med utländsk bakgrund och hur de tar emot nya medlemmar samt vilka verksamheter inom partierna finns för medlemmarna.

#### *Den centrala nivån*

Under hearingen resonerar några av deltagarna kortfattat om hur deras parti arbetar för att nå ut till personer med utländsk bakgrund. Centerpartisten säger att partiet ofta får inbjudningar från bland annat invandrarföreningar. Han menar att invandrar-



föreningar är en bra kanal för att nå ut till medlemmarna i dessa föreningar. Studieförbundet Vuxenskolan har stora kontaktytor med föreningar och dessa kontakter kan partiet dra nytta av. Han påpekar dock samtidigt att långtifrån alla personer med utländsk bakgrund deltar i föreningslivet. Lokal-teve kan också vara ett sätt att nå ut, anser han. Även Folkpartiet liberalerna lyfter fram samarbete med invandrarföreningar. Det rådslag för ett mångkulturellt parti inom kristdemokraterna som nämnts tidigare betonade vikten av att arbeta utåtriktat mot invandrarföreningar. Partiet arbetar för att nå ut till de underrepresenterade grupperna. Arbetet läggs upp utifrån de lokala förhållandena. Representanten för Moderata samlingspartiet berättar att det görs särskilda insatser på orter som Rinkeby i Stockholm och Rosengård i Malmö. Genom att partiet har fått fotfäste i någon etnisk grupp har man sedan kunnat värva fler i den gruppen. I likhet med andra partier arbetar också Socialdemokraterna med invandrarföreningar. Både Socialdemokraterna och Vänsterpartiet har partimaterial översatt till olika språk. Vänsterpartisten menar att översatt material är en rättvise- och tillgänglighetsfråga.

### *Basplanet*

Samtliga partier bedriver utåtriktat arbete i samband med val, men även mellan valen. Mitt intryck av intervjuerna med de förtroendevalda är att det i alla partier pågår en levande diskussion om att försöka bli ännu bättre i det utåtriktade arbetet. Det finns självkritiska röster som menar att man varit alltför passiv i det hänseendet, vilket partierna också får höra i samband med valrörelser, då de under några intensiva veckor blir mer synliga på gator och torg. Men redan i dag pågår arbete med att nå ut till personer med utländsk bakgrund. Många lokalorganisationer har kontinuerlig kontakt med invandrarföreningar och församlingar. Partierna blir inbjudna till debatter hos föreningarna, de deltar i olika allmänna arrangemang, ställer upp på politikercaféer, står med bokbord i olika köpcentra eller bevittnar då första spadtaget tas för en ny kyrka. Tillfällena är många och skiftande. Arbetet varierar utifrån partiernas personella och ekonomiska resurser, kommunens storlek, struktur och befolkningssammansättning.

Det ideologiska budskapet är grunden i allt arbete, betonar flera av intervjuade. Mycket av det allmänna utåtriktade arbete som

partierna bedriver när givetvis även invandrare. Flera förtroendevalda menar att partiet måste hitta andra arbetssätt och framför allt andra kanaler för att nå fler än hittills. Även i detta sammanhang spelar invandrarföreningarna en viktig roll i mångas resonemang. För partierna gäller det att hitta nyckelpersoner i föreningarna som öppnar dörrarna. Men det kan också vara så att partierna själva har så kallade nyckelpersoner som har goda relationer med invandrarföreningar. Dessa personer är värdefulla för partiet. En intervjuad miljöpartist är ett exempel på en sådan person. Han har genom sitt långa engagemang i föreningslivet en bred kontaktyta med olika invandrarföreningar i kommunen. En folktoppartist berättar hur det i lokalorganisationen finns en svensk som "har förstått den här invandrarfrågan och tagit till sig, inte bara på ytan utan på riktigt" som har hand om många kontakter med invandrarföreningar. Samma folktoppartist citerar talesättet att "man ska tala med bönder på bönders vis". Därför kan det välla svårigheter om "det kommer en folktoppartist, en medellång herre, klädd i grå kostym och grön slips, och går till finska arbetare och ska tala om Folkpartiet. Så går det inte /skratt/." Om partiet har medlemmar från olika etniska grupper underlättas kontakten med dessa grupper. Hon betonar dock att om man visat ett äkta intresse för människor så får man deras förtroende och man når ut med sitt budskap.

För att illustrera partiernas utåtriktade arbete ska jag här lyfta fram två exempel på arbetet mellan valen. Det ena handlar om hur Moderaterna arbetar i stadsdelen Rosengård i Malmö och det andra om Socialdemokraternas arbete i Eskilstuna.

När jag gjorde intervjun i Eskilstuna höll en av de socialdemokratiska informanterna på att planera och schemalägga nästa års utåtriktade verksamhet. Han berättar att Socialdemokraterna ska arbeta mer utåtriktad än tidigare mellan valen därför att partiet inte längre ska vara "bara en valapparat. Vi ska vara ett parti i människornas vardag." För en tid sedan skaffade partiet en husvagn. Med den har Socialdemokraterna varit ute i bostadsområdena. Husvagnen fungerar som en samlingspunkt. Den drar till sig uppmärksamhet och dess närvaro talar om att nu är Socialdemokraterna här. Socialdemokraterna söker sig till bostadsområdena för att "lyssna och diskutera med människor helt enkelt". Enligt den intervjuade har det utåtriktade arbetet två syften. Det ena är att man vill få in människors synpunkter. Det andra är "ett egoistiskt intresse av att visa och synas ute. Att vi inte bara finns ute i områdena och torg och gator när det är valrörelse".

Han berättar vidare att tio arbetslag, bestående av tjugo personer vardera, ska vara ute i bostadsområdena. Varje arbetslag leds av någon partimedlem, oftast en pensionär som vill ha något aktivt att göra. De som ingår i arbetslagen är politiskt aktiva eller föreningsaktiva personer. Tack vare det stora antalet aktiva blir inte den enskildes arbetsbörda så betungande. Genom partiets aktiva närvaro i "människornas vardag" hoppas han framöver slippa höra "Jaha, nu kommer ni, när det är val."

Socialdemokratiska partiet i Eskilstuna bedriver också arbete som är särskilt riktat mot personer med utländsk bakgrund. För närvarande genomförs ett pilotprojekt i ett bostadsområde, Råby, där andelen personer med utländsk bakgrund är stor. Så här beskriver den socialdemokratiska informanten det arbete:

Där går vi in mer handfast och jobbar, jag ska inte säga att vi är kuratorer, men vi jobbar på så sätt att vi stöttat och stödjat dem. Det är inte så att vi säger att: "Gå med i partiet så hjälper vi dig." Utan vi hjälper generellt.

Socialdemokraterna har valt att "beta av" en förening i taget i området. Den intervjuade berättar att Socialdemokraterna bland annat håller gemensamma möten med den aktuella föreningen. Likaså beskriver han hur de partiaktiva har hjälpt invandrare med kontakter med skolan, detta efter att man uppmärksammade att skolan hade svårt att komma i kontakt med skolbarnens föräldrar som inte kom till föräldramöten eller kvartssamtal med lärarna. De partimedlemmar som arbetar i området har utländsk bakgrund. Den intervjuade förtroendevalda är övertygad, dock med en liten reservation, om att valdeltagandet kommer att öka vid nästa val till följd av de aktiva insatser som beskrivits här.

Moderaterna har först på senaste tiden börjat arbeta mer aktivt i Rosengård där det bor många invandare. I de tidigare valrörelserna har inte partiet gjort några större satsningar i området utan prioriterat "säkra områden, det är ju mycket enklare, mycket behagligare", som en intervjuad uttrycker sig. Men till nästa valrörelse ska detta ändras, säger hon. Denna person är mycket aktiv i arbetet för moderat politik i Rosengård. Hon berättar hur partiet har fått fotfäste i Rosengård mycket tack vare att en nyckelperson i en förening kontaktade partiet. Det är en person som har en central position i sin grupp och som dessutom har en god kännedom om andra föreningar. Han känner till andra nyckelpersoner som han tar första kontakten med, för att därmed

introducera moderata politiker för dem. Nu kan Moderaterna få hjälp av honom: "Han kan på en dag se till att vi får alla att dela ut flygblad, det får man inte någonstans." Den intervjuade politiken anser att det inte räcker med att anonymt slänga ned ett flygblad i en brevlåda i Rosengård: "Nej, det tror jag inte. Vad vi behöver är ju den muntliga dialogen."

Partiet måste vara ute och prata med människor. Hon är övertygad om att många i området sympatiserar med Moderaterna. Genom att hitta dessa personer kan man bilda nätverk för moderat politik. De som engageras sprider kunskap till sina familjer och släktingar: "De har ju stora släkter, det blir ringar på vatten", resonerar hon.

Även om Moderaterna inte är anhängare av stadsdelsreformen konstaterar hon att den haft en viss positiv effekt, nämligen att Moderaterna "kom ut på plats i Rosengård". Hon berättar hur nämndmötena i stadsdelarna är öppna för allmänheten. Det kommer en hel del folk till mötena och där har Moderaterna fått tillfälle att tydliggöra sin politik. På min fråga om den moderata satsningen i Rosengård kommer att ge effekt i form av ökat valdeltagande svarar hon att det mycket väl kan göra det, eftersom "det nu finns en riktig debatt där ute". Hon säger också att det är ett stort plus för Sverige om människor börjar se att det lönar sig att engagera sig.

## 5.2 "Medlemsvärd"

### *Den centrala nivån*

Under hearingen beskriver några av deltagarna sitt partis syn på hur man tar emot nya medlemmar, och särskilt personer med utländsk bakgrund, och vad man har att erbjuda dem. Centerpartiet har internationella föreningar i Stockholm och i Göteborg, vilka har kommit till på förslag från medlemmar med utländsk bakgrund. Företrädarna för Folkpartiet liberalerna berättar hur man inför valet 1998 gjorde en särskild utbildningsatsning för liberaler med utländsk bakgrund. Utbildningen behandlade teman som kulturskillnader och föreningsteknik. Deltagarna kom framför allt från invandrartäta kommuner. Det var ett medvetet val från partiets sida, som inte gjorde samma satsning i de län där det är "väldigt homogent". Syftet med utbildningen var att förbereda dem för kunna

kandidera till valbara platser. Efter kursen skrev kursledningen till deltagarnas länsförbund och talade om att det fanns lämpliga personer som borde nomineras. Folkpartiet samverkar med Liberala Invandrarförbundet som finns på ett antal orter och som arbetar med frågor kring integration och etnisk mångfald. Kristdemokraterna kommer att ändra sin introduktion som för närvarande är uppdelad ansvarsmissigt mellan den centrala och lokala nivån. Ett problem i ett växande parti som Kristdemokraterna är att det inte finns obesatta uppdrag över när man får nya medlemmar som vill engagera sig. Därför måste det finnas möjlighet att utvecklas i det politiska arbetet även om man inte har förtroendeuppdrag i kommun eller landsting, säger partiets företrädare. Partiet har ett fadderskapssystem för nya, både i partiet och i det kommunpolitiska arbetet. Inom Kristdemokraterna finns inte särskilda föreningar för medlemmar med utländsk bakgrund, däremot nätverk.

Moderaten menar att introduktion är A och O. Om en ny medlem inte erhåller en bra introduktion är risken stor att han eller hon hoppar av. Detta har inte med bakgrund att göra utan det gäller alla, betonar han. Om man inte är uppvuxen i en politisk miljö möter man en hel del hinder och svårigheter i början. Moderata samlingspartiet har mentorsprogram och de har också särskilda kurser, kandidatskolor, som syftar till att förbereda folk för förtroendeuppdrag. Mentorerna följer de nyvalda politikerna under det första året. Även inom Moderaterna finns nätverk, däremot inte föreningar, för medlemmar med utländsk bakgrund.

Socialdemokraterna har startat politiska aftonskolor för personer med utländsk bakgrund. Efter genomgången utbildning ska man kunna åta sig förtroendeuppdrag. Erfarenheten har visat att kvinnor med utländsk bakgrund har hoppat av. Nu planerar partiet att starta särskilda aftonskolor för kvinnor, med kvinnliga lärare. Alla som går på aftonskolan får en egen mentor som följer och stöttar under ett år efter valet. Socialdemokraterna har flera etniska eller internationella föreningar runt om i landet. Antalet har ökat under de senaste åren. Inom Västerpartiet fungerar introduktionen bra enligt partiets representant. Det finns bra material och bra "stöttning", men inget speciellt för personer med utländsk bakgrund. Personligen tycker hon att det vore bra med särskilda introduktioner för medlemmar med utländsk bakgrund. Partiet har av historiska skäl en finsk sektion. Utöver det finns det möjlighet även i Vänsterpartiet att organisera sig i nätverk. Inom

Miljöpartiet de gröna anordnas kurser för nya medlemmar. Kurserna är avsedda för alla medlemmar oavsett deras etniska bakgrund. Partiet har heller inte särskilda föreningar för medlemmar med utländsk bakgrund. Partiets representant anser att invandrare kanske är mer betjänta av att organisera sig över olika etniska gränser där de kan ventilera den gemensamma nämnaren för alla, nämligen diskriminering av invandrare i det svenska samhället, än att organisera sig i sina egna nationella eller etniska föreningar.

### *Basplanet*

Att bli medlem är ett stort steg att ta. Hur blir man mottagen som ny medlem i partierna? De förtroendevalda fick frågan hur de själva en gång i tiden blev mottagna i sitt parti. Endast en person, en moderat med utländsk bakgrund, tycker att mottagandet inte var alldeles lyckat, eftersom det var lite "kyligt". De övriga anser att de blev väl mottagna. En kristdemokrat beskriver att han togs emot med öppna armar. Han säger också att "då var vi ju ett litet parti, jämfört med nu, så varje tillskott var värdefullt". Förmodligen torde detta gälla samtliga partier. De har inte "råd" att genom ovänligt och ointresserat bemötande bidra till att nya krafter ger upp eller tappar intresset. I tider då medlemsantalet sjunker och antalet aktiva minskar är varje tillskott välkommet och nödvändigt.

Förfarandet varierar givetvis mellan partierna. Det gemensamma är att alla nya medlemmar kontaktas, antingen genom brev eller telefon. De erhåller också skriftligt material från partiet. En vänsterpartist som varit med i partiet länge jämför dagens bemötande och mottagande av nya medlemmar, med hur det var på 1970-talet, när han själv gick med i partiet. Han blev invald på rekommendation av andra partimedlemmar och skulle också genomgå studiecirkel. Han berättar något roat om hur det fungerar i dag, när han själv är en av dem som blir uppringda av folk som är intresserade av att bli medlemmar. Han säger: "Ja, det är bra, då skickar jag över ett papper, så är du med". Tiderna och människorna har förändrats mycket. Mottagandet är mycket varmare och mer välkomnande än förr. I dag är man i partiet av den åsikten att alla kan göra en insats. Enligt honom var människor förr mer följ-samma, auktoritetsbundna och osjälvständiga. I dag vill människor

bestämma själva och det går inte att hantera dem som tidigare. Då skulle partiet snart stå utan medlemmar, säger han.

Det bemötande man får kan stärka självförtroendet hos nykomlingen. En kristdemokrat med utländsk bakgrund "började tro på sig själv" eftersom han kände sig respekterad i partiet. Han hade tidigare känt sig något osäker eftersom han upplevde att hans svenska inte var tillräckligt bra. Men uppmuntran från partikamraterna hjälpte honom. En miljöpartist med utländsk bakgrund lovordar också mottagandet i partiet genom att säga att finns en vänlig atmosfär i partiet både lokalt och regionalt. "Det är högt i tak och även om man talar med brytning, är det ingen som avbryter, och ingen som trycker ned en", berättar han.

Att vara känd i partiet underlättar givetvis hur man upplever den första tiden. En socialdemokrat med utländsk bakgrund, som hade varit fackligt aktiv innan han engagerade sig partipolitiken, säger så här om betydelsen av sin fackliga fackgrund: "Jag blev väl mottagen. För att de flesta kände mig. Vi kände varandra innan. De visste vem jag var. Så det gick bra och det går bra fortfarande." Det kan vara svårare för den som inte har kontakter i partiet. De partipolitiskt engagerade träffas i många sammanhang, både i partiet och i fullmäktige och nämnder. Arbetar man länge tillsammans kommer man varandra nära och får sin interna jargong. Följande beskrivning ges av en vänsterpartist:

Jag tror att politiken, eller det politiska livet, är sådant att, även om vi inte vill det, och det ska inte vara så, så är det ändå så, totalt sett i kommunen, att ett gäng kommunpolitiker som känner varandra och spelet, och alla positioner är kända, det är någon sorts gemenskap. Och detta är starkare i partierna och det är svårt att bryta sig där också, att känna och så vidare. Även i det avseendet har vi varit dåliga förut. Det lägger vi vinn vid, det förstår vi att vi måste göra. Men sedan ändå så är de utanför. Det tar lång tid, de måste vara väldigt energiska och vilja väldigt starkt att komma med, och verkligen visa det, för att de ska bli en av oss.

I alla partier får nya medlemmar, utöver skriftligt material, också inbjudningar till kurser och konferenser i partiets regi. De utbildningar som erbjuds kan handla om allt från frågor kring partiets ideologi till hur det politiska arbetet i fullmäktige och nämnder går till. På kurser får man tillfälle att träffa kommun- och landstingspolitiker samt riksdagsledamöter. En centerpartist med utländsk bakgrund berättar hur väl förberedd har blev för förtroende-

uppdrag i kommunen tack vare alla de kurser han deltagit under årens lopp:

Inom CUF får man åka på olika kurser, som man kallar för steg 1 och steg 2 och steg 3. Jag var borta väldigt mycket på helger, på olika ställen /---/ Då fick man lära sig, ja, hur riksdagen funkar, hur regeringen funkar, hur det funkar i kommuner och landsting. De tog ju dit de som satt i kommunen /---/ Det har varit en väldigt bra skolning.

I intervjun med denne centerpartist hänvisar han flera gånger till en äldre partikamrat som väglett honom i hans karriär. Han säger att partikamraten lärt honom mycket, bland annat hur ett litet parti trots allt kan påverka en hel del i politiken. En moderat med utländsk bakgrund berättar om en trainee-utbildning inom partiet vars syfte är att utbilda medlemmar så att de kan representera partiet och även ta politiska uppdrag. Han själv hade nyligen avslutat en sådan utbildning där tre av deltagarna hade utländsk bakgrund. Kristdemokraterna befinner sig enligt en intervjuad i en fas då partiet "växer så det knakar". I takt med detta växer också intresset för partiets utbildningar. Han upplever att intresset bland personer med utländsk bakgrund är större än bland etniska svenskar. Han säger också:

Jag kan inte säga att det är så, men min uppfattning är att de invandrare, som har tagit steget och blivit medlemmar, de upptäcker ett parti som i mångt och mycket överensstämmer med deras värderingar, vad de står för, och så känner de att de blir sedda och folk lyssnar på oss. De bara väller in, för de snackar med sina kompisar.

Ingen av dem som har utländsk bakgrund anser att deras bakgrund i något hänseende har varit till nackdel. Enligt några har den tvärtom varit till fördel. Den nyligen citerade centerpartisten säger att han inom partiet uppfattades som en stor tillgång eftersom det inom Centern är "ganska dåligt med någon som är ung och som har utländsk bakgrund, och jag fyllde ju båda kriterierna, så jag var en stor tillgång". Denne man, som är född i Sverige och som beskriver sig själv som svensk blir, eller kanske till och med görs, i det politiska sammanhanget till en person med utländsk bakgrund. En moderat förklarar att hans etniska bakgrund kan ha varit en tillgång eftersom "partiet måste vara representativt och ha några invandrare i partiet som är aktiva". Partiets behov av att hitta en plattform har hjälpt honom. Han menar att han kom i rätt tid in i



politiken. Samtidigt nämner han att han mött några negativa reaktioner inom partiet.

Några förtroendevalda hävdar som sin åsikt att deras utländska bakgrund inte ska tas hänsyn till och att uppmärksamhet över huvud taget inte ska fästas vid människors etniska bakgrund. En ung vänsterpartist som kom till Sverige i tonåren tror inte att hans partikamrater ser honom som en ung "invandrarkille" utan som den person han är här. Han tar avstånd från kategoriseringen i "svenskar" och "personer med utländsk bakgrund". De personliga meriterna och dugligheten bör vara det som avgör ens möjligheter i politiken, slår han fast i intervjun. Det som gäller är att "man visar att man är intresserad och visar vilja, och att man har bra förslag". En medlem i Folkpartiet säger om sina partikamrater att "de har aldrig sagt någonting, aldrig". Samtidigt menar hon för egen del att hennes bakgrund varit till fördel för henne, genom att den gjort det möjligt att se saker ur flera synvinklar.

Det verkar som om den etniska bakgrunden, åtminstone inte hittills, har hindrat de intervjuade i deras politiska ambitioner. Detta är ganska intressant eftersom det i varje parti, som tidigare berörts, tycks finnas personer som visar tveksamhet eller misstänksamhet mot personer med utländsk bakgrund. Den unge moderaten är den ende som säger att han har mött negativa reaktioner i partiet. Flera av de intervjuade med utländsk bakgrund menar att de i andra sammanhang har varit utsatta för olika former av rasism eller diskriminering. En säger att han har varit med om att man kastat gläpord efter honom på gatan och en annan har utsatts för direkt våld. En tredje berättar att hans anställningsansökningar kommit tillbaka med vändande post och att orsaken är hans utländska namn och utbildning. En fjärde beskriver hur han blev retad i skolan. Men från politiken har de inga sådana erfarenheter. De förtroendevalda med svensk bakgrund ger stöd åt uppfattningen att den etniska bakgrunden inte är någon nackdel. Samstämmighet är stor mellan de åsikter som presenteras av de förtroendevalda med svensk respektive utländsk bakgrund. Om utländsk bakgrund vore till nackdel och utgjorde ett hinder i det politiska livet skulle vägen vara ännu längre än vad den är till den etnisk mångfald som partierna så varmt stöder.

Finns det då andra hinder eller svårigheter som särskilt drabbar personer med utländsk bakgrund i deras roll som partimedlemmar? Jag låter frågan gå till dem med utländsk

bakgrund. En socialdemokrat säger att personer med utländsk bakgrund måste arbeta hårdare för att visa sin duglighet och för att få uppmärksamhet, något som han i och för sig finner naturligt. Också flera andra instämmer i att personer med utländsk bakgrund måste arbeta hårdare för att ta sig fram i partiet. Några tar upp frågan om mötesteknik. "Mötesvanan är väldigt viktig, man ska inte prata i munnen på varandra /skratt/, man ska vänta på sin tur, men det lär man sig." En folkpartist berättar hur personer med utländsk bakgrund kan uppfatta svenskar som avståndstagande. Hon menar att svenskar visar samma attityd mot varandra. Men svenskarna kan "den svenska koden", något som gör att det inte uppstår missförstånd. Hon fortsätter:

För mig tog det tio år att knäcka den, fast vi kommer så nära ifrån. Jag tyckte också en massa innan. Men sedan upptäckte jag att det här är så enkelt att svenskarna förstår sig inte på oss, sinsemellan använder de samma kod, men de förstår varandra, men utlänningen tolkar det på sitt sätt.

Hon anser också att personer med utländsk bakgrund riskerar att inte bli tagna på allvar om de inte kan koderna. Att kunna språket räcker inte utan man måste också behärska "den svenska koden". Vad säger svenskarna om detta? Ja, de har ingen avvikande åsikt i frågan. Mitt intryck av intervjuerna är att de hinder och svårigheter som man kan uppleva som medlem inte är särskilt stora. Många hinder är också desamma som för etniska svenskar.

## 6 Förtroendeuppdrag

I detta kapitel är det dags att granska vilka möjligheter parti-medlemmar med utländsk bakgrund har att erhålla förtroendeuppdrag. Att de är välkomna som medlemmar och att deras etniska bakgrund inte verkar utgöra någon nackdel på medlemsnivån såg vi i föregående kapitel. Några har till och med beskrivit sin utländska bakgrund som något de själva eller andra uppfattat som en fördel. Men hur är det på nästa nivå? Kommer man i fråga för nomineringar? För att komma in på dessa frågor bör vi först titta något på rekryteringsprocessen. Vilka nomineras? Vilka krav ställs? Därefter tar jag upp hur man i partierna ser på personer med utländsk bakgrund. Är kraven desamma? Finns det särskilda hinder och svårigheter för personer med utländsk

bakgrund? Och i den mån de finns: Hur tänker man sig att komma tillrätta med dem?

När det gäller de kommunala politiska församlingarna är kommunfullmäktige det enda direktvalda organet. De kandidater som väljarna kan rösta på till fullmäktige är rekryterade och nominerade av partierna. Ledamöter och suppleanter till kommunala nämnder utses av kommunfullmäktige som utgår från de nomineringslistor som partierna presenterar. Det betyder att partierna själva bestämmer vilka politiker som representerar dem.<sup>41</sup>

## 6.1 Vägen till uppdrag

### *Den centrala nivån*

Nomineringsprocessen kan fungera konserverande, anser Centerpartiet. Den som får flest röster i medlemsomröstningen är den som är mest känd, som har gjort sig ett gott namn. Den som är ny har alltid svårare att slå sig fram. För att få bättre mångfald på partiets listor måste riktlinjerna för nomineringskommittéerna betona detta mål. Ett av delmålen under den pågående mandatperioden är att lokalorganisationer i samband med tillsättande av uppdrag och positioner som blir lediga under mandatperioden ska prioritera personer med utländsk bakgrund. De invandrare som på detta sätt kommer in i politiken är bättre förberedda inför nästa val och har hunnit göra sig ett namn inom partiet. Han tror dessutom att invandrare kan vinna på personval på samma sätt centerkvinnorna tidigare gjort.

Folkpartiet liberalerna anser att personval kan gagna personer med utländsk bakgrund. Inför valet 1998 hade partiet flera kandidater med utländsk bakgrund på sina listor, personer som dock inte alltid stod särskilt högt upp på listorna. Flera av kandidaterna genomförde egna valkampanjer och lyckades genom personröster bli personvalda. Representanterna för partiet hävdar under hearingen att personval är det enda sättet för invandrare att få en rättvis chans att komma in. I personval hänger det på den enskilde om han eller hon lyckas. De invandrare som bedrev egna personvalkampanjer i förra valet hade enligt partirepresentanterna erfarenheter, "sisu" och ett nätverk omkring sig. Partiet ser dessa personer som blåslampor och som ett hot i positiv bemärkelse mot

---

<sup>41</sup> Svenska Kommunförbundet och Landstingförbundet 2000b, s. 10.

andra, mer etablerade politiker. Politiken vitaliseras genom att fler kandidater är ute i valrörelsen och möter väljare. De är övertygade om att det i nästa valrörelse finns ännu fler kandidater med utländsk bakgrund som driver egna valkampanjer. Det är nämligen dessa som nu har insett att de har en möjlighet i politiken.

I Kristdemokraternas verksamhetsplan står att partiets breddningsarbete ska riktas bland annat mot personer med utländsk bakgrund. Syftet är att ha en annan representativitet år 2002.

Moderata samlingspartiet säger, i likhet med Centerpartiet, att den som är känd i partiet får flest röster i partiets interna provval. Nomineringsprocessen befinner sig "under luppen" hos Moderaterna. Målet är att "öppna upp" för att få bättre underlag. Kanske görs provvalen tillgängliga för allmänheten via Internet så att vem som helst kan gå in och rösta. I nästa val kommer alla moderata kandidater ha personvalskampanjer. Men, menar partiets representant, då är man tillbaka på ruta ett. Den som gör sig känd får flest röster. Han tror inte att personval kommer att underlätta för kandidater med utländsk bakgrund. Det kan fungera i mindre kommuner där det bor många invandrare som tillhör samma etniska grupp. I kommuner med många etniska grupper är det svårare, eftersom man i så fall måste värva röster bland de mindre grupperna. Då kan det vara lättare att göra sig känd bland svenskar.

Företrädarna för Socialdemokraterna anser att problemet med att personer med utländsk bakgrund är underrepresenterade i de politiska församlingarna inte har så mycket med processer och strukturer att göra, utan med attityder. Mycket av arbetet måste därför inriktas mot attitydpåverkan. Målet inför valet år 2002 är att andelen personer med utländsk bakgrund bland partiets medlemmar och kandidater på valsedlarna motsvarar befolkningsammansättningen i kommunen.

Vänsterpartiets representant belyser självkritiskt bakgrunden till att partiet har en bra representation när det gäller etnisk mångfald i de politiska församlingarna. Partiet ökade stort vid valet 1998. Bland de namn som partiet hade kalkylerat med utifrån tidigare valresultat var inte representationen särskilt bra. Men tack vare partiets framgång kom även de in som egentligen inte hade ansetts stå på valbar plats, och bland dessa fanns en god representation av personer med utländsk bakgrund. "Vi fick en tankeställare", säger partiets representant, när vi såg "det tänkta strecket" och det

generella mönstret i hela landet. Hon tror inte på kvotering eftersom kategorin personer med utländsk bakgrund inte är homogen.

Enligt Miljöpartiet de grönas företrädare var representationen god på partiets vallistor i valet 1998. Detta gäller framför allt Stockholm, men även i andra kommuner där det finns invandrare i större omfattning. Invandrare kan vinna på personval enligt partiets representant.

### *Basplanet*

Som tidigare berörts kan partierna upplevas som slutna sällskap, vilket kan försvåra för nya medlemmar att komma in och ta plats. Av intervjuerna framgår att det är just detta som nykomlingarna måste lyckas med om de vill ha förtroendeuppdrag i partiet eller i kommunpolitiken. De måste göra sig kända och visa sin duglighet genom att arbeta i lokalorganisationen. En moderat säger att man måste "delta i det politiska livet, när vi är ute med bokbord och träffar väljare. Och man ska vara med inom fullmäktigegruppen som är vårt stora debattforum och där är alla medlemmar välkomna och där har alla yttranderätt". En socialdemokrat beskriver hur man "ska ha varit med i jobbet, vad det nu kan ha varit, från att dela ut broschyrer, bjuda på kaffe, arrangera något möte och så vidare, man måste visa på att det lokala arbetet är viktigt, för det är ju det som är grunden". Att lokalorganisationen fungerar förutsätter mångas aktiva arbetsinsatser och då är det naturligt att alla förväntas bidra genom en aktiv insats.

Att delta i lokalorganisationens arbete och aktiviteter fungerar som en slags inskolning i partiets ideologi och värderingar. En förutsättning för att bli nominerad är att personen i fråga delar partiets värderingar. Det ligger i sakens natur att inget parti släpper fram någon som inte gör det. Genom umgänge och arbete i lokalorganisationen kan man bilda sig en uppfattning om vilka som gör det och vilka som inte gör det. En vänsterpartist talar om att det ibland "hastigt och lustigt" dyker upp personer och att man då "är tveksam, man tycker att de ska vara med ett tag först, så att man vet vem de är, att man ska ha förtroende". Också en kristdemokrat berättar att det framför allt i valtider kommer människor "i sista minuten så där före val, som säger 'Jag vill gärna, jag kan allt' och då är en risk att sådana slinker in. Men där tror jag att vi har lärt oss att ta lite lugnare." Man kan uppfatta andemeningen i dessa

citat som någon form av misstänksamhet mot dem som alltför snabbt vill göra politisk karriär. Men det kan också ses som någon form av "kvalitetskontroll".<sup>42</sup> Inom partiet ska man kunna lita på dem som nomineras och man ska veta vad de går för.

I lokalorganisationen socialiseras medlemmar in i det politiska tänkandet. Men om man ska ha förtroendeuppdrag krävs även andra färdigheter, vilket framgår av följande citat från en moderat:

Det är lite annorlunda att ha åsikter och tänka, och sedan komma till verkligheten, att komma till en stadsdelsnämnd, och tala skriftspråk, och man måste be om tal och sådant. Jag tror att man måste gå genom systemet lite, veta spelregler /---/ Hur man möter motståndare, att hålla tal.

Det är lokalorganisationens uppgift att förbereda sina medlemmar genom att ge också kunskap i mötesteknik och argumentation.

Att en viss "kvalifikationstid" för uppdrag ska finnas är en åsikt som alla delar. Men hur lång ska tiden vara? Ett par förtroendevalda säger att de väletablerade som har varit med en längre tid borde ha insikten att lämna plats åt andra, men att de samtidigt ska vara kvar i politiken och fungera som mentorer för de nya. I Miljöpartiet finns en regel som säger att man inte får sitta längre än tre perioder på samma post eftersom partiet vill ha ökad rörlighet.

I intervjuerna med företrädarna för Socialdemokraterna och Moderaterna förs, utöver det generella resonemanget om vilka som blir nominerade, också en diskussion om kvalifikationstid. En moderat säger att partiet måste bli mycket öppnare och släppa in människor som är intresserade av politik. Hon säger att partierna egentligen inte är någon bra organisation om man snabbt vill organisera sig, oavsett vem man är. Hennes eget parti är hierarkiskt, anser hon. Möjligen kan den som har kontakter i styrelsen avancera något fortare. Den långsamma gången gör också att man löper risk att människor tappar intresset. Kanske kan detta vara en förklaring till att partiet håller på att omorganisera sig och öppna sig mer för personer som visar intresse för partiet.

En socialdemokrat beskriver hur det inom partiet har funnits, och finns än i dag, en partikultur som går ut på att medlemmarna måste kvalificera sig innan de får uppdrag. Han berättar:

Säg att det tar säkert åtta, tio år. Och man ska vara med i stadsdelsföreningar och man ska visa intresse att gå på möten och sådana

---

<sup>42</sup> Gidlund och Möller 1999, s. 130.

saker, och man ska helst ha synpunkter, så att man blir uppmärksam, men det finns alltså en oerhörd lång kvalifikationstid.

Personen i fråga menar emellertid att denna partikultur är på väg att försvinna. Mer och mer börjar man bland Socialdemokraterna acceptera att medlemmarnas kvalifikationer och intressen ska styra mer än kvalifikationstiden. Några av de intervjuade moderata och socialdemokratiska förtroendevalda utgör med sina erfarenheter tydliga exempel på den pågående omorienteringen, genom att redan efter en kort tid som partimedlemmar ha fått sina första uppdrag.

En moderat politiker anser i likhet med många andra att det bästa sättet att påbörja sin karriär i kommunpolitik är genom att börja som ersättare. En kristdemokrat talar utifrån egen erfarenhet när även han förespråkar en mjuk start för nybörjare:

När jag satt i en stadsdelsnämnd för första gången, i början på 90-talet, då var stadsdelsnämnden på prov, och jag hamnade som ensam kristdemokrat i en stadsdelsnämnd och på ordinarie plats. Okunnig, och inte särskilt insatt i vad det handlar om. Jag fick de uppgifterna att det är ett sammanträde i månaden. Det var en kille från Folkpartiet som ringde upp och hälsade mig välkommen. Han var deras gruppleadare. Och han sade att nu ska vi börja samarbete. "Jaha, så kanske det går till." Och sedan hamnade jag där i oppositionen, och de såg en ny, späd kristdemokrat sitta där, vilket de utnyttjade, vilket var ganska tufft och en sådan erfarenhet lärde mig väldigt mycket, men jag vill inte att någon annan ska uppleva det /---/ Det var lärorikt. Det var en dyrköpt kunskap, men det var nyttigt för mig, men jag tycker inte att någon ska behövas utsättas för det. Det ideala nu när vi är fler, är ju att man börjar som ersättare, får vara med och lyssna och lära och sedan ta klivet upp.

Flera av intervjupersonerna vittnar om att de en gång i tiden verkligen har känt sig som nybörjare. En folkpartist som i dag har en lång karriär bakom sig, både i partiet och kommunalpolitiken, berättar hur hon som nybörjare och fritidspolitiker kunde känna sig osäker. I och med att kunskaperna och erfarenheterna ökar blir man emellertid en bättre politiker, menar hon:

Man säger ofta att man måste ha nytt blod, och det är självklart att man måste ha, nya människor, men samtidigt är det så att ska man arbeta effektivt så måste man ha varit med ett tag som fritidspolitiker, annars är det inte så lätt.

Det finns en allmän uppfattning bland de intervjuade att förtroendeuppdrag, både i partiet och i kommunalpolitiken, är krävande. Exempelvis går det åt mycket tid att sköta ett förtroendeuppdrag. En kristdemokrat menar att man måste vara uppriktig mot dem som står i begrepp att åta sig ett uppdrag:

Det är så pass krävande. Och det här har vi kört, och som jag tror att alla partier har kört att "Det är inte så märkvärdigt, det är ett sammanträde i månaden". Det är inte sant. För det första, det är ett sammanträde men sedan är det föremöte, det är ett presidiummöte, sedan är det studiebesök. Sedan ska man läsa in, det är flera timmars lästid inför varje sammanträde, och det talar man inte om, det har inte vi gjort, jag har inte gjort alltid heller, man lovar att hjälpa och stötta, och det är en lögn, den kan vara farligt.

Flera av de förtroendevalda instämmer i ovanstående citat. De har satsat många timmar i veckan på sitt politiska engagemang. Av intervjuerna får jag intrycket att de politiskt engagerade på lokalnivå inte möter den förståelse och respekt som de anser sig vara förtjänta av. Många menar att människor i största allmänhet vet alltför lite om det politiska systemet och hur det fungerar. De vet också alltför lite om de villkor och förhållanden som förtroendevalda arbetar under, säger några förtroendevalda.

## 6.2 Finns det särskilda hinder?

### *Den centrala nivån*

Alla partirepresentanter berör inte frågan om personer med utländsk bakgrund kan tänkas möta andra hinder eller svårigheter i partiet eller i kommunalpolitiken än svenskar. Företrädarna för Folkpartiet anser att det förekommer kulturskillnader vilket man också hade som ett tema i utbildningen för personer med utländsk bakgrund. Mötesteknik, som att begära ordet och tala en i taget, kan kännas främmande för en nybörjare med utländsk bakgrund. En av Folkpartiets företrädare har utländsk bakgrund och han vittnar om de hinder han mötte i början. Han var inte van vid arbetssättet och hade svårt att anpassa sig till mötestekniken. "Jag har en viss bakgrund, jag är het i blodet", förklarar han. Moderaten menar att gammal rivalitet mellan etniska grupper kan välla problem även i Sverige. Han säger också att det kan förekomma



kulturella problem som gäller både ungdomar, personer med företagbakgrund och personer med utländsk bakgrund. Dessa har ofta svårt att följa med i beslutsprocesserna i det demokratiska systemet. De tycker att det går för sakta och att de får spela en alltför liten roll. Ofta har de stora förväntningar som inte infrias när de hamnar längst bak i kommunfullmäktige och trycker på knappen som gruppleddaren anvisar. Det politiska arbetet är en process där en del av besluten tas i informella möten vilket kan vara svårt för en nybörjare att upptäcka, säger den moderata partirepresentanten. Miljöpartiet de grönas representant menar också att många, oavsett bakgrund, kan ha orimliga förväntningar på sina möjligheter i politiken om man inte är van vid det partipolitiska systemet. Förändringar tar tid. Okunskap om politikens makt och om hur politiken fungerar kan leda till besvikelse och avhopp, menar han.

Socialdemokraterna resonerar om att partiet kanske inte är tillräckligt tillåtande mot personer med utländsk bakgrund. Det finns enligt partiets representant en underförstådd strävan efter likhet. Han beskriver hur det tycks vara lättare för svenskar att slipas mot varandra och svetsas samman. I samma process kan personer med utländsk bakgrund bli kantstötta och besvikna. Han säger också att man fortfarande inom partiet är dåliga på att lyssna på dem som talar dålig svenska. Den informella stadgan inom partiet, som de gamla medlemmarna har internaliserat, kan vara svår att upptäcka och därför också fungera uteslutande.

Flera av deltagarna har den erfarenheten att politiskt engagerade med utländsk bakgrund inte vill arbeta med frågor som rör invandrare, flyktingar eller integration. Socialdemokraten menar att det i hans parti alltför ofta inträffar att personer med utländsk bakgrund förväntas arbeta med invandrar- och integrationsfrågor. Moderaten har en annan erfarenhet och berättar att man inom hans parti måste företräda partiet inom någon annan sektor än där man antas ha eget intresse. Inom kristdemokraterna förekommer att invandrare arbetar med invandrar- och integrationsrelaterade frågor, men att det i så fall är resultat av deras eget val. Detta gäller även i Miljöpartiet de gröna.

I partiernas medlemsregister görs inga anteckningar om medlemmarnas etniska bakgrund. Därför kan ingen av företrädarna ange hur stor andel av medlemmarna eller de förtroendevalda som har utländsk bakgrund. När det gäller omsättningen bland de förtroendevalda med utländsk bakgrund är

den ungefär lika stor som bland etniska svenskar, enligt partiföreträdarna.

### *Basplanet*

Det är slående i samtliga intervjuer hur kravet återkommer att man måste behärska svenska språket bra om man ska ha uppdrag i partiet eller i kommunen. Denna åsikt delas av både etniska svenskar och personer med utländsk bakgrund. Emellertid är det ingen som kräver att personer med utländsk bakgrund ska kunna tala brytningsfritt. Det är inte heller någon som ställer det omöjliga kravet att man ska tala en felfri svenska. Praktiken återspeglar dock ännu inte till fullo dessa ideal. Enligt en kristdemokrat håller svenskarna fortfarande på att "träna sitt öra för främmande dialekter". En centerpartist menar att det i detta hänseende finns en bit kvar: "Vi är lite störda i att man helst ska förstå varje ord de säger." Så här säger en socialdemokratisk förtroendevald med utländsk bakgrund om kravet på svenska språket:

Svenska språket har en stor betydelse. Det är språket, makten att kunna formulera sig men också att kunna nyanser, att kunna uppfatta riktigt, att mena det man säger, att jag uppfattar rätt vad det handlar om.

Det politiska språket är inte enkelt och självklart ens om man har svenska som modersmål framgår av intervjuerna. Det tar tid även för svenskar att lära sig politikens fackspråk. Mycket av det politiska arbetet handlar om inläsning av material och om diskussioner och debatter både inom partiet och i kommunpolitiken. Man måste kunna ställa krav på bra kunskaper i svenska på personer med utländsk bakgrund, anser de intervjuade. Utan svenskkunskaper hamnar man utanför det politiska arbetet. Några förtroendevalda menar att man gör alla en björntjänst om man inte vågar ställa krav på svenskkunskaper. Flera nämner också att umgänge och arbete i partiet gör att man övar sin svenska. Många menar också att invandrare har alltför låg tilltro till sina egna kunskaper i svenska språket.

Som tidigare tagits upp, finns det flera förtroendevalda som menar att personer med utländsk bakgrund tvingas arbeta hårdare än etniska svenskar för att få uppmärksamhet och vinna förtroende i lokalorganisationen. Att det är personer med utländsk bakgrund

som får göra det tunga fotarbetet är en åsikt som kommer från en socialdemokrat som själv har denna bakgrund. Alla håller dock inte med. Det finns också några som menar att invandrare numera har lätt att få uppdrag. Flertalet av dem med utländsk bakgrund som jag har intervjuat säger sig inte ha behövt arbeta mer än en etniska svenskar. Men om det är så att personer med utländsk bakgrund måste arbeta hårdare än etniska svenskar, vad beror det i så fall på? Varför måste de visa duglighet på ett annat sätt än svenskarna? En förklaring skulle kunna vara att dessa två kategorier inte betraktas som jämlika. Svenskarna står för normaliteten och personer med utländsk bakgrund måste genom hårt arbete bevisa att de kan mäta sig med svenskarna. Mot sig har de attityder och värderingar som ifrågasätter dem.

I kapitlet om etnisk mångfald berördes det motstånd och den misstänksamhet mot invandrare som finns både i och utanför partierna. Det kan tänkas, trots den offentliga hållningen i frågan både på central nivå och hos de förtroendevalda i lokalorganisationerna, att det finns attityder och förhållningssätt som bidrar till att personer med utländsk bakgrund måste arbeta hårdare. En socialdemokrat säger:

Vi måste i vår egen organisation, bland medlemmar, öka förståelsen och värderingarna, vi har ju de värderingarna i partiet också som ställer de här människorna lite off. Jag tror att när man gjort det, om vi jobbar intensivt med integrationsfrågorna, är det lättare att rösta in folk med utländsk bakgrund.

Personer med utländsk bakgrund är oftast mycket medvetna om omvärldens bild av dem själva. En förtroendevald med finsk bakgrund beskriver hur finnar numera betraktas som "nästan svenskar" och inte längre som "dumma, hemska och supiga". Bilden av "den farliga utlänningen" är överflyttad till andra grupper, säger hon. Det svenska samhället är inte fritt från attityder och handlingar som rangordnar människor efter deras etniska tillhörighet.

En socialdemokrat berättar att personer med utländsk bakgrund inte alltid känner till den betydelse som tillmäts det vardagliga arbetet i lokalorganisationen. Han säger att personer som har mer erfarenhet av filosofiska och ideologiska diskussioner än av praktiskt partiarbete lätt missar att man i Sverige, åtminstone i hans parti, måste delta i det praktiska arbetet för att göra sig känd. Medlemmarnas lojalitet manifesteras i arbetet på basplanet.

Möten och sammanträden i organisationer följer i regel en bestämd ordning. Man väljer ordförande, protokollförare samt justerare. Frågorna tas upp i den ordning som dagordningen anger. Den som vill ta upp en fråga måste meddela detta i början av sammanträdet. Ordet fördelas av ordföranden. I lokalorganisationen får medlemmarna träning i sammanträdesteknik. Ett par förtroendevalda berättar hur vissa saker i detta sammanhang kan vara svårare för invandrare. På följande sätt resonerar en av dem:

Det finns flera saker som man kunde peka på som vi invandrare måste övervinna. Först är det språket, som är mycket, mycket viktigt. Det andra är att det finns en speciell kultur, mötesteknik. Och att man ska kunna uppföra sig som en svensk. Det finns en speciell jargong också. Det finns speciellt sätt att uppträda eller umgås. Det är inte så lätt från början, det ser invandrarkamrater som kommer. Vi invandrare är vana vid att vara högljudda och gärna prata mycket. Och jag har lärt mig under alla dessa år att ibland det viktigaste är inte att prata flera gånger på ett möte eller på alla möten. Det viktigaste är att lyssna, inte bara komma in och upprepa vad någon annan har sagt bara för att jag håller med /---/ Sedan när vi har något viktigt att säga så lyssnar de inte, för de tycker att, ja, de kommer att säga samma sak som de andra, och då missar man det viktiga.

Ovan nämndes betydelsen av att nya medlemmar får en korrekt bild av uppdragets innebörd och omfattning. En socialdemokratisk förtroendevald med utländsk bakgrund menar att bristande information kan skapa mer problem för invandrare än för svenskar. Enligt henne är det kanske svårare för dem "att greppa vår organisation i den dåliga informationen, som även svenskarna trampas med, men kan ta sig fram på ett annat sätt".

Svenska språket kan personer med utländsk bakgrund lära sig och likaså kan de lära sig mötesteknik. De lär sig också partiets ideologi och värderingar. Deras verktyg att användas i argumentation med motståndare är lika slipade och vassa som svenskarnas. De arbetar hårt sida vid sida med etniska svenskar i lokalorganisationen. De kan åtnjuta ett stort förtroende bland medlemmarna. I dessa hänseenden finns inga oövervinnliga hinder eller svårigheter för personer med utländsk bakgrund. Det enda som kan förhindra dem från uppdrag är i så fall attityder och värderingar hos majoritetsbefolkningen i och utanför partierna.

Den etniska bakgrunden har inte utgjort någon hinder för de personer med utländsk bakgrund som jag har intervjuat för denna rapport. Några menar att de har dragit nytta av sin bakgrund. I

intervjuerna berördes hur de intervjuade ser på betydelsen av etnicitet i nomineringssammanhang. En miljöpartist som är anhängare av positiv särbehandling i arbetslivet menar att det inom Miljöpartiet inte behövs någon positiv särbehandling "eftersom man inom partiet lyfter fram duktiga invandrare", som därför inte behöver stanna på "kaffekokarnivån". Några andra förtroendevalda har en positiv inställning till positiv särbehandling och säger att de nominerades etniska bakgrund ska tillmätas betydelse i vissa lägen. De utgår i sina resonemang från en situation där två likvärdiga kandidater har samma meriter och kvalifikationer. I en sådan situation ska man kunna välja den som representerar en under-representerad grupp. En centerpartist resonerar på följande sätt:

Om vi säger så här att om det finns två personer, och då kan det vara en man och en kvinna också, inte bara det här med utländsk bakgrund. Där förutsättningar för båda två är likadana. De är lika duktiga. De har samma utbildning eller vad det nu är. Då tycker jag att man kan använda sig av det. För då ska jag se det som en merit som väger över. Jag ser det i min egen bakgrund att jag har varit ute och rest med mina föräldrar, jag har sett olika kulturer. Jag skulle klassa det som en merit som väger över. Likadant om det är väldigt överbetonat manligt på något ställe, då skulle jag se att vara kvinna som en merit. För man har en annan syn på saker och ting. Där det finns väldigt få invandrare representerade så skulle jag se det som en merit som väger över.

En kristdemokrat argumenterar på ungefär samma sätt som centerpartisten ovan. "Vi kan inte vänta hur länge som helst", säger en socialdemokrat med utländsk bakgrund. Han ser någon form av särbehandling som en inkörsport till politiken.

De som förespråkar positiv särbehandling utgår ifrån att kompetens ska vara avgörande i nomineringssammanhang. Ingen förtroendevald i undersökningen menar att man i något hänseende ska ställa lägre krav på personer med utländsk bakgrund. Det finns många bland de intervjuade som tar avstånd från alla former av särbehandling på grund av etnisk bakgrund. De betonar mycket starkt kompetensens betydelse. "Jag tycker att det aldrig är bra när människor sitter på en plats av en annan anledning än kompetens" säger en moderat. En vänsterpartist med utländsk bakgrund anser att det personen har att säga ska man ta hänsyn till:

Man ska aldrig ta hänsyn till hur en person ser ut eller vad personen har för bakgrund. Man ska ta hänsyn till vad jag gör, mina tankar och

mina handlingar. Inte min bakgrund. Inte min etniska bakgrund. Eller det att jag är invandrare.

Kompetens i dessa sammanhang betyder att den förtroendevalda är pålitlig och står för partiets värderingar. Den som kommer i fråga ska också kunna ta till sig en stor mängd information och delta i debatter och diskussioner. Han eller hon ska dessutom kunna avsätta tid och kraft för det politiska arbetet.

En socialdemokrat med utländsk bakgrund betonar att partiet måste satsa på introduktion och utbildning för att personer med utländsk bakgrund ska klara av uppdragen. Hon säger också att de politiska församlingarnas sammansättning bör avspegla befolkningen, för då blir besluten bättre. Men hon tar avstånd från att hon ska tas in "bara för att jag är invandrare, det är jag inte intresserad av". Hon anser att representationen ska komma "på ett naturligt sätt". Hon menar att partiet, utöver satsningen på introduktion och utbildning, måste "öppna sig och vara berett att lämna plats". En annan socialdemokrat säger att hon förstår varför man driver kravet på kvotering och särbehandling. Men, menar hon, därmed finns en risk att man "bygger upp andra murar". Enligt henne är det bättre att få in personer med utländsk bakgrund genom att se till att de fullföljer sin svenskundervisning, att de kommer med i föreningslivet och använder sin svenska. Även en moderat är rädd för att positiv särbehandling motverkar sitt syfte. En vänsterpartist med utländsk bakgrund befarar också negativa konsekvenser av särbehandling:

Det skulle leda till ännu mera segregation. Man säger att man inte ska bli felbehandlad bara för att man är invandrare. Och då ska man inte bli särbehandlad för att man är invandrare heller, varken positivt eller negativt. Bara för att folk har sökt hjälp i Sverige, för att de behöver fly, då ska vi hjälpa dem till en säkerhet, ge dem ett värdigt liv. Men vi ska absolut inte försöka särbehandla dem, utan vi ska få dem mer in i samhället, vi ska få dem att bli likvärdiga som alla andra som bor i Sverige. Därför tycker jag att det är enormt dumt med så kallad positiv särbehandling.

Personvalet lyfts fram som ett sätt för personer med utländsk bakgrund att ta sig in i de politiska församlingarna. "Personvalet är ju ett sätt. Det såg vi ju i den här kommunen att det är ett bra sätt" säger en folkpartist och syftar på att två av folkpartiets tre ledamöter kom in på personröster vid senaste valet till kommunfullmäktige i Botkyrka. Båda var personer med utländsk bakgrund.

Den ene har syriansk bakgrund. Han hade ett starkt stöd i två syrianska församlingarna och fick många personröster från dessa församlingar. Den andra har tyskt påbrå. Hon var mycket engagerad i sitt bostadsområde där hon drev skol- och utbildningsfrågor mycket hårt. Genom detta engagemang blev hon känd och fick många personröster i området. En av dem som jag intervjuat har själv kommit in i fullmäktige via personröster. Det är en centerpartist med utländsk bakgrund. På partiets lista var han placerad på sjätte plats. Han drev en egen valkampanj som han beskriver så här:

Jag gjorde en egen liten folder. Tog lite roliga bilder i fotoautomat och klistrade dit, och jag såg lite rolig ut, och skrev lite vad jag ville driva för de boende i området, och delade ut till alla hus. Jag ringde runt, och stod hela valdagen från 7 på morgon till 9 på kvällen, och skakade hand och pratade med varenda människa där ute, så jag fick väldigt, väldigt mycket röster, och kom jag på tredje plats tack vare personrösterna, jag var på sjätte plats.

Flera av de intervjuade med utländsk bakgrund säger att de är intresserade av att arbeta med invandrar- och integrationsfrågor. En av dessa är en miljöpartist som under många års tid har varit mycket engagerad i invandrapolitiska frågor genom sitt föreningsengagemang. Mitt intryck från intervjuerna är att de jag talat med själva har valt sitt intresseområde. Endast en intervjuad uttrycker ett slags trötthet över att arbeta med integrationsfrågor. Andra arbetade inte alls med de här frågorna och visade inte något intresse heller.

Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet har undersökt vilken nämnd de kommunalt förtroendevalda helst vill vara ledamöter i och därefter jämfört svaren med de faktiska nämnduppdragen. Nästan en tredjedel av de lokala politikerna innehar uppdrag i den nämnd de själva har önskat och arbetar med de frågor som intresserar dem. Härvidlag finns en intressant skillnad mellan svenskar och personer med utländsk bakgrund, i så måtto att de sistnämnda inte innehar de nämnduppdrag de själva uttryckt önskemål om. Samma undersökning visar att förtroendevalda med utländsk bakgrund yttrar sig mindre på partimöten och nämndsammanträden. De upplever också att de har mindre inflytande än andra lokala politiker.<sup>43</sup>

---

<sup>43</sup> Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet 2000c, s. 7ff.

På central nivå menar partiföreträdarna att omsättningen bland de förtroendevalda med utländsk bakgrund är lika stor som bland etniska svenskar. Det stämmer också med det som sägs i intervjuerna på basplanet.

## 7 Sammanfattning

Syftet med denna studie har varit att undersöka de politiska partiernas arbete med att vinna personer med utländsk bakgrund som medlemmar och underlätta för dem att åta sig och genomföra politiska uppdrag. Uppdraget har, som Kommundemokrati-kommittén formulerat det, bestått av två delar: den ena mer "teoretisk", att beskriva partiernas målsättningar och idéer kring hur frågan ska hanteras, den andra mer "praktisk", att redogöra för hur samma frågor diskuteras och behandlas på basplanet, i partiernas grundorganisationer och i kommunalpolitiken. I rapporten kallas dessa två nivåer för "central nivå" och "basplan". Partiernas arbete redovisas under fyra teman: *etnisk mångfald och representation, partipolitiskt engagemang, rekrytering* och *förtroendeuppdrag*.

Frågor som rör medborgarnas insyn och deltagande i den kommunala demokratin har diskuterats livligt och diskuteras kanske för närvarande mer än någonsin i olika sammanhang. De har även varit föremål för ett flertal utredningar. Bilden som framträder i dessa utredningar är motsägelsefull och rymmer både positiva och negativa inslag. Å ena sidan finns engagemang, goda kunskaper, systemtillit och högt deltagande i samhällslivet hos medborgarna. Å andra sidan finns det också utanförskap, missnöje och avståndstagande. Enligt Demokratiutredningen har ett gap uppstått under 1990-talet mellan inrikes och utrikes födda. År 1976 fick utländska medborgare för första gången rösta vid allmänna val till kommun- och landstingsfullmäktige. Av de röstberättigade använde den gången 60 procent sin rösträtt. Vid valet 1998 var motsvarande siffra 35 procent. Personer med utländsk bakgrund är också mindre aktiva än svenskar i politiska partier och föreningar. Debatten har alltmer kommit att handla också om sammansättningen av de politiska församlingarna ur mångfalds- och representativitetssynpunkt. Den har därtill kommit att beröra frågor om vilka möjligheter och vilket handlingsutrymme personer med utländsk bakgrund har, om de



vill engagera sig i politiska partier som medlemmar eller om de vill åta sig uppdrag i partiet eller i kommunpolitiken.

Underlaget för undersökningen består dels av de politiska partiernas skriftliga dokument som rör frågor om etnisk mångfald och representativitet, dels av muntliga uppgifter förmedlade av företrädare för riksdagspartierna under en hearing som Kommundemokratikommittén anordnade i januari 2001, samt slutligen av intervjuer med företrädare för de politiska partierna som arbetar i grundorganisationen på basplanet. Intervjuerna genomfördes i fyra olika kommuner: Botkyrka, Eskilstuna, Lidköping och Malmö. I Botkyrka intervjuades representanter för Folkpartiet liberalerna, Kristdemokraterna och Moderata samlingspartiet, i Eskilstuna företrädare för Centerpartiet och Socialdemokraterna, i Lidköping för Vänsterpartiet och i Malmö för Miljöpartiet de gröna, Moderata samlingspartiet och Socialdemokraterna. Valet av kommuner och av vilka partier som skulle intervjuas i respektive kommun gjordes i samråd med Kommundemokratikommitténs sekretariat. I enlighet med uppdraget genomfördes tjugo intervjuer. För de största riksdagspartierna – Moderata samlingspartiet och Socialdemokraterna – intervjuades fem förtroendevalda och för de övriga två. Enligt uppdraget skulle en etnisk svensk och en person med utländsk bakgrund intervjuas för varje parti. Dessutom skulle en av dem vara en person med en central position i partiet som till exempel ombudsman, ombudskvinna eller politisk sekreterare.

Jag är angelägen att påpeka att den valda metoden har sina begränsningar. De intervjuade är alla politiska aktörer. Samtliga är väletablerade och välintegrerade i samhället och i det politiska livet. Den bild som rapporten ger av partiernas arbete med att underlätta för personer med utländsk bakgrund att åta sig och genomföra politiska uppdrag, samt av partiernas syn på etnisk mångfald och representativitet, är förmedlad av dessa personer. Det finns en risk att intervjupersonerna, just därför att de är inne i systemet, inte ser till exempel de strukturella hinder och svårigheter som kan finnas i partiet eller i kommunpolitiken. Det är lätt att bli hemmablind och det kanske också är naturligt att glömma egna eventuella svårigheter från tiden som nykomling i politiken. Debatten om etnisk mångfald och representativitet har pågått i ett antal år och kan antas vara väl internaliserad i partierna och bland de enskilda medlemmarna. Allt detta sammantaget kan bidra till att det som sägs i intervjuerna inte helt överensstämmer

med verkligheten och praktiken i partierna och kommunpolitiken, men så behöver dock inte vara fallet. Givet dessa reservationer är det likväl så att erfarenheter och synpunkter från personer som är både engagerade och personligt berörda måste tillmätas stor betydelse när det gäller att hitta vägar fram mot en ökad etnisk mångfald i politiken, vilket också denna rapportens uppläggning ger uttryck för.

## 7.1 Etnisk mångfald och representation

Innan jag närmare går in på hur partierna genom sina dokument och företrädare uppger sig arbeta för att engagera personer med utländsk bakgrund som medlemmar och som förtroendevalda, belyser jag hur partierna mer allmänt ser på etnisk mångfald och representativitet. Diskussionen om etnisk mångfald och representativitet utgår från en kategorisering av befolkningen i grupper, i detta fall svenskar och personer med utländsk bakgrund. Eftersom personer med utländsk bakgrund är underrepresenterade i de politiska församlingarna är kategoriseringen relevant. Utan denna kategorisering osynliggörs problemet och underrepresentationen riskerar att kvarstå.

Kategorin personer med utländsk bakgrund är dock inte homogen. I den ingår grupper som på intet sätt skiljer sig från svenskarna när det gäller deltagandet i det politiska livet. Men där ingår också grupper som upplever starkt utanförskap och marginalisering och som står utanför även det politiska sammanhanget. Den amerikanska rättviseteoretikern Iris Marion Young anser att varje grupp utvecklar ett särskilt perspektiv utifrån sin sociala position. Vidare menar hon att alla perspektiv inte kommer till uttryck till exempel i de politiska sammanhangen. Enligt statsvetaren Erik Åsard finns det i många utvecklade industrisamhällen grupper som i ett eller annat avseende uppfattar sig som diskriminerade. Dessa grupper har blivit alltmer synliga och ställer krav på att deras situation ska förbättras. Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet har gjort en undersökning som visar att invandrare från icke-europeiska länder är kraftigt underrepresenterade i de politiska församlingarna. Däremot har invandrare från de nordiska grannländerna är god representation.

Hearingen visade att samtliga partier delar uppfattningen att personer med utländsk bakgrund är underrepresenterade i det

politiska livet. Inget parti registrerar medlemmarnas eller förtroendevaldas etniska tillhörighet, men uppskattningen bland flertalet av partirepresentanterna var att invandrare är under-representerade både bland medlemmar och förtroendevalda. Vänsterpartiets företrädare anser dock att representationen av personer med utländsk bakgrund var bra bland det egna partiets medlemmar och representanten för Miljöpartiet de gröna menar att representativiteten är god bland partiets förtroendevalda framför allt i Stockholm, men även i andra kommuner. Under utfrågningen diskuterade partiföreträdarna frågan om representativiteten i relation till olika grupper: kvinnor, ungdomar, medelålders med barn och personer med utländsk bakgrund. Begreppet representativitet implicerar det som partierna eftersträvar, nämligen en proportionell överensstämmelse för de olika grupperna.

I alla partier pågår en aktiv diskussion kring frågan och samtliga arbetar också på olika sätt för en förändring. Centerpartiets riksstämman antog 1999 ett program för mångfald och lika möjligheter. Enligt programmet ska de beslutande organen i samhället vara sammansatta så att de representerar hela befolkningen. På central nivå kan partiet utarbeta riktlinjer, handlingslinjer och förhållningssätt som förs ut i partiet. Folkpartiet liberalerna har på ett landsmöte beslutat att på vallistorna varva män och kvinnor. Därutöver finns en rekommendation om att olika grupper, som till exempel ungdomar och invandrare, ska finnas representerade på listorna. Kristdemokraterna har i sin verksamhetsplan fastställt de ämnesområden som har högsta prioritet. Ett av dessa är breddning av partiet genom att bland annat engagera personer med utländsk bakgrund som medlemmar och som förtroendevalda. Inom Moderata samlingspartiet har pågått ett arbete riktat mot social segregation och utanförskap. Socialdemokraternas partikongress beslutade 1997 att personer med utländsk bakgrund måste integreras på allvar i politiken. Målet är att fler invandrare ska finnas med i partiets verksamhet och på partiets vallistor inför valet år 2002. Vänsterpartiet har en rekommendation att valsedlarna ska ha en bra variation beträffande bland annat etnisk bakgrund. Miljöpartiet de gröna anser att invandrare av rättvis- och kvalitetsskäl ska ha makt och inflytande och att de ska finnas med i de beslutande organen i samhället. Detta ställningstagande manifesteras i partiets nya programförslag. Samtliga partier menar

att respektive partiledning har ett särskilt ansvar för frågorna om representation och etnisk mångfald.

I grundorganisationerna, på basplanet, är man lika enig som på central nivå om att de partipolitiska församlingarna ska avspegla den mångetniska befolkningssammansättning och att personer med utländsk bakgrund ska finnas representerade på alla nivåer i politiken. Även på basplanet anser man att invandrare är underrepresenterade i politiken. I intervjuer med förtroendevalda förekommer olika typer av argument för representativitet och etnisk mångfald i politiken. I flera intervjuer förs resonemang liknande Youngs. Man menar att invandrare har andra erfarenheter och perspektiv som måste komma till uttryck i politiken. Genom politiker med utländsk bakgrund ges etniska grupper en möjlighet att vara med och föra upp frågor som är specifika för gruppen på dagordningen. Man kan säga att dessa politiker också är till nytta för partierna, som genom dem får nya frågor att driva. Att ha kunskap om den etniska gruppen kan bidra till att man kan möta och bemöta dess medlemmar på helt andra grunder än vad svenskar kan, anser några. Det finns några som menar att det är invandrades plikt och skyldighet att finnas med i politiken. Deras närvaro på den politiska arenan kan fungera som en förebild och ett identifikationsobjekt för andra personer med utländsk bakgrund och bidra till att nyansera svenskarnas bild av invandrare, menar några intervjuade.

Å ena sidan säger partierna att det inte förekommer något motstånd. De förtroendevalda med utländsk bakgrund som jag har intervjuat upplever sig vara välkomna i politiken. Deras utländska bakgrund har inte utgjort något hinder. Några menar att den har snarare varit till en fördel i det politiska sammanhanget eftersom partierna arbetar för att engagera just invandrare.

Å andra sidan menar partiföreträdarna samtidigt att det finns ett mått av motstånd och misstänksamhet. På central nivå anser man att partierna måste arbeta med attityder i partiorganisationerna. Attitydpåverkan tycks vara viktig. Detta tyder på att det finns hinder för eller motstånd mot etnisk mångfald. Tydligast kommer detta till uttryck i intervjuerna på basplanet. Flera intervjuade berättar hur de kommer i kontakt med människor, både i och utanför partiet, som är misstänksamma mot invandrare. De äldre nämns i ett par intervjuer som de som har svårast att acceptera invandrarnas närvaro i politiken. Tiden, hoppas man, ska göra sitt. Ungdomar som växer upp i ett mångkulturellt och mångetniskt

samhälle kommer att se som en naturlig sak att "alla" är närvarande i politiken. När politiker med utländsk bakgrund anser att deras exempel och närvaro i politiken bidrar till att nyansera svenskarnas bild av invandrare, kan detta också förstås som att det finns hinder i form av seglivade negativa föreställningar av invandrare i det svenska samhället.

En av rapportens slutsatser är att partierna tar frågan om etnisk mångfald och representation på största allvar, och frågan genom-syrar partierna både på den centrala nivån och basplanet. Att de politiska församlingarna ska avspegla befolkningssammansättningen är samtliga partier överens om. Men de medger också att det finns hinder och svårigheter, främst i form av attityder och förhållningssätt både i och utanför partierna. Här har partierna en arbetsuppgift. Arbetet för etnisk mångfald och representation måste föras både inåt i partierna, bland de egna medlemmarna, och utåt mot allmänheten och presumtiva väljare. Fortfarande tycks det finnas människor som inte betraktar invandrarnas närvaro som en självklarhet.

## **7.2 Partipolitiskt engagemang**

De förtroendevalda på basplanet ombads att berätta om bakgrunden till sitt eget engagemang. Berättelserna visar hur orsakerna skiftar. Någon går med i en politisk förening eftersom föreningen erbjuder en social samvaro, och en annan gör det som en följd av en politiserad tidsanda. Någon ser det politiska engagemanget som en självklar och naturlig fortsättning på engagemanget i det gamla hemlandet, och en annan blir uppmuntrad av någon i omgivningen att gå med i ett politiskt parti. Eftersom vägarna är många finns det heller inte något enkelt recept att ta till när man vill öka människornas engagemang. Men förutsättningar för allas engagemang måste finnas, även om alla förmodligen aldrig blir politiskt engagerade. Frågan är om de förutsättningarna finns i dag när en stor grupp människor känner sig främmande inför det partipolitiska livet och är utanförställda. Detta är en stor utmaning för de politiska partierna. Men samhället kan vidta en rad åtgärder. Lagstiftning är ett sätt. Det är därför ett steg i rätt riktning att alla utländska medborgare ges samma regler vid de kommunala valen som EU-medborgare. Den introduktionsutbildning som ges i kommunerna

för de nyanlända kan vara ett viktigt instrument för att stimulera ett intresse för svensk politik.

Orsakerna till att personer med utländsk bakgrund är mindre engagerade i det politiska partierna och att valdeltagandet är relativt lågt, står att finna i deras marginalisering och utanförskap, menar flera av partiföreträdarna på den centrala nivån. Några påpekar att svenskar i liknande social och ekonomisk situation visar samma beteendemönster. Marginalisering är inte enbart en fråga om ekonomisk fattigdom utan är betydligt vidare, som Magnus Dahlstedt har visat. Den sociala och ekonomiska fattigdomen går ofta hand i hand med politiskt utanförskap. Andra orsaker kan vara att människor känner sig svikna av den förda politiken, menar en partiföreträdare. Några andra i sin tur menar att personer med utländsk bakgrund saknar förebilder och politiker att identifiera sig med. Invandrare kan också uppleva att de "svenska" valen inte berör dem och att de inte kan identifiera sig med frågorna i den svenska politiken. Andra i sin tur menar att det finns ett stort intresse för politiken bland invandrare, men att svenska språket kan upplevas som ett hinder för ett politiskt engagemang. Men också det politiska fackspråket eller den politiska jargongen kan utgöra en stötesten. Man förstår helt enkelt inte vad politikerna säger.

I intervjuerna med förtroendevalda på basplanet framträder en bild av ett segregerat Sverige. Bilden är den samma i de fyra kommunerna. Segregation är inte enbart en bostadssegregation. Den är även ekonomisk, social och politisk. På samma sätt som på den centrala nivån förs även här resonemang om att personer med utländsk bakgrund saknar politiker att identifiera sig med, och att de politiska församlingarna inte avspeglar invandrarnas verklighet och befolkningens sammansättning. De intervjuade anser också att många invandrare tvivlar på politikens möjligheter och de känner sig inte delaktiga i det svenska samhället.

Det förekommer diskriminering i det svenska samhället, vilket kan vara en bidragande orsak till det bristande engagemanget, menar en intervjuad. En frustration möter politiker när de är ute. Politiker får höra att de besöker människors vardag endast i samband med val. Flera intervjuade instämmer självkritiskt i detta. Partiernas agerande kritiserar också ur andra infallsvinklar i några intervjuer. Inte nog med att partierna inte är närvarande i människors vardag mellan valen. De har också misslyckats med att förklara vikten av att engagera sig i politiken och av att rösta.

Alltför ofta har det varit väljarnas uppgift att ta reda på vad partiet står för, menar en intervjuad som anser att förhållandet borde vara det motsatta.

Några intervjuade söker orsakerna till bristande engagemang hos invandrarna själva. Språksvårigheter kan vara ett hinder, kunskaperna om det politiska livet och det svenska samhället ett annat. Några intervjuade kritiserar personer med utländsk bakgrund för att de mentalt lever kvar i det gamla hemlandet och därmed ställer sig utanför det svenska samhället.

Det är uppenbart att alla grupper inte är representerade i det politiska livet och därmed inte heller alla erfarenheter och perspektiv. Man kan dock inte säga att alla invandrare står utanför det politiska livet. Personer med utländsk bakgrund är inte en homogen grupp och det finns politiker med utländsk bakgrund. Invandrare från de nordiska grannländerna har en god representation bland de lokala politikerna. Kraftigt underrepresenterade är däremot grupper som kommer från länder utanför Europa. Young anser att varje social position utvecklar ett särskilt perspektiv, men att vissa perspektiv inte kommer till uttryck i exempelvis politiken. Partirepresentanter både på den centrala nivån och på basplanet är bekymrade över vissa gruppers frånvaro och i alla partier förs en diskussion om hur man ska gå till väga för att engagera invandrare i politiken.

Partierna står inför en stor och flerfaldig utmaning. Dels ska de arbeta för att öka valdeltagandet i största allmänhet, men framför allt bland invandrare. Dels ska de värva nya medlemmar bland personer med utländsk bakgrund. Dels ska de rekrytera invandrare till förtroendeposter. Inför valet 1998 vidtogs särskilda åtgärder i storstädernas förorter. Trots detta sjönk valdeltagandet. I vissa områden deltog knappt hälften av de röstberättigade. Vad talar för att en förändring skulle kunna vara på gång? Är inte utanförskapet och marginaliseringen samma nu som då? En slutsats som kan dras av undersökningen är att utanförskapet och marginaliseringen finns fältet för det politiska arbetet – att få människor att känna att de har reella möjligheter att utöva ett självständigt medborgarskap, att deras engagemang är önskvärt och att deras röst räknas. Politikerna måste återerövra människornas förtroende. Intrycket av intervjuerna är att partierna är mycket medvetna om problemet.

### 7.3 Rekrytering

I lokalorganisationerna, på basplanet, arbetar man utåtriktat, värvar nya medlemmar och rekryterar till förtroendeuppdrag. Det är också där som politiker möter väljare ansikte mot ansikte. I möten med människor får politikerna respons på den förda politiken samt idéer och förslag till fortsatt arbete. Samtliga partier arbetar utåtriktat i syfte att nå ut till personer med utländsk bakgrund. Arbetet är beroende av bland annat antalet invandrare i kommunen och partiets resurser. I rapporten har jag lyft fram det arbete som Socialdemokraterna bedriver i Eskilstuna och som Moderata samlingspartiet gör i Rosengård i Malmö.

I Eskilstuna vill Socialdemokraterna vara en del av människornas vardag och inte enbart en valmaskin. Partiet ska vara mer synligt och närvarande i bostadsområdena. Detta projekt är inte särskilt riktat mot invandrare, men det når givetvis även dem. I ett av bostadsområden har man inlett ett samarbete med en invandrarförening, vilket ska fungera som ett pilotprojekt. I Malmö har Moderata samlingspartiet fått kontakt med flera invandrarföreningar. Tidigare har partiet inte varit särskilt aktivt i områden som Rosengård. Både Socialdemokraterna i Eskilstuna och Moderaterna i Malmö är, om än med en viss reservation, övertygade om att deras arbete kommer att resultera i ökat valdeltagande.

I några av partierna finns etniska eller internationella föreningar. Centerpartiet har två internationella föreningar, en i Stockholm och en i Göteborg. Folkpartiet liberalerna samverkar med Liberala Invandrarförbundet som arbetar med integrationsfrågor. Socialdemokraterna har många olika etniska s-föreningar. Under det senaste året har antalet ökat. Inom Vänsterpartiet kan finländare ansluta sig till partiets finska sektion. Övriga etniska grupper kan organisera sig i nätverk. Även i Moderata samlingspartiet och Kristdemokraterna finns det nätverk för politiskt engagerade invandrare, enligt partiföreträdare. I flera av partierna tillämpas system med fadderskap eller mentorskap. Två av partierna har satsat på särskilda utbildningar för politiskt intresserade invandrare. Folkpartiet liberalerna gjorde en särskild satsning på invandrare inför valet 1998. Syftet var att förbereda dem att kandidera på partiets valsedlar och åta sig förtroendeuppdrag. Socialdemokraterna har startat politiska aftonskolor av samma orsak. De övriga partierna har inte särskilda utbildningar just för personer med utländsk bakgrund. Socialdemokraterna satsar på att



översätta material till fem invandrarspråk. Vänsterpartiet anser att översatt material är en fråga om rättvisa. Introduktionens betydelse lyfts fram. Utan en bra introduktion föreligger en risk att de nykomna, oavsett bakgrund, riskerar att inte fullfölja sina politiska åtaganden.

Flera intervjuade på basplanet anser att det kan vara svårt för en nybörjare att ta sig in i det mer eller mindre slutna sammanhang som ett politisk parti är. De som har varit med länge i partiarbetet känner varandra väl. De känner också till den tysta kulturen i organisationen. Det kan handla om möteskultur och teknik eller när man ska tala och när man inte ska göra det. Bemötandet av nya medlemmar är mycket viktigt. En intervjuad berättar hur hans självförtroende förstärktes av välkomnande i partiet. De intervjuade förtroendevalda på basplanet beskriver sina egna erfarenheter av bemötandet i partiet som välkomnande. Endast en menar att mottagandet var något kyligt.

Ingen av de förtroendevalda som har utländsk bakgrund upplever att deras bakgrund skulle utgöra något hinder i politiken. Några säger att deras bakgrund har varit till fördel eftersom partierna arbetar för att öka representativiteten. En intervjuad beskriver hur han som ung och med utländsk bakgrund uppfyllde två kriterier samtidigt, ung och invandrare. En annan person med utländsk bakgrund anser att han kom in i politiken i rätt tid, då partiet hade påbörjat sitt arbete för etnisk mångfald. Men det finns också de som menar att utländsk bakgrund inte bör tillmätas någon speciell betydelse. Flera av dem med utländsk bakgrund har varit utsatta någon form av rasism. Det kan vara gläpord på gatan eller direkt våld. Men det kan också vara fråga om att ständigt få sina ansökningar om arbete tillbaka med vändande post. Erfarenheter av rasism eller motstånd har de dock inte mött i det politiska livet, enligt egna utsagor.

#### **7.4 Förtroendeuppdrag**

Som en naturlig följd av att invandrare är underrepresenterade bland partimedlemmar är de också underrepresenterade bland de förtroendevalda. För att öka andelen invandrare bland förtroendevalda måste partierna arbeta med utåtriktat arbete och medlemsvärvning.

Som sagt, alla partier är ense om att representativiteten både bland medlemmar och förtroendevalda måste förbättras när det

gäller personer med utländsk bakgrund. Hur kan partierna arbeta för att öka andelen förtroendevalda med utländsk bakgrund? På central nivå menar till exempel företrädaren för Centerpartiet att nomineringsprocessen i sig är konserverande. Den som är mest känd får flest röster i medlemsomröstning. Inom Centerpartiet har kvinnorna vunnit på personval, vilket möjligtvis skulle kunna vara fallet även med invandrare, anser partiets företrädare. Ett annat sätt är att vid tillsättande av de vakanta platser som uppstår under mandatperioden, ha mångfaldsperspektivet i åtanke. Därmed får invandrare en chans att göra sig ett namn, vilket underlättar i framtida nomineringsprocesser. Folkpartiet liberalerna talar varmt för personvalets möjligheter. Det kanske rent av är det enda sättet för invandrare att ta sig in de politiska församlingarna, menar företrädarna för partiet under hearingen. Folkpartiet liberalerna hade många invandrare på sina listor inför valet 1998. Flera av dem genomförde egna kampanjer och lyckades väl. Vänsterpartiet har en relativ bra representativitet bland de förtroendevalda, enligt partiets företrädare. Detta är ett resultat av partiets valframgång. De personer som man räknade med skulle komma in utifrån partiets tidigare resultat var mestadels svenskar. Invandrare var placerade längre ned på listan. Därmed skulle man kunna uttrycka det som att valframgången "löste" Vänsterpartiets representativitetsproblem.

En möjlig slutsats utifrån de ovensagda utsagorna är att invandrare som vill engagera sig kan ha svårt att hävda sig i nomineringsprocessen, och att det i partierna trots allt kan finnas en misstänksamhet eller ett motstånd mot politiker med utländsk bakgrund. Personvalet kan bli ett slags korrektiv till nomineringsprocessen. Om orsaken till att invandrare ofta placeras långt ned på vallistorna är deras utländska bakgrund, är det ett tecken på att det fortfarande finns hinder och svårigheter för invandrare i politiken. Talet om attitydpåverkan kan tyda på att det återstår arbete innan de politiska församlingarna avspeglar befolkningsammansättningen ur mångfaldsperspektiv. Men orsaken till att invandrare placeras långt ned på valsedlarna kan också vara att de i genomsnitt är nyare som medlemmar, de är mindre bekanta och mindre erfarna av det politiska arbetet i Sverige. Det kan vara så att deras placering inte avviker från svenskars med lika kort medlemskap och erfarenhet av det politiska livet och som inte har hunnit göra sig kända i partiorganisationen. I flera intervjuer

påpekas att samma krav ställs på de nominerade oavsett deras etniska bakgrund.

I intervjuerna med förtroendevalda på basplanet betonas hur viktigt arbetet i grundorganisationen är. Det är där man ska göra sig känd. Man ska vara ute med bokbord, man ska koka kaffe, arrangera möten och delta i diskussioner i partiet. I grundorganisationen skolas man i partiets ideologi och värderingar. Arbeta i grundorganisationen ger också partiet en möjlighet till en slags "kvalitetskontroll" av medlemmar. Partiet ska kunna vara säker på att de som nomineras delar partiets värderingar. Att göra sig känd innebär att man måste vara med ett tag innan man kommer i fråga för förtroendeposter. Detta är tydligast hos Moderata samlingspartiet och Socialdemokraterna. Men i båda partierna pågår en omprövning. Hur länge man varit med ska inte styra i samma omfattning som tidigare, utan hänsyn ska tas individernas kompetens och kvalifikationer. Flera av de intervjuade menar att ett bra sätt att inleda en politisk bana är att börja som ersättare.

Finns det särskilda hinder eller svårigheter för personer med utländsk bakgrund att bli nominerade? På central nivå anförs till exempel kulturskillnader, utan att man närmare definierar vad som avses, som en bidragande orsak till att invandrare kan ha svårt att bli nominerade. Någon hyser farhågor för att det också kan finnas icke tillåtande attityder mot invandrare och en strävan efter likhet. I hans resonemang finns en insikt om att de etniska gruppernas vilja att leva som en icke-svensk grupp måste accepteras. Jämlikhet är inte det samma som likhet utan som allas rätt att definiera sig själv och rätt att vara olik.

Att behärska svenska språket väl är ett krav som framträder tydligt i intervjuerna på basplanet. En förtroendevald måste kunna ta till sig en mängd skriftlig information och kunna debattera både med sina partikamrater och representanter för andra partier. Utan kunskaper i svenska kan man inte sköta ett uppdrag i en nämnd eller en styrelse. Men det är inte alltid omgivningen som ställer krav om nivån på färdigheter i svenska språket. Några av de intervjuade menar att invandrarna själva har alltför höga krav på sig själva. Några nämner att den svenska möteskulturen kan kännas ovan och främmande för personer med utländsk bakgrund. Invandrare kan, i likhet med ungdomar och personer med företagarbakgrund, ha svårt att följa med i den demokratiska beslutsprocessen, menar en partirepresentant. Ofta har de stora förväntningar på sina möjligheter att påverka – förväntningar som

långt i från alltid infrias. Det kan vara svårare för invandrare att förstå partiorganisationen om informationen är bristfällig. Alla politiskt intresserade invandrare kanske inte förstår vikten av att arbeta i lokalorganisationen, menar en förtroendevald. Det räcker inte att föra filosofiska diskussioner utan man måste finnas med i arbetet i lokalorganisationen.

Några intervjuade menar att invandrare måste arbeta hårdare för att ta sig fram i politiken. och att det är invandrare som får göra det tunga fotarbetet. Detta tyder på att det finns attityder och föreställningar om invandrare som tvingar dem att visa vad de går för och vad de kan prestera. I det hänseende är de inte jämlika med svenskar. Den offentliga hållningen både på central nivå och på basplanet förespråkar etnisk mångfald och representativitet. Samtidigt medges att en attitydpåverkan är nödvändig för att få ändring till stånd. Att göra sig känd och få sig ett gott namn kan således kräva större arbetsinsatser från invandrare än från svenskar. Det finns dock de som menar att det inte är svårare för personer med utländsk bakgrund att få förtroendeuppdrag. De intervjuade som har utländsk bakgrund uppger inte att de själva har tvingats till att anstränga sig mer än svenskarna. Det finns röster som menar att det i de politiska partierna finns en social beställning på invandrare som gör det lätt för dem att ta sig fram i politiken. Detta gör att bilden är motsägelsefull.

Positiv särbehandling lyfts på basplanet fram som en möjlighet för att öka etnisk mångfald i politiken. Om valet står mellan två likvärdiga kandidater ska den som representerar en under-representerad grupp väljas. Andra i sin tur anser att den etniska bakgrunden inte ska tillmätas någon betydelse. De befarar att särbehandling av invandrare kan leda till att man bygger nya murar mellan svenskar och invandrare, och därmed är syftet förfelat. Även på basplanet lyfter Folkpartiet liberalerna fram personvalets möjligheter med samma argument som på central nivå. Några förtroendevalda betonar hur viktig en bra introduktion och utbildning är. Det är ett bra sätt att stötta invandrare i partiet och kommunpolitiken. I flera partier finns mentorer och faddrar som kan följa de nya förtroendevalda under den första tiden. Flera partier har också, som tidigare berörts, kurser som förbereder invandrare inför förtroendeuppdrag.

Många av intervjuade förtroendevalda med utländsk bakgrund på basplanet arbetar med invandrar- och integrationsfrågor. Mitt intryck är att de själva brinner för dessa frågor och att de själva har

valt att arbeta med dem. Partiföreträdarna på central nivå menar att deras erfarenhet är att invandrare ofta betonar att de inte vill syssla med invandrar- och integrationsfrågor, utan att de vill arbeta med helt andra frågor och på samma villkor som svenskar. Under hearingen framgick att det främst inom socialdemokratin finns tydliga förväntningar på att invandrare ska arbeta med invandrarrelaterade frågor. Partiföreträdarna är dock självkritiska mot detta. Om det finns förväntningar på att invandrare ska arbeta med invandrar- och integrationsfrågor kan det föreligga en risk att invandrare hamnar i en glasbox och att deras frihet att välja sitt arbetsområde i politiken blir beskuren.

## **8 Förteckning över frågeställningar**

### **8.1 Etnisk mångfald**

Inledningsvis bör nämnas att vi inte syftar på etnisk mångfald i allmänhet utan specifikt i tre sammanhang: (1) bland partimedlemmarna, (2) bland förtroendevalda inom partierna och (3) bland förtroendevalda i kommunala församlingar.

Vilken uppfattning har ert parti om vad som avses med etnisk mångfald? Är det ett bra/fruktbart begrepp? Råder det etnisk mångfald inom ert parti i de tre sammanhang som nämnts ovan? Har etnisk mångfald ett egenvärde? Hur motiverar ni er uppfattning? Förs det en aktiv diskussion inom partiet? I så fall i vilka former och på vilken nivå?

Vad säger nu gällande eller föreslaget nytt parti-/idéprogram angående etnisk mångfald i partiet och bland förtroendevalda som utses av partiet? Finns det även handlingsprogram eller andra partidokument som tar upp dessa frågor? Finns det några av partiet uttalade mål för detta?

Bör partiledningen ha en aktiv roll i arbetet för etnisk mångfald i partiet? I så fall på vilket sätt?

Möter ert parti interna svårigheter i arbetet för etnisk mångfald?

### **8.2 Rekrytering**

Enligt en medborgarundersökning, som presenterades av Demokratiutredningen, minskar det partipolitiska engagemanget

hos personer med utländsk bakgrund mer än hos etniska svenskar. Vilka kan orsakerna till detta vara? Ligger orsakerna inom eller utanför de politiska partierna eller bådadera?

Gör ert parti särskilda insatser för att värva medlemmar med utländsk bakgrund?

Hur introduceras nya medlemmar i partiet? Förekommer fadderverksamhet, mentorssystem, kurser etc.? Görs särskilda insatser för nya medlemmar med utländsk bakgrund? Har ert parti (eller skulle ert parti kunna tänka sig att ha) särskilda föreningar för personer med viss etnisk bakgrund?

Hur stor andel av de personer som rekryteras som nya medlemmar i ert parti har utländsk bakgrund? Är omsättningen bland partimedlemmar med utländsk bakgrund högre än bland partimedlemmar genomsnittligt?

### **8.3 Förtroendeuppdrag**

Vad vi här är intresserade av är kommunala förtroendeuppdrag.

Vilka krav ställer ni på er rekryteringsprocess? Hur går processen till? Vilka blir tillfrågade? Arbetar de lokala partiorganisationerna och valberedningen med medvetna strategier för att uppnå etnisk mångfald bland de förtroendevalda? Vilka krav ställs på dem som nomineras? Ställs annorlunda krav på personer med utländsk bakgrund?

Avspeglade ert partis valsedlar vid kommunal- och landstingsvalet 1998 den etniska mångfalden i samhället, såväl vad gäller samtliga nominerade som nominerade på "valbar plats"? Om inte, vad beror detta på? Hänger det samman med faktorer i partiet, reflekterar det förhållanden i samhället eller finns det andra faktorer?

När personer med utländsk bakgrund kommit in i partiorganisationen och fått förtroendeuppdrag, är det då vanligt förekommande att de arbetar främst med frågor som rör invandrare och integration? Om så är fallet är detta deras eget val eller är det en följd av en sorts informell arbetsfördelning inom partiet?

Tror ni att personvalet kommer att påverka andelen förtroendevalda med utländsk bakgrund på något sätt?

## 8.4 Övrigt

Enligt våra direktiv skall vi lämna förslag till åtgärder som kan underlätta för personer med utländsk bakgrund att åta sig och genomföra politiska förtroendeuppdrag och i övrigt få insyn i och goda möjligheter att delta i den kommunala verksamheten. Utgångspunkten för dessa åtgärder skall vara att representativiteten bland de förtroendevalda skall förbättras i förhållande till samhällets etniska och kulturella mångfald.

Har ert parti något förslag på hur detta kan gå till? Ser ni några hinder i rådande lagstiftning eller i andra förhållanden, vilka utredningen bör uppmärksamma?

## 9 Referenser

Adman, Per & Strömblad, Per (2000) *Utanför demokratin? Del 3. Resurser för politisk Integration*. Integrationsverkets rapportserie 2000:16.

Appiah, K Anthony (1994) "Identitet, autenticitet, överlevnad – Mångkulturella samhällen och social reproduktion". I Tayler *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik* Göteborg: Daidados.

Dahlstedt, Magnus. (2000) *Utanför demokratin? Del 5. Marginaliseringens politiska konsekvenser*. Integrationsverkets rapportserie 2000:18.

Ds 1999:48, *Begreppet invandrare – användningen i lagar och förordningar*.

Edström, Nina (2001) *Gott och blandat. Om rekrytering och exkludering*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

Gidlund, Gullan & Möller, Tommy (1999) *Demokratins trotjänare*, Lokalt partiarbete förr och nu. SOU 1999:130. Forskarvolym. [www.demokratitorget.gov.se](http://www.demokratitorget.gov.se)

Hosseini-Kaladjahi, Hassan (2001) *Tusen röster om Fittja. Integrationsfrågan betraktad utifrån en enkät bland de boende*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

Pripp, Oscar (2001) *Företagande i minoritet*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum. (Diss)

## Regeringsformen

Ronström, Owe (1992) *Att gestalta ett ursprung: en musiketnologisk studie av dansande och musicerande jugoslaver i Stockholm*. Stockholm. (Diss)

Ronström, Owe, Runfors, Ann & Wahlström, Karin (1998) "Det här är ett svenskt dagis." *En etnologisk studie av dagiskultur och kulturmöten i norra Botkyrka*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

Runfors, Ann (1996) Etnicitet som ideologi. I Arnstberg, Karl-Olov (red.) *Boja eller befrielse. Etnicitetsforskningens inriktning och konsekvenser*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

Sahlberg, Lillemor (2000) *Utanför demokratin. Del 1. Om invandrades politiska delaktighet. Sammanfattning och diskussion*. Integrationsverkets rapportserie 2000:14

SOU 1999:34. *Svensk medborgarskap – slutbetänkande*, Stockholm: Fakta Info Direkt.

SOU 2000:1. *En uthållig demokrati!*, Stockholm: Fritzes.

SOU 2000:3. *Välfärd vid vägskalet. Utvecklingen under 1990-talet. Delbetänkande/Kommittén Välfärdsbokslut*, Stockholm: Fritzes.

SOU 2000:106. *Medborgarskapskrav i svensk lagstiftning*, Stockholm: Fritzes.

Svenska Kommunförbundet & Landstingförbundet (2000a) *Kommunpolitikern. – Om demokrati*. [www.lf.svekom.se](http://www.lf.svekom.se)

Svenska Kommunförbundet & Landstingförbundet (2000b) *Kommunpolitikern. – Vem är det?* [www.lf.svekom.se](http://www.lf.svekom.se)

Svenska Kommunförbundet & Landstingförbundet (2000c) *Kommunpolitikern. – Uppdraget och rollen*. [www.lf.svekom.se](http://www.lf.svekom.se)

[www.riksdagen.se/Rixlex/Dir](http://www.riksdagen.se/Rixlex/Dir) 1999:98, Regeringskansliet, Kulturdepartementet.

Young, Iris Marion (2000) *Att kasta tjejkast*. Texter om feminism och rättvisa. Stockholm: Stockholm. Bokförlaget Atlas.

Åsard, Erik (2000) Positiv särbehandling i Sverige och USA. I Åsard Erik och Runblom, Harald (red.) *Positiv särbehandling i Sverige och USA*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.



## 9.1 Material från de politiska partierna

### Centerpartiet

*Program för mångfald och lika möjligheter.* Programmet antaget vid Centerpartiets riksstämma i Jönköping 1999.

Partimotion om integrationspolitiken, 2000.

### Folkpartiet liberalerna

Folkpartiet hänvisar till sin hemsida. [www.folkpartiet.se](http://www.folkpartiet.se)

### Kristdemokraterna

*Integration och mångfald.* Rapport och yttrande, 2000.

*Principprogram.* Programkommitténs förslag till nytt principprogram, 2000.

### Miljöpartiet de gröna

*Partiprogramsrevidering.* Proposition, Miljöpartiet de Grönas parti-program, januari 2001.

*Diskriminering. Integration. Mångfald. Några tankar.* Paul Lappalainen, 2000.

*Anti-racism and anti-discrimination in Stockholm – The Green Proposals.* Paul Lappalainen, utan utgivningsår.

### Moderata samlingspartiet

*Förnyelse och medborgarmakt. Moderat politik mot social segregation och utanförskap.* Rapport till partistämman 1999.

### Socialdemokraterna

*Integration. Folkhemmet 2.0. Framtiden tillhör alla. Var med och bestäm över den.* 2000.

*Integration och demokrati.* Stencil, utan utgivningsår.

*Integrations- och mångfaldsplan.* Stencil, utan utgivningsår.

*Politisk aftonskola för invandrare.* Förslag till program. Stencil, 2000.

*Välkommen till politikens inre krets.* Artikel, "Integration i Fokus", 5/2000.

### Vänsterpartiet

*Integrationsutskottet.* Stencil, utan utgivningsår.

*Mot främlingsfientlighet och rasism – för ett mångkulturellt Sverige.* Uttalande, 1996.

Rapport från Vänsterpartiets första integrationskonferens, "Lyft Blicken", Örebro, 11–12 november 2000. Stencil.

*Vänsterpartiet och utrikesfödda kvinnor.* En undersökning om betydelsen av kombinationen av kön och utländsk bakgrund för den politiska representationen. En c-uppsats av Shadi Mohadjer Shirvani Larsson, 1999.